

Kerkko Huhtanen

PATRUUNAT LIIKUNNAN ASIALLA

Liikunta osana teollisuuden sosiaalitoimintaa Suomessa ja Jämsänkoskella 1920–1970-luvuilla

Liikunnan yhteiskuntatieteiden

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2014

Liikuntakasvatuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Kerkko Huhtanen (2014). Patruunat liikunnan asialla: Liikunta osana teollisuuden sosiaali-toimintaa Suomessa ja Jämsänkoskella 1920–1970-luvuilla. Liikuntakasvatuksen laitos, Jyväskylä yliopisto, Liikunnan yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielma, 184 s., 4 liitettä.

Tutkielmassa kuvaillaan suomalaisten teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa 1920–1970-luvuilla valtakunnallisena ja paikallisena ilmiönä. Kirjallisuuskatsauksessa tarkastellaan, millaisia tavoitteita, toteutusmuotoja ja merkityksiä teollisuusyritysten liikuntatoiminta on saanut yhteiskunnassa tutkimusajanjaksona. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n (Yhtyneet) Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaan syventyvällä tapaustutkimuksella kuvaillaan teollisuusyrityksen liikuntatoiminnan erityispiirteitä ja merkitystä paikallisen liikuntakulttuurin muotoutumisessa.

Teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa on pidetty teollisuuden terveydellisen sosiaalitoiminnan osa-alueena. Teollisuuden sosiaalitoiminnalla oli keskeinen asema 1970-luvulle saakka suomalaisissa teollisuusyrityksissä ja -yhdyskunnissa vaikuttaneessa tehdaspatalnistisessa johtamistavassa, jonka ytimen muodosti teollisuustyönantajien autoritäärinen ja laaja-alainen huolenpito työntekijöistään. Sosiaalitoimintaa harjoittamalla teollisuustyönantajat pyrkivät työntekijöiden hyvinvoinnin, lojaaliuden ja työilmapiirin parantamiseen mutta myös teollisuusyritysten tuottavuuden ja taloudellisen menestyksen varmistamiseen. Teollisuuden sosiaalitoiminta sai valtakunnallisesti yhtenäisempiä muotoja maailmansotien välisenä aikana, kun teollisuustyönantajat lisäsivät yhteistuumin vastuutaan työntekijäperheidensä elinolosuhteiden kehittämistä. Monipuolisimmillaan teollisuuden sosiaalitoiminta oli 1940–50-luvuilla, vaikka sen toimintamuodot saivatkin vuosikymmenten aikana yritys- ja paikkakuntaakohtaisia painotuksia.

Teollisuuden sosiaalitoiminnan muiden osa-alueiden tavoin teollisuustyönantajien järjestämä liikuntatoiminta systematisoitui ja monipuolistui Suomessa 1960–70-luvuille saakka. Liikuntatoiminnan nähtiin edistävän työntekijöiden fyysistä ja henkistä hyvinvointia sekä parantavan työyhteisön sosiaalisia suhteita ja yhteishenkeä. Toisaalta liikunta- ja sosiaalitoimintaa käytettiin vuosikymmenten aikana myös moniin työnantajien hyödyllisiksi näkemiin mutta kritisoi-tuihin tarkoituksiin kuten työntekijöiden elämän laaja-alaiseen kontrollointiin 1920–30-luvuilla. Erityisesti maaseudun syrjäisissä teollisuusyhdyskunnissa kuten Jämsänkoskella teollisuustyönantajat toimivat asukkaiden liikunnan yleisten edellytysten luojina. Jo maailmansotien välisenä aikana teollisuustyönantajat kehittivät teollisuusyhdyskuntiansa liikuntaolosuh-teita, tukivat niiden liikuntaseuratoimintaa ja järjestivät työntekijöilleen liikuntakursseja ja liikuntatapahtumia. Toisen maailmansodan jälkeistä hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettaessa vastuuta näistä toiminnoista siirrettiin vähitellen muille yhteiskunnan liikuntatoimijoille.

Yhtyneet tuli 1920–70-luvuilla tunnetuksi karismaattisista patruunajohtajista sekä laaja-alaisesta sosiaalitoiminnasta. Mittavan liikuntapaikkarakentamisen ja kansainvälistyneen kil-paurheilutoiminnan varjossa yhtiö edisti tehdasyhdyskuntiansa liikuntaa monin muinkin ta-voin.

Asiasanat: liikunta, urheiluhistoria, teollisuusyritykset, teollisuusyhdyskunnat, tehdaspater-nalismi, sosiaalitoiminta, Yhtyneet Paperitehtaat Oy

ABSTRACT

Kerkko Huhtanen (2014). *Industrial Patrons Promoting Sports: Employer-organized Sport and Social Services in Finnish Industry and Jämsänkoski Factory Community from the 1920s to the 1970s*. Department of Physical Education, University of Jyväskylä, Master's thesis in Social Sciences of Sport, 184 p., 4 appendices.

This thesis describes the sport activities and services organized by Finnish industrial employers from the 1920s to the 1970s. These sport services are viewed as a nationwide and local phenomenon. The literature review examines the objectives, forms and societal meaning of the employer-organized sport and leisure services during the selected research period. The case study analyzing United Paper Mills Ltd and the Jämsänkoski factory community describes the characteristics of the industrial company's sport policy. It also evaluates the significance of the company's sport services for the development of the local sports culture.

The sport services provided by industrial employers have been interpreted in Finland as a section of the health-enhancing social services of industrial enterprises. Up until 1970s social services had a key role in the industrial paternalistic governance of many Finnish industrial companies and industrial communities. One of the main features of this industrial paternalism was the employers' extensive and authoritarian care of their employees. Industrial employers provided work-related social benefits and services in order to promote their workers' wellbeing, loyalty and working atmosphere but also to ensure the productivity and success of their enterprises. Finnish industrial companies started to standardize their social services in the late 1920s, when the industrial employers made a collective decision to take more responsibility for the living conditions of their factory communities. This social work of Finnish industrial employers reached its zenith in the 1940s and 1950s, although the forms of employer-organized social services gained various local and company-specific emphases.

Like the other employer-organized social services, the sport services of industrial companies expanded and diversified in Finland until the 1960s and 1970s. Sport activities were seen useful in promoting the physical and mental wellbeing of workers as well as improving the social relations and solidarity of work community. On the other hand, industrial employers also used sport and social services to certain criticized purposes like controlling the lives of working-class families in the 1930s. Especially in rural Finland's remote industrial communities such as Jämsänkoski industrial companies took the main responsibility for creating favorable conditions for sports and physical activity. During the interwar period 1918–1939 industrial companies constructed sport facilities to their factory communities, resourced local clubs and organized sport events and courses for their employees. After the Second World War these tasks were gradually turned over to the other players of the developing welfare state.

Between the 1920s and 1970s United Paper Mills Ltd became famous for its charismatic leaders and extensive social services. Although the sport policy of United Paper Mills seemed to focus on promoting competitive and performance sports, the company also improved the conditions of health-enhancing sports in its factory communities.

Keywords: Sport, Sport history, Industrial companies, Industrial communities, Industrial paternalism, Social services, United Paper Mills Ltd

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUSVALINNAT	8
2.1 Tutkimuksen lähtökohdat	9
2.2 Tutkimuksen eteneminen	11
2.3 Tutkimustehtävän rajaaminen	13
2.4 Tutkimusmenetelmät	15
3 TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTA TUTKIMUKSEN KOHTEENA	19
3.1 Aiemmat tutkimukset	19
3.2 Patriarkaalisuudesta suomalaiseen tehdaspatalernalismiin	23
3.3 Työväenhuollosta teollisuuden sosiaalitoimintaan	26
3.4 Suomalaiset teollisuusyhdykunnat sosiaalitoiminnan näyttämöinä	29
4 TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTA SUOMESSA ENNEN 1980-LUKUA	33
4.1 Teollisuuden sosiaalitoiminnan motiivit	34
4.2. Teollisuuden sosiaalitoiminnan muutosvaiheet	36
4.2.1 Tehdaspatalernalistisen sosiaalitoiminnan synty	36
4.2.2 Tehdaspatalernalistisen sosiaalitoiminnan systematisointi	38
4.2.3 Teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistus	40
4.2.4 Teollisuuden sosiaalitoiminnan purkautuminen	42
5 LIIKUNTA OSANA TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTAA	45
5.1 Liikunnan teolliset perustelut	46
5.2 Teollisuuden liikuntatoiminnan osa-alueet	49
5.2.1 Liikunta- ja urheilutoiminnan järjestäminen	50
5.2.2 Olosuhteiden luominen	52
5.2.3 Kansalaistoiminnan tukeminen	53
5.3 Teollisuuden liikuntatoiminnan organisointi	55
6 TEOLLISUUDEN LIIKUNTATOIMINTA TAPAUSTUTKIMUKSEN KOHTEENA – YHTYNEET PAPERITEHTAAT OY:N LIIKUNTATOIMINTA JÄMSÄNKOSKELLA	58
6.1 Yhtyneiden Paperitehtaiden sosiaalitoiminta 1920–70-luvuilla	59
6.1.1 Kenraali Rudolf Waldenin johtamiskausi 1920–1939	61
6.1.2 Juuso Waldenin johtamiskausi 1940–1969	66
6.1.3 Niilo Hakkaraisen johtamiskausi 1970–1991	71
6.2 Jämsänkosken tehdasyhdyskunta	74
6.3 Tapaustutkimuksen aineisto ja rajaaminen	79

7	YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN MUOTOUTUMINEN	84
7.1	Maanpuolustusvalmiuden kehittäminen yhtiön liikuntatoiminnan lähtökohta	84
7.2	Järjestötoiminnan tukikohdista urheilupaikkarakentamiseen	92
7.3	Suojeluskunta- ja lottajärjestöt tehdasyhdyskuntien johtavia liikuntatoimijoita	96
7.4	Yhtiö johtamaan tehdasyhdyskuntien liikuntaseuratoimintaa	101
8	YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN KORKEASUHDANNE	107
8.1	Massaurheilu jää kilpa-urheilun varjoon	108
8.2	Tehtaiden sosiaaliosastojen vastuulle eri väestöryhmien liikunnan edistäminen	116
8.3	Kunta tunkeutuu tehdasyhdyskunnan liikuntatoimintaan	124
8.4	Urheilupaikkarakentamisesta liikunta- ja virkistysalueiden suunnitteluun	129
8.5	Yhtiöjohtoisestä yhtiövetoiseen liikuntaseuratoimintaan	134
9	YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN SUPISTUMINEN	144
9.1	Kilpaurheilusta kuntoliikuntaan – yhtiön liikuntatoiminnan uudet suuntaviivat	145
9.2	Liikuntaolosuhteiden luomisesta liikuntapaikkojen ja -alueiden kunnallistamiseen	151
9.3	Huippu-urheilun tukikohdista kuntavetoiseen kasvattajaseuratoimintaan	155
10	POHDINTA	162
10.1	Teollisuuden sosiaalitoiminnan merkitys muuttuvassa yhteiskunnassa	162
10.2	Teollisuustyönantajat liikunnan yleisten edellytysten luojina	165
10.3	Tutkielman rajoitukset ja jatkotutkimusmahdollisuudet	171
	LÄHTEET	175
	LIITTEET	185

1 JOHDANTO

Suomalaisen liikuntakulttuurin perustana on pidetty yleisesti liikuntajärjestöjä ja vahvaa kansalaistoimintaa. Varsinaisen liikuntatoiminnan järjestäminen onkin vuosikymmenten aikana painottunut vapaaehtois pohjaisten liikuntaseurojen ja -järjestöjen tehtäväksi, kun valtio ja kunnat ovat ottaneet enemmän vastuuta liikunnan yleisten edellytysten luomisesta. Tämä suomalaisen liikunnan työnjako vahvistettiin lopulta vuonna 1980 voimaan tulleella liikuntalilla (984/1979). Liikunnan kansalaistoimijoiden ja julkishallinnon ohella oma roolinsa suomalaisen liikuntakulttuurin muotoutumisessa on ollut myös yksityisen sektorin toimijoilla kuten teollisuusyhtiöillä ja muilla liikeyrityksillä. Nämä työnantajatahot ovat kuitenkin usein jääneet sivuosaan suomalaisen liikunnan historian kirjoituksissa, missä pääosaa ovat näytelleet muut liikuntakentän toimijat¹.

Suomalaisten työnantajien toimenpiteet työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi eivät ole aiheen liikuntapoliittisesta ajankohtaisuudesta² huolimatta uusi ilmiö. Suomalaisissa teollisuusyrityksissä on järjestetty liikuntatoimintaa jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien³, vaikka myöhemmin 1920–30-luvuilla toiminta laajenikin ja sai valtakunnallisesti yhtenäisempiä muotoja⁴. Teollisuustyönantajien järjestämälle liikuntatoiminnalle on löydetty ajasta riippumatta niin terveydellisiä, tuotannollisia kuin poliittisia funktioita. Harvemmin on kiinnitetty huomiota, miten kokonaisvaltaisesti jotkin teollisuusyritykset ovat vaikuttaneet tehdasyhdyskuntiansa liikuntaolosuhteisiin ja -kulttuuriin. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä teollisuusyritykset toimivat liikuntatoiminnan tienraivaajina hallitsemisessaan tehdasyhteisöissä⁵, jotka taas olivat yhteiskunnallisen merkityksensä vuoksi keskeisessä asemassa teollisen elämäntavan ja kulttuurin levittämisessä⁶.

Tutkimuskohdettani kuvataan tutkielmani kansikuvassa⁷. Tarkoitukseni on kuvailla ja selittää suomalaisten teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa, yhtä teollisuuden sosiaalitoiminnan osa-aluetta, valtakunnallisena ja paikallisena ilmiönä 1920–1970-luvuilla. Aina 1970-luvulle saakka teollisuuden sosiaalitoiminta oli keskeinen osa suomalaisissa teollisuusyrityksissä ja -yhdyskunnissa vaikuttanutta *tehdaspaternalistista johtamistapaa*, jonka ytimen

¹ ks. esim. Pyykkönen 1992; Itkonen 1996; Ilmanen 1996; Vasara 2004.

² ks. esim. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 2011, 37.

³ Montonen 1975, 363.

⁴ Eloranta 1948, 135; Paukkunen 1955, 149.

⁵ Eloranta 1948, 153–161.

⁶ Koivuniemi 2000, 9–10; Häggman 2006, 7; Kuisma 2006, 325–333, 518–532.

⁷ Tutkielman kansikuvassa on Erkki Koposen seinämaalaus vuodelta 1958 Yhtyneiden Paperitehtaiden tytäryhtiö Paperituote Oy:n huoltolan porraskäytävässä.

muodosti teollisuustyönantajien autoritääriin ja laaja-alainen huolenpito työntekijöistään⁸. Tutkielman kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen, millaisia tavoitteita, toteutusmuotoja ja merkityksiä teollisuusyritysten sosiaali- ja liikuntatoiminta ovat saaneet yhteiskunnassa tutkimusajanjaksona. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n (Yhtyneet) Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaan syventyvällä tapaustutkimuksella kuvailen yksittäisen teollisuusyrityksen liikuntatoiminnan saamia erityispiirteitä ja merkitystä paikallisen liikuntakulttuurin muotoutumisessa. Tutkimustehtävää ja -valintoja kuvaan tarkemmin tutkielman luvussa kaksi.

Tutkielmani otsikossa *Patruunat liikunnan asialla* viittaa tehdaspatalnistisen johtamistavan ohella teollisuusyhteisöjään isällisesti hallinneisiin *patruunoihin*, teollisuusyritysten omistaja-johtajiin. Ennen kuin suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen 1960–70-luvuilla teki teollisuuden sosiaalitoiminnasta tarpeetonta, patruunat valvoivat usein henkilökohtaisesti tehdasyhdyskuntiansa elin- ja liikuntaolosuhteiden kehittämistä. Yhtyneissä tehdasyhdyskuntien sosiaalitoiminnan laajentamisen sysäsi liikkeelle ”*patruunoiden patruuna*”, yhtiön perustanut kenraali Rudolf Walden. Yhtiön sosiaalitoiminnan supistaminen alkoi vasta ”*viimeisen patruunan*”, toimitusjohtaja Juuso Waldenin, eläkkeelle siirtymisen jälkeen.⁹ Liikunnan asema Yhtyneiden sosiaalitoiminnan kokonaisuudessa näkyy tutkielmani kansikuvassa. Tehdaspatalnismien ja teollisuuden sosiaalitoiminnan käsitteitä ja keskinäistä yhteyttä määrittelen tutkielman luvussa kolme. Luvussa neljä kiinnitän teollisuuden sosiaalitoiminnan laajempaan suomalaisen yhteiskunnan, sosiaalipolitiikan ja elämäntavan muutoksen viitekehykseen. Kokonaiskuvan hahmottaminen on tarpeen teollisuuden liikuntatoiminnassa tapahtuneiden muutosten ymmärtämiseksi. Teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa, sen tavoitteita ja toteutusmuotoja tarkastelen luvussa viisi.

Kirjallisuuskatsaukseni lähdeaineistona olen käyttänyt uuden ja vanhemman tutkimuskirjallisuuden ohella teollisuuden liikuntatoimintaa käsitteleviä eri alojen oppikirjoja¹⁰. Halusin kuvata tutkimuskohdetta ja siitä tehtyjä aikalaistulkintoja mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Teollisuuden liikuntatoiminnan oikeudenmukaisen kuvauksen varmistamiseksi käytin tutkimuksessa myös aineistotriangulaatiota eli tarkastelin tutkimuskohdetta useammasta näkökulmasta erilaisia kirjallisuus- ja arkistolähteitä hyödyntäen. Kirjallisuuskatsauksen tulkintoja täydentävää ja koettelevaa Yhtyneiden liikuntatoiminnan tapaustutkimustani esittelen luvusta kuusi alkaen.

⁸ ks. luku 3.2; Karonen 2004, 139–140; Laakkonen 2011, 9.

⁹ ks. luvut 6–9; Yhtyneiden johtajien kutsumanimistä, ks. luku 6.1.

¹⁰ ks. esim. Markelin-Svensson 1923; Kuusi 1931; Keravuori 1948; Waris 1961; Pyykkönen 1992.

2 TUTKIMUSVALINNAT

Historiantutkija Jorma Kalelan mukaan historiantutkimusta tekevän tulee täsmentää yleisöleen oman tutkimuksensa lähtökohdat ja tavoitteet, koska tutkimuskohteensa tulkinnoilla tutkija vaikuttaa aikalaistensa historiankäsityksiin. Tutkimuksensa tarkoitusperiä yksityiskohtaisesti erittelemällä tutkija tunnistaa paremmin oman kulttuurisidonnaisuutensa ja ennakkokäsityksensä, kontrolloi niitä ja pystyy muodostamaan oikeudenmukaisen kuvauksen tutkimuskohteestaan. Samalla tutkija asettaa asianmukaiset rajat argumentoinnilleen eli pyrkimykselle vakuuttaa yleisö tutkimustulostensa merkittävyydestä. Kalela kannustaa tutkijaa jalostamaan tutkimuksensa tarkoitusperät käyttövoimakseen, koska ne ohjaavat itse tutkimustyötä.¹¹

Kalelan näkemystä seuraten kuvaan tässä luvussa tutkimukseni lähtökohtia, tutkimuskohteeni valintaan johtaneita tekijöitä, tutkimusprosessin edetessä tekemiäni tutkimusstrategisia ratkaisuja ja niiden perusteluita. Historian tutkimusprosessissa tutkijan on tehtävä kolme ratkaisua, joilla hän rajaa tutkimustehtävänsä ja antaa suunnan tutkimustyölleen. Nämä kolme tutkimusprosessin premissiä eli peruslähtökohtaa ovat tutkimuskohteen valinta, näkökulman valinta sekä näkökulman merkittävyys. Kalela korostaa, että tutkimusprosessin premissien määrittämisessä ei ole kyse oikeista ja vääristä ratkaisusta vaan valinnoista useiden mahdollisten vaihtoehtojen välillä. Tutkijan on kuitenkin perusteltava, miksi esimerkiksi tutkimuksen kohdetta on tärkeää tarkastella juuri valitusta tutkimusnäkökulmasta.¹²

Tutkimukseni tarkoituksena on kuvailla ja selittää suomalaisten teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa 1920–1970-luvuilla valtakunnallisena ja paikallisena ilmiönä. Tutkimusnäkökulmakseni valitsin teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksen, jonka valintaperusteita esittelen seuraavissa alaluvuissa. Teollisuuden sosiaalitoimintaan liittyvää aiempaa tutkimusta ja käsitteistöä tarkastelen syvällisemmin luvussa kolme. Tutkimukseni painottuu kvalitatiivisesti ja sijoittuu historiallisen sosiologian kenttään. Tutkimuskohdettani paikallisesti kuvailevan tapaustutkimukseni aineistoa ja tutkimuskohteita, Yhtyneitä Paperitehtaita ja Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaa, esittelen luvussa kuusi.

¹¹ Kalela 2000, 49, 54–56, 70–73; ks. myös Eskola & Suoranta 2008, 15–24.

¹² Kalela 2000, 76–79.

2.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Historiantutkimuksessa on havaittu, että aloittelevat tutkijat valitsevat mielellään tutkimuskohteeksi henkilökohtaiseen kokemusmaailmaansa liittyvän, omaa tai paikallista identiteettiä vahvistavan aiheen¹³. Tämäkin tutkimus lähti liikkeelle henkilökohtaisista intresseistäni ymmärtää nuoruuteni kotikaupungin Jämsänkosken paikallishistoriaa ja erityisesti sen asukasluokun nähden rikasta, vuosikymmeniä vanhoja perinteitä huokuvaa liikuntakulttuuria. Kuulun sukupolveen, joka on hädin tuskin ehtinyt lapsuudessaan kokea Suomen Voimistelu- ja Urheiluliittoa (SVUL) ja Työväen Urheiluliittoa (TUL) edustaneiden urheiluseurojen rinnakkaiselo. Nuoruudessani en tiennyt kertoa, miksi yleisurheilussa ja jalkapallossa edustamani urheiluseura oli *Jämsänkosken Ilves*, kun naapuruston muutamat ikätoverini kuuluivat *Jämsänkosken Jyryyn*. Jämsänkosken pallokentällä, Oinaalan urheilukentällä tai Ilveslinnan seuratilolla ollessani tuskin pohdin, kuka oli rakentanut kyseiset liikuntapaikat kaupungin keskustan ja sitä reunustavan tehdasalueen välittömään läheisyyteen. Tai miksi kotikaupunkini pääkatu päättyi tuon tehdasalueen reunalla sijainneelle pallokentälle ja oli nimeltään *Kenraalintie*. Myöhemmin suomalaisen liikunnan historiantutemukseni vahvistuttua alkoivat oman kotiseutuni paikallishistoria ja sen liikuntatoiminnan erityispiirteet kiinnostaa ja herättää monia edellä kuvatun kaltaisia kysymyksiä.

Suomalaisen liikunnan muutosta tarkastelevista tutkimuksista en löytänyt tyydyttävää vastausta siihen, millainen merkitys teollisuusyhdyskuntien tai yksittäisten teollisuusyhtiöiden liikuntatoiminnalla on ollut kansallisen liikuntakulttuurimme muotoutumisessa. Teollisuusyritysten toimenpiteitä tehdaspaikkakuntiansa liikuntatoiminnan edistämiseksi sivutaan esimerkiksi kunnallisen liikuntahallinnon ja liikunnan kansalaistoiminnan muutosta käsittelevissä tutkimuksissa, mutta niissä aiheen kokonaisvaltainen tarkastelu ei ole tarkoituksenmukaista¹⁴. Teollisuus- ja yrityshistoriallisissa tutkimuksissa runsas lähdeaineisto, tilanpuute ja tutkimuksellinen tarve keskittyä yritysten ydintoimintaan johtaa usein yritysten paikallisesti järjestämän liikuntatoiminnan pintapuoliseen tarkasteluun. Tehdasyhdyskunnat kuitenkin olivat varsinkin 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten Suomessa uudenlaisen yhteiskuntamallin edustajia ja yhteiskunnallisen merkityksensä vuoksi keskeisessä asemassa teollisen elämäntavan ja kulttuurin levittämisessä¹⁵. Esimerkiksi Jämsänkosken tehdasyhdyskunta rakentui 1800-luvun loppupuolella alueelle perustettujen sulfiittiselluloosa- ja paperitehtaiden varaan. Vuodesta 1920 lähtien tehdasyhdyskuntaa ja sen liikuntatoimintaa kehitettiin tehtaiden pitkä-

¹³ Hietala 2001, 16–18.

¹⁴ ks. esim. Itkonen 1996; Ilmanen 1996.

¹⁵ Koivuniemi 2000, 9-10; ks. myös Häggman 2006, 7; Kuisma 2006, 265–269, 521–525, 529–532.

aikaisimman omistajan Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n johdolla. Merkittävä osa tehdasyhdyskunnan ja ympäröivän maaseudun liikuntatoiminnasta keskittyi tehdasyhtiön rakennuttamille liikuntapaikoille ja tehtaiden työntekijöiden johtamiin liikuntaseuroihin.¹⁶

Henkilökohtaisten ja liikuntatutkimuksellisten syiden lisäksi tutkimuskohteeni valintaan vaikuttivat sen kiinnityskohdat suomalaisen liikuntapolitiikan nykytavoitteisiin. Ensinnäkin työntekijöiden liikuntaa lisäävien työnantajatoimenpiteiden edistäminen on ollut yksi valtion liikuntapolitiikan keskeisistä tavoitteista viimeisen kahden hallituskauden ajan¹⁷. Toiseksi valtion liikuntapolitiikassa on painotettu julkisen sektorin poikkihallinnollista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä kansalaisten liikunnan edistämiseksi. Kuntatasolla tällä on tarkoitettu yhteistyön lisäämistä muun muassa yrityssektorin kanssa kuntalaisten liikuntapalvelujen kehittämiseksi.¹⁸ Kolmanneksi valtioneuvosto on tuoreimmassa hallitusohjelmassaan sitoutunut huippu-urheilun strategisten periaatteiden uudistamista tarkastelleen huippu-urheilutyöryhmän esitykseen: ”*urheilijan urapolun*” mahdollistamiseen. Työryhmän mukaan urheilijan urapolulle tulee sisältyä mahdollisuus ammattiin opiskeluun tai työntekoon niin urheilu-uran aikana kuin sen jälkeenkin. ”*On luotava urheilijoiden ja yritysten välille aitoa vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on helpottaa työelämään siirtymistä joko kesken urheilu-uran tai sen päätyttyä.*”¹⁹

Tutkimukseni mahdollistaa edellä mainittujen suomalaisen liikuntapolitiikan nykytavoitteiden tarkastelun historiallisesta perspektiivistä, vaikka päädyin tutkimustaloudellisista syistä rajaamaan työikäisten liikunnan edistämishaasteiden syvällisemmän pohdinnan tämän tutkielman ulkopuolelle. Esimerkiksi työntekijöiden liikunnan edistämiseen liittyen tutkimuksessani avaan suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnan osa-alueita ja organisointitapaa aiemmilta vuosikymmeniltä. Lukijan ja mahdollisen jatkotutkimuksen pohdittavaksi jää, onko teollisuuden liikuntatoiminnassa ollut piirteitä, joita voisi hyödyntää nykypäivänäkin suomalaisten työikäisten fyysisen aktiivisuuden lisäämisessä. Miten kunnat ja niiden asukkaita työllistävät teollisuusyritykset ovat tehneet yhteistyötä kuntalaisten liikunnan edistämiseksi? Entä millä tavalla teollisuusyritykset ovat tukeneet huippu-urheilijoita kouluttautumisessa, urheilu-uralla tai urheilu-uran jälkeiseen elämään siirtymisessä?

¹⁶ ks. luvut 6–9.

¹⁷ ks. Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista 2008, 10–11; Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista 2009, 18–19; Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 2011, 37.

¹⁸ ks. Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista 2008, 8; Suositukset liikunnan edistämiseksi kunnissa 2010, 12.

¹⁹ ”Sanoista teoiksi” 2010, 18; ks. myös Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 2011, 37.

2.2 Tutkimuksen eteneminen

Tutkimuksen tarkoitus kuvailla ja selittää suomalaisen teollisuuden liikuntatoimintaa 1920–1970-luvuilla sai minut lähestymään tutkimuskohdetta kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmin. Kvalitatiiviselle tutkimukselle luonteenomaisesti nostan kuvauksessani esiin merkityksiä, joita suomalaiset teollisuusyritykset, liikuntavaikuttajat ja muut yhteiskunnalliset toimijat ovat antaneet teollisuuden liikuntatoiminnalle vuosikymmenten aikana. Teollisuuden liikuntatoimintaan liittyvää merkityksenantoa kuvaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti tiedostaen kuitenkin sen, että niin edellä mainitut tutkittavien näkökulmat kuin omat tulkintani tutkimuskohteesta ovat kulttuuri- ja tilannesidonnaisia. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa, erityisesti historiantutkimuksessa, objektiivisen tiedon tuottamista pidetään mahdottomana, sillä lähdeaineiston ohella tutkijan tulkintoja ohjaavat hänen omat aiemmat kokemuksensa, tietonsa ja suhteensa tutkimuskohteeseen. Lähdeaineiston tarkastelussa edellytetään lähdekriittistä tai paremminkin lähteen tehtävän huomioivaa lähestymistapaa, koska lähdemateriaalin rajoitukset ja luonne, esimerkiksi lähteen syntyta ja -tarkoitus, vaikuttavat väistämättä tutkimustuloksiin.²⁰ Tutkimukseni objektiivisuuteen vaikuttavaa omaa kulttuurista rajoittuneisuuttani selvitin edellisessä alaluvussa.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillisesti tutkimustyöni ei seurannut perinteisiä tutkimusprosessin vaiheita²¹, vaan tutkimuksessani aineiston keruu, käsittely ja pohdinta etenivät vuorotellen ja toisiinsa kietoutuneena. Tutkimusprosessini etenemistä kuvaa myös kehämäisyys. Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan erityispiirteiden pohdiskelusta liikkeelle lähtenyt tutkimukseni eteni suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoiminnan yleispiirteiden tarkasteluun ja edelleen valitsemani tutkimusnäkökulman, teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksen hahmotteluun. Näistä tutkimusvaiheista kirjoitin liikunnan yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkielmani, kuvailevan kirjallisuuskatsauksen suomalaisen teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminnasta 1920–70-luvuilla, jonka tuloksia puran luvuissa kolme, neljä ja viisi. Teollisuuden sosiaalitoiminnan ymmärrykseni lisääntyä aloin tarkastella suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoimintaakin uudella tavalla, minkä seurauksena palasin lähtöruutuuni, jämsänkoskelaisen liikuntakulttuurin erityispiirteiden selittämiseen. Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnasta tuli kirjallisuuskatsaukseni tulkintoja täydentävän ja koettelevan tapaustutkimukseni kohde. Tapaustutkimukseni havaintoja esittelen luvusta kuusi alkaen.

²⁰ ks. esim. Itkonen 1996, 65–66; Kalela 2000, 28–56, 70–73, 89–97; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 152; Eskola & Suoranta 2008, 15–24, 44–52.

²¹ ks. esim. Hirsjärvi ym. 2002, 113–114; Alasuutari 2011, 284–294.

Tutkimuskohteeni tavoin tutkimusnäkökulmani valintaa ohjasivat suomalaisen teollisuuden liikuntatoimintaa käsitelleet aiemmat tutkimukset. Liikuntahistoriallisissa ja -sosiologisissa tutkimuksissa suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoiminnan tarkastelu painottuu liikunnan kansalaistoiminnan tai julkishallinnon tutkimusnäkökulmiin²². Näihin tutkimuksiin tukeutuen päädyin lähestymään tutkimuskohdettani uudesta näkökulmasta, teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksen ja sen tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden avulla²³. Seuratalon tai kunnantoinimiston sijaan kuvaan tutkimuksessani liikuntatoimintaa ensisijaisesti tehtaan ikkunasta: suomalaisten teollisuusyritysten ja niiden johtajien näkökulmasta.

Teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksen valintaa tutkimusnäkökulmaksi tuki viimeisen viidentoista vuoden aikana Suomessa vahvistunut yritysten ja yritysjohtamisen historiantutkimus²⁴. Teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminnan käsitteelliselle pohdinnalle oli olemassa perustaa ja tilaa, sillä teollisuus- ja yrityshistorioissa yritysten liikuntapolitiikkaa tarkastellaan harvoin kokonaisvaltaisesti. Pelkästään teollisuusyritysten henkilöstön johtamiseen keskittyvissä tutkimuksissakin liikunta jää helposti muiden työnantajan sosiaalitoiminnan osa-alueiden varjoon. Teollisuusyritysten toimintaa käsitellään myös tyypillisesti yritysjohton ja sitä koskevien tapahtumien kautta, jolloin suurten konsernien paikallistason toimijoiden toimet tehdasyhdyskuntiensa elinolosuhteiden kehittämiseksi saattavat jäädä ilman ansaitsemaansa huomiota. Esimerkiksi tapaustutkimukseni kohteena toimivan Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoiminnan useissa kuvauksissa korostetun aseman saavat kilpaurheilu ja yhtiöjohton toimet sen edistämiseksi, vaikka yhtiön tehdasyhdyskunnissa tehtaiden sosiaaliosastot edistivät liikuntatoimintaa varsin monipuolisesti²⁵.

Kvalitatiivisesta tutkimusotteestani huolimatta tuin tutkimustulkintojani myös kvantitatiivisella aineistolla. Tähän ratkaisuun päädyin tutkimusmenetelmiä käsittelevän kirjallisuuden ja aiempien tutkimusten kannustamana. Varsinkin uudemmissa metodioppaissa kvalitatiivisesta ja kvantitatiivisesta tutkimusta pidetään toisiaan täydentävinä lähestymistapoina eikä vastaakohtaisina tai kilpailevina suuntauksina.²⁶ Erityisen hyödylliseksi kvantitatiivisen aineiston tarkastelu osoittautui Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoiminnan taloudellisia mittasuhteita hahmotellessani²⁷. Tutkielmani tekstiosassa esiin nostamani rahasummat esitän sekä alkupe-

²² ks. esim. Pyykkönen 1992; Itkonen 1996; Ilmanen 1996.

²³ Teollisuuden sosiaalitoiminnan tutkimuksesta ja keskeisistä käsitteistä, ks. luvut 3-4.

²⁴ ks. Kettunen 2002, 266; ks. esim. Koivuniemi 2000; Ahvenisto 2008; Raiskio 2012.

²⁵ ks. esim. Nordberg 1980; 1998; Raiskio 2005; Raiskio 2012; vrt. luvut 7.1 ja 8.2.

²⁶ ks. esim. Itkonen 1996, 66-67; Hietala 2001, 21-24; Hirsjärvi ym. 2002, 123-127; Eskola & Suoranta 2008, 73-74.

²⁷ ks. esim. luku 8.5.

räisessä arvossaan että vuoden 2014 rahanarvoon muutettuna. Taulukoissa ja kuviossa valittu esitystapa mainitaan otsikossa. Vuoden 2014 rahanarvoon esitetyt rahasummat on muutettu Suomen Pankin rahamuseon Rahanarvolaskurin avulla²⁸.

2.3 Tutkimustehtävän rajaaminen

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimustehtävä tarkentuu usein, kun tutkijan ymmärrys tutkimuskohteesta lisääntyy²⁹. Tämänkin tutkimuksen kysymyksenasettelu muuttui tutkimusaineiston keräämisen viimeiseen vaiheeseen saakka. Yleisemmällä tasolla asetettu tutkimustehtävä kuitenkin pysyi suhteellisen muuttumattomana ajallista rajausta lukuun ottamatta koko tutkimusprosessin ajan.

Tutkimukseni tarkoituksena on kuvailla ja selittää teollisuustyönantajien järjestämää liikunta-toimintaa, sen tavoitteita ja toteutusmuotoja suomalaisessa yhteiskunnassa 1920–1970-luvuilla. Teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa on tarkasteltu kirjallisuudessa aina 1970-luvulle saakka osana laajempaa teollisuuden sosiaalitoiminnan kokonaisuutta, mikä vuoksi tutkimukseni tarkemmat tutkimusongelmat muotoutuivat tutkimusprosessini loppuvaiheessa seuraaviksi:

- 1) Millaisia merkityksiä suomalaisen teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminnalle on annettu kirjallisuudessa?
- 2) Miten suomalaisen teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminta ovat muuttuneet tarkasteltavalla ajanjaksolla?
- 3) Millaisia toteutusmuotoja suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminta on saanut tarkasteltavalla ajanjaksolla?
- 4) Millaisia erityispiirteitä suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminta on saanut paikallisesti?
- 5) Miten teollisuuden liikuntatoiminta on vaikuttanut paikallisen liikuntakulttuurin muotoutumiseen?

Tutkimukseni johtoajatuksena oli tarkastella teollisuuden liikuntatoimintaa valtakunnallisena ja paikallisena ilmiönä. Tutkimuskohdettani valtakunnallisesti tarkastelemalla pyrin tunnistamaan teollisuuden liikuntatoiminnan yleisiä piirteitä ja sen olemukseen vuosikymmenten ai-

²⁸ Suomen Pankin rahamuseo 2014.

²⁹ Itkonen 1996, 62; Hirsjärvi ym. 2002, 113–114; Eskola & Suoranta 2008, 15–16, 36.

kana vaikuttaneita muuttujia. Teollisuuden liikuntatoiminnan valtakunnallista tarkasteluani ohjasivat tutkimusongelmat 1-3, joihin vastaan edellä mainitsemani kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla. Kirjallisuuskatsaukseni lähdeaineistoksi hyväksyin uuden ja vanhemman tutkimuskirjallisuuden ohella teollisuuden liikuntatoimintaa käsitteleviä eri alojen oppikirjoja³⁰, koska halusin kuvata tutkimuskohdettani ja siitä tehtyjä aikalaistulkintoja mahdollisimman monipuolisesti. Kirjallisuuskatsaukseni, kuten koko tutkimukseni, lähdeaineiston valinnassa noudatin myös poikkitieteellistä lähestymistapaa, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli parantaa tutkimukseni validiutta.

Tutkimusongelmien 4-5 ohjaaman teollisuuden liikuntatoiminnan paikallisen tarkastelun tavoitteena oli täydentää ja koetella tutkimuskohteeni yleispiirteistä tekemiäni tulkintoja. Yhteiskuntatieteissä tutkittavan ilmiön paikallisen tarkastelun on todettu tuottavan tutkimuskohteesta uusia näkökulmia ja ulottuvuuksia, jotka eivät aina nouse esiin valtakunnallisissa tutkimuksissa. Lähestymällä tutkimuskohdetta paikallisesti pystytään myös tekemään näkyväksi tutkittavan ilmiön erityispiirteitä sekä niiden syntymiseen vaikuttaneita taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia muuttujia.³¹ Mikrohistoriallisella lähestymistavalla pyrin ensisijaisesti tuomaan esille teollisuuden liikuntatoiminnan monimuotoisuutta ja merkitystä paikallisen liikuntakulttuurin muotoutumiselle enkä tekemään yleistyksiä tutkimani ilmiön paikallisista ilmenismuodoista. Jämsänkosken paperitehdasyhdyskunta tarjoaa esimerkkejä suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnasta monipuolisimmillaan, mutta maaseudun pienen teollisuusyhdyskunnan yleistapaukseksi se ei sovellu etenkin runsaiden taloudellisten voimavarojensa vuoksi³².

Tutkimustaloudellisista syistä jouduin rajaamaan tutkimustehtävääni ajallisesti alkuperäistä suunnitelmaa enemmän. Teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tutkimuksen ulottaminen nykypäivään olisi ehkä ollut suomalaisen liikuntapolitiikan nykytavoitteiden näkökulmasta hyödyllistä mutta tarkasteltavan lähdeaineiston laajuus ja pro gradu -tutkielman mittasuhteet huomioiden liian työlästä. Lisäksi tapaustutkimukseni kohteena olevan Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n, nykyisen UPM-Kymmene Oyj:n osan, viimeisten vuosikymmenien arkistomateriaali on vielä osittain salassa pidettävää. Teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tarkastelun ulottaminen nykypäivään jää yhdeksi jatkotutkimusmahdollisuudeksi.

³⁰ Kuusi 1931; Keravuori 1948; Waris 1961; Pyykkönen 1992; ks. myös luku 3.1.

³¹ ks. esim. Alapuro 1995, 314–317; Itkonen 1995, 63–71, 263–265; Hirsjärvi ym. 2002, 169.

³² Esimerkiksi suomalaisten metsäteollisuuspaikkakuntien eroista, ks. Kortelainen 1992b, 57–70.

Tutkimuskohteeni tarkastelun painottumiseen 1920–1970-luvuille vaikuttivat useat tekijät. Ensinnäkin suomalaisten teollisuusyritysten sosiaalitoimintaa alettiin systematisoida eli laajentaa suunnitelmallisesti 1920-luvulla itsenäistyneen Suomen ensimmäisten rakennusvuosien aikana. Toiseksi useat tutkijat ovat tulkinneet teollisuusyritysten laaja-alaisen sosiaalitoiminnan purkautuneen viimeistään 1970-luvulla suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakennusvaiheessa.³³ Tutkimukseni yhtenä lähtötavoitteena oli kuvailla, millaista suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoiminta on ollut monipuolisimmillaan, joten edellä mainittu ajallinen raja-
 rajaus vaikutti luonnolliselta. Kolmanneksi 1920-luku ja 1970-luvun alku vaikuttivat merkittävil-
 tä murrosvaiheilta myös Yhtyneiden Paperitehtaiden ja Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan elämänmenossa. Yhtyneet Paperitehtaat perustettiin vuonna 1920, ja Jämsänkosken kunta itsenäistyi kuusi vuotta myöhemmin. Yhtiö oli merkittävässä roolissa tehdaspaikkakunnan itsenäistymisprosessissa ja yhdyskunnan rakentamisessa aina 1960-luvulle saakka. Tultaessa 1970-luvulle Yhtyneiden omistus pohja ja johtamistapa muuttuivat, minkä seurauksena yhtiö alkoi luopua laaja-alaisen sosiaalitoiminnan ylläpitämisestä tehdasyhdyskunnissaan.³⁴

2.4 Tutkimusmenetelmät

Hyödynnän tutkimuksessani historiantutkimuksen, historiallisen sosiologian ja tapaustutkimuksen menetelmiä. Historiantutkimuksen nykyluonnetta pohtinut Jorma Kalela on määritellyt historiantutkijan yleiseksi tehtäväksi osoittaa, ”*miten asiat oikeasti olivat erotukseksi siitä, miten niiden väitetään tai uskotaan olleen*”. Muotoilullaan Kalela korostaa, että nykypäivänä historiantutkija joutuu arvioimaan työssään entistä useammin tutkimuskohteestaan jo tehtyjä tutkimuksia ja muita historian esityksiä. Historiantutkijan on punnittava historian ilmiöistä ja niiden välisistä yhteyksistä tehtyjen tulkintojen kestävyyttä ja luonnetta, koska tutkimustyöllään hän osallistuu ”*historian yhteiskunnallisen määrittämisen prosessiin*”, historian julkisten esitysten ja kansanomaisen historian jatkuvaan vuoropuheluun. Samalla tutkija pyrkii sitomaan tutkimuskohteensa jonkin historiallisen tilanteen tai prosessin osaksi.³⁵

Tutkimuksessani Kalelan kuvaama historiantutkimuksellinen haaste konkretisoitui suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnalle annettuja merkityksiä tarkasteltaessa. Esimerkiksi Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoimintaa on kuvattu monissa kirjalliseen jäämistöön tai muistitietoon perustuvissa historian esityksissä, missä yhtiön paikallisesti järjestämiä liikuntatoi-

³³ ks. luku 4.2.

³⁴ ks. luvut 6–9.

³⁵ Kalela 2000, 1-146.

mintoja on myös selitetty erilaisilla näkökulmasidonnaisilla motiiveilla. Teollisuuden liikuntatoiminnan kokonaisvaltaisen ja oikeudenmukaisen kuvauksen mahdollistamiseksi päädyin tutkimuksessani hyödyntämään aineistotriangulaatiota eli tarkastelemaan tutkimuskohdettani useammasta näkökulmasta erilaisia tekstiaineistoja hyödyntäen³⁶. Aiempien tutkimusten näkökulmavalintojen ja tutkittavien äänen vahvistamisen vuoksi painotin kuitenkin tarkasteluani teollisuustyönantajien näkökulmaan. Teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen kytkin edellä kuvatulla tavalla laajempaan teollisuuden sosiaalitoiminnan muutosprosessiin. Historiantutkimukselle luontaisesti tutkimustyöni perustan muodostivat lähteiden lukeminen ja kirjoittamalla tapahtunut päättely. Lähdeaineiston valinnassa määräävä tekijä oli lähteen validius.³⁷

Teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tarkastelussa keskeisenä tutkimusmenetelmänä käytin historian ja yhteiskuntatieteidenkin tutkimuksessa hyödynnettyä periodisointia eli tutkittavan ilmiön toiminnan jaottelua tiettyihin toisistaan erottuviin aikakausiin. Historiantutkimuksen nykylinjan mukaisesti ymmärrän periodisoinnit ennen kaikkea tutkimustuloksiksi eikä ennalta tehtäviksi valinnoiksi tai esitysteknisiksi ratkaisuuksi.³⁸ Suomalaisessa liikuntatutkimuksessa periodisointia on käytetty erityisesti julkisen liikuntahallinnon, liikunnan kansalaistoimintojen ja liikuntalajikulttuurien muutosten kuvailuun³⁹. Näistä tutkimuksista on vielä erikseen mainittava Kalervo Ilmasen väitöskirja kunnallisen liikuntahallinnon muutoksesta ja Hannu Itkosen väitöskirja liikunnan kansalaistoiminnan muutoksesta. Periodisointimallien lisäksi Itkosen ja Ilmasen väitöskirjat tarjosivat peilauspinnan teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tulkinnoilleni ja vaikuttivat merkittävästi tutkimusnäkökulmani valintaan. Ilmasen jäsentämiin kunnallisen liikuntahallinnon muutosvaiheisiin ja Itkosen kuvaamiin liikunnan seuratoiminnan kausiin palaan tutkielmani myöhemmissä luvuissa.

Historiallisen sosiologian kenttään tutkimukseni kiinnittyy tutkimuskohteeni ja käyttämäni teoreettisten välineiden vuoksi. Menetelmäkirjallisuudessa historiaa ja sosiologiaa kuvataan toisiaan tukeviksi tieteiksi. Historian avulla pystytään tunnistamaan yleisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä, jotka auttavat sosiologian pyrkimystä hahmottaa yhteiskunnan muutoksia. Historiantutkimuksessa voi puolestaan hyödyntää sosiologisia teorioita ja käsitteitä tutkimuskoh-

³⁶ Triangulaatiosta, ks. esim. Eskola & Suoranta 2008, 68–74; Kirjallisuuskatsauksessani tarkastelin useammalta aikakaudelta peräisin olevia eri tieteenalojen tutkimuksia sekä teollisuuden liikuntatoimintaa käsitteleviä oppi- ja opaskirjoja, ks. luku 3.1. Tapaustutkimuksessani hyödynsin tarkasteluni kohteina olleiden teollisuusyrityksen ja kunnan arkistolähteitä sekä paikallisyhdistysten historiikkeja, ks. luku 6.3.

³⁷ Historiantutkimuksen nykylinjan mukaan lähteen käyttökelpoisuus todisteena riippuu tutkimuskysymyksestä. Lähdekritiikin näkökulmasta olennaista on lähteen tehtävän selvittäminen, ks. Kalela 2000, 89–93.

³⁸ ks. Kalela 2000, 127–138; Kettunen 2002, 268.

³⁹ ks. esim. Itkonen 1996; Ilmanen 1996; Vasara 2004; Itkonen & Nevala 2006.

teena olevien historiallisten tapahtumien ja ilmiöiden kuvailuun.⁴⁰ Tutkimuksessani tukeuduin muutamisiin sosiologisiin teorioihin, esimerkiksi liikunnan seuratoiminnan ja tehdaspatalistisen johtamistavan muutoksen tulkintoihin etenkin teollisuuden liikuntatoimintaa selittäessäni. Sosiologisia välineitä käyttämällä mahdollistin tapauskohtaista kertomusta yleistettävämman tutkimusotteen. Philip Abrams on tulkinnut historiallis-sosiologisen tutkimuksen jakautuvan kolmeen valtatradiitioon: ”(1) teollisuuteen siirtyminen ja sen seurauksien selvittäminen, (2) jokapäiväisten elämänalueiden kuten perheiden, sairaaloiden ja työpaikkojen toimintojen kuvaaminen sekä (3) toimivien subjektien sekä yhteiskunnan ja sen muutoksen selvittäminen.”⁴¹ Teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tutkimus on kiinnitettävissä kaikkiin Abramsin kuvailemiin valtatradiitioihin.

Tapaustutkimuksen merkitystä tutkimukselleni, erityisesti tutkimuskohteeni kuvailulle ja selittämiseksi, käsitteelin edellisessä alaluvussa. Menetelmäkirjallisuudessa tapaustutkimusta kuvataan monimuotoiseksi tutkimukselliseksi lähestymistavaksi tai tutkimusstrategiaksi, jonka tieteofilosofiset lähtökohdat, teoreettiset ja metodologiset näkökulmat sekä menetelmälliset valinnat voivat vaihdella eri tutkimusaloilla. Yhteistä tapaustutkimuksille on tarkastella yhtä tai muutamaa toisiinsa liittyvää tapausta, jotka pyritään tutkimusprosessin aikana määrittelemään, analysoimaan ja ratkaisemaan. Keskeistä tapaustutkimuksessa on tapauksen kontekstin eli tutkimuskohteen historiallisen taustan, toimintaympäristön, kulttuuriympäristön, toimialan, toimijoiden ja poliittisen tilanteen kuvaaminen. Tutkimansa tapauksen kontekstiinsa liittämällä tutkija selittää ja tekee ymmärrettäväksi tutkimuskohdettaan.⁴² Tutkielmassani tapaustutkimuksen kohteen kontekstin kuvaaminen kestää useiden lukujen ajan. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n sosiaalitoimintaa ja toimintaympäristöä Jämsänkosken tehdasyhdyskunnassa kuvaan luvussa 6, mutta yhtiön liikuntatoimintaan vaikuttaneita yhteiskunnallisia ja työnantajapoliittisia muutoksia esitän tutkielmani kirjallisuuskatsausosassa.

Tapaustutkimuksia voidaan tyypitellä eri tavoin, mutta tavanomaista niille on myös moniulotteisuus. Omakaan tapaustutkimukseni ei ole puhtaasti minkään tietyn tapaustutkimustyyppin edustaja, vaan siinä on useamman tutkimussuunnan piirteitä. Tapaustutkimustani voi luokitella intensiiviseksi, koska tutkimustyöni alkuvaiheessa tavoitteenani oli Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan tiheä kuvaus, tulkinta ja ymmärtäminen. Intensiivisen tapaustutkimuksen tuotoksia ovat muutamat tutkielmastani löytyvät yksityiskohtaisemmat ku-

⁴⁰ ks. esim. Hietala 2001, 25–28; Jokinen & Saaristo, 2004, 13–14, 28–30.

⁴¹ Abrams 1982, 6-8; suomennos, ks. Itkonen 1996, 70.

⁴² Hirsjärvi ym. 2002, 123; Eriksson & Koistinen 2005; Kontekstin kuvaamisen merkityksestä historian tutkimuksessa, ks. esim. Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 12.

vaukset jämsänkoskelaisen liikunnan erityispiirteistä, vaikka suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnan ymmärryksen lisääntyessä kuva tapaustutkimukseni kohteen ainutlaatuisuudesta jossain määrin haalistuikin. Ekstensiivisen tapaustutkimuksen piirteitä tutkimustyöni sai myöhemmin, kun päädyin vertailemaan Yhtyneiden Jämsänkoskella järjestämää liikuntatoimintaa yhtiön ja muidenkin suomalaisten teollisuusyritysten vastaaviin toimiin muilla tehdaspaikkakunnilla. Vertailusta ei muodostunut tapaustutkimukseni päätarkoitusta vaan keino eritellä suomalaisille teollisuusyrityksille yhteisiä ja Yhtyneille ominaisia paikallisen liikuntatoiminnan toteutusmuotoja.⁴³

Eniten valtakunnallisen ilmiön paikalliseen tarkasteluun painottunut tapaustutkimukseni muistuttaa Pertti Rannikon kuvaamaa yhdyskuntatutkimusta. Perinteisestä paikallistutkimuksesta yhdyskuntatutkimus poikkeaa siten, että siinä analysoidaan paikallisyhteisön kuvailun sijaan yhdyskunnan kehittymiseen vaikuttaneita muutosprosesseja. Yhdyskuntatutkimuksessa yhteisöä ei siis tutkita sen itsensä takia, vaan sen avulla pyritään analysoimaan laajempia yhteiskunnallisia muutoksia tai teoreettisia kysymyksiä.⁴⁴ Tutkimuksessani en syvenny Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan sosiaalisiin suhteisiin tai yhteisöllisyyteen, vaan pyrin tunnistamaan ja ymmärtämään paikkakunnan liikuntatoiminnan muutokseen vaikuttaneita muita muuttujia. Rannikko korostaa yhdyskuntatutkimuksellisesti lähestyttävän ilmiön muutoksen analysoinnissa paikkakuntakohtaisten muuttujien huomioimista, vaikka muutosta selittäisivät myös laajemmat kansalliset tai kansainväliset rakenteelliset uudistukset⁴⁵. Jämsänkosken tapauksessa tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan kehitykseen ovat vaikuttaneet niin laajemmat yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset kuin Yhtyneiden Paperitehtaiden keskushallinnon päätökset. Yhteiskunnan taloudelliset muutokset eivät ole paikallisyhteisön kontrolloitavissa, mutta Yhtyneiden keskushallinnon päätöksiä ovat toteuttaneet ja yhtiön sosiaalitoiminnan osalta usein myös valmistelleet paikalliset toimijat. Tapaustutkimukseni tarkoituksen näkökulmasta olennainen kysymys on, mikä on ollut paikallisten toimijoiden merkitys Yhtyneiden liikuntatoiminnan muutokselle Jämsänkoskella.

⁴³ Intensiivisestä ja ekstensiivisestä tutkimuksesta, ks. esim. Rannikko 1992, 20–21; Eriksson & Koistinen 2005.

⁴⁴ ks. Rannikko 1992, 11–22.

⁴⁵ Rannikko 1992, 16.

3 TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTA TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Historiankirjoituksessa suomalaisten teollisuustyönantajien järjestämä liikuntatoiminta on sisällytetty vuosikymmenten ajan laajempaan teollisuuden sosiaalitoiminnan kokonaisuuteen. Teollisuuden sosiaalitoiminta on puolestaan tulkittu keskeiseksi osaksi suomalaisissa teollisuusyrityksissä ja -yhdyskunnissa aina 1970-luvulle saakka vaikuttanutta tehdaspatalnistista johtamistapaa. Tässä luvussa tarkastelen tutkimuskohdettani ymmärrettäväksi tekeviä ilmiöitä: suomalaista tehdaspatalnismia ja teollisuuden sosiaalitoimintaa. Luvun alussa esittelen, millaisista näkökulmista tehdaspatalnistista johtamistapaa ja sosiaalitoimintaa on tarkasteltu suomalaista yhteiskuntaa, teollisuusyhdyskuntia ja -yhteisöjä käsitellessä aiemmissä tutkimuksissa. Tämän jälkeen määrittelen suomalaisen tehdaspatalnismien ja teollisuuden sosiaalitoiminnan käsitteitä pääosin kansalliseen mutta myös kansainväliseen tutkimuskirjallisuuden tukeutuen. Luvun lopussa kuvailen tarkastelemieni ilmiöiden näyttämöinä toimivia suomalaisia teollisuusyhdyskuntia. Aiempien tutkimusten kuvauksista ja metsäteollisuuden hallitsevasta asemasta huolimatta suomalaiset teollisuusyhdyskunnat ovat muodostaneet 1900-luvulla monessa suhteessa heterogeenisen ryhmän.

3.1 Aiemmat tutkimukset

Suomessa 1900-luvulla kukoistaneista paternalistisista tehdasyhdyskunnista on tutkimustietoa varsin monipuolisesti, koska vuosikymmenten aikana niitä ovat tutkineet eri näkökulmista niin historioitsijat, etnologit, folkloristit kuin yhteiskuntatieteilijät. Tehdasyhdyskuntien työväestön muodostumista ja elinoloja tarkastellelle sosiaalhistorialliselle tutkimukselle perustaa loivat jo 1900-luvun alkupuolella muun muassa työväenkysymystä osana Tampereen kaupungin historiaa tarkastellut Väinö Voionmaa ja Helsingin työläiskaupunginosien kehitystä kuvannut Heikki Waris⁴⁶. Sittemmin samaa aihetta on tutkinut esimerkiksi Pertti Haapala, joka vuonna 1986 julkaistussa väitöskirjassaan *Tehtaan valossa* avasi kattavasti Tampereen kaupungin työväestön muodostumiseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tekijöitä vuosina 1820–1920.

Teollisuusyritysten ja muiden työnantajien paternalistiseen johtamistapaan sisältynyttä sosiaalitoimintaa on Suomessa tutkittu 1920-luvulta lähtien, vaikka varsinaisesti aihepiiriin tutkimus yleistyikin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Mielenkiintoa sosiaalitoiminnan tutkimukseen lisäsivät suomalaisen teollisuuden kehitysvaiheet 1920–30-luvuilla, toisen maa-

⁴⁶ Voionmaa 1929; 1932; 1935; Waris 1973.

ilmansodan jälkeiset sosiaalipoliittiset uudistukset sekä työnantajien järjestämien sosiaalitoimintojen monipuoliset mutta epäyhtenäiset toteutusmuodot.⁴⁷

Yksi varhaisimmista suomalaisen teollisuuden sosiaali- ja huoltotoimintaa kartoittaneista tutkimuksista lienee ollut vuonna 1923 *Sosialisessa aikakauskirjassa* julkaistu Jenny Markelin-Svenssonin tutkimus *Työväenhuolto Suomen suurteollisuudessa*. Markelin-Svenssonin tutkimuksessa teollisuuden sosiaalitoimintaa kuvailtiin aikakauden sosiaalipoliittisten ydinkysymysten mukaisesti työväen asuinolosuhteiden, taloudellisten olojen, sosiaali- ja terveystalouksien sekä sivistys- ja virkistystoiminnan edistämiseen tähdänneiden toimenpiteiden näkökulmista.⁴⁸ Sosiaalipoliittikan ensimmäiseksi tieteelliseksi edustajaksi Suomessa luonnehdittu Eino Kuusi puolestaan tarkasteli työnantajien sosiaalitoimintaa vuonna 1931 julkaistun suurteoksensa *Sosiaalipoliittikka I-II* jälkimmäisessä niteessä. Kuusen tarkastelussa työnantajien sosiaalitoiminta liitettiin osaksi laajempaa suomalaista sosiaalipoliittikkaa, jonka rakentumista Suomen itsenäisyyden alkuaikoina hän kuvasi teoksessaan perusteellisesti.⁴⁹ Tutkielmani kannalta Markelin-Svenssonin ja Kuusen työnantajien sosiaalitoiminnan kuvaukset ovat arvokkaita, sillä ne ovat aikalaistutkijoiden tulkintoja suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan keskeisistä muodoista ja motiiveista aina 1930-luvulle saakka.

Toisen maailmansodan jälkeisessä tutkimusaallossa suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan muotoja ja -kustannuksia tarkasteli ensimmäisenä Taloudellisen Tutkimuskeskuksen johtaja Esa Kaitila, jonka vuonna 1947 julkaistu esitelmä *Teollisuuden sosiaalitoiminta yhteiskunnallisena ilmiönä* antoi suuntaa myöhemmille aihepiiriä käsitelleille tutkimuksille⁵⁰. Kaitilan julkaisun vanavedessä Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) julkaisi vuonna 1948 teoksen *Teollisuuden sosiaalinen toiminta*, josta muodostui alan ensimmäinen oppikirja työnantajien, työntekijöiden ja muiden sosiaalitoiminnan parissa työskentelevien käyttöön⁵¹. Aihepiiriin liittyvää tutkimustyötä jatkoi Leo Paukkunen, jonka julkaisuiden merkittävin anti oli kuvaus teollisuuden sosiaalitoiminnan muotojen ja -kustannusten muutoksesta 1950–60-luvuilla⁵². Kaitilan ja Paukkusen julkaisut ovat myös tutkielmani kannalta hyödyllisiä, koska ne kuvaavat työnantajien sosiaalitoiminnan muotoja ja muuttuneita motiiveja aikakaudella, jolloin teollisuuden sosiaalitoiminta oli laajimmillaan. STK:n julkaisema ja Keijo Keravuoren toimittama *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirja on työnantajanäkökulmastaan huoli-

⁴⁷ Paukkunen 1955, 13–14; ks. myös Kaitila 1947, Keravuori 1948.

⁴⁸ Markelin-Svensson 1923.

⁴⁹ Kuusi 1931, 914–947.

⁵⁰ Kaitila 1947; ks. myös Paukkunen 1955, 13–14.

⁵¹ Keravuori 1948.

⁵² Paukkunen 1955; 1964.

matta kattavimpia sosiaalitoiminnan osa-alueiden kuvauksia samalta aikakaudelta.

Sosiaalihistorioitsija Heikki Waris on määrittänyt työnantajien sosiaalitoimintaa ja sen suhdetta suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan 1900-luvun loppupuolella⁵³. Wariksen työnantajien sosiaalitoiminnan kuvaukset ovat tärkeitä, koska ne avaavat konkreettisesti suomalaisessa sosiaali- ja liikuntapolitiikassa vuosina 1960–1980 tapahtuneita muutoksia. Esimerkiksi Wariksen *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka* -oppikirjan seitsemännestä päivitetystä painoksesta vuodelta 1980 liikuntatoiminta on jäänyt pois työnantajien sosiaalitoiminnan tarkastelusta, vaikka osa-aluetta kuvataankin vielä teoksen ensimmäisessä painoksessa⁵⁴ Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen, useiden liikeyritysten henkilöstöhallinnolliset uudistukset sekä suomalaisen liikuntapolitiikan ja -lainsäädännön luominen heijastuivat näin myös työnantajien harjoittamaan liikuntatoimintaan.

Suomalaisten tehdasyhdyskuntien sosiaalista järjestystä käsittelevä tutkimus alkoi lisääntyä 1900-luvun loppupuolella⁵⁵. Uuden avauksen tehdasyhdyskuntien sosiaalisten suhteiden tarkasteluun teki Tarmo Koskinen, joka vuonna 1987 julkaistussa *Tehdasyhteisö*-tutkimuksessaan kuvasi Tervakosken paperitehtaan ja kylän muodostaman tehdasyhteisön rakentumista, säilymistä ja purkautumista 1930–80-luvuilla sosiologisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäen. Koskisen tutkimus korosti tehdasyhdyskunnan paternalistisen järjestyksen ja sosiaalisten suhteiden merkitystä tehdasyhteisöä koossapitävinä voimina. Paternalistista järjestystä Koskinen kuvasi sisäisen vaihdon järjestelmänä, jossa työntekijöiden kurinalaisuutta, ammattitaitoa ja ammattiuria vaihdettiin tehdasyhtiön tarjoamiin taloudellisiin ja sosiaalisiin etuihin niin tehtaassa kuin sen ulkopuolellakin.⁵⁶

Koskisen tehdasyhteisön ja paternalistisen järjestyksen tulkintoihin ovat myöhemmin tarttuneet muutkin suomalaisten tehdasyhdyskuntien sosiaalisia suhteita tarkastelleet tutkijat⁵⁷. Jussi Koivuniemi kuvasi väitöskirjassaan *Tehtaan pillin tahdissa* Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalisen järjestyksen muutosta vuosina 1870–1939 peilaten sitä niin kansalaisyhteiskunnan nousuun kuin kansallisiin ja kansainvälisiin tehdaspaternalismin esimerkkeihin⁵⁸. Inkeri Ahvenisto puolestaan syventyi kulttuurihistorian väitöskirjatyössään Verlan tehdasyhdyskunnan yhteisöllisyyteen 1880–1960-luvuilla sekä tehdasyhtiön paternalistisen työnantajapolitiikan

⁵³ Waris 1961.

⁵⁴ Waris 1961, 75; vrt. Waris 1980, 92–99.

⁵⁵ ks. esim. Koskinen 1989; Leminen 1999; Koivuniemi 2000; Raiskio 2003; Ahvenisto 2008; Raiskio 2012.

⁵⁶ Koskinen 1989, 182.

⁵⁷ ks. esim. Koivuniemi 2000, 21; Raiskio 2003, 15–16; Ahvenisto 2008, 35, 53–54.

⁵⁸ Koivuniemi 2000.

merkitykseen sen muodostumisessa⁵⁹. Työnantajapolitiikan muotona tehdaspatalnialismia on tarkastellut myös Pauli Kettunen, joka Paraisten Kalkkivuori Osakeyhtiön tapaustutkimuksessa kuvasi liiketoiminnallisia tavoitteita korostavan yritysjohton sekä eturistiriitojen yhteensovittamista painottavan työelämän suhteiden näkökulman välistä jännitettä pitkällä aikavälillä. Samalla Kettunen kuvasi suomalaisen tehdaspatalnialismin historiaa ja keskeisiä muutoksia 1900-luvulla.⁶⁰ Tuorein tutkielmassa hyödyntämäni tehdaspatalnialistista johtamistapaa tarkastellut tutkimus on Kaj Raiskion väitöskirja Valkeakosken tehdasyhteisön henkilöstön johtamisesta vuosina 1924–1969⁶¹. Sukupuolijärjestelmän näkökulmasta tehdasyhdyskuntien paternalistista järjestystä on taas tutkinut Piia Leminen, joka tarkasteli lisensiaatintyössään naisten asemaa ja merkitystä Kyröskosken paperitehdasyhteisössä 1940–1970-luvuilla⁶².

Kuten Koivuniemi väitöskirjassaan selvittää, paternalistinen tehdasjärjestys ei ollut pelkästään suomalainen vaan kansainvälinen, teollistuvien maiden tehdasyhdyskunnille tyypillinen järjestymismuoto. Kaikissa teollistuneissa maissa tehtaiden rakenteelliset toimintaedellytykset olivat samankaltaiset, vaikka lainsäädäntö, kulttuuri, teollisuusalat ja teollistumisaikataulu toivatkin tehdaspatalnialismiin omat paikalliset erityispiirteensä.⁶³ Suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenneitä paternalistisen järjestyksen muotoja on tarkastellut monipuolisimmin Petri Karonen⁶⁴, jonka tehdaspatalnialismin tulkintoihin tukeudun tutkielmassani. Kansainvälisen vertailukohdan suomalaisen tehdaspatalnialismin tarkasteluun tarjoaa Patrick Joyce, joka vuonna 1982 julkaistussa teoksessaan *Work, society and politics* kuvasi Pohjois-Englannin tehdasyhdyskuntiin viktoriaanisella aikakaudella (1837–1901) muodostunutta sosiaalista järjestelmää *uudeksi paternalismiksi*. Muista aikalaistutkijoista poiketen Joyce tulkitsi agraarisissa yhteiskunnissa yleisesti ilmenneen paternalistisen järjestyksen muuttaneen englantilaisiin tehdasyhdyskuntiin levitessään muotoaan ja kukoistaneen siellä aina 1900-luvun alkupuolelle saakka. Joycen mukaan uusi paternalismi kukoisti erityisesti paikallistasolla aktiivisten perheyrittäjien hallitsemisissa tehdasyhdyskunnissa, joissa paternalistisen järjestyksen ja siihen liittyvän sosiaalisen epätasa-arvoisuuden yhteisön jäsenet oikeuttivat itse.⁶⁵ Samansuuntaisia tutkimushavaintoja tehdaspatalnialismista on sittemmin tehty muissakin teollistuneissa maissa, erityisesti Pohjoismaissa⁶⁶.

⁵⁹ Ahvenisto 2008.

⁶⁰ Kettunen 2002.

⁶¹ Raiskio 2012.

⁶² Leminen 1999.

⁶³ Koivuniemi 2000, 28–31.

⁶⁴ Karonen 2002a; 2002b; 2004.

⁶⁵ Joyce 1982, xx–xxi, 134–154, 340–341.

⁶⁶ ks. esim. Koskinen 1989.

3.2 Patriarkaalisuudesta suomalaiseen tehdaspatalnismiin

Patriarkaalisuuden ja paternalismin käsitteet muistuttavat läheisesti toisiaan, ja pohjoismaisessa kontekstissa niitä voidaankin pitää synonyymeinä. Patriarkaalisuus on tyypillisesti ymmärretty ”isän tai isännän vallaksi kotitaloudessaan asuviin ihmisiin”. Käsitystä ovat aikanaan levittäneet niin antiikin auktoriteetit kuin kristitytkin. Sittenkin käsitys on siirtynyt moniin esiteollisen ajan aatteisiin, ideologioihin, rakenteisiin ja instituutioihin. Käsitteenä patriarkaalisuutta on käytetty niin valtiovallan, kirkollisen esivallan, seurakunnan, kotitalouden, perheen kuin teollisuusyritysten sisäisen järjestyksen kuvaamiseen.⁶⁷

Patriarkaalisuuden monia tulkintoja eri tieteenaloilla tarkastelleen Petri Karosen mukaan ongelmaksi on muodostunut, ettei kyseistä käsitettä määritellä tutkimuksissa riittävästi, vaan useimmiten se tulkitaan itsestäänselvyydeksi ja tutkijan oman aikakauden ulkopuoliseksi ilmiöksi⁶⁸. Karosen mukaan patriarkaalisuutta ei edes pysty määrittämään yksiselitteisesti, koska ajallisesti tai paikallisesti rajattunakin se saa monia ilmenemismuotoja. Toisaalta Karonen on havainnut patriarkaalisuudessa myös piirteitä, jotka ovat esiintyneet varsin samankaltaisina aikakaudesta tai yhteisöstä riippumatta. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi perheen rooli patriarkaalisuuden järjestyksen perusyksikkönä, isännän ja alaisten välisen huoltosuhteen vastavuoroisuus ja henkilökohtaisuus sekä huollettavien elämän kokonaisvaltainen valvonta.⁶⁹

Tutkielmassani yhdistän patriarkaalisuuden 1900-luvun suomalaisiin teollisuusyhdyskuntiin, joiden sosiaalisen järjestyksen muotoutumiseen ovat oleellisesti vaikuttaneet alueen elinolosuhteet, vallitseva yhteiskuntakäsitys ja isännän paikalle noussut tehdasyritys. Tällaisten tehdasyhdyskuntien patriarkaalisuuden järjestyksen tutkimuksissa on viime vuosina yleistynyt *tehdaspatalnism*in käsite, jota käytän systemaattisesti tässäkin tutkielmassa⁷⁰. Tehdaspatalnismilla tarkoitan teollisuusyritysten hallinto- ja johtamistapaa, jossa työnantaja vastasi työntekijöidensä huolenpidosta, mutta edellytti heiltä vastineeksi uskollisuutta, alistumista ja ahkeruutta⁷¹. Paternalistisissa tehdasyhdyskunnissa työnantajan huolenpito työntekijöistään henkilöityi tyypillisesti tehtaan johtajaan eli *patruunaan*, joka oli useimmiten myös tehdasyrityksen omistaja⁷².

⁶⁷ Karonen 2002a, 10–14; 2004, 139.

⁶⁸ Karonen 2002a, 10–11; 2004, 139.

⁶⁹ Karonen 2002b, 255–258.

⁷⁰ ks. esim. Koivuniemi 2000; Ahvenisto 2008; Laakkonen 2011; Raiskio 2012.

⁷¹ ks. myös Karonen 2004, 139–140; Laakkonen 2011, 9.

⁷² Nordberg 1979, 93–94.

Karonen on tulkinnut edellä kuvatun kaltaisen tehdaspaternalismin määrittelyn korostavan kahta asiaa: tehdaspaternalismia työnantajapolitiikan muotona sekä työnantajan ja työntekijän välistä henkilökohtaista auktoriteettisuhdetta⁷³. Tehdaspaternalismia työnantajapolitiikan muotona tarkastelleen Inkeri Ahveniston mukaan tehdaspaternalistisen johtamistavan tavoitteena oli teollisuusyrityksen hyvinvointi ja taloudellinen menestys työntekijöiden lojaaliutta ja työilmapiiriä parantamalla. Tavoitteen saavuttamiseksi yritykset tarjosivat työntekijöilleen sosiaalipalveluja ja taloudellista turvallisuutta luovia elinikäisiä työsuhteita sekä pyrkivät vahvistamaan työyhteisöjensä jäsenten yhteenkuuluvuuden tunnetta.⁷⁴ Siinä, missä esiteollisen ajan yhteisöjen patriarkaalisuus saattoikin olla perittyä ja verrattain pysyvää, tehdaspaternalismissa korostui työnantajan rooli yhteiskuntajärjestyksen aktiivisena ylläpitäjänä ja muokkaajana⁷⁵.

Paternalistisissa tehdasyhdyskunnissa vallitsi selkeä yhteiskunnallinen hierarkia sekä tehtaan johdon ja työntekijöiden välinen auktoriteettisuhde, jonka vuoksi työnantajan valta ulottui laajalti myös työväestön sosiaaliseen elämään. Suuremmissa tehdasyhdyskunnissa tuo suhde muodostui vähemmän henkilökohtaiseksi kuin pienissä, joissa tehtaan patruuna tunsu useimmat alaisensa ja vastasi isällisesti heidän huolenpidostaan.⁷⁶ Isälliseen huolenpitoon liittyi keskeisesti työntekijöiden kasvattaminen. Varsinkin teollistumisen alkuvaiheessa käsityö- tai maataloustaustaisia työläisiä oli sopeutettava uuden teollisuustyön vaatimuksiin. Toisaalta työntekijöitään kasvattamalla työnantaja pyrki myös ylläpitämään vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja edistämään tärkeiksi näkemäänsä työläisarvoja kuten ahkeruutta, täsmällisyyttä, tavoitteellisuutta, säästäväisyyttä, raittiutta ja uskonnollisuutta.⁷⁷

Tehdaspaternalismiin liittyvään työnantajan ja -tekijän väliseen auktoriteettisuhteeseen on usein yhdistetty työläisten alistaminen ja pyrkimys heidän elämänsä kokonaisvaltaiseen hallintaan. Esimerkiksi 1930-luvun paternalistisen huoltotoiminnan vastaisessa debatissa tehdaspaternalismia kritisoitiin herrojen käyttämäksi kontrollointikeinoksi, jonka pyrkimyksenä oli sitoa työntekijöitä peruuttamattomasti tehtaaseen.⁷⁸ Pauli Kettusen mukaan paternalistisessa ajatustavassa vastuun työntekijöiden tarpeista nähtiin kuuluvan sosiaalisessa hierarkiassa ylemmässä asemassa oleville, koska alemmassa asemassa olevat alaiset koettiin kyvyttömiksi

⁷³ Karonen 2004, 140.

⁷⁴ Ahvenisto 2008, 32.

⁷⁵ Ahvenisto 2008, 21–22; Laakkonen 2011, 10–11.

⁷⁶ Karonen 2004, 140; ks. esim. Koivuniemi 2000, 31; Laakkonen 2011; Raiskio 2012.

⁷⁷ Haapala 1986, 62, 71–73; Koivuniemi 2000, 29; Ahvenisto 2008, 24–25.

⁷⁸ Tainio 1990, 29; ks. myös Kuusi 1931, 923–925; Kalela 1986, 53; Koivuniemi 2000, 30.

ymmärtämään tai edistämään omia ”todellisia” intressejään⁷⁹. Vastineeksi huolenpidosta työntekijöiltä odotettiin kuuliaisuutta, ahkeruutta ja hyvää käytöstä. Tehtaan patruuna tiesi ”*mikä oli hyvää alamaisille, kuten isä tietää mikä on hyväksi lapsille*”.⁸⁰

Paternalistista järjestystä käsitelleissä tutkimuksissa tulkinnat työntekijöiden suhteesta työnantajaan ovat kuitenkin vaihdelleet alistussuhteesta järjestelmään, jonka voi ymmärtää huoltosuhteen osapuolten väliseksi kompromissiksi. Jälkimmäistä tulkintaa edustavat tutkimukset, joissa tehdaspatalnialismi nähdään eräänlaisena vaihdon järjestelmänä: työnantajan tarjoamien sosiaalietujen ja -investointien sekä työntekijöiden kuuliaisuuden ja uskollisuuden vaihtokauppana.⁸¹ Paternalistisen tehdasjärjestyksen hyväksyneet työntekijät ovat olleet valmiita tinkimään vapaudestaan maksuksi hyvinvoinnista tehdasyhteisössä. Toisaalta tehdasyhteisön toimintaedellytyksenä nähtiin myös se, että tehtaan ja yhdyskunnan arjessa esiintyneet jaot ja eriarvoisuus pystyttiin tarvittaessa ylittämään esimerkiksi vapaa-ajan yhteistoiminnoissa.⁸²

Paternalistisen tehdasjärjestyksen tulkitseminen vaihdon järjestelmäksi vaikuttaa perustellulta, kun ottaa huomioon, että hedelmällisimmän maaperän tehdaspatalnialismille ovat tarjonneet juuri julkishallinnollisesti ja työlainsäädännöllisesti kehittymättömät maaseudun syrjäiset teollisuusyhdyskunnat. Näihin teollisuusyhdyskuntiin paternalistinen huoltosuhde syntyi molemminpuolisten luonnollisten tarpeiden sanelemana. Työntekijöille monet yhdyskuntapalvelut olivat välttämättömiä, ja kehittyvät teollisuuslaitokset tarvitsivat ammattitaitoista ja sitoutumishaluista työvoimaa.⁸³ Suomessa 1800-luvun loppupuolella kiihtynyt teollinen kehitys suuntautui myös uusille käsiteollisuudesta poikkeaville aloille kuten metalli- ja puunjalostusteollisuuteen. Teollisuuslaitosten sijoittamiseen vaikuttivat enemmän raaka-aineen ja käyttövoiman saatavuus kuin vanhojen asutuskeskusten sijainti. Uusien tehdaslaitosten ja yhdyskuntien perustaminen edellytti suomalaisilta teollisuusyrityksiltä panostusta niin välttämättömien yhdyskuntapalvelujen järjestämiseen kuin käsityö- ja maataloustaustaisten työntekijöiden kouluttamiseen uusille teollisuusaloille.⁸⁴

Paternalistista tehdasjärjestystä määrittänyt työnantajan ja työntekijän henkilökohtainen auktoriteettisuhde heikentyi vasta, kun ammattiyhdistysliikkeen toiminta lisääntyi ja teollisuus-

⁷⁹ Kettunen 1994, 249.

⁸⁰ Koivuniemi 2000, 30–31; ks. myös Joyce 1982, 140.

⁸¹ Ahvenisto 2008, 23; ks. esim. Joyce 1982; Koskinen 1989; Koivuniemi 2000, 31; Karonen 2002b, 257.

⁸² Koskinen 1989, 182–186; ks. myös Joyce 1982, xi–xii.

⁸³ Koivuniemi 2000, 28–29; ks. myös Paukkunen 1955, 20; Joyce 1982, 152–154.

⁸⁴ Kaitila 1947, 3–4.

yritysten ammattijohtajat yleistyivät⁸⁵. Useat suomalaisia tehdasyhdyskuntia tarkastelleet tutkijat ovat kuitenkin havainneet eräiden tehdaspatalernalismin piirteiden säilyneen tehtaiden johtamistavassa aina 1970–80-luvuille saakka⁸⁶. Suomalaisen tehdaspatalernalismin muodonmuutosta tarkastelen tutkielman luvussa neljä.

Yksi paternalistiseen järjestykseen tutkimuksissa yhdistetty käsite on ollut *patriarkaatti* eli miesvalta, jolla varsinkin feministisessä tutkimuksessa on kuvattu naisten alistamisen järjestelmää. Koska paternalistisen järjestyksen isännänvalta ei ole kuitenkaan automaattisesti merkinnyt miesvaltaa, käsitteet tulisi tutkimustyössä erottaa.⁸⁷ Suomalaisen puunjalostusteollisuuden historiastakin löytyy yrityksiä, esimerkiksi A. Ahlström Oy tai Joh. Parviaisen Tehtaat Oy, joiden työntekijät ovat olleet 1900-luvun alkupuolella *matriarkan* eli naisjohtajan huolenpidon alaisena⁸⁸.

Suomalaisessa teollisuudessa paternalistisesta johtamistavasta on 1920-luvulta lähtien erottunut kaksi osa-aluetta: palkka- ja työehtopolitiikka sekä huolto- eli sosiaalitoiminta⁸⁹. Tutkielmassani keskityn näistä jälkimmäiseen eli teollisuuden sosiaalitoimintaan ottaen huomioon, että nämä paternalistisen johtamistavan osa-alueet ovat olleet vahvasti sidoksissa toisiinsa. Palkka- ja työehtopoliittisilla uudistuksilla on ollut keskeinen merkitys myös teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksessa.

3.3 Työväenhuollosta teollisuuden sosiaalitoimintaan

Suomalaisten työnantajien harjoittamaa sosiaalitoimintaa on tarkasteltu tutkimuskirjallisuudessa usein yhteiskunnassa toteutetun sosiaalipolitiikan osa-alueena. Suomalaisen sosiaalipolitiikan kuten työnantajien sosiaalitoiminnan yleisenä tavoitteena 1900-luvulla on ollut ihmisten elinolojen laaja-alainen kehittäminen, vaikka toimenpiteiden kohteet ja toimintamuodot ovat voineetkin muuttua kunkin ajanjakson tarpeiden mukaan. Sosiaalipoliittista toimintaa ovat Suomessa vuosikymmenten aikana harjoittaneet niin valtio, kunnat, seurakunnat, paikalliset ja yleiset järjestöt kuin työnantajatkin.⁹⁰

Suomalaisen sosiaalipolitiikan muutosta 1900-luvulla tutkineen Heikki Wariksen mukaan en-

⁸⁵ Karonen 2002b, 259; ks. myös Joyce 1982, 335–341.

⁸⁶ ks. esim. Kalela 1986, 98–102; Koskinen 1989; Ahvenisto 2008, 26.

⁸⁷ Karonen 2002a, 17–18; 2002b, 256–257.

⁸⁸ ks. esim. Sinkkonen 1990, 31–35; Kuisma 2006, 378.

⁸⁹ Nordberg 1979, 95.

⁹⁰ Kaitila 1947, 3; Paukkunen 1955, 46; Waris 1961.

nen ensimmäistä maailmansotaa sosiaalipolitiikaksi käsitettiin vain palkkatyöväkeen kohdistuneet toimenpiteet, joiden tavoitteena oli niin sanotun työväenkysymyksen ratkaiseminen. Sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä pyrittiin auttamaan työväenluokkaa niissä ongelmissa, joita alkanut teollistuminen ja kaupungistuminen olivat sille aiheuttaneet. Maailmansotien välisenä aikana sosiaalipolitiikan keskeisiä tavoitteita olivat luokkavastakohtien lieventäminen ja heikommassa asemassa olevien elinolojen kehittäminen. Toisen maailmansodan jälkeen sosiaalipoliittisten toimenpiteiden kohteiksi nousivat kaikki yhteiskuntaluokat, perheet ja yksilöt, joille pyrittiin takaamaan kohtuullinen elintaso, sosiaaliturva ja viihtyvyys. Luokkavastakohtien lieventämispolitiikka vaihtui yleiseksi hyvinvointipolitiikaksi.⁹¹ Suomalaisen sosiaalipolitiikan ja työnantajien harjoittaman sosiaalitoiminnan yhteyttä kuvastaa hyvin se, että Wariksen esittämät sosiaalipoliittiset tavoitteet vastaavat myös aikalaistutkijoiden tulkintoja työnantajien sosiaalitoiminnan motiiveista eri aikakausilla⁹².

Yhteiskunnassa toteutettua sosiaalipolitiikkaa ja työnantajien harjoittamaa sosiaalitoimintaa erottaa kuitenkin kaksi tekijää. Ensinnäkin työnantajien sosiaalitoimintaa voi luonnehtia paikalliseksi, koska sen piiriin kuuluvat vain työnantajan omat työntekijät ja heidän perheensä. Toiseksi työnantajien sosiaalitoiminta sisältää lakisääteisten velvoitteiden ohella myös vapaaehtoisia työnantajan omaan harkintaan perustuvia toimintamuotoja.⁹³ Esimerkiksi Esa Kaitila jakaa teollisuusyritysten ja muiden työnantajien sosiaalipoliittisen toiminnan kahteen osaan: yleiseen sosiaalipoliittiseen toimintaan ja varsinaiseen sosiaalitoimintaan. Yleinen sosiaalipoliittinen toiminta käsittää työnantajien filantropisen toiminnan, esimerkiksi teollisuus- ja liikelaitosten vuosittaiset suuret lahjoitukset väestön ja koko yhteiskunnan kannalta tärkeisiin sosiaalisiin tarkoituksiin kuten invalidien, sotaorpojen ja reumasairaiden hyväksi tehtävään työhön. Varsinainen sosiaalitoiminta sisältää kunkin teollisuus- tai liikelaitoksen muodostaman elämänpiirin sisällä tapahtuvan sosiaalipoliittisen toiminnan, jonka kohteena ovat laitoksen omat työntekijät perheineen.⁹⁴

Kaitilan määritelmän mukainen työnantajien sosiaalitoiminta sisältää niin lakisääteisiä kuin vapaaehtoisia toimintamuotoja. Lakisääteisillä sosiaalitoiminnan muodoilla tarkoitetaan valtion sosiaalipoliittisen lainsäädännön mukaisesti työnantajan suoritettavaksi asetettuja sosiaalisia tehtäviä, jotka kohdistuvat työnantajien omaan henkilöstöön kuten työsuojelutoimet sekä eläke- ja tapaturmavakuutusmaksut. Työnantajien vapaaehtoiset, omaan harkintaan pe-

⁹¹ Waris 1961, 27–29.

⁹² ks. luku 4.1.

⁹³ Kaitila 1947, 3; 1948, 9–11; Paukkunen 1955, 47.

⁹⁴ Kaitila 1947, 3.

rustuvat sosiaalitoiminnan muodot jaetaan kolmeen pääryhmään: ”(1) toimintaan henkilöstön taloudellisen aseman parantamiseksi, (2) toimintaan henkilöstön terveyden ja ruumiinkunnan ylläpitämiseksi sekä (3) toimintaan henkilöstön henkisen virkistykseen ja kasvatukseen hyväksi”.⁹⁵

Usein teollisuuden ja muiden työnantajien varsinaiseksi sosiaalitoiminnaksi on mielletty niiden vapaaehtoinen sosiaalitoiminta. Kaitila kuitenkin painottaa, että niin lakisääteisillä kuin vapaaehtoisilla sosiaalitoiminnan muodoilla on pyritty työyhteisöissä samoihin sosiaalisiin päämääriin. Vapaaehtoisilla toimintamuodoilla on vuosikymmenten aikana täydennetty ja monipuolistettu lakisääteisten toimintojen muodostamaa sosiaalitoiminnan kokonaisuutta. Vapaaehtoisten, työnantajan harkintaan perustuvien toimintamuotojen ansiosta teollisuusyritysten ja muiden työnantajien sosiaalitoiminta on myös saanut omia paikallisia erityispiirteitään.⁹⁶

Teollisuuden sosiaalitoiminnan käsitteellä viitataan tutkielmassani juuri niihin teollisuus-työnantajan vapaaehtoisiin toimenpiteisiin, joilla on vuosikymmenten aikana täydennetty lakisääteisten sosiaalitoimintojen kokonaisuutta. Vapaaehtoisten toimenpiteiden yleisenä tavoitteena on ollut työntekijöiden ja heidän perheidensä hyvinvoinnin ja viihtyvyyden edistäminen sekä teollistumisesta heille aiheutuneiden ongelmien vähentäminen⁹⁷. Aikakauden sosiaalipoliittisista tavoitteista ja lainsäädännöstä, teollisuusyritysten taloudellisista toimintaedellytyksistä, teollisuuslaitoksia ympäröivien yhdyskuntien olosuhteista sekä työnantajien tuotannollisista ja henkilökohtaisista motiiveista johtuen sosiaalitoiminta on saanut erilaisia paikallisia toteutusmuotoja.

Teollisuustyönantajien harjoittamasta vapaaehtoisesta sosiaali- ja huoltotoiminnasta on 1900-luvun Suomessa käytetty useita erilaisia nimityksiä. Ennen toista maailmansotaa yleisessä käytössä olivat *työväen-* ja *sosiaalihuollon* käsitteet⁹⁸, joita myöhemmin kritisoitiin niiden ylläpitämän työnantajan isällisen holhouksen mielikuvan vuoksi⁹⁹. Toisen maailmansodan jälkeen käyttöön vakiintuikin *sosiaalitoiminnan* termi, jolla pyrittiin korostamaan työntekijöiden henkilökohtaista valinnanvapautta ja oma-aloitteisuutta osallistua työnantajan tarjoamiin sosi-

⁹⁵ Kaitila 1947, 3–7; 1948, 10–11.

⁹⁶ Kaitila 1947, 7; 1948, 11–12.

⁹⁷ Kuusi 1931, 917; Waris 1961, 68.

⁹⁸ ks. esim. Markelin-Svensson 1923; Kuusi 1931, 917; Tainio 1990, 6.

⁹⁹ Kaitila 1948, 18–19.

aalitoimintoihin¹⁰⁰. Sitten 1960–70-luvuilla yhteiskunnan sosiaalipoliittisten ja teollisuuden organisatoristen muutosten myötä teollisuusyritysten sosiaalitoiminnan ala kaventui ja säilyneet sosiaalitoiminnot sulautuivat työnantajien henkilöstöpolitiikan osa-alueeksi, osaksi nykyaikaisia *henkilöstöpalveluja*¹⁰¹.

Suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan muotoja sen kukoistuskaudella 1940–50-luvuilla erittelen liitteessä yksi, jonka jäsenitys perustuu työnantajien sosiaalitoimintoja ja niiden kustannuksia tutkineen Leo Paukkusen käsitelmäärittelyyn. Paukkunen jäsentää teollisuuden sosiaalitoimintoja Kaitilan tavoin sekä lakisääteisen että vapaaehtoisen taloudellisen, terveydellisen ja henkisen sosiaalitoiminnan osa-alueisiin.¹⁰² Liitettä 1 tarkasteltaessa on keskeistä ottaa huomioon, että se kuvaa teollisuuden sosiaalitoimintoja yleisellä tasolla ja aikakaudella, jolloin sosiaalitoiminta oli monipuolisimmillaan. Paikallisesti teollisuuden sosiaalitoiminnan muodot ovat kuitenkin saattaneet esiintyä ja painottua eri tavoin.

3.4 Suomalaiset teollisuusyhdyskunnat sosiaalitoiminnan näyttämöinä

Tehdaspaternalistinen johtamistapa ja teollisuuden sosiaalitoiminta kukoistivat 1900-luvulla tyypillisesti pienissä, yksittäisten teollisuusyritysten tai teollisuuslaitosten hallitsemisissa syrjäisen maaseudun *teollisuus-* tai *tehdasyhdyskunnissa*. Väärinymmärrysten välttämiseksi tarkenan vielä tutkielmassani runsaasti käyttämiäni teollisuus- ja tehdasyhdyskunnan käsitteitä. Esitän myös muutamia tutkimukseni näkökulmasta olennaisia suomalaisten teollisuusyhdyskuntien erityispiirteitä.

Ilmari Talve on määritellyt pienen teollisuusyhdyskunnan yhden teollisuuslaitoksen ympärille muodostuneeksi, siitä taloudellisesti riippuvaiseksi ja väestömäärältään pieneksi yhdyskunnaksi¹⁰³. Talven määritelmä kuvaa useimpia Suomen syrjäiselle maaseudulle tuotannon kannalta tarpeellisten luonnonvarojen ääreen 1800-luvun loppupuolelta lähtien kasvaneita tehdassaarekkeita kuten Varkauden, Jämsänkosken ja Myllykosken tehdasyhdyskuntia. Maaseudun teollisuusyhdyskunnista muodostui Suomessa ympäristöstään poikkeavia paikkakuntia, joiden elämänmenoa leimasivat maalaisväestölle uusi teollisuustyö, tehdaspaternalistinen sosiaalinen järjestys sekä teollisuustyönantajien ylläpitämät sosiaali- ja yhdyskuntapalvelut. Taloudellisesti, väestöllisesti ja poliittisesti merkittävimmät suomalaiset teollisuusyhdyskunnat raken-

¹⁰⁰ Kaitila 1948, 18–19.

¹⁰¹ Sivén 1998, 11; Kettunen 2002, 267–268.

¹⁰² Paukkunen 1955, 49–50; ks. myös Kaitila 1947, 3–7.

¹⁰³ Talve 1983, 1.

tuivat 1900-luvulla puunjalostusteollisuuden tehdaslaitosten ympärille.¹⁰⁴

Tutkielmassani tarkoitan teollisuus- ja tehdasyhdyskunnan käsitteillä juuri edellä kuvatun kaltaisia yhden teollisuuslaitoksen tai -yhtiön hallitsemia yhdyskuntia, joita oli Suomessakin kymmeniä jo ensimmäisen maailmansodan aikaan. Näissä teollisuusyhdyskunnissa asukkaiden elämä ja toimeentulo ovat olleet vuosikymmenten ajan vahvemmin sidottuja yhteen työnantajaan kuin suomalaisissa suurkaupungeissa, useamman tehtaan teollisuuskeskuksissa tai maaseudulla¹⁰⁵. Sen takia teollisuusyhdyskuntien sosiaalinen järjestys ja elämänmeno saivatkin muusta suomalaisesta yhteiskunnasta poikkeavia erityispiirteitä. Esimerkiksi työväestön omaehtoinen järjestö- ja poliittinen toiminta olivat maaseudun teollisuusyhdyskunnissa rajoitetumpaa kuin kaupungeissa¹⁰⁶. Paikoin teollisuusyhdyskunnista muodostui niin itseriittoisia ja teollisuuspatruunoiden vahvasti hallitsemia, että niitä on voitu luonnehtia ”*valtioiksi valtiossa*”¹⁰⁷. Tällöin tehdasyhdyskuntien tarkastelussa on Koskisen mukaan kuitenkin sivuutettu varsinainen paikallisvaltio eli kunta, jonka merkitys kasvoi 1960-luvulle tultaessa¹⁰⁸.

Maantieteellisten ja taloudellisten syiden ohella patruunavaltaiten ja itseriittoisten suomalaisten teollisuusyhdyskuntien syntyyn ovat vaikuttaneet kunnallispoliittiset tekijät. Useat suomalaisen puunjalostusteollisuuden hallitsemat tehdasyhdyskunnat itsenäistyivät maailmansotien välisenä aikana niitä ympäröineistä maalaiskunnista, koska talonpoikaistaustaisten kunnallistoimijoiden kiinnostus ja edellytykset teollisuusyöväestön elinolosuhteiden kehittämiseen olivat vähäiset. Itsenäistyneillä teollisuuspaikkakunnilla tarvittavien yhdyskuntapalvelujen rakentamisesta ja ylläpitämisestä vastuun ottivat ne teollisuusyönantajat, joiden teollisuuslaitosten ympärille yhdyskunnat olivat rakentuneet. Teollisuusyhdyskuntien itsenäistyminen maalaiskunnista tarkoitti usein verohelpotuksia niin asukkaille kuin paikkakunnan teollisuusyrityksellekin.¹⁰⁹

Koivuniemen mukaan ”*tehdasyhdyskunta muodostuu tehtaan vaikutusalueen perusteella rajatusta alueellisesta kokonaisuudesta, joka ei yleensä muodosta mitään hallinnollista kokonaisuutta*”. Tehtaiden kasvaessa niiden yhdyskunnat ja vaikutusalueet laajenivat, minkä vuoksi tehdasyhdyskunnan alueellisten rajojen määrittäminen voi välillä olla ongelmallis-

¹⁰⁴ Koivuniemi 2000, 9; Häggman 2006, 11; ks. myös Parikka 1987, 131.

¹⁰⁵ ks. esim. Häggman 2006, 188.

¹⁰⁶ Häggman 2006, 188.

¹⁰⁷ Parikka 1987, 131; ks. myös Joyce 1982.

¹⁰⁸ Koskinen 1989, 19.

¹⁰⁹ Häggman 2006, 187–194; ks. esim. Sinkkonen 1990, 29–31.

ta¹¹⁰. Suomalaisen tehdasyhdyskuntien vaikutusalueet ulottuivat usein laajasti ympäröivälle maaseudulle, josta valtaosa teollisuustyöväestöstäkin tuli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Maalaisväestölle tehdasyhdyskunnat tarjosivat vaihtoehtoja, haaveiden kohteita ja malleja toisenlaisesta elämäntavasta¹¹¹.

Useissa tutkimuksissa suomalaisia teollisuusyhdyskuntia on myös kuvattu *teollisuus-* tai *tehdasyhteisöinä*, joiden kulmakiviä ovat olleet väestön pysyvyys, sukupolvittainen jatkuvuus ja elämäntavan yhtenäisyys. Teollisuusyhdyskunnissa asukkaiden elämästä ”piipun juurella” muodostui usein vakaata, turvallista ja sisäisesti mielekästä, sillä teollisuusyritykset vastasivat työntekijäperheidensä perustarpeista ja tarjosivat melko pysyviä työpaikkoja. Paperiteollisuuspaikkakuntia on luonnehdittu Suomen vakaimmiksi paikallisyhteisöiksi, koska siellä asukkaiden elämänmenot säilyivät suhteellisen samanlaisena teollisuuden alkuaikojista aina 1970-luvun loppupuolelle saakka.¹¹² Teollisuusyhdyskunnan asukkaita yhteisöön sitovina tekijöinä on pidetty päivittäin uusiutuvia työtoveruus-, naapuruus- ja sukulaisuussuhteita sekä yhteisöharrastuksia kuten liikunta- ja urheilutoimintaa¹¹³.

Jarmo Kortelainen ja Pertti Rannikko ovat kuitenkin painottaneet, että metsäteollisuuden hallitsevasta asemasta huolimatta suomalaiset teollisuusyhdyskunnat ovat olleet 1900-luvulla varsin heterogeeninen joukko¹¹⁴. Etenkin Kortelainen on kritisoinut sitä, että suomalaisten tehdasyhdyskuntien tutkimuksessa metsäteollisuuspaikkakunnat on ymmärretty yhtenäiseksi ryhmäksi, johon on yhdistetty paperitehdasyhdyskuntien ominaispiirteitä. Saha-, puuhiomo- ja vaneritehdasyhdyskunnissa asukkaiden elämästä ja toimeentulosta ei kuitenkaan muodostunut yhtä turvattua kuin paperitehdaspaikkakunnilla, koska puuteollisuudessa työntekijöiden rekrytointi oli alhaisemmista ammattitaitovaatimuksista johtuen helpompaa ja ala-alttiimpi reagoimaan suhdannevaihteluihin.¹¹⁵ Puu- ja paperiteollisuuden lisäksi Suomeen rakentui 1900-luvulla teollisuusyhdyskuntia metalliteollisuuden, kivi- ja lasiteollisuuden sekä tekstiili- ja kenkäteollisuuden tuotantolaitosten ympärille¹¹⁶. Näidenkin tuotantolaitosten tarpeissa ja edellytyksissä työntekijöistä huolehtimiseen on ilmennyt kausi- ja teollisuusalakohertaisia eroja.

Muutamit suomalaisia teollisuusyhdyskuntia tarkastelleet tutkijat ovat myös suhtautuneet va-

¹¹⁰ Koivuniemi 2000, 17.

¹¹¹ Parikka 1987, 131–132.

¹¹² Kalela 1986, 98–99; Koskinen 1989, 50.

¹¹³ Koskinen 1989, 55–56.

¹¹⁴ Kortelainen & Rannikko 1992, 111–112.

¹¹⁵ Kortelainen 1992b, 57–64; ks. myös Rytteri 2004, 207.

¹¹⁶ Kortelainen & Rannikko 1992, 111–112.

rauksellisesti *teollisuusyhteisö*-käsitteen käyttöön siihen sisältyvän tunnelatauksen ja ennakkoon liitetyn kiinteyden oletuksen vuoksi. Suomalaiset teollisuusyhdyskunnat ovat olleet eitämättä usein yhteisöjä, mutta niiden yhteisöllisyyden todentaminen edellyttää yhdyskunnan sosiaalisten suhteiden syvällisempää tarkastelua.¹¹⁷ Häggmanin mukaan teollisuuslaitoksen ympärille muodostunut yhteisö oli sitä vahvempi, mitä pienempi yhdyskunta oli kyseessä¹¹⁸. Tutkielmassani käytän teollisuusyhteisö-käsitettä ensisijaisesti kuvaamaan teollisuustyönantajan tavoittelemaa teollisuusyhdyskunnan tilaa¹¹⁹. En oleta teollisuustyöväestön, esimerkiksi teollisuustyöntekijöiden ja työnjohtajien, kokeneen teollisuusyhdyskunnissakaan aina yhteisölle ominaista yhteenkuuluvuuden tunnetta.

¹¹⁷ Talve 1983, 3; Rannikko 1992, 11; Ahvenisto 2008, 18–20; yhteisökäsitteen monimerkityksisyydestä, ks. esim. Lehtonen 1990, 14–20.

¹¹⁸ Häggman 2006, 188.

¹¹⁹ Teollisuusyhteisö-käsitteen vastaavanlaisesta käytöstä, ks. esim. Raiskio 2012, 19–20.

4 TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTA SUOMESSA ENNEN 1980-LUKUA

Pohjoiskymenlaaksolaista elämänmenoa kuvannut Raimo Parikka havainnollistaa osuvasti teollisuustyönantajien kokonaisvaltaista otetta työläisten ja heidän perheidensä elämästä 1800–1900-lukujen vaihteen suomalaisissa tehdasyhdyskunnissa:

”Kuusankoskella ja Voikkaalla lapset syntyivät vuosisadan vaihteessa tehtaan kättilön avustuksella, kävivät tehtaan lastentarhassa, tehtaan rakentamassa ja ylläpitämässä kansakoulussa ja myöhemmin ammattikoulussa. Koulun jälkeen mentiin tehtaalle töihin, koska muuta ei ollut. Sairaudet hoiti tehtaan lääkäri tehtaan sairaalassa. Henkisesti huollosta vastasi tehtaan palkkaama pastori ja tehtaan rakentama kirkko. Kirjat lainattiin tehtaan kirjastosta tai niitä luettiin tehtaan lukusalissa. Musiikista huolehti tehtaan soittokunta, järjestyksestä tehtaan palkkaama poliisi ja myöhemmin tehtaan suojeluskunta. Työläiset asuivat tehtaan asunnoissa tai tehtaan maalle rakennetuissa mökeissään. Tehdas omisti kaiken maan jopa niin tarkkaan, että viimeisen leposijansa työläinen sai tehtaan hautuumaalta. Viimeinen matkakin tehtiin tehtaan hevosella.”¹²⁰

Tässä luvussa kuvailen Parikan edellä havainnollistaman tehdaspatalistisen sosiaalitoiminnan syntyä, laajentumista, kukoistusta ja purkautumista suomalaisessa yhteiskunnassa ennen 1980-lukua. Erityishuomion kohteina ovat tehdaspatalistisen johtamistavan ja teollisuuden sosiaalitoiminnan toteutusmuotojen muutokset ja niihin vaikuttaneet yhteiskunnalliset tekijät. Teollisuuden sosiaalitoiminnan muuttuneita motiiveja tarkastelen alaluvussa 4.1.

Teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksen periodisointi alaluvussa 4.2 perustuu aiemmin esittelemiini tehdaspatalismin ja teollisuuden sosiaalitoiminnan muutosvaiheita käsitteleviin tutkimuksiin, joista merkittävin vaikutteiden antaja oli suomalaisen teollisuusyrityksen henkilöstöhallinnon kehitystä pitkällä aikavälillä tutkineen Pauli Kettusen artikkeli *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan*¹²¹. Kettusen esimerkkiä seuraten en rajaa periodisointia tiukoihin vuosilukurajoihin, koska ympäröivästä yhteisöstä, teollisuusyritysten toimintaedellytyksistä ja teollisuustyönantajien motiiveista johtuen teollisuuden sosiaalitoiminnan muutoksetkin ovat voineet ajoittua ja painottua paikallisesti eri tavoin.

¹²⁰ Parikka 1987, 131; ks. myös Talvi 1979; Tainio 1990, 52–53.

¹²¹ Kettunen 2002.

4.1 Teollisuuden sosiaalitoiminnan motiivit

Taulukkoon 1 on koottu eri vuosikymmenillä toimineiden tutkijoiden tulkintoja suomalaisten teollisuustyönantajien motiiveista työntekijöidensä sosiaalitoiminnan järjestämiseen.

TAULUKKO 1. Työnantajien harjoittaman sosiaalitoiminnan motiiveja kirjallisuudessa.

Lähde	Motiivit
Markelin-Svensson 1923	<ul style="list-style-type: none"> - teollistumisesta työväestölle ja kasvavalle nuorisolle aiheutuneiden haittojen lievittäminen - työväestön epätyytyttävien asuinolojen, elintarvikepulan ja muiden sosiaalisten ongelmien korjaaminen - työväestön ruumiillisen, siveellisen ja henkisen kehityksen tukeminen - kelvollisten ja ammattitaitoisten työntekijöiden kiinnittäminen yrityksiin
Kuusi 1931	<ul style="list-style-type: none"> - työväestön suojelulliset, terveydelliset, taloudelliset ja henkis-siveelliset syyt - työväestön elinolosuhteiden ja sosiaalilainsäädännön hidas kehittyminen - teollistumisesta työntekijöiden yksityiselämään aiheutuneiden haittojen poistaminen ja lieventäminen - työntekijöiden sekä heidän perheidensä hyvinvoinnin ja viihtyvyyden edistäminen - kunnollisen ja ammattitaitoisen sekä yrityksen menestymistä harrastavan työntekijäkunnan kiinnittäminen työnantajan palvelukseen - työväestön työtehon ja -tulosten lisääminen työväestön vapaa-ajan tuottavuutta parantamalla - työnantajien inhimilliset pyrkimykset korjata olemassa olevia terveydellisiä, taloudellisia ja henkisiä epäkohtia
Kaitila 1948	<ul style="list-style-type: none"> - työnantajan taloudellisen menestyksen edellytysten luominen ja varmistaminen - kunnollisen ja ammattitaitoisen työntekijäkunnan luominen ja säilyttäminen - työntekijöiden toimeentulon ja sosiaalisen turvallisuuden tunteen tukeminen - työntekijöiden virkistäminen - työntekijöiden kiinnostuksen herättäminen yritystä ja sen menestystä kohtaan - työnantaja-työntekijä -vastakkaisasettelun lieventäminen - tyytyväisyyden ja viihtyvyyden edistäminen työpaikalla - työrauhan ja -tulosten parantaminen työpaikalla - työnantajan yhteiskunnallinen vastuu omista työntekijöistään
Waris 1961	<ul style="list-style-type: none"> - ammattimaisen työvoiman ja taitavien työnjohtajien saamisen turvaaminen - työnantajien henkilökohtainen hyväntekeväisyys omalle työväelleen - työntekijöiden ja heidän perheidensä viihtyvyyden lisääminen - tuotantotehon parantaminen kannustamalla työntekijöitä suurempiin työpanoksiin - työntekijöiden ja työyhteisöjen yhteishengen kasvattaminen
Kettunen 2002	<ul style="list-style-type: none"> - työntekijöiden kiinnittäminen yritykseen pysyvin sitein - tuotantoprosessin edellytysten ja häiriöttömyyden turvaaminen - työnantajan työnjohtovallan turvaaminen - työehtojen määräytymisen vaaliminen työnantajan ja -tekijän kahdenvälisenä asiana - yksityiseen omistusoikeuteen perustuvan yhteiskuntajärjestyksen ja sitä turvanneen kansallisvaltion puolustaminen

Motiiveja ja niissä tapahtuneita muutoksia tarkasteltaessa on oleellista huomioida muutamia teollisuuden sosiaalitoiminnan kokonaisuuteen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä. Ensinnäkin, vaikka teollisuuden sosiaalitoiminta on saattanut aikanaan näyttäytyä kansalaisten enemmistölle lähinnä filantropiana¹²², sen harjoittamisen taustalla ovat aina vaikuttaneet myös teolli-

¹²² Haapala 1986, 62.

suustyönantajien liiketaloudelliset motiivit¹²³. Erityisesti ennen teollisuuden laajamittaista automatisoitumista työntekijät nähtiin teollisen tuotantoprosessin päätekijöiksi, joista työnantajien oli huolehdittava. Huolenpito kärjistyi 1920–30-luvuilla, jolloin tehdaspatalistista johtamistapaa kritisoitiin pyrkimyksestä työläisten holhoamiseen¹²⁴, vaikka teollisuuden sosiaalitoiminnasta hyötyivät tuolloin niin työnantaja kuin työntekijät perheineen¹²⁵.

Toiseksi teollisuuden sosiaalitoimintaan ovat heijastuneet suomalaisen yhteiskunnan ja sosiaalipolitiikan muutokset¹²⁶. Erityisesti 1900-luvun alkupuolella teollisuuslaitokset ottivat tehdasyhdyskunnissaan vastuulleen sellaisia työntekijöiden tai yrityksen kannalta tarpeellisia sosiaalitoimintoja, jotka myöhemmin suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettaessa lohkosivat useampien yhteiskunnallisten toimijoiden kuten valtion, kuntien, seurakuntien, yhdistysten tai kulutustavaramarkkinoiden vastuulle. Suomalaisella sosiaalipolitiikalla ja teollisuustyönantajien harjoittamalla sosiaalitoiminnalla on ollut vuosikymmenten aikana monilta osin yhtenäiset tavoitteet.¹²⁷

Kolmanneksi teollisuuden vapaaehtoisen sosiaalitoiminnan paikallisiin ilmenemismuotoihin ja painotuksiin ovat vaikuttaneet myös inhimilliset tekijät kuten teollisuuslaitoksia ympäröivien yhdyskuntien tarpeet¹²⁸ ja teollisuusjohtajien henkilökohtaiset motiivit¹²⁹. Maaseudun tehdasyhdyskunnissa teollisuusyritysten järjestämille sosiaalitoiminnoille oli vuosikymmenten ajan enemmän kysyntää kuin kaupungeissa, joissa työläisten elämä ja toimeentulo eivät olleet yhtä sidoksissa työnantajaan¹³⁰. Tapaustutkimuksessani Yhtyneiden Paperitehtaiden tehdasyhdyskunnissa sosiaali- ja liikuntatoiminnan laajentamista ohjasivat olennaisesti myös yhtiön patruunajohtajien henkilökohtaiset mieltymykset¹³¹. Huomionarvoista on sekin, että 1900-luvun alkuvuosikymmeninä useat suomalaisten teollisuusyritysten johtajista olivat lähtöisin ulkomailta ja toiset hakivat sieltä aktiivisesti uusia toimintamalleja. Ulkomaankytkösten ansiosta suomalaisten teollisuustyönantajien tehdaspatalistinen johtamistapa ja sosiaalitoiminta saivat aikakaudella kansainvälisiä vaikutteita.¹³²

¹²³ Kuusi 1931, 917–921; Kaitila 1948, 16–18; Ahvenisto 2008, 32.

¹²⁴ Kalela 1986, 53; Tainio 1990, 29.

¹²⁵ Koskinen 1989, 183; Laakkonen 2011, 12.

¹²⁶ Kuusi 1931, 920; Nordberg 1979, 97–98.

¹²⁷ Kaitila 1948, 14; Kettunen 2002, 334; ks. myös Paukkunen 1955, 47.

¹²⁸ Kaitila 1948, 12–14.

¹²⁹ Waris 1961, 68.

¹³⁰ Kaitila 1948, 12–14; Häggman 2006, 188; ks. myös. luku 3.4.

¹³¹ ks. luku 6.1; Nordberg 1980; 1998; Raiskio 2012.

¹³² Karisto, Takala & Haapola 1999, 161; Koivuniemi 2000, 29–34; ks. esim. Juva 1957; Walden 1971.

4.2. Teollisuuden sosiaalitoiminnan muutosvaiheet

4.2.1 Tehdaspaternalistisen sosiaalitoiminnan synty

Paternalistisen, isännän valtaa ja huolenpitoa painottaneen, järjestyksen on tulkittu siirtyneen 1860-luvulta lähtien kasvaneeseen suomalaiseen suurteollisuuteen esiteollisen ajan kartanotaloudesta ja varhaisteollisuudesta kuten rautaruukeista, joissa se oli tyypillinen sosiaalinen järjestymismuoto. Varhais- ja suurteollisuudessa kartanonherran isännänvallan ja huolenpitovelvollisuudet perivät tehtaiden patruunat, jotka sitten käyttivät valtaansa paikallisesti valistuneiden itsevaltioiden tavoin.¹³³ Paternalistisella hallintotavalla oli tuolloin myös lakisääteinen perusta, sillä vielä vuonna 1879 säädetyin kansalaisten elinkeino- ja muuttovapauden vahvistaneen elinkeinoasetuksen mukaan työnantajan velvollisuus oli huolehtia työntekijöiden ja heidän perheenjäsentensä perustarpeista¹³⁴. Huolenpitokäytäntö jäi elämään tehdasyhdyskunnissa, vaikka velvoite poistettiin myöhemmin lainsäädännöstä¹³⁵.

Useissa tutkimuksissa todetaan, että paternalistisen tehdasjärjestyksen malliesimerkkejä Suomessa olivat 1800-luvun loppupuolelta lähtien syrjäiselle maaseudulle kehittyneet paperitehdasyhdyskunnat, joissa olosuhteet loivat edellytykset niin patruunanvallalle kuin paternalistiselle sosiaalitoiminnalle. Teollisuuslaitoksia ympäröineillä maalaiskunnilla ei ollut tuolloin edellytyksiä teollisuusyhdyskuntien julkisten palvelujen järjestämiseen. Toisaalta teollisuusyritysten intressit teollisuustyöntekijöiden elinolosuhteiden kehittämiseen olivat yleensä toiset kuin talonpoikaistaustaisten kunnallistoimijoiden. Puutteellinen työlainsäädäntö ja tehdasyhtiöiden laatimat omat järjestyssäännöt antoivat työnantajalle laaja-alaisen vallan hallita ja valvoa työntekijöitään.¹³⁶ Paperitehdasyhdyskunnissa paternalistisen tehdasjärjestyksen muodostumista tukivat myös tehtaiden työorganisaatio, prosessiluontoinen tuotantorakenne, työvoiman miesvaltaisuus, ammattitaitovaatimukset sekä paperiyhtiöiden taloudellinen vakavaraisuus ja edellytykset työntekijöiden huoltoverkon rakentamiseen. Paperitehtaiden tuotantoprosessissa jokaisella työntekijällä oli omat merkitykselliset tehtävänsä, jotka määrittivät hänen asemansa tehdasyksikön sisäisessä arvojärjestyksessä. Työvoiman miesvaltaisuus tuki tehdaspaternalismin perhekeskeistä ajattelutapaa, jossa mies nähtiin perheen elättäjänä ja perheellisyys työyhteisön vakauden parhaana takeena.¹³⁷

¹³³ Ahvenisto 2008, 23; ks. myös Koskinen 1989, 102; Vilkuna 1996.

¹³⁴ Waris 1961, 7; Haapala 1986, 67.

¹³⁵ Koivuniemi 2000, 34.

¹³⁶ Koskinen 1989; Koivuniemi 2000, 10–11, 27–28; Häggman 2006, 189–196.

¹³⁷ Koivuniemi 2000, 28–29.

Suomalaisen teollisuuden läpimurtovaiheessa ennen ensimmäistä maailmansotaa ja osittain sen jälkeenkin teollisuuspatruunat pyrkivät henkilökohtaisesti huolehtimaan työntekijäperheidensä hyvinvoinnista tehdasyhdyskunnissaan. Maaseudun teollisuusyhdyskunnissa patruunat vastasivat käytännössä yhdyskuntapalvelujen järjestämisestä rakentaessaan teollisuusyri- tystensä nimissä asuntoja, kouluja, kirjastoja, muita julkisia tiloja ja liikenneyhteyksiä sekä kehittäessään elintarvikehuolto-, terveydenhoito- ja sairaanhoitopalveluja. Myöhemmin teolli- suusyri- tysten laajentuessa sosiaalitoiminnan organisointivastuuta saatettiin siirtää muullekin yritysjohdolle kuten isännöitsijöille ja osastopäälliköille. Tehdaslaitostensa ylimmän päätös- vallon patruunat pyrkivät kuitenkin pitämään usein itsellään.¹³⁸

Merkittävimmäksi teollisuusyri- tysten sosiaalitoiminnan muodoksi teollisuuden läpimurtokau- della muodostui työntekijöiden asuinolojen kehittäminen. Maaseudun teollisuusyhdyskunnis- sa asuntojen rakentaminen tai kunnostaminen työväen käyttöön oli suorastaan välttämätön toimenpide ammattitaitoisten työntekijöiden kiinnittämiseksi teollisuusyri- tysten palvelukseen. Kaupungeissakaan yksityinen, julkinen tai osuustoiminnallinen asunnonrakennustoiminta ei aina pystynyt vastaamaan kasvaneen teollisuustyöväestön lisääntyneisiin tilatarpeisiin.¹³⁹ Te- ollisuuslaitosten ja -yhdyskuntien kasvaessa teollisuustyönantajien sosiaalitoiminnan osa- alueiksi nousivat kuitenkin pian myös työntekijäperheidensä terveyden- ja sairaanhoidon, las- ten- ja nuorisonhuollon, ammattiopetuksen ja muiden sivistyspalvelujen järjestäminen. Kotita- loustarpeiden teollisen tuotannon lisääntyminen vapautti naistyövoimaa kotitöistä tehtäisiin, mutta lisäsi samalla lasten ja nuorten kasvatustyön tarvetta kotien ulkopuolella.¹⁴⁰

Viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikaansaama kulutustarvikkeiden pulakausi ja elin- kustannusten nousu saivat useimmat suomalaiset työnantajat ryhtymään toimenpiteisiin myös työntekijöidensä taloudellisten olojen parantamiseksi. Tällaisia työnantajien taloudellisen so- siaalitoiminnan muotoja olivat esimerkiksi elintarvikkeiden ja polttopuiden yhteishankintajär- jestelmät, kodinhoidon ja palstaviljelyn edistämistoimet, eläkekassat, koulutus- ja järjestötoi- minta-avustukset sekä huoltokonttorit, joista ensimmäiset perustettiin teollisuustyöntekijöiden talouden- hoidon tueksi jo ennen sisällissotaa.¹⁴¹ Puunjalostusteollisuudessa näistä työntekijä- perheille kohdistuneista palveluista tai *näkymättömän palkan* muodoista tuli vielä merkittä- vämpiä kuin monilla muilla teollisuudenaloilla¹⁴².

¹³⁸ Paukkunen 1955, 28–29; Häggman 2006, 128.

¹³⁹ Markelin-Svensson 1923, 357–358; Kaitila 1948, 13–14.

¹⁴⁰ Markelin-Svensson 1923, 529–534; Kaitila 1948, 14.

¹⁴¹ Markelin-Svensson 1923, 417–426; Keravuori 1948, 66–134.

¹⁴² Häggman 2006, 203.

Suomalaisen yhteiskunnan teollistumisen eteneminen käynnisti lopulta valtionhallinnossa työsopimuslainsäädännön uudistustyön, jonka tulokset alkoivat näkyä 1920-luvun alkupuolella. Näitä työlainsäädännöllisiä uudistuksia kuten työajan lyhentymistä, vapaa-ajan pidentymistä ja vuosilomia vauhditti ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntynyt yhteinen kansallinen yhteiskunnallisiin epäkohtiin tarttunut uudistushenki, joka ilmeni myös teollisuusyritysten sosiaalitoiminnan laajentumisena uusille toiminta-alueille.¹⁴³ Eino Kuusen mukaan Suomen sisällissota vuonna 1918 muodostikin käännekohdan teollisuuden sosiaalitoiminnassa. Työlainsäädännöllisten uudistusten ohella työnantajien uudet aatteelliset ja siveelliseen vastuuntuntoon pohjautuvat syyt johtivat tämän jälkeen teollisuuden sosiaalitoiminnan vahvistamiseen.¹⁴⁴

4.2.2 Tehdaspaternalistisen sosiaalitoiminnan systematisointi

Sisällissodan jälkeen suomalaisten teollisuustyönantajien harjoittamalle sosiaalitoiminnalle ilmaantui uusia motiiveja, joihin vaikuttivat niin yhteiskunnan sosiaalinen ja taloudellinen kahtiajakautuminen, ammattiyhdistysliikkeen aktivoituminen kuin kommunistisen toiminnan vilkastuminen. Yhteiskunnallisesti jännittyneessä tilanteessa työnantajat kokivat valta-asemaansa tukeneen yhteiskuntajärjestyksen uhatuksi, minkä takia he suhtautuivat varsin ennakkoluuloisesti esimerkiksi työntekijöiden järjestäytymiseen. Puunjalostusteollisuudessa ennakkoluulot kärjistyivät vuoden 1927 valtakunnallisten lakkohankkeiden jälkeen, jolloin alan työnantajat päättivät tiivistää yhteistyötään työehtosopimusten vastustamiseksi ja vallitsevan yksityiseen omistusoikeuteen perustuvan yhteiskuntajärjestyksen turvaamiseksi. Vastaavaa työnantajien järjestäytymistä oli muillakin teollisuusaloilla. Tiivistyneen työnantajayhteistyön takia teollisuustyönantajien valta-asema yhteiskunnassa vahvistui ja ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalta suomalaisissa tehdasyhdyskunnissa mureni käytännössä vuosikymmeniksi.¹⁴⁵

Tultaessa 1920-luvulle teollisuusjohtajat olivat myös havainneet, että pelkän sosiaalisen turvallisuuden tarjoaminen ei enää riittänyt luotettavan työntekijäkunnan muodostamiseen. Työnantajalle lojaalit työntekijät oli itse kasvatettava ja työntekijäperheiden inhimilliset tarpeet tyydytettävä entistä monipuolisemmin. Vuosikymmenen loppupuolen tapahtumien jälkeen teollisuuden sosiaalitoiminta muuttui teollisuustyöntekijöiden ja -yhdyskuntien hallin-

¹⁴³ Paukkunen 1955, 22–24.

¹⁴⁴ Kuusi 1931, 920.

¹⁴⁵ Nordberg 1979, 95; Koivuniemi 2000, 204–205; Kettunen 2002, 288–292.

noinnin ja niissä vallinneen paternalistisen tehdasjärjestyksen ylläpitämisen entistä keskeisemmäksi välineeksi. Tehdas-yhdyskuntien työrauhan ylläpitämiseksi, töiden sujuvuuden varmistamiseksi ja luotettavien työntekijöiden kasvattamiseksi teollisuusyritykset alkoivat laajentaa sosiaalityönsä niin työväestön taloudellisten tukitoiminnan, asuin- ja elinympäristön kehittämisen kuin koulutuksen ja vapaa-ajan alueilla. Samalla työnantajat pyrkivät rajoittamaan työntekijöidensä ammatillista järjestäytymistä ja työväenliikkeen toimintaa ohjaamalla työväestön vapaa-ajankäyttöä omasta näkökulmastaan hyödyllisiin harrastuksiin kuten porvarilliseen maanpuolustusjärjestö- ja urheilutoimintaan.¹⁴⁶

Pauli Kettunen on luonnehtinut edellä kuvattua tehdaspatalistisen sosiaalityön suunnitelmallista laajentamista 1920–30-luvuilla paternalismin systematisoinniksi¹⁴⁷. Tuolloin suomalaisten teollisuusyritysten perinteinen tehdaspatalistinen johtamistapa sai myös joi-tain modernin henkilöstöhallinnon piirteitä. Työnantajan ja työntekijän välinen työehtojen määrittely pyrittiin edelleen pitämään kahdenkeskisenä asiana, johon ammattiyhdistysliikkeen tai muiden ulkopuolisten ei haluttu puuttuvan. Teollisuusyritysten laajentuessa ja teollisuus-työläisten määrän lisääntyessä työntekijöiden henkilökohtainen suhde patruunaan korvautui kuitenkin paikoin neuvotteluyhteydellä välille muodostuneeseen työnjohtaja- ja virkailijakun-taan. Laajentunutta sosiaalityönsä teollisuusyritykset alkoivat siirtää palkkaamiensa so-siaalipäällikköiden ja sosiaalityöhenkilöiden huolehdittavaksi.¹⁴⁸

Paternalismia systematisoitaessa teollisuusyritysten toimissa luotettavan työntekijäkunnan muodostamiseksi korostuivat myös pyrkimykset työntekijöiden elämän laaja-alaiseen hallin-taan. Tämän työntekijöiden sosiaalisen kontrollin päämäärä oli teollisuusyritysten tuotannon jatkuvuuden varmistaminen. Uhkina pidettiin esimerkiksi työväestön työkykyä heikentäviä vapaa-ajan käyttötottumuksia kuten alkoholin liikkakäyttöä ja osallistumista työväenliikkeen toimintaan. Sosiaalityönsä suunnitelmallisesti laajentamalla teollisuusyritykset yrittivät lisätä työntekijöidensä tyytyväisyyttä ja sitoutumista työnantajaan mutta myös vaikuttaa hei-dän henkilökohtaisiin harrastus- ja arvovalintoihinsa.¹⁴⁹ Maaseudulla tehdasyhdyskunnat py-rittiin rakentamaan levottomista kaupunkiyhteisöistä poikkeaviksi hyvinvoiviksi ja isänmaal-lisiksi yhteisöiksi, joissa maanpuolustus, urheilu ja oman kodin rakentaminen olivat keskeisel-lä sijalla¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Paukkunen 1955, 24–29; Kettunen 1994, 246–248; Koivuniemi 2000, 204.

¹⁴⁷ Kettunen 2002, 288.

¹⁴⁸ Paukkunen 1955, 28–29; Kettunen 2002, 288–304.

¹⁴⁹ Koivuniemi 2000, 205; Kettunen 2002, 288; Häggman 2006, 190, 208–210.

¹⁵⁰ Häggman 2006, 190; ks. esim. Nordberg 1980, 401.

Suomalaisen puunjalostusteollisuuden historiaa tutkinut Kaj Häggman onkin luonnehtinut maailmansotien välistä aikakautta Suomessa tehdaspaternalismin kulta-ajaksi, koska tuolloin teollisuuden sosiaalitoiminta laajeni useissa tehdasyhdyskunnissa aiempaa kattavammaksi ja ammattiyhdistysliikkeeltä puuttui valta vaikuttaa työntekijöiden asioihin¹⁵¹. Häggmanin luonnehdinta vaikuttaa perustellulta, kun ottaa huomioon, että tehdaspaternalistista johtamistapaa 1930-luvulla tukivat myös pinnalle noussut oikeistolaisaate ja lamavuodet, joista patruunoiden hallitsemat yritykset ja tehdasyhdyskunnat selviytyivät taloudellisesti hyvin¹⁵². Kansalaisten elintaso nousi tehdasyhdyskunnissa näkyvästi 1920–30-luvuilla, mikä ilmeni muun muassa kaupallisten palvelujen kulutuksen ja teollisuusyritysten tukeman omakotitaloasumisen lisääntymisenä. Patruunavaltaa purkaneet palkatut ammattijohtajatkin alkoivat yleistyä suomalaisessa teollisuudessa vasta toisen maailmansodan jälkeen.¹⁵³

4.2.3 Teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistus

Toinen maailmansota ja sen jälkeiset jälleenrakennusvuodet muuttivat merkittävästi suomalaista yhteiskuntaa ja teollisuuden tehtäväkenttää. Sotavuosina teollisuusyritykset valjastettiin sotatalouden tarpeisiin ja sodan jälkeen sotakorvausten maksamiseen ja yhteiskunnan jälleenrakentamiseen. Sota-ajan aiheuttamaa kulutustarvikkeiden vajausta helpotettiin kotimaista kulutustavaratuotantoa lisäämällä. Kun muun teollisuustuotannon vientituloja pyrittiin vielä kasvattamaan, sodan jälkeistä teollista kehitystä kuvasi tuotantovolyymin voimakas kasvu.¹⁵⁴

Talvisodan kokemukset muuttivat myös suomalaisten teollisuustyönantajien suhtautumista itsenäisyyden puolesta taistelleeseen työväestöön. Työväestön järjestäytymiseen kohdistuneet ennakkoluulot vähenivät. Vuoden 1940 *Tammikuun kihlauksessa* työnantajat tunnustivat ammattiyhdistysliikkeen oikeuden osallistua yhtenä neuvotteluosapuolena työmarkkina-asioita koskeviin neuvotteluihin. Ammattiyhdistysliikkeestä nousi nopeasti merkittävä voimatekijä. Sodan jälkeisten työehtosopimusten, lakkojen, suojeluskuntien lakkauttamisen ja teollisuuden laajentuneiden tehtävien seurauksena teollisuuspatruunoiden valta-asema työsuhdeneuvotteluissa vuorostaan heikkeni. Toisaalta toisen maailmansodan aiheuttamalla pula- ja jälleenrakennuskaudella oli jälleen tarvetta patruunoiden huolenpidolle, mikä ilmeni teollisuuden sosi-

¹⁵¹ Häggman 2006, 189–190.

¹⁵² Nordberg 1979, 96; 1980, 184–196; ks. myös Kettunen 2002, 293–295.

¹⁵³ Häggman 2006, 175, 189–190.

¹⁵⁴ ks. Paukkunen 1955, 31.

aalitoiminnan merkityksen vahvistumisena suomalaisessa yhteiskunnassa.¹⁵⁵

Teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistuskaudeksi Suomessa on useissa tutkimuksissa kuvattu 1940–50-lukuja, jolloin suomalaista yhteiskuntaa värittivät valtiojohtoinen teollistaminen, taloudellinen kasvu sekä teollisuusyritysten tuotanto- ja henkilöstömäärien nousu¹⁵⁶. Valtaosa teollisuustyönantajista oli tuolloin sisäistänyt työntekijöidensä hyvinvoinnin merkityksen yritystensä tuotannolle ja taloudelliselle menestykselle, minkä takia he kokivat tehdasyhdyskunnissaan 1920–30-luvuilla laajennettujen sosiaalitoimintojen määrällisen lisäämisen ja monipuolistamisen edelleen tarpeelliseksi¹⁵⁷. Toisen maailmansodan aikana patruunoiden johtamat teollisuusyritykset alkoivat maksaa sotakuukausipalkkaa asepalveluksessa oleville ja huolehtia sotalaeskistä, -orvoista ja -invalidista. Sodan päätyttyä teollisuustyönantajat osallistuivat yhteiskunnan jälleenrakennustyöhön muun muassa lisäämällä tukeaan tehdasyhdyskuntiansa omakotitalo- ja asuntotuotannolle sekä virittämällä uudelleen paikallista harrastustoimintaa.¹⁵⁸ Kasvanut kiinnostus yritysten tuotannon tehostamiseen ja ymmärrys ihmisestä tuotantoprosessin päätekijänä johti myös sosiaalitoiminnan alueella tehtävän tutkimus- ja työnantajayhteistyön vahvistumiseen. Teollisuudessa tämä ilmeni teollisuustyönantajien yhteisinä sosiaalitoiminnan neuvottelupäivinä, linjanvetoina ja sosiaalitoiminnan järjestämisoppaiden laatimisena.¹⁵⁹

Toisen maailmansodan jälkeinen ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen, työntekijöiden työmarkkina-aseman parantuminen ja näiden seurauksena syntyneet erilaiset yhteistyöratkaisut uudistivat myös teollisuustyönantajien tehdaspatalistista johtamistapaa. Teollisuuden sosiaalitoiminnasta muodostettiin aiempaa selkeämmin oma teollisuusyritysten hallinnon osa-alue, josta karsittiin työntekijöiden sosiaalisen kontrollin piirteitä ja järjestäytymisen vastaisia ideologisia aineksia.¹⁶⁰ Aiemmasta työnantajajohtoisesta sosiaalitoiminnasta siirryttiin enemmän työnantajavetoiseen ja neuvottelupäätöksiin perustuvaan sosiaalitoimintaan. Yhteiskunnallisen ilmapiirimuutoksen merkitystä tehdaspatalismin uudenaikaistamiselle kuvaa se, että uudistustoimia vauhditettiin työnantajaleirissä vasta toisen maailmansodan jälkeen¹⁶¹. Kannanottoja työnantajien sosiaalitoiminnan työntekijöitä holhoavan otteen purkamiseksi oli

¹⁵⁵ Nordberg 1979, 96–97.

¹⁵⁶ Keravuori 1948; Paukkunen 1955; 1964; Nordberg 1979, 96–97; Koskinen 1989, 9; Kettunen 2002, 313.

¹⁵⁷ Kaitila 1948, 14–18.

¹⁵⁸ Nordberg 1979, 96–97.

¹⁵⁹ Keravuori 1948, alkulause; Kaitila 1948, 14–18; Paukkunen 1955, 13–14; Sivén 1998, 16–17.

¹⁶⁰ Kaitila 1948, 15; Kettunen 2002, 313.

¹⁶¹ ks. esim. Kettunen 2002, 314; Ahvenisto 2008, 26–28.

kuitenkin esitetty jo 1920–30-luvuilla¹⁶². STK:n vuonna 1948 julkaisemassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -opaskirjassa painotettiin sosiaalitoiminnan rakentamista työntekijöiden vapaaehtoisen ja oma-aloitteisen osallistumisen pohjalle, koska liian isällisten ja holhoavien toimintatapojen todettiin vaikuttavan poistyöntävästi työväestöön¹⁶³.

Suomalaista sosiaalipoliittista lainsäädäntöäkin kehitettiin lukuisilla uusilla tai uudistetun muodon saaneilla laeilla vuoden 1938 jälkeen. Lakiuudistukset koskivat useita sosiaalipolitiikan osa-alueita kuten työsuhteita, asuntopolitiikkaa, sosiaaliturvaa sekä sairaan- ja terveydenhoitoa.¹⁶⁴ Niiden seurauksena laajenivat niin työnantajien sosiaalitoiminnan lakisääteiset muodot kuin suomalaisen sosiaalipolitiikan kokonaisuus. Lähestyttäessä 1960-lukua sosiaalipoliittisen lainsäädännön uudistukset ja lakisääteisten sosiaalimenojen kasvu alkoivat myös vähitellen ohjata teollisuustyönantajia supistamaan yritystensä vapaaehtoista sosiaalitoimintaa. Toisaalta kesti paikoin vielä vuosikymmeniä, ennenkuin yhteiskunnan muut toimijat olivat valmiita ottamaan vastuulleen teollisuusyritysten yhdyskunnissaan ylläpitämiä sosiaali- ja yhdyskuntapalveluja.¹⁶⁵

4.2.4 Teollisuuden sosiaalitoiminnan purkautuminen

Vaikka tehdaspatalnialismin on joissain tutkimuksissa tulkittu heikentyneen jo aiempina vuosikymmeninä¹⁶⁶, useimmat suomalaisten teollisuusyhdyskuntien historiaa tarkastelleista nykytutkijoista ovat ajoittaneet teollisuusyritysten laaja-alaistuneen sosiaalitoiminnan purkautumisen 1960–70-luvuille¹⁶⁷. Muun muassa Pauli Kettunen on korostanut, ettei teollisuusyritysten paternalistisen johtamistavan muutoksessa toisen maailmansodan jälkeen ollut kyse tehdaspatalnialismin heikkenemisestä vaan sen uudenaikaistumisesta ja teollisuuden sosiaalitoiminnan suuntaamisesta muuttuneen yhteiskunnan tarpeisiin¹⁶⁸. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakennusvaiheessa 1960–70-luvuilla teollisuusyritysten sosiaalitoiminnan tehtäväkenttään sisältyneet toiminnot jakautuivat kuitenkin useampien yhteiskunnallisten toimijoiden vastuulle. Vastuunjakoon vaikuttivat sosiaalipoliittisen lainsäädännön ja julkishallinnon vastuutehtävien laajentumisen ohella kulutustavaramarkkinoiden kasvu sekä liikeyritysten organisatoriset

¹⁶² Markelin-Svensson 1924, 249; Kuusi 1931, 925.

¹⁶³ Kaitila 1948, 18–19.

¹⁶⁴ ks. Paukkunen 1955, 30–31.

¹⁶⁵ Kaitila 1948, 11–12; Paukkunen 1955, 29–31; Nordberg 1979, 97.

¹⁶⁶ ks. esim. Koivuniemi 2000, 262.

¹⁶⁷ ks. esim. Nordberg 1979, 97–98; Kalela 1986, 98–102; Koskinen 1989, 43; Kortelainen 1992a, 47; Kettunen 2002, 334–335; Ahvenisto 2008, 26–28.

¹⁶⁸ Kettunen 2002, 313–314; ks. myös Ahvenisto 2008, 26–28.

muutokset.¹⁶⁹

Monet suomalaisten teollisuusyritysten työvoiman uusintamiseen eli työntekijöiden elämisen turvaamiseen ja työkyvyn ylläpitämiseen liittyneet paikallistoiminnot siirtyivät 1960–70-luvuilla kuntien ja kulutustavaramarkkinoiden ylläpidettäväksi. Toisen maailmansodan jälkeen kehitetyt työnantaja- ja työntekijäosapuolten neuvottelu- ja osallistumisjärjestelmät johtivat siihen, että osa työnantajien järjestämistä sosiaalitoiminnoista keskitettiin yhteisten edunvalvontainstituutioiden alaisuuteen. Lisäksi 1970-luvulla useiden teollisuustyönantajien käynnistämä henkilöstöpoliittinen ja -hallinnollisen kehitystyö kavensi teollisuusyritysten sosiaalitoiminnan yhdeksi henkilöstöhallinnon osa-alueeksi, johon sisällytettiin vain työntekijöiden vapaa-aikaan liittyviä toimintoja. Yhtiöiden johtamistapaa ja tuotantoa rationalisoitiin ja henkilöstöhallintoa keskitettiin, minkä seurauksena teollisuusyritysten paikallisten sidostenkin merkitys muuttui.¹⁷⁰ Teollisuusyritysten toiminnan rationalisointiin vaikuttivat 1970-luvulla suomalaista teollisuutta koskettanut lama, kannattavuuden yleinen heikkeneminen ja velkaantuminen. Taloudellisen tuloksen heikentyessä teollisuusyrityksiltä hävisivät tehdaspäternalistisen johtamistavan ja laaja-alaisen sosiaalitoiminnan jatkamisen edellytykset.¹⁷¹

Teollisuusyritysten paikallisten sidosten ja sosiaalitoimintojen purkautumista 1960–70-luvuilla selittävät myös suomalaisten elintason ja elämäntavan muutokset. Toisen maailmansodan jälkeen maatalousvaltaisen Suomen teollistuminen kiihtyi, tehdasyhdyskunnat laajentuivat, yhteiskunta kaupungistui ja teollisuus- ja rakennustoiminnasta muodostui väestön merkittävin elinkeino. Tultaessa 1970-luvulle kaupunkien kasvu ja liikennevälineiden kehitys olivat jo laajentaneet ihmisten elinpiiriä siinä määrin, että teollisuustyönantajien ote työntekijöidensä elämästä oli heikentynyt ja tehdasyhdyskuntien paikalliselämäkin saanut enemmän valtakunnallisia vaikutteita.¹⁷² Toisaalta vanhojen paikallisten perheyritysten laajentuminen kansallisiksi tai ylikansallisiksi yhtiöiksi oli monimutkaistanut niiden omistussuhteita ja johtamista, minkä seurauksena yritysjohtoon palkatut, tuotannon rationalisointia ajaneet ammattijohtajatkin olivat yleistyneet. Toivo Nordbergin mukaan palkattu ammattijohtaja valtasi 1960-luvulla patruunan aseman suomalaisen teollisuuden tyypillisimpänä johtajana, vaikka teollisuuspatruunat eivät poistuneetkaan kokonaan näyttämöltä.¹⁷³ Perheyritysten ja patruunoiden poistuessa heikkenivät teollisuusjohtajien henkilökohtaiset suhteet niin tehdasyhdyskuntiin

¹⁶⁹ Kettunen 2002, 267–268, 334–335.

¹⁷⁰ Kettunen 2002, 267–268, 334–336.

¹⁷¹ Nordberg 1979, 97–98.

¹⁷² ks. esim. Kalela 1986, 99; Koskinen 1989, 146; ks. myös Joyce 1982, 337–338.

¹⁷³ Nordberg 1979, 97.

kuin niissä asuneisiin työntekijöihin¹⁷⁴.

Suomalaiset teollisuuspatruunat kehittivät yritystensä sosiaalitoimintaa aina 1960-luvulle saakka, vaikka yhteiskunta alkoikin toisen maailmansodan jälkeen enenevässä määrin huolehtia teollisuusyhdyskuntien sosiaalipalveluista. Julkisten hyvinvointipalvelujen lisääntyessä ja työnantajien yhteiskunnalle maksamien veroluonteisten maksujen kasvaessa patruunoiden tarve, mahdollisuudet ja mielenkiinto sosiaalitoiminnan järjestämiseen alkoivat kuitenkin vähentyä ja teollisuusyritysten sosiaalitoiminnot saada *”sisäisen PR-toiminnan sävyä”*.¹⁷⁵ Työntekijöidensä harrastus- ja virkistystoimintaa patruunat tukivat entiseen tapaan. Teollisuuden teknologinen kehitys, automatisoituminen ja yleinen koulutustason nousu johtivat kuitenkin siihen, ettei työntekijöitä enää tarvinnut tai edes voinut kasvattaa. Monille teollisuusyhdyskuntien asukkaille teollisuusyritysten sosiaalitoiminnan purkautuminen merkitsi perusturvallisuuden horjumista, kun patruunat eivät enää huolehtineet työntekijöistään *”kehdosta hautaan asti”*.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Karonen 2002, 258–259; Joyce 1982, 340–341.

¹⁷⁵ Nordberg 1979, 97–98; ks. myös Rytteri 2004, 207–209.

¹⁷⁶ Kalela 1986, 100–101; Koskinen 1989, 199.

5 LIIKUNTA OSANA TEOLLISUUDEN SOSIAALITOIMINTAA

Suomalaisten työnantajien toimenpiteet työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi eivät aiheen liikuntapoliittisesta ajankohtaisuudesta huolimatta ole uusi ilmiö. Suomalaisissa teollisuusyrityksissä on järjestetty liikuntatoimintaa jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien¹⁷⁷. Myöhemmin 1920–30-luvuilla, suomalaisen urheilun nousun ja teollisuuden sosiaalitoiminnan systematisoinnin aikakaudella, teollisuusyritysten liikuntatoiminta laajeni ja sai valtakunnallisesti yhtenäisempiä muotoja¹⁷⁸. Työnantajanäkökulmasta on tulkittu, että suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnan synty ja laajeneminen perustuivat teollisuusyritysten ja -laitosten omaaloitteiseen toimintaan eivätkä julkishallinnon toimenpiteisiin tai lakisääteisiin velvoitteisiin¹⁷⁹. Vaikka valtio ja kunnat eivät tuolloin koordinoineetkaan kansalaisten liikunnan edistämistoimia, oma merkityksensä teollisuuden liikuntatoiminnan laajenemisessa on ollut teollisuustyöväestöllä. Teollisuustyöntekijät vaikuttivat teollisuuden liikuntatoimintaan niin työnantajien järjestämiin toimintoihin osallistumalla kuin toimintaa itse organisoimalla. Kotipaikkakuntiansa urheiluseurojen perustamisen ohella teollisuustyöntekijät olivat myös mukana edistämässä omien ammattiryhmiensä liikunta- ja urheilutoimintaa¹⁸⁰.

Tässä luvussa kuvailen teollisuustyönantajien järjestämän liikuntatoiminnan perusteluja, muotoja ja organisointia suomalaisessa yhteiskunnassa 1920–1970-luvuilla. Teollisuustyönantajien järjestämän liikuntatoiminnan perusteluja tarkastelen useammalta vuosikymmeneltä, mutta liikuntatoiminnan muotojen ja organisoinnin kuvaukseni painottuu 1940–50-luvuille, teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistuskaudelle. Silloin teollisuusyritysten järjestämä liikuntatoiminta oli monipuolisimmillaan ja ensimmäiset teollisuuden sosiaalitoiminnan kokonaisuutta tarkastelleet tutkimukset ja opaskirjat julkaistu¹⁸¹.

Teollisuustyönantajien järjestämällä liikuntatoiminnalla eli teollisuuden liikuntatoiminnalla tarkoitan tutkielmassani kaikkia niitä toimenpiteitä, joita teollisuustyönantajat ovat toteuttaneet työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi. Työntekijöiden liikuntaa edistävät toimenpiteet ovat saaneet vuosikymmenten aikana erilaisia ilmenemismuotoja ja painotuksia, minkä takia työnantajien järjestämää liikuntatoimintaakin on kuvattu kirjallisuudessa useilla eri aikalaiskäsitteillä. Vielä toisen maailmansodan jälkeen yleisessä käytössä olivat *tehdasurheilun*, *työ-*

¹⁷⁷ Montonen 1975, 363.

¹⁷⁸ Eloranta 1948, 135; Paukkunen 1955, 149.

¹⁷⁹ Eloranta 1948, 135.

¹⁸⁰ Montonen 1975, 379–431

¹⁸¹ ks. esim. Kaitila 1947; Keravuori 1948; Paukkunen 1955.

paikkaurheilun ja *työnantajien liikuntakasvatustoiminnan* termit¹⁸², jotka 1970-luvulla kunto- liikunnan esiinmarssin aikana korvautuivat *työpaikka-* ja *työliikunnan* käsitteillä¹⁸³. Sittenmin 2000-luvulla *työpaikkaliikunnan* synonyyminä on käytetty esimerkiksi *työyhteisö-* ja *henkilöstöliikunnan* käsitteitä¹⁸⁴. Käsittemuutokset ovat olleet perusteltuja, sillä vuosien kuluessa myös liikunnan suomalainen määritelmä on muuttunut ja työnteon paikkasidonnaisuus vähentynyt. Työnantajien järjestämä liikuntatoiminta on sisältänyt vaihtelevin painoituksin niin huippu- ja puulaakiurheilua, kunto- ja taukoliikuntaa, liikuntakasvatustoimintaa kuin liikunnan olosuhdetyötä.

Suomalaisen liikunnan historiaa tutkineen Leena Laineen mukaan työnantajien järjestämä liikuntatoiminta oli 1920–30-luvuilla yhden teollisuusyrityksen hallitsemilla teollisuuspaikkakunnilla tyypillisesti vahvasti yritysjohtoista *talkoorheilua*. Suuremmissa kaupungeissa työntekijöille järjestetystä liikuntatoiminnasta muotoutui työnantajien tukemaa virastojen, yritysten ja niiden osastojen välistä *puulaakiurheilua*.¹⁸⁵ Laineen tulkinta korostaa teollisuustyönantajien suurempia vaikutusmahdollisuuksia työntekijöidensä elämään ja vapaa-ajanvalintoihin maaseudun tehdasyhdyskunnissa kuin kaupungeissa. Työnantajien järjestämän liikuntatoiminnan perustelut ja muodot saattoivat kuitenkin olla maaseudun tehdasyhdyskunnissa ja suuremmissa kaupungeissa varsin yhteneviä.

5.1 Liikunnan teolliset perustelut

Taulukosta 2 näkyy, että suomalaisten työnantajien työntekijöidensä liikunnan edistämistoinen yleiset perustelut eivät ole vuosikymmenten aikana juurikaan muuttuneet. Liikuntatoiminta on nähty keinona edistää työntekijöiden fyysistä ja henkistä hyvinvointia sekä parantaa työyhteisön sosiaalisia suhteita ja yhteishenkeä.¹⁸⁶ Aikakauden, paikan tai asian esittäjän mukaan perusteluja on kuitenkin saatettu painottaa eri tavoin. Esimerkiksi teollisuustyönantajien syitä liikuntatoiminnan järjestämiseen 1940-luvulla purkanut Eloranta näki liikunnalla sosiaalisesti eheyttäviä, henkisesti virkistäviä ja terveydellisesti rakentavia vaikutuksia sekä työntekijöille että työyhteisöille¹⁸⁷.

Elorannan mukaan työnantajien järjestämän liikuntatoiminnan edut tulivat parhaiten esiin

¹⁸² Eloranta 1948; Paukkunen 1955; Yrjölä s.a.

¹⁸³ Savola 1977.

¹⁸⁴ ks. esim. Knuutila 2009; Henkilöstöliikuntabarometri 2012.

¹⁸⁵ Laine 1992, 193–195.

¹⁸⁶ ks. taulukko 2.

¹⁸⁷ Eloranta 1948, 135–137.

työväestön terveyden ylläpitämisessä ja kohottamisessa. Liikunta vähensi työntekijöiden tapaturmia kehonhallintaa kehittämällä, lievensi väsymistä lihasten toimintaa taloudellistamalla ja edisti eri ammattialojen työtehtävien oppimista lihasliikeaistia harjaannuttamalla. Oikein anosteltuna liikunta antoi työntekijöille ”*työtehoisan voiman ja taloudelliselle lihastoiminnalle välttämättömän herkän yhteistoimintakyvyn*”. Samalla liikunnasta saattoi muodostua työntekijöille työn rasituksista poikkeava, vapauttava ja henkisesti virkistävä vapaa-ajan viettotapa. Työnantajanäkökulmasta Eloranta näki liikuntatoiminnassa myös mahdollisuuksia teollisuusyritysten työntekijäkunnassa ilmenevien puoluepoliittisten ja yhteiskuntaluokkien välisten erojen tasoittamiseen sekä eheän ilmapiirin luomiseen työyhteisöön.¹⁸⁸

TAULUKKO 2. Työnantajien järjestämän liikuntatoiminnan perusteluja kirjallisuudessa.

Lähde	Perustelut
Markelin-Svensson 1923	- työväen henkisen ja ruumiillisen kehityksen edistäminen - terveen ja voimakkaan työläisjoukon aikaansaaminen - työläisten huvitusten jalostaminen
Kuusi 1931	- ruumiinkehityksen edistäminen osana työntekijöiden terveyshuoltoa - vastapaino teollisuustyön liian yksipuoliselle ruumiillisten voimien käyttämiselle
Eloranta 1948	- sosiaalisesti eheyttävät syyt - virkistävä vapaa-ajan harrastus - terveydenhoidollisesti rakentavat edut
Keravuori 1948	- työntekijöiden viihtyvyyden ja työssä jaksamisen parantaminen - työntekijöiden työtehon kohottaminen työniloa lisäämällä
Kaskela & Launikari 1948	- työntekijöiden terveyden, kunnon ja henkisen vireyden ylläpitäminen
Waris 1961	- työntekijöiden terveyden edistäminen ja työpanoksen lisääminen - työpaikan solidaarisuuden ja yhteenkuuluvuuden vahvistaminen
Savola 1977	- työpaikan yhteenkuuluvuuden ja viihtyvyyden lisääminen - työntekijöiden fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitäminen - yritysten edustaminen ja pr-toiminnan edistäminen (huippu-urheilutoiminta) - lähes koko työikäisen väestönosan saavuttaminen ja heidän liikuntansa edistäminen - ihmisten suojea suhtautuminen työpaikkaliikuntaan - työpaikan tiedotuskanavien soveltuvuus liikunnasta tiedottamiseen - liikuntaharrastuksen kannalta tärkeiden ihmissuhteiden olemassaolo työpaikoilla

Elorannan esittämät työnantajalähtöiset perustelut työntekijöiden liikuntatoiminnalle ovat samuodossa tai toisessa löydettävissä muustakin aihepiiriä eri aikakausina tarkastelleesta kirjallisuudesta¹⁸⁹. Kuitenkin 1970-luvulta lähtien työnantajien järjestämää liikuntatoimintaa alettiin perustella entistä painokkaammin myös laajemmilla kansanterveydellisillä syillä. Työnantajien järjestämään liikuntatoimintaan alkoivat heijastua työväestön fyysisen aktiivi-

¹⁸⁸ Eloranta 1948, 135–137.

¹⁸⁹ ks. taulukko 2.

suuden väheneminen, suomalaisen liikuntapolitiikan uudet linjanvedot ja kansallista liikuntakulttuuria ravistellut kuntoliikunnan nousu¹⁹⁰. Työpaikkojen yhteydessä toteutetun liikunta-toiminnan tavoitteet ja toimintamuodot piti määrittellä uudelleen. Esimerkiksi vielä 1960-luvulla näkyvässä asemassa ollut yritysten huippu-urheilutoiminta erotettiin aiempaa selkeämmin työpaikkojen liikuntatoiminnan muista osa-alueista. Huippu-urheilun tavoitteiksi jäivät yritysten edustaminen ja pr-toiminnan edistäminen.¹⁹¹ Samaan aikaan useat suomalaiset teollisuusyritykset aloittivat tuotantonsa rationalisoinnin, sosiaalitoimintojensa supistamisen ja henkilöstöhallintonsa kehittämisen¹⁹², mikä joudutti työnantajien järjestämän liikuntatoiminnan aseman uudelleenmäärittelyä.

Useat nykytutkijat ovat osoittaneet, että yleisten perustelujen ohella suomalaiset työnantajat ovat vuosikymmenten aikana käyttäneet liikuntatoimintaa, kuten koko sosiaalitoimintaa, muidenkin tärkeiksi näkemensä, vaiettujen tai kriittistä keskustelua aiheuttaneiden tavoitteiden edistämiseen. Esimerkiksi 1920–30-luvuilla suomalaiset teollisuustyönantajat organisoivat teollisuusyhdyskuntiansa liikuntatoimintaa työntekijöidensä hyvinvoinnin, viihtyvyyden ja maanpuolustusvalmiuden lisäämiseksi sekä vierottaakseen heitä haitallisiksi tulkitsemistaan vapaa-ajan aktiviteeteista kuten vasemmistolaisesta urheilu- ja järjestötoiminnasta¹⁹³. Maa-seudun teollisuusyhdyskunnissa liikunnasta muodostui tärkeä poliittisen propagandan väline, kun teollisuusyritykset pyrkivät tekemään liikuntatoiminnoillaan yhteiskunnallista valistustyötä ja kasvattamaan nuorista terveitä, isänmaallisia ja porvarillisen elämäkatsomuksen omaavia kansalaisia¹⁹⁴. Joissakin tehdasyhdyskunnissa työnantajat hallitsivat työntekijöidensä liikunnan harrastamista ja seuravalintoja siinä määrin, että niiden toimintaa on luonnehdittu sosiaalisesti kontrolliksi¹⁹⁵. Toisaalta teollisuustyönantajat käyttivät kilpaurheilua myös yritystensä eri yksiköiden sisäisen kilpailutilanteen korostamiseen¹⁹⁶. Tehtaiden ja osastojen välillä urheilukilpailuilla teollisuusyritykset vahvistivat työyhteisöjensä yhteisöllisyyttä mutta samalla sosiaalistivat työntekijöitään moderniin yksilöllisyyteen¹⁹⁷.

Kaikkia edellä kuvattuja teollisuuden liikuntatoiminnan tavoitteita tarkasteltaessa on muistettava, että sosiaalitoimintaa harjoittamalla teollisuustyönantajat ovat yrittäneet tukea yritysten-

¹⁹⁰ ks. Ilmanen 1996, 155–158; Itkonen 1996, 225–226.

¹⁹¹ ks. esim. Savola 1977, 707–708.

¹⁹² ks. luku 4.2.4; Kettunen 2002, 267–268, 334–336.

¹⁹³ Laine 1992, 195; Häggman 2006, 212.

¹⁹⁴ Koivuniemi 2000, 217–219.

¹⁹⁵ ks. esim. Laine 1992, 195; Raiskio 2003, 96–102; Raiskio 2005.

¹⁹⁶ Raiskio 2003, 102–104; Häggman 2006, 213.

¹⁹⁷ Itkonen 1998, 204–205; Raiskio 2005, 22–23.

sä liiketaloudellisia päämääriä¹⁹⁸. Työntekijöiden työtehoa parantavalla ja työrauhaa ylläpitävällä liikuntatoiminnallakin työnantajat ovat pyrkineet yritystensä tuottavuuden ja taloudellisen menestyksen varmistamiseen. Työntekijöiden työtehon parantamisen sekä työn organisoimisen näkökulmasta työnantajien sosiaali- ja liikuntatoiminnalla voi myös tulkita olleen jostain yhteistä 1910-luvulla Suomeen rantautuneem *taylorismin* eli Frederick Winslow Taylorin tieteellisen liikkeenjohdon periaatteiden kanssa¹⁹⁹. Pauli Kettunen on kuitenkin huomauttanut, että taylorismiin yhdistettyjä teollisuustyön rationalisointiperiaatteita omaksuttiin suomalaisissa teollisuusyrityksissä jo ennen Taylorin tieteellisen liikkeenjohto-opin tunnetuksi tulemistä ja myöhemmin siitä huolimatta²⁰⁰.

5.2 Teollisuuden liikuntatoiminnan osa-alueet

Teollisuustyönantajien järjestämä liikuntatoiminta on tulkittu tutkimuksissa yritysten terveydellisen sosiaalitoiminnan osa-alueeksi. Muiden sosiaalitoiminnan osa-alueiden tavoin teollisuuden liikuntatoimintakin systematisoitui ja monipuolistui suomalaisessa yhteiskunnassa aina 1960–70-luvuille saakka. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen julkaistusta suomalaisen teollisuuden sosiaalitoimintaa tarkastelleesta kirjallisuudesta on jo eroteltavissa teollisuustyönantajien toimenpiteitä (1) työntekijöiden liikunta- ja urheilutoiminnan järjestämiseksi, (2) tehdasyhdyskuntien liikuntaolosuhteiden rakentamiseksi ja ylläpitämiseksi sekä (3) liikunnan kansalaistoiminnan muunlaiseksi tukemiseksi²⁰¹. Lähestyttäessä 1950-lukua nämä teollisuuden liikuntatoiminnan muodot vahvistuivat ja saivat uutta sisältöä esimerkiksi teollisuustyönantajien harjoittaman liikuntakasvatus- ja nuorisotyön alueilla. Laajimmillaan teollisuuden liikuntatoiminta oli teollisuustyönantajien harjoittaman sosiaalitoiminnan kukoistuskaudella 1950–60-luvuilla.²⁰²

Suomalaisen työväestön liikunnan kansanterveydellisen merkityksen lisääntyessä ja kansallisen liikuntapolitiikan linjojen muuttuessa 1960–70-luvuilla työnantajien järjestämän liikuntatoiminnankin muotoja tarkistettiin. Työpaikoilla järjestettyä liikuntatoimintaa alettiin jaotella neljään osa-alueeseen: huippu-urheiluun, puulaakiurheiluun, työpaikan kuntoliikuntaan ja työn edellyttämään elvytys- eli taukoliikuntaan.²⁰³ Kansanterveydellisiä tavoitteita palvellut työpaikkojen kuntoliikuntatoiminta sai julkisen hyväksynnän samalla, kun työnantajien pr-

¹⁹⁸ ks. luku 4.1; Kaitila 1948, 16–18; Ahvenisto 2008, 32.

¹⁹⁹ Laine 1992, 193–194.

²⁰⁰ Kettunen 2002, 284.

²⁰¹ Markelin-Svensson 1923, 529–537; Kuusi 1931, 942–943.

²⁰² Eloranta 1948, 135–169; Paukkunen 1955; 149–152.

²⁰³ Savola 1977, 707–708; ks. myös Hentilä 1992c, 355–356.

toiminnaksi tulkitun huippu-urheilutoiminnan merkitys kyseenalaistettiin. Kyseenalaistamisen seurauksena vielä 1960-luvulla Suomessa kukoistanut työnantajien tukema huippu-urheilutoiminta taantui ja työpaikkojen yhteydessä järjestetty liikunta sai vahvan kuntoliikuntatapahtuman.²⁰⁴ Teollisuustyönantajien järjestämä tehdasurheilukin muutti muotoaan lähemmäs nykypäiväistä työpaikkaliikuntaa, mikä Koskisen mukaan samalla kuori yhteisöllisyyttä tehdasyhdyskuntien liikunta- ja urheiluharrasteista²⁰⁵.

5.2.1 Liikunta- ja urheilutoiminnan järjestäminen

Jenny Markelin-Svenssonin havaintojen mukaan suomalaiset teollisuustyönantajat toteuttivat jo 1920-luvun alkupuolella monenlaisia toimenpiteitä työntekijöidensä liikunta- ja urheilutoiminnan järjestämiseksi. Esimerkiksi urheilukilpailuja ja muita liikuntatapahtumia järjestämällä työnantajat pyrkivät innostamaan työntekijöitään liikunnan ja urheilun harrastamiseen. Työnantajat myönsivät työntekijöilleen myös apurahoja muilla paikkakunnilla järjestetyille voimistelu- ja uintikursseille ja erilaisiin urheilunäytöksiin osallistumista varten. Osa teollisuustyönantajista oli palkannut erityisiä voimistelunjohtajia, urheilunjohtajia tai neuvoja, joiden toimenkuvaan saattoi sisältyä teollisuusyritysten liikuntatapahtumien ja -kurssien järjestämisen ohella teollisuusyhdyskuntiin syntyneiden voimistelu- ja urheiluseurojen johtaminen.²⁰⁶ Teollisuuden sosiaalitoimintaa systematisoitaessa 1920–30-luvuilla teollisuustyöntekijöille järjestetty liikuntatoiminta yleistyi ja monipuolistui²⁰⁷.

Näkyvimmissä asemassa teollisuustyönantajien järjestämässä liikuntatoiminnassa olivat aina 1960-luvulle saakka yritysten järjestämät urheilukilpailut. Tunnetuiksi tulneiden *Tehtaan hiihtojen* ja maanpuolustusta tukeneiden ampumakilpailujen ohella teollisuusyrityksissä kuitenkin kilpailtiin monissa muissakin lajeissa kuten esimerkiksi yleisurheilussa, jalkapallossa ja painissa. Urheilukilpailuiden tarkoituksena ei ollut pelkästään yritysten parhaiden urheilijoiden tai joukkueiden löytäminen vaan myös laajempien työntekijäjoukkojen liikuttaminen ja työyhteisöjen yhteishengen nostaminen.²⁰⁸ Esimerkiksi STK:n vuonna 1948 julkaisemassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirjassa Eloranta jakoi teollisuustyönantajien järjestämän liikuntatoiminnan työntekijöiden harjoitusmääriä tulostittavana käyttäviin harrastuskilpailuihin ja varsinaiseen kilpailutoimintaan, johon hän sisällytti niin kaikille työntekijöille tarkoitetut

²⁰⁴ Montonen 1975, 357–361.

²⁰⁵ Koskinen 1989, 141.

²⁰⁶ Markelin-Svensson 1923, 529–537.

²⁰⁷ ks. esim. Kuusi 1931, 942–943; Eloranta 1948; Paukkunen 1955, 149–152.

²⁰⁸ ks. esim. Laine 1992, 195; Itkonen 1996, 317–318; Raiskio 2005, 18–24.

massakilpailut kuin yritysten sisäiset ja keskinäiset edustusurheilutapahtumat. Kilpailutapahtumien järjestämisen sijaan teollisuustyönantajia ohjeistettiin panostamaan säännöllisen ja monipuolisen harrastus- ja harjoitustoiminnan tarjoamiseen työntekijöille.²⁰⁹

Toisen maailmansodan jälkeisellä teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistuskaudella teollisuustyönantajien huomio pyrittiin kiinnittämään myös työntekijöille järjestetyn liikuntatoiminnan tasa-arvoisuuteen. *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirjassa Eloranta huomautti: ”*Urheilutoiminta kokonaisuudessaan ei ole täydellistä eikä vastaa liikunnan tarkoituspäätä oikealla tavalla, ellei se kohdistu kaikkiin ikäluokkiin ja molempiin sukupuoliin*”. Eloranta tulkitsi kilpa- ja edustusurheilun edelleen hyödylliseksi massojen liikuntainnostuksen synnyttämisessä, mutta liikuntatoiminnan painotus piti siirtää jokamiehen ja -naisen liikunnalliseen huoltamiseen. Elorannan mukaan ”*korkeimpana tähtäimenä on pidettävä periaatetta, että jokaisella teollisuuden parissa työskentelevällä henkilöllä on tilaisuus urheilullisen liikunnan harjoittamiseen ja että mahdollisimman moni saadaan siihen mukaan.*”²¹⁰

Teollisuuslaitosten liikuntatoimintaan sisällytettävien lajien valinnassa Elorannan mukaan oli huomioitava niin työn fyysinen ja henkinen rasittavuus, yksilölle harrastamisesta aiheutuvat taloudelliset menot kuin työnantajan maksettavaksi jäävät toiminnan järjestely- ja rakentamiskustannukset. Valittujen liikuntalajien tuli palvella mahdollisimman laajaa työntekijäjoukkoa terveydellisesti riittävän peruskunnan säilyttämisessä sekä henkisesti virkistävänä ja houkuttelevana ajanvietteenä iästä tai sukupuolesta riippumatta. Lisäksi liikuntatoiminnan oli suotavaa olla ympärivuotista ja ulkolajeihin painottunutta. Talvikaudelle soveltuviksi teollisuuslaitosten urheilulajeiksi Eloranta nimesi hiihdon, luistelun ja jääpelit; kesäkaudelle uinnin, soudun, yleisurheilun ja useat palloilulajit. Kevät- ja syyskausilla teollisuuslaitosten liikuntatoimintaan sopivat suunnistaminen, maastoliikunta sekä sisätiloissa harrastettavat lentopallo ja muokausvoimistelu.²¹¹

Elorannan esittämiä teollisuuden liikuntatoiminnan yleisiä suuntaviivoja tarkasteltaessa täytyy kuitenkin huomioida, etteivät teollisuustyönantajien toimenpiteet työntekijöidensä liikunnan järjestämiseksi saaneet 1950–60-lukujen suomalaisissa teollisuusyhdyskunnissakaan täysin yhteneviä muotoja. Tiivistyneestä työnantajayhteistyöstä ja yhteisistä linjanvedoista huolimatta teollisuustyönantajien järjestämän liikuntatoiminnan laji- ja painopistevalinnoissa ilmeni

²⁰⁹ Eloranta 1948, 145–152.

²¹⁰ Eloranta 1948, 138–139; ks. myös Kaskela 1944.

²¹¹ Eloranta 1948, 138–145.

yritys- ja aluekohtaisia eroja samoin kuin muussakin vapaaehtoisessa sosiaalitoiminnassa²¹². Tapaustutkimukseni Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntapolitiikassa kilpa- ja huippu-urheilun tukeminen sai näkyvän aseman etenkin toisen maailmansodan jälkeen²¹³. Suomen Työnantajain Keskusliiton 1940-luvulla järjestämällä teollisuuslaitosten ja jäsenoiminimien urheiluedustajien neuvottelupäivillä puolestaan esitettiin puheenvuoroja useiden eri liikuntalajien sisällyttämiseksi työnantajien järjestämään liikuntatoimintaan²¹⁴.

5.2.2 Olosuhteiden luominen

Kustannuksiltaan merkittävä osa-alue suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoiminnassa ennen 1970-lukua muodostui teollisuusyhdyskuntien liikuntaolosuhteiden kehittamisestä, vaikka teollisuustyönantajien liikuntapaikkarakentaminen ei kohdentunutkaan tasapuolisesti maaseudulle ja kaupunkeihin. Kaupungeissa asukkaiden liikuntatoiminnan järjestämiseen osallistuivat teollisuusyritysten ohella lukuisat urheiluseurat ja kunnat, joiden vastuulle liikuntatilojen rakentamisen ja ylläpitämisen ymmärrettiin yleisesti kuuluvan. Maaseudun syrjäisillä teollisuuspaikkakunnilla tilanne oli kuitenkin toinen. Siellä teollisuusyritykset ottivat hoidettavakseen useita yhdyskuntien ylläpitoon liittyviä tehtäviä, joista julkishallinto tai muut toimijat eivät vielä kyenneet huolehtimaan.²¹⁵ Eriytyisen vahvasti tehdasyhdyskuntiansa liikuntaolosuhteiden kuten muidenkin yhdyskuntapalvelujen kehittämiseen Suomessa panostivat vakavaraiset puunjalostusteollisuuden yritykset ja teollisuuslaitokset 1920–30-luvuilla²¹⁶.

Suomalaisten teollisuusyritysten tekemä liikunnan olosuhdetyö sai jo maailmansotien välisenä aikana varsin monipuolisia muotoja. Teollisuusyritykset rakensivat ja ylläpitivät urheilukenttiä, uimalaitoksia, hiihtoreittejä ja kelkkamäkiä sekä luovuttivat omistamiaan tiloja ja huoneistoja työläisten voimistelu-, urheilu- ja seuratoimintaan. Samalla teollisuusyritykset hankkivat myös liikuntalaitteita ja -välineitä työntekijöidensä käyttöön.²¹⁷ Joissakin teollisuusyrityksissä tärkeimpien liikuntapaikkojen rakentamis- ja tilatarpeet huomioitiin jo tehdasyhdyskuntien työväenasutussuunnitelmia laadittaessa²¹⁸.

Toisen maailmansodan jälkeen teollisuusyritysten liikuntapaikkarakentamista pyrittiin suun-

²¹² Eloranta 1948, 137; ks. esim. Ahola & Siukonen 1977.

²¹³ ks. luku 8; Nordberg 1980, 361; Okkonen 2008; Laurila 2009; Raiskio 2012.

²¹⁴ ks. esim. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1944; 1945; 1948.

²¹⁵ Eloranta 1948, 153–157; Paukkunen 1955, 149–152.

²¹⁶ Paukkunen 1955, 149–152; Kortelainen 1992b; Häggman 2006, 189–190.

²¹⁷ Markelin-Svensson 1923, 529–530; Kuusi 1931, 942–943.

²¹⁸ ks. esim. Markelin-Svensson 1923, 361–362.

taamaan tehdasyhdyskuntien sisäliikuntaolosuhteiden parantamiseen ja liikuntapaikkoja keskittämällä aikaansaataviin edullisiin rakennusratkaisuihin. Huomiota kiinnitettiin myös yhdyskunnissa ylläpidettyjen liikuntapaikkojen tasa-arvoisuuteen ja saavutettavuuteen. STK:n julkaisemassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirjassa Eloranta toteaa: ”*Ellei harjoituspaikka sijaitse sopivalla kohtaa käyttäjiinsä nähden, ellei se mahdollisimman paljon sovellu sekä talvi- että kesätoimintaan ja ellei siihen saada sijoitetuksi välttämättömiä puku-, peseytymis- ja valaistumahdollisuuksia, ei harjoituspaikka ajanmittaakaan vastaa siihen asetettuja toiveita ja asianmukaisuutta.*” Liikuntapaikkoja ja -reittejä suunnitellessa oli Elorannan mukaan myös huomioitava lajiharrastajien erilaiset vaatimustasot. Laajemman harrastajajoukon palvelemiseksi esimerkiksi kilpahiihtäjille, ”*puulaakilykkijöille*” ja ”*täysiverisille sunnuntaihiihtäjille*” oli suotavaa luoda omat eritasoiset latureittinsä.²¹⁹

5.2.3 Kansalaistoiminnan tukeminen

Keskeisessä asemassa suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnassa on ollut vuosikymmenten ajan myös tehdasyhdyskuntien liikuntaseurojen ja -järjestöjen tukeminen. Liikunnan varhainen organisoituminen ja seuratoiminta alkoivat Suomessa 1800-luvun loppupuolella kaupunkien säätyläisten toimesta. Myöhemmälle 1900–30-lukujen seuratoiminnalle leimallista puolestaan oli liikuntaseurojen organisoituminen erilaisten kansalaisjärjestöjen kuten vapaapalokuntien, työväenyhdistysten sekä raittius- ja nuorisoseurojen alaosastoiksi.²²⁰ Hannu Itkonen on nimennyt tämän suomalaisen liikunnan ja seuratoiminnan organisoitumisen aikakauden järjestökulttuurin kaudeksi²²¹.

Suomalaisissa teollisuusyhdyskunnissakin liikunnan kansalaistoimintaa on muodostunut asukaslähtöisesti ilman teollisuusyritysten liikkeellepanevaa voimaa. Kuitenkin niillä teollisuuspaikkakunnilla, joissa kansalaistoiminta oli vähäistä, teollisuustyönantajat alkoivat usein aktiivisesti kehittää työntekijöidensä hyvinvoinnin näkökulmasta hyödylliseksi ymmärrettyä liikuntaseuratoimintaa. Itkosen nimeämällä järjestökulttuurin kaudella suomalaiset teollisuusyritykset kannustivat työntekijöitään liikuntaseurojen ja muiden yleishyödyllisten yhdistysten perustamiseen sekä tukivat taloudellisesti heidän kouluttautumistaan niiden liikuntakasvatus- tehtäviin. Työläisten perustamien urheiluseurojen johtotehtäviä työnantajat uskoivat yritystensä apurahojen turvin voimistelun- ja urheilukursseille osallistuneille työntekijöilleen. Paikoin

²¹⁹ Eloranta 1948, 153–157; ks. myös Kaskela 1944.

²²⁰ Hentilä 1992b, 134–136; Itkonen 1996, 215–220.

²²¹ Itkonen 1996, 218–219.

teollisuustyönantajat olivat myös itse perustamassa tehdasyhdyskuntiansa urheiluseuroja ja tarjoamassa henkilöstöään kuten liikuntaneuvoja niiden hallinnollisiin tehtäviin.²²² Keskeisiä liikuntapaikkoja hallinnoimalla teollisuustyönantajat kontrolloivat vielä merkittävästi niin tehdasyhdyskuntien seuratoiminnan kehitystä kuin työntekijöidensä vapaa-aikaa²²³.

Toisen maailmansodan jälkeen teollisuustyönantajien suhtautuminen kansalaistoimintaan muuttui. Yksipuolisen avustamisen sijaan teollisuusyritykset ryhtyivät korostamaan yhteistyötään tehdasyhdyskuntiansa liikuntaseurojen kanssa. Esimerkiksi STK:n julkaisemassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirjassa tehtiin linjauksia niin liikuntaseurojen ja teollisuuslaitosten välisestä työnjaosta tehdasyhdyskuntien liikuntatoiminnan järjestämiseksi kuin teollisuustyönantajien avustusperusteista liikuntaseuratoiminnalle. Linjauksista vastanneen Elo-rannan mukaan teollisuuslaitosten tuli liikuntaseurojen avustuksia jakaessaan kiinnittää huomiota erityisesti tehdasurheilun tavoitteita vastaavan harjoitustoiminnan laajuuteen ja seuratoimintaan osallistuvien työntekijöidensä lukumäärään. Myös nuorisotyötä tekevien liikuntaseurojen tukemista pidettiin tarpeellisena, koska varhaisnuorison liikunnallisia harrastuksia edistämällä teollisuuslaitosten ymmärrettiin luovan perustaa omallekin joukkourheilulleen.²²⁴

Monien tutkijoiden mukaan urheilutoiminnasta muodostui Suomessa etenkin maailmansotien välisellä aikakaudella poliittisen ja ideologisen vastakkainasettelun kenttä. Teollisuusyhdyskuntien liikuntatoiminnassa tämä ilmeni konkreettisesti työläisten jakautumisena porvariston hallitsemiin ja työväen omiin urheiluseuroihin.²²⁵ Teollisuusyritysten tukitoimet liikunnan kansalaistoiminnalle kohdistuivat pääasiassa tehdasyhdyskuntien porvarillisille urheiluseuroille, koska sisällissodassa kärjistyneen suomalaisen yhteiskunnan kahtiajakautumisen takia teollisuustyönantajat suhtautuivat epäluuloisesti työväenliikkeen urheilutoimintaan. Teollisuustyönantajien 1920–30-lukujen liikuntaseurapolitiikan on todettu paikoin alistaneen työläisiä ja rajoittaneen heidän vapaata kansalaistoimintaansa²²⁶. Toisaalta teollisuusyritysten järjestämän liikuntatoiminnan on myös tulkittu onnistuneen tavoitteessaan parantaa tehdasyhdyskuntien yhteishenkeä ja työrauhaa²²⁷. Raiskion mukaan urheilusta muodostui suomalaisissa teollisuusyhdyskunnissa samanaikaisesti niin yhteisöä yhdistävä kuin sitä hajottava tekijä²²⁸.

²²² Markelin-Svensson 1923, 529–537.

²²³ ks. esim. Ilmanen 1996, 58–60; Itkonen 1996, 219.

²²⁴ Eloranta 1948, 157–161; ks. myös Kaskela 1944; Launikari 1948, 292.

²²⁵ ks. esim. Hentilä 1992a, 235–259; 1992b, 148–154; Koivuniemi 2000, 217–219; Häggman 2006, 212; Ahvenisto 2008, 362–365.

²²⁶ ks. esim. Itkonen 1995, 381–385; Raiskio 2005.

²²⁷ ks. esim. Waris 1961, 75; Koskinen 1989, 140; Ahvenisto 2008, 362–368.

²²⁸ Raiskio 2005, 18.

5.3 Teollisuuden liikuntatoiminnan organisointi

Suomalaisen teollisuuden liikuntatoimintaa pidettiin 1970-luvulle saakka yritysten terveydellisen sosiaalitoiminnan osa-alueena²²⁹, vaikka teollisuustyönantajien toteuttamat liikunnan edistämistoimet palvelivat usein muitakin tavoitteita kuin työntekijöiden terveyden edistämistä. Ensimmäisiä teollisuuslaitostensa liikuntatoiminnan organisointiin erikoistuneita työntekijöitä kuten urheiluohjaajia ja -neuvoja suomalaiset teollisuusyritykset palkkasivat 1920–30-luvuilla yksin tai yhdessä paikallisten yhdistysten kanssa. Teollisuustyöntekijöille suunnattujen liikuntalajikurssien, urheilukilpailujen ja muiden liikuntatapahtumien järjestämisen lisäksi urheiluohjaajien ja -neuvojen toimenkuvaan saattoi sisältyä yhteistyötehtäviä paikallisten liikuntaseura- ja järjestötoimijoiden kanssa.²³⁰ Teollisuuden sosiaalitoimintaa 1920-luvulla tutkinut Jenny Markelin-Svensson tulkitsi teollisuusyritysten ja yhdistysten yhdessä palkkaamat neuvot riittävän puolueettomiksi henkilöiksi tasoittamaan kansalaissodan jälkeen vallinnutta epäluottamusta työntekijä- ja työnantajaosapuolten välillä²³¹. Liikuntaseurojen ohella teollisuustyönantajien merkittäviä yhteistyökumppaneita tehdasyhdyskuntien liikuntatoiminnan järjestämisessä olivat suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen (lottajärjestöjen) paikallisosastot aina järjestöjen lakkauttamisvuoteen 1944 saakka²³².

Tultaessa 1950-luvulle yhteiskunnan eri toimijoiden järjestämät sosiaali- ja liikuntapalvelut olivat laajentuneet niin, että teollisuustyönantajat alkoivat suhteuttaa yritystensä liikuntatoimintoja ja liikuntatehtävissä toimivien työntekijöidensä toimenkuvia tehdasyhdyskuntiensa muuhun liikuntatoimintaan. Esimerkiksi vuonna 1948 julkaistussa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* -käsikirjassa teollisuusyritysten järjestämä liikuntatoiminta tulkittiin edelleen tarpeelliseksi niissä tehdasyhdyskunnissa, joissa liikuntakasvatusjärjestöt eivät pystyneet huolehtimaan teollisuuden liikuntatavoitteiden mukaisesta joukkourheilusta tai sille perustaa luovasta varhaisnuorison liikunnasta. Paikkakunnilla, joissa järjestöjen liikuntatoiminta vastasi teollisuuden liikuntatavoitteita, teollisuusyritykset saattoivat keskittyä liikunnan kansalaistoiminnan monipuoliseen tukemiseen. Teollisuusyritysten piti myös edelleen huolehtia tehdasyhdyskuntiensa liikuntaolosuhteista, jos paikallinen kunnallishallinto ei kyennyt vastaamaan tehtävästä.²³³

Teollisuuden sosiaalitoiminnan järjestämishojeita toisen maailmansodan jälkeen esittäneet

²²⁹ ks. esim. Markelin-Svensson 1923; Kuusi 1931; Keravuori 1948; Waris 1961.

²³⁰ Markelin-Svensson 1923, 529–537; Laine 1992, 195.

²³¹ Markelin-Svensson 1923, 537.

²³² ks. esim. Laine 1992, 195; Koivuniemi 2000, 218.

²³³ Eloranta 1948, 153–161; ks. myös Kaskela 1944.

Kaskela ja Launikari ohjeistivat, että suomalaisten teollisuuslaitosten liikuntakasvatukselliseen työhön piti sisältyä seuraavia tehtäviä:

- *työpaikkaurheilutoiminnan järjestäminen, johtaminen ja valvominen,*
- *tarpeellisten liikuntaneuvojien ja -ohjaajien hankkiminen teollisuuslaitoksen palvelukseen,*
- *harjoitus- ja kilpailupaikkojen suunnitteleminen ja järjestäminen sekä niiden hoidon valvominen yhteistoiminnassa niistä huolehtivien elimien kanssa,*
- *voimistelu- ja urheiluohjaajien koulutuksen suunnitteleminen ja järjestäminen yhteistoiminnassa paikallisten urheilujärjestöjen kanssa,*
- *yhteistoiminnan järjestäminen ja yhteyden pitäminen paikallisiin liikuntakasvatusjärjestöihin ja kunnallisiin elimiin (urheilulautakunta ja nuorisotyötoimikunta).²³⁴*

Tehtäviä purettiin vielä yksityiskohtaisemmin teollisuuslaitosten liikuntaneuvojille ja -ohjaajille tarkoitetuissa toimintaohjeissa²³⁵. Liikuntaneuvojien ja -ohjaajiensa tekemän liikuntatoiminnan suunnittelutyön tukemiseksi teollisuustyönantajat alkoivat toisen maailmansodan jälkeen myös perustaa teollisuuslaitoksiinsa erityisiä urheilutoimikuntia. Työnantaja- ja työntekijäosapuolten yhteistyön kehittämiseksi näiden urheilutoimikuntien jäseniksi kutsuttiin niin paikallisiin porvari- ja työläisurheiluseuroihin kuuluvia laitoksen työntekijöitä kuin toimihenkilöitä.²³⁶ Organisatorisesti urheilutoimikunnat olivat yhteydessä vuonna 1946 lakisääteisiksi tulleisiin teollisuuslaitosten tuotantokomiteoihin, jotka toimivat teollisuusyritysten neuvoa-antavina toimieliminä erityisesti sosiaalitoiminnan alueella²³⁷.

Suomalaisten teollisuusyritysten liikuntatoiminta kuten koko sosiaalitoiminta muuttui 1940–50-luvuilla entistä suunnitelmallisemmaksi ja organisoidummaksi. Muutokseen ajoivat teollisuuden liikuntatoiminnan toisen maailmansodan jälkeen jatkunut laajeneminen sekä teollisuusyhdykskuntien liikuntakentän muiden toimijoiden kuten kuntien ja liikuntaseurojen toiminnan vahvistuminen. Suomalaisten liikeyritysten sosiaalitoiminnan kyselytutkimuksesta vuodelta 1946 ilmenee, että kyselyyn osallistuneiden 610 teollisuuslaitoksen palveluksessa työskenteli tuolloin 146 liikuntaneuvojaa, joista 33 oli päätoimisia. Liikuntaneuvojista 58 oli koulutettu tehtäviinsä työnantajan kustantamana. Joka viidennellä tehtaalla oli myös urheilutoimikunta ja omat urheilutilat, joiden lisäksi teollisuusyritykset ylläpitivät tai tukivat lähes

²³⁴ Kaskela & Launikari 1948, 323–324.

²³⁵ ks. Eloranta 1948, 145–146, 165–169; Kaskela & Launikari 1948, 339–340.

²³⁶ Kaskela & Launikari 1948, 332–333; Vasara 1992b, 344–345.

²³⁷ ks. esim. Ahvenisto 2008, 459–460.

300 muuta paikallista liikuntapaikkaa. Kyselyyn osallistuneissa teollisuuslaitoksessa työskenteli noin kaksi kolmasosaa maan teollisuustyöntekijöiden silloisesta kokonaismäärästä.²³⁸ Vuonna 1948 toteutetusta vastaavanlaisesta 460 teollisuusyrityksen sosiaalitoiminnan kartoituksesta puolestaan ilmenee, että urheilutoimikuntia löytyi tuolloin jo lähes joka toisesta teollisuusyrityksestä. Sisäliikuntapaikkoja, urheilukenttiä, pallokenttiä, uimalaitoksia ja hyppyrimäkiä näillä yrityksillä oli käytettävissään yhteensä 646 kappaletta, joista 466 oli niiden omistuksessa.²³⁹

²³⁸ Vasara 1992b, 345.

²³⁹ Paukkunen 1964, 124–125.

6 TEOLLISUUDEN LIKUNTATOIMINTA TAPAUSTUTKIMUKSEN KOHTEENA – YHTYNEET PAPERITEHTAAT OY:N LIKUNTATOIMINTA JÄMSÄNKOSKELLA

”Yhtyneet urheilutehtaat O.Y., valmistaa sivutuotteena myös paperia”²⁴⁰.

Yhtyneet Paperitehtaat Oy (Yhtyneet) perustettiin Ab Simpeleen, Myllykoski Träsliperi Ab:n ja Jämsänkoski Oy:n yhdistyessä heinäkuussa 1920. Valtioneuvoston hyväksymässä yhtiöjärjestyksessä uuden yhtiön tarkoitukseksi todettiin jatkaa Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken tehdasyhtiöiden toimintaa sekä *”harjoittaa tehdasliikettä puutavaroiden jalostamiseksi ja sitä varten tarpeellisia sivuelinkeinoja”*.²⁴¹ Myöhemmin 1900-luvulla Yhtyneisiin Paperitehtaisiin liitettiin muitakin valtakunnallisesti tunnettuja ja taloudellisesti merkittäviä metsäteollisuuden yksiköitä kuten Valkeakoskella toiminut Ab Walkiakoski (1934) ja Kajaani Oy (1989). Jämsän Kaipolan paperitehtaita Yhtyneet alkoi rakentaa vuonna 1952 Myllykosken sanomalehtipaperitehtaan irtauduttua yhtiöstä. Vuonna 1991 Yhtyneet Paperitehtaat yhdistyi metsä- ja metalliteollisuusyhtiö Rauma-Repolan kanssa Suomen suurimmaksi teollisuuskonserniksi, Repola Oy:ksi. Viisi vuotta myöhemmin Repola Oy fuusioitui metsäteollisuusyhtiö Kymmene Oy:n kanssa UPM-Kymmene Oyj:ksi, josta muodostui yksi maailman suurimpia metsäteollisuusyhtiöitä.²⁴²

Ennätyksiä rikkoneen paperintuotantonsa lisäksi Yhtyneet Paperitehtaat tuli 1900-luvulla tunnetuksi karismaattisista johtajistaan ja tehdasyhdyskuntiansa asukkaisiin kohdistuneesta laaja-alaisesta sosiaalitoiminnasta. Tehdaspaternalistiseksi tulkitun johtamistapansa ja kansantaloudellisen merkityksensä takia yhtiö onkin vuosikymmenten aikana kiinnostanut useiden eri alojen tutkijoita. Omat historiikkinsa on kirjoitettu niin Yhtyneistä Paperitehtaista kuin sen johtajien elämänvaiheista²⁴³. Suomalaisen metsäteollisuuden historiaa kuvaavassa *Metsäteollisuuden maa* -kirjasarjassa yhtiö esiintyy merkittävässä roolissa²⁴⁴. Edellä mainituissa teoksissa ei keskitytä kuvaamaan Yhtyneiden toimintaa paikallistasolla. Yksittäisten tehdasyhdyskuntien ja niiden asukkaiden näkökulmasta yhtiön sosiaali- sekä liikuntatoimintaan on kuitenkin syvennyt muissa tutkimuksissa²⁴⁵. Yhtyneiden Paperitehtaiden sosiaali- ja liikuntatoimintaa on tarkasteltu myös useissa yhtiön tehdasyhdyskuntien ja niiden kansalaisjärjestöjen historioissa.

²⁴⁰ Yhtyneet Paperitehtaat Oy:sta käytetty fraasi, Perksalo 1950, 7.

²⁴¹ Nordberg 1980, 46.

²⁴² Nordberg 1980; 1998.

²⁴³ Yhtyneiden historiasta, ks. Autio & Nordberg 1972; Nordberg 1980; 1998; Tuuri 1999; Yhtyneiden johtajien elämänvaiheista, ks. Juva 1957; Klemola 1970; Walden 1971; Hakkarainen 1993; Sirén 2007.

²⁴⁴ Kuisma 2006; Häggman 2006; Aunesluoma 2007; Jensen-Eriksen 2007; Kuisma 2008.

²⁴⁵ Perksalo 1950; Sivén 1998; Raiskio 2003; Raiskio 2005; Okkonen 2008; Raiskio 2012.

Tässä luvussa esittelen suomalaisen teollisuuden liikuntatoimintaa paikallistasolla tarkastelevan tapaustutkimukseni kohteita, kontekstia ja tutkimusaineistoa. Luvun alussa kuvailen tapaustutkimukseni kohteena toimivan Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n sosiaalitoiminnan yleispiirteitä, tavoitteita ja painotusalueita yhtiön suomalaisissa tehdasyhdyskunnissa 1920–70-luvuilla. Kohdistan tarkasteluani siihen, miten Yhtyneiden harjoittaman sosiaalitoiminnan kehitys on seurannut suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan yleisiä muutosvaiheita vuosikymmenten aikana. Samalla tarkastelen, miten yhtiön tehdaspatalnistinen johtamistapa ja patruunajohtajien henkilökohtaiset näkemykset ovat heijastuneet Yhtyneiden sosiaalitoiminnan tavoitteisiin ja sisältöön. Tutkimukseni näyttämönä toimivaa Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaa ja tutkimusaineistoani kuvailen luvun lopussa.

Useissa teollisuus-, yritys- ja henkilöhistoriallisissa tutkimuksissa tulkitaan, että 1900-luvulla Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n toimintaperiaatteet määritteli yhtiön johtaja²⁴⁶. Etenkin yrityshistorioissa johtajien merkityksen korostaminen on tyypillistä ja usein myös perusteltua, mutta saattaa johtaa yhteiskunnassa ja yrityksen toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten aliarvioimiseen. Tähän tutkimukselliseen haasteeseen vastaan tarkastelemalla, miten suomalaisen yhteiskunnan murrosvaiheet ja muut yhtiötoimijat ovat vuosien aikana vaikuttaneet Yhtyneiden sosiaalitoiminnan toteuttamiseen. Yhtiön sosiaalitoiminnan yleispiirteisiin perehtymällä luon perustaa Yhtyneiden Paperitehtaiden harjoittaman liikuntatoiminnan paikalliseen tarkasteluun, mihin syvennyn tutkielmani myöhemmissä luvuissa.

6.1 Yhtyneiden Paperitehtaiden sosiaalitoiminta 1920–70-luvuilla

Kansan keskuudessa Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissaan harjoittaman sosiaalitoiminnan kukoistusvuodet jaetaan yhtiön johtajien mukaan nimettyihin kahteen aikakauteen: ”*Kenraalin aikaan*” (1920–1939) ja ”*Juuson aikaan*” (1940–1969)²⁴⁷. Kausittelu on perusteltavissa siitä näkökulmasta, että monia Yhtyneiden sosiaalitoiminnassa 1900-luvulla ilmenneitä muutoksia voidaan selittää yhtiötä johtaneiden patruunoiden ja ammattijohtajien johtamistavallisilla eroilla. Yhteiskunnallisten ja yrityksen toimintaympäristöön liittyvien tekijöiden merkitystä väheksymättä aloitan Yhtyneiden sosiaalitoiminnan yleispiirteiden esittelyn yhtiön johtajien ja heidän johtamistapojensa kuvailusta. Yhtyneissäkin sosiaalitoiminnasta muodostui 1920–60-luvuilla keskeinen osa yhtiön tehdaspatalnistista johtamistapaa.

²⁴⁶ ks. esim. Juva 1957, 247–248; Häggman 2006; Raiskio 2012.

²⁴⁷ ks. esim. UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1946; Sirén 2007; Virtanen 2011, 62–63.

Vuosina 1920–1939 Yhtyneitä Paperitehtaita johti yhtiön perustanut ja hallituksen puheenjohtajana toiminut kenraali Rudolf Walden. Hänen johtamiskaudellaan Yhtyneet Paperitehtaat nousi huonokuntoisten puunjalostusteollisuuslaitosten yhteenliittymästä kannattavaksi teknisesti ja sosiaalisesti edistyneeksi metsäteollisuusyhtiöksi, joka alkoi huolehtia myös tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden elinolosuhteista.²⁴⁸ Teollisuusjohtajana Rudolf Waldenia on kuvattu niin kovaotteisena liikemiehenä, modernina managerina kuin perinteisenä patruunana, joka pyrki valvomaan omistamiensa tehtaiden arkipäiväistä toimintaa ja puuttumaan pieniinkin havaitsemiinsa epäkohtiin²⁴⁹. Mannerheimiin, suojeluskuntiin ja talouselämän vaikuttajiin luomiensa suhteiden ansioista kenraali Walden päätyi moniin vaikutusvaltaisiin tehtäviin suomalaisessa teollisuudessa ja yhteiskunnassa 1920–40-luvuilla²⁵⁰. Metsäteollisuuden patruunoiden sisäpiirissäkin isännän äänen on ymmärretty kuuluneen kenraali Waldenille, minkä takia häntä on sittemmin luonnehdittu ”*patruunoiden patruunaksi*”²⁵¹.

Kenraali Waldenin sitouduttua talvisodan aikana valtionhallinnon palvelukseen Yhtyneiden päivittäinen johtaminen siirtyi hänen pojalleen, huhtikuussa 1940 yhtiön toimitusjohtajaksi nimitetylle ekonomi Juuso Waldenille²⁵². Juuso Walden johti Yhtyneitä isänsä toimintaperiaatteita seuraten ja jalostaen aina eläkkeelle siirtymiseensä vuoden 1969 loppuun saakka²⁵³. Hänen johtamiskautensa alussa Yhtyneiden toimintaan heijastuivat toinen maailmansota ja suomalaisten teollisuusyhtiöiden osallistuminen yhteiskunnan jälleenrakentamiseen. Myöhemmin 1950–1960-luvuilla Yhtyneet kuitenkin toteutti Juuso Waldenin johdolla mittavia tehdasinvestointeja, laajensi tuotantoaan ja levitti toimintaansa ulkomaille. Laaja-alaista sosiaalitoimintaakin yhtiö ylläpiti ja kehitti koko Juuso Waldenin johtamiskauden ajan.²⁵⁴ Yhtyneiden johtaville virkailijoille Juuso Walden oli isänsä kaltainen vaativa ja pieniinkin yksityiskohtiin puuttuva esimies. Yhtiön tehdasyhdyskuntien asukkaiden keskuudessa Juuso Walden puolestaan opittiin tuntemaan ”*vanhana isänä*” tai ”*viimeisenä patruunana*”, joka pyrki henkilökohtaisesti huolehtimaan työntekijöistä perheineen myös taloudellisesti huonoina vuosina.²⁵⁵

²⁴⁸ ks. Nordberg 1980, 29–402. Hallituksen puheenjohtajana Rudolf Walden hoiti menestyksekkäästi myös Yhtyneiden toimitusjohtajan tehtäviä, minkä vuoksi yhtiön hallitus ei nähnyt tarpeelliseksi nimittää erikseen toimitusjohtajaa lähes 20 vuoteen. Yhtyneiden ensimmäinen toimitusjohtaja Benjamin Snellman erosi yhtiön palveluksesta vuonna 1921, ks. Nordberg 1980, 77–78.

²⁴⁹ Nordberg 1980, 82; Häggman 2006, 130; ks. esim. Juva 1957, 266–268.

²⁵⁰ Häggman 2006, 18; ks. esim. Juva 1957, 374–375, 403–405, 412–443.

²⁵¹ Juva 1957, 405; Häggman 2006, 49; nimityksestä ks. esim. Aunesluoma 2007, 10.

²⁵² Nordberg 1980, 429; Samassa yhteydessä Yhtyneiden toimiva johto jaettiin toimitusjohtaja Juuso Waldenin ja hallituksen varapuheenjohtaja Carl G. Björnbergin kesken. Juuso Waldenin ja Carl G. Björnbergin liiketoiminnalliset näkemyserot johtivat kuitenkin Yhtyneiden jakamiseen ja Myllykosken paperitehtaan irtautumiseen omaksi yhtiökseen vuonna 1952, ks. luku 6.1.2; Nordberg 1980, 568–595.

²⁵³ Nordberg 1998, 346–348, 455–457; Raiskio 2012, 258–260; ks. myös Walden 1971, 314–315.

²⁵⁴ ks. Nordberg 1980, 403–567; 1998, 346–352; Jensen-Eriksen 2007, 87.

²⁵⁵ Klemola 1970; Nordberg 1998, 346–352, 455–466; Jensen-Eriksen 2007, 87; ks. esim. Raiskio 2012, 39–40.

Juuso Waldenin eläköitymisen jälkeen Yhtyneiden toimitusjohtajaksi siirtyi Kemi Oy:n vastaavista tehtävistä diplomi-insinööri Niilo Hakkarainen. Toimitusjohtajan vaihdos ei sujunut kitkattomasti, sillä Niilo Hakkarainen oli ollut Yhtyneiden päärahoittajaksi 1950-luvulla nousseen Kansallis-Osake-Pankin (KOP) pääjohtaja Matti Virkkusen pääehdokas kannattavuusongelmiin ajautuneen yhtiön pelastajaksi. Vuonna 1948 vuorineuvoksen arvonimen saanutta ja kansan keskuudessa legendaksi kohonnutta Juuso Waldenia puolestaan alettiin painostaa yhtiön heikenneen taloustilanteen vuoksi eläkkeelle jo 1960-luvun puolivälin jälkeen. Yhtyneiden osakkeista merkittävän osan omisti edelleen Waldenien suku, joka suhtautui uuteen toimitusjohtajaan epäluuloisesti.²⁵⁶

Niilo Hakkarainen olikin Yhtyneiden ensimmäinen omistajasukuihin kuulumaton ammattijohtaja, jonka vuoteen 1991 kestäneen johtamiskauden alkuvuosina Yhtyneiden liikkeenjohtoa uudistettiin tuntuvasti. Uudistusten osana yhtiön organisaatorakennetta muutettiin ja johtavien virkailijoiden toimenkuvia tarkennettiin. Päätösvaltaa ja tulosvastuuta siirrettiin yhtiön toimitusjohtajalta tehtaiden ja osastojen johdolle. Samalla Yhtyneiden monia patruunoiden aikaisia periaatteita ja käytäntöjä kuten laaja-alaista sosiaalitoimintaa alettiin rationalisointi- ja kustannussyistä purkaa.²⁵⁷ Säästötoimenpiteidensä seurauksena Hakkarainen sai lisänimen ”*Nuuka-Niilo*”²⁵⁸, vaikka vastaavanlaisiin kustannusleikkauksiin Yhtyneiden kannattavuuden varmistamiseksi oli turvauduttu myös Rudolf Waldenin johtamiskauden alkuvuosina²⁵⁹.

6.1.1 Kenraali Rudolf Waldenin johtamiskausi 1920–1939

Yhtyneiden Paperitehtaiden tehdasyhdyskunnissaan harjoittama sosiaalitoiminta alkoi laajentua 1920-luvun loppupuolella suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan yleisen systematisoinnin yhteydessä²⁶⁰. Vielä 1920-luvun alussa nuori yhtiö kamppaili tehdaslaitostensa uudistamiseksi ja kannattavuutensa turvaamiseksi²⁶¹ eikä Yhtyneissä vallinnut sellainen tehdaspatalistinen huolenpito työntekijöistä, mikä olisi näkynyt myös taloudellisesti huonoina vuosina. Henkilökunta, erityisesti tehdastyöntekijät, nähtiin yhtiön johdossa kustannuseräksi ja henkilöstökustannusten leikkaaminen yhtiön kannattavuuden parantamisen keinoksi. Nordbergin mukaan Yhtyneiden sosiaalitoiminta olikin tuolloin muiden suomalaisten teollisuusyh-

²⁵⁶ ks. Walden 1971, 318; Hakkarainen 1993, 70–71; Nordberg 1998, 412–453; Raiskio 2012, 55.

²⁵⁷ Hakkarainen 1993, 69–81, 93–95; Raiskio 2012, 53.

²⁵⁸ Hakkarainen 1993, 157–159; Raiskio 2012, 56.

²⁵⁹ ks. seuraava alaluku; Juva 1957, 257–258; Nordberg 1980, 72.

²⁶⁰ ks. luku 4.2.2.

²⁶¹ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1920–1925.

tiöiden yleisen tason alapuolella ja olosuhteet vanhoilla tehtaila heikot. Tehdasyhdyskuntiin perustettiin terveydenhuoltopalvelut ja ammattientarkastajan kehotuksesta tehdasruokalat, mutta esimerkiksi lastenhuoltotyö luovutettiin tehdaspaikkakunnille perustetuille Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) paikallisosastoille.²⁶² Elintarvikkeita hankkimalla ja omalla maataloustuotannolla Yhtyneet osaltaan alensi työntekijöidensä elinkustannuksia, mutta muut ensimmäisen maailmansodan aikaiset luontaisedut yhtiö poisti vuoden 1920 lopulla²⁶³.

Vakiinnutettuaan toimintansa Yhtyneet alkoi kuitenkin 1920-luvun loppupuolella vahvistaa toimenpiteitään tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden elinolosuhteiden ja harrastustoiminnan kehittämiseksi. Käännekohtaksi Yhtyneissä kuten muissakin suomalaisissa teollisuusyhtiöissä muodostui vuosi 1927, jolloin teollisuustuotantoa uhanneet valtakunnalliset ja paikalliset lakot muuttivat teollisuustyönantajien suhtautumista työntekijöihin. Työnantajapolitiikassa työntekijää alettiin pitää aiempaa tärkeämpänä tuotannon tekijänä, jonka inhimillisistä tarpeista, elinoloista, viihtyvyydestä ja asennekasvatuksesta oli huolehdittava aiempia vuosia paremmin.²⁶⁴ Yhtyneissä sosiaalitoimintaa laajennettiin suunnitelmallisesti ja voimakkaasti vuodesta 1928 lähtien. Laajennetuilla sosiaalitoiminnoilla pyrittiin tehtaiden työrauhan säilyttämiseen sekä oloihinsa tyytyväisen, isänmaallisen ja luotettavan työntekijäkunnan muodostamiseen samalla tavalla kuin muissakin suomalaisissa teollisuusyhtiöissä. Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajentamisen perustan loi yhtiön taloudellinen menestys pula-aikana ja sen jälkeisinä vuosina.²⁶⁵ Vaikutteita sosiaalitoiminnan laajentamiseen puolestaan saatiin muilta teollisuustyönantajilta, joiden keskinäisen yhteistyön vahvistumisessa Yhtyneitä johtanut kenraali Rudolf Walden oli merkittävässä roolissa²⁶⁶.

Teollisuuden työnantajapolitiikassa tapahtuneiden muutosten lisäksi Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajenemiseen 1920-luvun lopulla vaikuttivat kunnallispoliittiset tekijät. Kunnallisen verotuksen keventämiseksi Yhtyneet tuki esimerkiksi Jämsänkosken ja Simpeleen itsenäistymistä niitä ympäröineistä maalaiskunnista tarjoamalla toimitiloja, henkilöstöä ja taloudellisia avustuksia uusien kuntien ja niiden seurakuntien toimintaan. Tehdasyhdyskunnan itsenäistymisen seurauksena saavutettu halvempi veroäyri oli etu niin Yhtyneille kuin yhdyskunnan asukkaille, mutta samalla se saattoi viivästyttää julkisten palvelujen rakentumista paikkakunnalle. Maaseudun teollisuusyhdyskuntien kunnallispalvelujen hidas kehitys puolestaan lisäsi

²⁶² Nordberg 1980, 82, 88; ks. myös Juva 1957, 362.

²⁶³ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1920; Nordberg 1980, 108.

²⁶⁴ Nordberg 1980, 320.

²⁶⁵ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1927–1930; Nordberg 1980, 348–349; ks. myös Raiskio 2012, 126–131.

²⁶⁶ ks. esim. Juva 1957, 239–246, 403–405; Nordberg 1980, 320.

teollisuustyönantajien harjoittaman sosiaalitoiminnan tarvetta ja edellytti Yhtyneiltäkin vahvempaa roolia tehdaspaikkakuntien elinolosuhteiden parantamiseksi. Erityistä huomiota Yhtyneet kiinnitti tehdasyhdyskuntien asemakaavoituksen ja rakennustoiminnan ohjaamiseen. Rakennustoimintaa ohjaamalla yhtiön johto pyrki viihtyisien asuinympäristöjen muodostamiseen mutta myös Yhtyneiden oman ja muun yksityisen rakennustoiminnan helpottamiseen.²⁶⁷

Yhtyneiden sosiaalitoiminnan paikallistason johtamisesta on kirjallisuudessa esitetty hieman toisistaan eroavia tulkintoja. Juvan mukaan Yhtyneitä Paperitehtaita määrätietoisesti ja menestyksekkäästi johtanut kenraali Rudolf Walden ohjasi maailmansotien välisellä aikakaudella myös yhtiön sosiaalitoimintaa, vaikka aloitteita tehdasyhdyskuntien sosiaalisten olojen kehittämiseksi tekivät muutkin Yhtyneiden hallituksen jäsenet, virkailijat ja työntekijät²⁶⁸. Näkemystä tukevat kertomukset Waldenin perusteellisiksi tehdastarkastuksiksi muodostuneista tehdasvierailuista ja päivittäisestä yhteydenpidosta yhtiön tehtaiden johtajiin²⁶⁹. Häggmanin mukaan kenraali Walden myös kierrätti Yhtyneiden tehtaanjohtajia ja muita johtavia virkailijoita tehdaspaikkakunnalta toiselle rajoittaakseen heidän paikallista valtaansa ja pitääkseen yhtiön ohjauksen omilla käsissään²⁷⁰. Toiset tutkijat ovat kuitenkin nähneet paikallisjohtajien kierrättämisen taustalla rationaalisia koulutuksellisia ja työkokemuksellisia syitä²⁷¹. Henkilöstösiirroilla edistettiin Yhtyneiden tehtaiden toiminnan yhtenäistämistä, mikä oli noussut yhtiöjohtajien keskeiseksi tavoitteeksi jo yhtiön perustamisvaiheessa²⁷².

Nordberg on tulkinnut Yhtyneiden tehdaslaitosten ja niitä ympäröineiden yhdyskuntien kehittämisen jääneen Rudolf Waldenin johtamiskaudella erityisesti tehtaiden isännöitsijöiden vastuulle, koska kenraalin kannanotot tehdaspaikkakuntien kehittämiseksi koskivat pääasiassa niiden maankäyttöä ja rakentamista. ”Syrjäisessä tehdasyhdyskunnassa tehtaan isännöitsijä oli koko paikkakunnan isä. Hän huolehti niin tehtaalaisten kuin muidenkin hyvinvoinnista, tehtaasta ja koko yhdyskunnan kehityksestä, teki suuret ja pienet päätökset.”²⁷³ Häggmanin mukaan Yhtyneiden työntekijöiden tarpeet ja elinolosuhteet jäivät Helsingissä asuneelle Ru-

²⁶⁷ Nordberg 1980, 109–116; ks. myös Juva 1957, 375–378; Yhtyneiden johdon tyytymättömyydestä kunnallisverotukseen erityisesti Jämsän kunnassa, ks. esim. UPM, YP, DI, Vuosikertomukset 1921–1922.

²⁶⁸ Juva 1957, 374–375.

²⁶⁹ Juva 1957, 248–251; ks. myös Raiskio 2012, 27; Waldenin tehdasvierailuiden aikana tehtaiden tila-, tuotanto- ja henkilöstökysymyksiä tarkasteltiin yksityiskohtaisesti ja tehdyt päätökset dokumentoitiin huolellisesti pöytäkirjoihin. Kaikilta johtavilta työntekijöiltä edellytettiin läsnäoloa Waldenin vieraillessa tehtaalla, vaikka kenraalin tarkastuskäynnit eivät aina olleetkaan tehtaanjohtajalle ja insinööreille erityisen mielenkiintoisia.

²⁷⁰ Häggman 2006, 128.

²⁷¹ Juva 1957, 352–353; Nordberg 1980, 80, 88–90, 313; Raiskio 2012, 60–61.

²⁷² Juva 1957, 251–254.

²⁷³ Nordberg 1980, 116, 312; ks. myös Juva 1957, 378. Tehtaanjohtajaa tarkoittava *isännöitsijä* -nimitys vakiintui Yhtyneissä käyttöön vuoden 1925 henkilöstövaihdosten yhteydessä, ks. Nordberg 1980, 80.

dolf Waldenille myös melko vieraiksi, vaikka vuonna 1932 Ab Walkiakosken konttoripäällikkönä aloittanut Juuso Walden pyrkiin aktiivisesti neuvomaan isäänsä henkilöstöasioissa²⁷⁴.

Henkilöstö-, palkka- ja sosiaaliasioiden käsittelemiseksi Yhtyneissä alettiin vuonna 1933 järjestää erityisiä isännöitsijäin kokouksia. Kenraali Waldenin ja tehtaiden isännöitsijöiden lisäksi kokouksiin osallistuivat pääkonttorin konttoripäällikkö ja myöhemmin muitakin ylimmän johdon edustajia kuten yhtiön myyntipäälliköksi vuonna 1935 siirtynyt Juuso Walden.²⁷⁵ Ensimmäinen sosiaalivirkailija, huoltotarkastaja Lilli Vuorela, palkattiin Yhtyneisiin syksyllä 1929 samoihin aikoihin kuin muihinkin suomalaisiin suurteollisuusyhtiöihin. Ensisijaisesti teollisuusyhtiöiden huoltotarkastajat palkattiin kehittämään teollisuuslaitosten työturvallisuutta, mutta päätehtävänsä rinnalla he alkoivat usein huolehtia työväestön asunto-oloista ja vapaa-ajan toiminnasta.²⁷⁶ Huoltotarkastaja Vuorelakin aloitti työnsä kuuden viikon työmatkalla Jämsänkoskelle, missä hän tarkasti niin Yhtyneiden tehtaiden työmaat, tapaturmatilastot kuin yhtiön omistamat työväen asunnot. Vuorelan ensimmäisestä toimintakertomuksesta vuodelta 1929 ilmenee myös, että hän oli ymmärtänyt yhdeksi työtehtäväkseen yhtiön tehdaspaikkakuntien liikuntakasvatustyön edistämisen.²⁷⁷ Yhtyneiden tehdaslaitosten laajentumisen, sosiaalitoiminnan monipuolistumisen ja huoltotarkastajan työstä saatujen myönteisten kokemusten vuoksi kaikille yhtiön tehtaille palkattiin myöhemmin omat huoltotarkastajat, esimerkiksi Jämsänkosken tehtaille Irja Aarnio keväällä 1936²⁷⁸.

Yhtyneiden sosiaalitoiminnan johtamiseen liittyvät tutkijoiden tulkintaerot vaikuttavatkin selittyvän niillä muutoksilla, joita yhtiön johtamistavassa ja suhtautumisessa sosiaalitoimintaan tapahtui yhtiön toiminnan alkuvuosista 1930-luvun loppupuolelle tultaessa. Yhtyneitä vahvalla isännän otteella johtanut Rudolf Walden oli tietoinen työväen sosiaalisista ongelmista ja tunsu vastuunsa työntekijöistään, mutta varsinkin yhtiön ensimmäisinä toimintavuosina tehtaiden uudistaminen ja kannattavuuden turvaaminen asettuivat tärkeysjärjestyksessä sosiaalitoiminnan kehittämisen edelle. Toisaalta Waldenin tiukalla johtamisotteella, kuluseurannalla ja tehtaiden uudistamiseen kohdennetuilla investoinneilla varmistettiin lopulta yhtiön toiminnan jatkuvuus, työpaikkojen säilyminen ja työntekijöiden toimeentulo.²⁷⁹

Yhtyneiden toiminnan vakiintuminen ja taloudellinen menestys mahdollistivat 1920-luvun

²⁷⁴ Juva 1957, 366–373; Häggman 2006, 191.

²⁷⁵ Nordberg 1980, 313.

²⁷⁶ TÄ 2/1931, 9-10; Nordberg 1980, 349–350; ks. myös Juva 1957, 383–384.

²⁷⁷ UPM, YP, C6, Toimintakertomus huoltotarkastajan työstä vuonna 1929.

²⁷⁸ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1936.

²⁷⁹ Juva 1957, 257–258, 362, 382; Nordberg 1980, 82; Sirén 2007, 51.

loppupuolelta lähtien yhtiön sosiaalitoiminnan laajentamisen ja myöhemmin myös sosiaali-toiminnan johtamisvastuun delegoinnin Rudolf Waldenilta muulle yhtiön johdolle. Kuitenkin yhtiön sosiaalitoiminnassa seurattiin tämän jälkeenkin kenraalin viitoittamaa tietä, sillä 1930-luvulla Yhtyneiden sosiaalitoiminnan päämääräksi vakiintui Rudolf Waldenin mielessä muo-toutunut ihanne suomalaisesta tehdasyhteisöstä²⁸⁰. Ihanneyhteisöään ja henkilökohtaisia syi-tään sosiaalitoiminnan järjestämiseen Rudolf Walden kuvaili tunnetuksi tullessa 60-vuotisjuhlapuheessaan Myllykoskella joulukuussa 1938:

*”Minulle on aina merkinnyt työ, suoritettiinpa se millä alalla tahansa, jotain suurta ja pyhää. Minulle on ollut jokainen nainen ja mies, suoritti hän mitä rehellistä työtä ta-hansa, kallisarvoinen yhteiskunnan jäsen. Minä olen käsittänyt, että olot on järjestet-tävä tätä silmällä pitäen. Jokaisella työtä tekevällä ihmisellä on oikeus elämisen ar-voiseen elämään. Aina milloin olen huomannut edistystä tässä mielessä, on se merkin-nyt minulle iloa ja tyydytystä. Lasten iloiset kisat, nuorison ulkoilu, kauniiden kotien kohoaminen tehtaiden liepeille, ne ovat olleet elämäni suurimpia ilon aiheita. Elä-mänmyönteinen, isänmaallinen tehdasyhdyskunta, se on suuri ihanne, jota minä mi-nulle suoduin voimin olen pyrkinyt toteuttamaan.”*²⁸¹

Waldenin juhlapuheesta muodostui ”kenraalin testamentti”, Yhtyneiden yrityspoliittinen toi-mintaohje, jota yhtiön johto noudatti johdonmukaisesti seuraavien vuosikymmenten aikana. Nordberg on myös tulkinnut, että 1930-luvun loppupuolelle tultaessa Yhtyneiden johto koki velvollisuudekseen huolehtia työntekijöidensä hyvinvoinnista ja ylpeyttä siitä, että yhtiön teh-tailla teollisuustyöntekijöiden palkat olivat korkeampia kuin suomalaisessa teollisuudessa keskimäärin.²⁸² Yhtyneiden vuosikertomuksissa alettiin esittää yhtiön sosiaalitoiminnan kus-tannuksia vuodesta 1935 lähtien. Vuosina 1935–1940 Yhtyneet käytti ”henkilökunnan parasta tarkoittaviin, vapaaehtoisiin yleishyödyllisiin menoihin” vuosittain 630–1430 markkaa (230–500 euroa) jokaista vakituista työntekijää kohden.²⁸³

Yhdeksi Yhtyneiden sosiaalitoiminnan tärkeimmistä osa-alueista muodostui jo 1920–30-luvuilla työntekijäperheiden vapaa-ajantoiminnan järjestäminen. Vapaa-ajan harrastustoimin-taa kehittämällä yhtiö pyrki yleisesti tehdasyhdyskuntiansa viihtyisyyden, henkilöstönsä yh-teishengen sekä työnantajan ja työntekijöiden välisten siteiden vahvistamiseen. Toisaalta eri-

²⁸⁰ Nordberg 1980, 400–402; ks. myös Raiskio 2012, 253–257.

²⁸¹ TÄ 23(1)/1939, 17–18; Juva 1957, 375; Raiskio 2012, 7; vrt. tutkielman kansikuva.

²⁸² Nordberg 1980, 346, 402; ks. esim. TÄ 22(3)/1938, 7–16.

²⁸³ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1935–1940.

tyisesti kenraali Waldenin aikakaudella yhtiön tukemalla harrastustoiminnalla edistettiin myös isänmaallista kansalaiskasvatusta ja tarjottiin vaihtoehtoja vasemmistolaiselle harrastustoiminnalle.²⁸⁴ Yhtyneiden ensimmäisiä toimia työntekijöidensä vapaa-ajanharrastusten lisäämiseksi olivat tehdasyhdyskuntien urheilutoiminnan virittäminen sekä maanpuolustustoiminnan lisääminen yhdessä suojeluskunta- ja lottajärjestöjen paikallisosastojen kanssa²⁸⁵.

6.1.2 Juuso Waldenin johtamiskausi 1940–1969

Yhtyneiden Paperitehtaiden toiminnassa ja sen tehdasyhdyskuntien elämänmenossa 1930-luvun loppupuolella ilmennyt korkeasuhdanne päättyi viimeistään marraskuussa 1939 alkaneeseen talvisotaan. Kiristyneen maailmanpoliittisen tilanteen takia yhtiö oli kuitenkin alkanut varautua mahdollisiin poikkeusoloihin jo edellisinä vuosina esimerkiksi tehdasyhdyskuntiansa väestönsuojelu- ja ilmatorjuntasuunnitelmia laatimalla. Toisen maailmansodan sytyttyä syyskuussa 1939 Yhtyneiden toimintaa supistettiin, korjauspajoja muutettiin sotatarviketuotannon tarpeisiin ja vapautunutta työvoimaa pyrittiin järjestelemään varatöihin ja muihin poikkeusolojen työtehtäviin. Hetkelliset työllistämisiongelmat vaihtuivat työvoimapulaan talvisodan puhjetessa, milloin yli puolet yhtiön 2262 miespuolisesta työntekijästä kutsuttiin sotapalvelukseen. Talvisota johti myös lopulta Yhtyneiden toimivan johdon vaihtumiseen, kun yhtiötä vuodesta 1921 lähtien yksin johtanut hallituksen puheenjohtaja Rudolf Walden sitoutui entistä vahvemmin valtionhallinnon, kansallisen maanpuolustuksen ja ystävänsä marsalkka Mannerheimin palvelukseen.²⁸⁶

Maaliskuussa 1940 Yhtyneitä johtanut kenraali Rudolf Walden nimitettiin pääministeri Rytin ja armeijan ylipäällikkö Mannerheimin toivomuksesta Suomen hallituksen puolustusministeriksi. Huhtikuun 6. päivänä Yhtyneiden hallitus vuorostaan valitsi kenraali Waldenin esityksestä yhtiön uudeksi toimitusjohtajaksi hänen poikansa Juuso Waldenin. Tästä ajankohdasta voidaan tulkita alkaneen Juuso Waldenin johtamiskauden Yhtyneissä, vaikka käytännössä yhtiön toimiva johto aluksi jaettiin. Yhtyneiden uudeksi johtoelimeksi hallitus asetti toimitusjohtajan ja hallituksen varapuheenjohtaja Carl G. Björnbergin muodostaman kaksijäsenisen johtokunnan, jonka asema jäi vain muodolliseksi. Sekä toimitusjohtaja Walden että hallituksen varapuheenjohtaja Björnberg toimivat johtokuntanimitystensä jälkeen varsin itsenäisesti yhtiön toiminnan edistämiseksi. Yhtyneiden päivittäinen johtaminen keskittyi toimitusjohta-

²⁸⁴ Nordberg 1980, 367.

²⁸⁵ Juva 1957, 391–392. Muutkin suomalaiset teollisuusyritykset tukivat maanpuolustustoimintaa, ks. luvut 5.3 ja 7.3; Vasara 1997, 83–84, 343–348.

²⁸⁶ Nordberg 1980, 398, 402–427; ks. myös Raiskio 2012, 48–49.

jalle, joka yleensä teki esitykset ja ehdotukset yhtiön hallitukselle.²⁸⁷

Toisen maailmansodan aikana suomalaisten teollisuusyhtiöiden sosiaalitoimintaa suunnattiin yhteiskunnan yleisiin huoltotoimenpiteisiin. Yhtyneissä huomio kohdistettiin tehdasyhdyskuntien aineelliseen ja henkiseen huoltoon sekä työntekijäperheiden toimeentulon varmistamiseen. Tehdasyhdyskuntiansa kulutustavarapulaan yhtiö vastasi yhteishankinnoilla sekä omalla elintarvike- ja vaatetuotannolla. Talvisodan jälkeen heikentyneen asuntotilanteen ratkaisemiseksi Yhtyneet aloitti laajan asuntotuotanto-ohjelman, jonka keskeiseksi osaksi muodostui aluksi yhtiön tehdasyhdyskuntien asemakaavojen uudistaminen. Asukkaiden henkisistä tarpeista Yhtyneet huolehti tukemalla tehdaspaikkakunnille perustettujen aseveliyhdistysten toimintaa ja sodan pitkittyessä myös elvyttämällä yhdyskuntien harrastustoimintaa.²⁸⁸

Välirauhan aikana ja jatkosodan jälkeen Yhtyneillä oli tehtaiden vajaatuotannosta johtuvia työllistämisongelmia, mutta vara- ja tilapäistöitä järjestämällä Yhtyneet pyrki takaamaan ainakin vakinaisen henkilökuntansa toimeentulon. Kertausharjoituksiin ja sotaan joutuneille reserviläisille Yhtyneet maksoi perheen kokoon suhteutettua reserviläispalkkaa ja perhelisiä. Sotainvalideille, sotaleskille ja muille kaatuneiden omaisille Yhtyneet järjesti töitä, toimeentuloa tukevia eläkkeitä ja muita taloudellisia avustuksia. Avustuksia maksettiin sekä valtion varoista että yhtiön henkilökunnan kokoamista rahastoista. Sotaorvoille Yhtyneet maksoi kuukausieläkettä ja hankki kummeja MLL:n paikallisosastojen välityksellä. Jatkosotaan määrättyiltä työntekijöiltä avoimeksi jääneitä työvuoroja yhtiö paikkasi ylityöjärjestelyillä sekä naisia ja nuoria palkkaamalla.²⁸⁹

Yhtyneet jatkoi sota-aikana käynnistämäänsä huoltotoimintaa myös sotien jälkeisellä jälleensuonrakennuskaudella pyrkien samalla palauttamaan tehdasyhdyskuntiansa elämänmenoa nopeassa aikataulussa entiselleen. Yhtiön sosiaalitoiminnassa tämä tarkoitti paluuta 1930-luvun loppupuolella vakiintuneisiin kenraalin testamentin mukaisiin työmuotoihin. Rauhanajan ensimmäisinä vuosina Yhtyneiden sosiaalitoimintaa kohdistettiin tehdasyhdyskuntien asukkaiden aineellisen ja henkisen huollon lisäksi asuntotuotantoon, terveydenhuoltoon ja tehtaiden työ-

²⁸⁷ Klemola 1970, 205; Nordberg 1980, 429, 568–569. Nordberg on tulkinut Juuso Waldenin aseman isänsä seuraajana varmistuneen jo syksyllä 1937, kun Yhtyneiden hallitus hyväksyi kenraali Waldenin esityksen poikansa myyntipäällikön tehtävien laajentamisesta. Tuolloin Juuso Waldenin vastuulle siirrettiin yhtiön puuraaka-aineen hankinta, muun ostotoiminnan valvonta sekä palkkapolitiikan, yhteiskuntasuhteiden ja sosiaalitoiminnan kehittäminen, ks. Nordberg 1980, 315, 346. Toisaalta Juvan mukaan kenraali Waldenin näkemys pojastaan työtoverina ja työnsä jatkajana vahvistui vuoden 1933 jälkeen, kun Juuso oli esimerkiksi uskaltanut perusteluja esittäen kyseenalaistaa isänsä palkkapolitiikan hänelle lähettämässään kirjeessä, ks. Juva 1957, 366–373.

²⁸⁸ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1939–1944; Nordberg 1980, 420–421, 464–468; Raiskio 2012, 48–51.

²⁸⁹ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1939–1944; Nordberg 1980, 432–433, 458–464; Raiskio 2012, 48–51.

turvallisuuteen.²⁹⁰ Tehdas yhdyskuntien asunto- ja työvoimapolitiikan Yhtyneet käynnisti jo talvisodan jälkeen, mutta rakennustarvike- ja työvoimapolitiikan vuoksi rakennustoiminta oli ollut sota-aikana rajoitettua. Ennen 1950-lukua asuntotuotannosta muodostui kuitenkin Yhtyneiden sosiaalitoiminnan merkittävin osa-alue, koska sotien jälkeen perustetut uudet perheet ja siirtoväki olivat entisestään vaikeuttaneet yhtiön tehdasyhdyskuntien asunto-ongelmaa.²⁹¹

Yhtyneet toteutti asuntotuotanto-ohjelmaansa tehdasyhdyskunnissaan rakentamalla omia asuntoja, osallistumalla yleishyödylliseen rakennustoimintaan ja tukemalla työntekijöidensä omatoimista asuinrakentamista. Työntekijöidensä asuinrakentamista yhtiö tuki muun muassa tarjoamalla henkilökunnalleen yhden markan hintaisia asevelitontteja ja edullisia omakotitaloja yhtiön huoltokonttoreista.²⁹² Yhtyneiden asuntotuotanto-ohjelma oli merkityksellinen myös tehdasyhdyskuntien harrastustoiminnan näkökulmasta, sillä omakotitaloalueiden muodostumista tukemalla yhtiö loi uudenlaisia mahdollisuuksia asukkaiden liikunta- ja vapaa-ajan harrastuksille. Tehdas yhdyskuntien asemakaavoitukseen osallistumalla Yhtyneet puolestaan pyrki edistämään suunnitelmallista, johdonmukaista, liikunta- ja virkistysalueet huomioivaa yhdyskuntarakentamista tehdaspaikkakunnillaan²⁹³.

Vuoteen 1949 mennessä Yhtyneiden sosiaalitoiminta oli jo palannut normaaleihin rauhanajan työmuotoihin ja seuraavan vuosikymmenen alussa painopiste siirtyi tehdasyhdyskuntien viihtyisyyden parantamiseen.²⁹⁴ Esimerkiksi lokakuussa 1952 Yhtyneiden johto ja sosiaaliliikunta päättivät yhteiskokouksessaan suunnata yhtiön sosiaalitoimintaa entistä vahvemmin asuntotuotantoon, kodinhoitotyöhön sekä leikkikenttien ja liikuntapaikkojen rakentamiseen²⁹⁵. Yhtyneissä oli pyritty työntekijäperheiden viihtyvyyden edistämiseen jo 1920-luvun lopulta lähtien, joten merkittävimmät muutokset yhtiön sosiaalitoiminnassa kohdistuivatkin toisen maailmansodan jälkeen toimintamuotojen painotuksiin ja eräisiin järjestämisperiaatteisiin.

Talvisodan aikana alkanut suomalaisten työmarkkinajärjestöjen lähentyminen ja ammattiyhdistysliikkeen aseman vahvistuminen johtivat suomalaisissa teollisuusyhtiöissä työväenyhdistysten ja työntekijöiden järjestäytymisen vastaisten toimintaperiaatteiden purkamiseen²⁹⁶.

²⁹⁰ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1946–1950; ks. myös Nordberg 1980, 540–541.

²⁹¹ Nordberg 1980, 420–421, 448, 541–543; Työn Äärestä -henkilöstölehdelläkin oli jo vuonna 1938 suuri omakotitalonumero, jonka liitteenä jaettiin ”*Omakotitalojen suunnittelu ja rakentaminen Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön omakotialueilla*” -opasta, ks. TÄ 20(1)/1938.

²⁹² Nordberg 1980, 420–421, 543–547; ks. myös Raiskio 2012, 148–151, 154–159.

²⁹³ ks. esim. Nordberg 1998, 39, 406–407.

²⁹⁴ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1949–1951; ks. myös Raiskio 2012, 134; Nordberg 1980, 540–559.

²⁹⁵ UPM, YP, A6, Isännöitsijäin, johtajien ja sosiaaliliikunnan kokous 3.10.1952; ks. myös Raiskio 2012, 129.

²⁹⁶ ks. luku 3.2.3.

Ajattelutavan muutos tapahtui myös Yhtyneissä, mitä kuvaa toimitusjohtaja Juuso Waldenin toimiminen työnantajapuolen pääneuvottelijana Paperiliiton ensimmäisen työehtosopimuksen valmistelussa vuonna 1945²⁹⁷. Vuosina 1945–1946 Yhtyneidenkin tehdasyksiköihin perustettiin aloitejärjestelmät ja lakisääteiset tuotantokomiteat työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi²⁹⁸. Toisaalta Juuso Waldenin tukemana Yhtyneiden palkkapolitiikassa säilyi tiettyjä tehdaspaternalistisia ja suomalaisten teollisuustyönantajien yleisestä linjasta poikkeavia erityispiirteitä kuten työehtosopimusten ulkopuolelle jääneille työntekijöille tarjotut kymmenen prosentin sopimukset aina 1960-luvun loppupuolelle saakka²⁹⁹.

Työväenliikkeen vastaisten toimintaperiaatteiden purkaminen ja työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien lisääminen eivät kuitenkaan vielä 1950-luvulla riittäneet poistamaan kaikkia epäluuloja, joita teollisuuden sosiaalitoimintaa kohtaan oli aiempina vuosikymmeninä muodostunut. Raiskion mukaan vasemmistotoimijat pyrkivät jatkuvasti tulkitsemaan suomalaisten teollisuusyhtiöiden sosiaalitoiminnan tavoitteita ja toteutusmuotoja työnantajien todellisten motiivien paljastamiseksi. Epäluulot eivät kadonneet, vaikka muutamat ammattiyhdistysliikkeen toimijat osoittivat julkisesti arvostavansa Yhtyneiden vapaaehtoista huolenpitoa työntekijöistään.³⁰⁰ Juuso Waldenia yhtiön sosiaalitoiminnan motiivien kyseenalaistaminen vaivasi vielä eläkepäivillä. Vuonna 1971 julkaistussa omaelämäkerrassaan hän kumosi väitteet, joiden mukaan Yhtyneiden sosiaalitoiminnalla oli vuosikymmenten aikana palveltu vain työnantajan omia etuja. ”*Olemme ennen kaikkea halunneet edistää henkilökuntamme viihtyvyyttä ja antaa sille mahdollisuuden opiskella ja kehittää itseään sekä myös eri teitä vaurastua. Jo isäni aikoinaan ilmaisi tämän pyrkimyksemme 60-vuotispäivänään Myllykosken seurahuoneella pitämässään puheessa.*”³⁰¹ Juuso Waldenille Yhtyneiden sosiaalitoiminnan perustan muodosti kenraalin testamentti, jonka tavoitteita muukin yhtiöjohto sitoutettiin edistämään.

Tultaessa 1950-luvulle oli myös käynyt ilmeiseksi, että Yhtyneiden toimitusjohtaja Juuso Walden ja hallituksen puheenjohtajaksi Rudolf Waldenin jälkeen nimitetty Carl G. Björnberg suhtautuivat yhtiön toiminnan kehittämiseen eri tavoin. Toimitusjohtaja Walden kannatti Yhtyneiden tuotannon nopeaa laajentamista heti jatkosodan päättymisestä lähtien, kun puheenjohtaja Björnberg edusti taloudellisesti varovaisempaa ja sukunsa osakeosuuden turvaavaa

²⁹⁷ ks. Nordberg 1980, 460–462, 530–534; Raiskio 2012, 245–248.

²⁹⁸ ks. luku 5.3; Raiskio 2012, 136–146.

²⁹⁹ ks. esim. Nordberg 1980, 535–536; 1998, 333–339; Raiskio 2012, 90–93, 205–210.

³⁰⁰ Raiskio 2012, 130–131; työnantajan ja työntekijöiden välisistä ennakkoluuloista 1950-luvulla, ks. Koli 1955.

³⁰¹ Walden 1971, 314–315; ks. myös Raiskio 2012, 130.

kehittämislinjaua.³⁰² ”*Eri suuntaan vetäneiden parihevosten*” yhteiselo kesti vuoteen 1952, jolloin Yhtyneet Paperitehtaat jaettiin kahtia toimitusjohtaja Waldenin ja hallituksen puheenjohtaja Björnbergin muodostamien ryhmittymien kesken. Juuso Waldenin ryhmän hallintaan jäivät Yhtyneiden Jämsänkosken, Valkeakosken ja Simpeleen tehdasyksiköt, yhtiön metsäalueet ja Pohjois-Suomen koskiosuudet. Björnbergin ryhmälle puolestaan siirtyivät Yhtyneiden osakeosuus selluntuottaja Sunila Oy:stä ja Myllykosken sanomalehtipaperitehdas, josta muodostettiin Myllykosken Paperitehdas Oy.³⁰³ Jaon yhteydessä Yhtyneiden organisaatorakennetta uudistettiin niin, että toimitusjohtaja Waldenin valta ja Valkeakoskelle siirretyn pääkonttorin asema yhtiön päätöksenteossa vahvistuivat. Yhtyneiden entisen hallituksen tehtävät jaettiin hallintoneuvostolle ja johtokunnalle, jonka puheenjohtajuus kuului toimitusjohtajalle. Hallintoneuvoston jäsenet valittiin Juuso Waldenin ehdokkaista aina vuoteen 1966 saakka.³⁰⁴

Juuso Waldenin johdolla Yhtyneiden toiminta laajeni, monipuolistui, kansainvälistyi ja edisti suomalaisen yhteiskunnan jälleenrakentamista toisen maailmansodan jälkeen. Samoin yhtiön huolenpito henkilökunnastaan ja tehdasyhdyskunnistaan vahvistui, minkä perusteella 1940–50-lukujen kuvaaminen suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan kukoistuskaudeksi on Yhtyneidenkin näkökulmasta perusteltua³⁰⁵. Suomalaisen teollisuuden yleisestä linjasta Yhtyneiden sosiaalitoiminta poikkesi kuitenkin siinä suhteessa, että yhtiön sosiaalitoiminnot olivat laajentuneet voimakkaasti jo 1930-luvulla. Sotien jälkeisenä aikana yhtiön sosiaalitoimintaan ei enää tullut kovin paljon uutta sisältöä, vaan lähinnä toimintamuotojen painotusta muutettiin. Sosiaalitoiminnan tavoitteetkin tulivat kenraalin testamentista, Rudolf Waldenin 60-vuotisjuhlapuheesta vuodelta 1938.³⁰⁶ Toisaalta Yhtyneiden sosiaalitoiminnan tulokset nousivat paremmin esiin vasta kenraalin aikakauden jälkeen. Juuso Waldenin mukaan tämä johtui siitä, että sotien päätyttyä suomalainen yhteiskunta vaurastui ja tehdasyhdyskunnat kehittyivät nopeasti³⁰⁷. Samalla suomalaisten teollisuustyönantajienkin yhteistyö sosiaaliasioissa jälleen lisääntyi ja yhteinen mielenkiinto kohdistui Yhtyneiden sosiaalitoimintaan³⁰⁸.

Suomalaisen teollisuuden yleisestä linjasta Yhtyneet poikkesi myös ylläpitämällä laaja-alaista sosiaalitoimintaa aina 1970-luvun alkupuolelle saakka. Valtaosa suomalaisista teollisuusyhtiöistä alkoi supistaa vapaaehtoista sosiaalitoimintaansa jo 1950–60-luvuilla, jolloin yhteiskun-

³⁰² Walden 1971, 232, 240; Nordberg 1980, 568–569.

³⁰³ ks. Nordberg 1980, 569–595.

³⁰⁴ Raiskio 2012, 59–60; ks. myös Nordberg 1980, 586–587; 1998, 17–18, 429.

³⁰⁵ ks. luku 4.2.3.

³⁰⁶ Nordberg 1980, 540–541; 1998, 346–352; ks. myös TÄ 36(3)/1946, 63; Juva 1957, 374.

³⁰⁷ Walden 1971, 315.

³⁰⁸ ks. luku 4.2.3; Raiskio 2012, 129.

nan ylläpitämät sosiaalipalvelut ja yritysten lakisääteiset sosiaalimenot laajenivat huomattavasti³⁰⁹. Yhtyneissä vapaaehtoiset sosiaalimenot kuitenkin kasvoivat ja sosiaalitoiminta säilyi monipuolisenä koko Juuso Waldenin johtamiskauden ajan³¹⁰. Yhtiön vuosikertomusten vakio-lauseeksi muodostui ”*sosiaalisen toiminnan alalla seurattiin vakiintuneita työmuotoja*”³¹¹. Monipuolisen sosiaalitoiminnan ylläpitämiseksi Yhtyneet palkkasi myös tuntuvasti lisää sosiaalihenkilökuntaa toisen maailmansodan jälkeen. Juuso Waldenin johtamiskauden loppupuolella yhtiön sosiaalitoimintaa pyörittivät tehtaiden sosiaaliosastot ja pääkonttorin sosiaali- ja talousosasto, joilla työskenteli yhteensä yli kolmekymmentä sosiaalivirkailijaa.³¹²

6.1.3 Niilo Hakkaraisen johtamiskausi 1970–1991

Yhtyneissä Paperitehtaissa laaja-alaisen sosiaalitoiminnan purkaminen aloitettiin 1970-luvun alussa Niilo Hakkaraisen johtamiskauden alkuvuosina. Sosiaalitoimintojen purkamisen katalyyttinä toimivat Yhtyneiden omistus- ja johtosuhteissa tapahtuneet muutokset ja argumentteina samat yhteiskunnalliset, sosiaalipoliittiset ja taloudelliset syyt kuin muissakin suomalaisissa teollisuusyrityksissä³¹³. Tulevan muutoksen ennusmerkkejä oli nähtävissä jo 1960-luvun loppupuolella, vaikka lopullisesti purkutoimenpiteet aloitettiin yhtiössä vasta Juuso Waldenin eläköitymisen jälkeen.

Juuso Waldenin johtamiskauden loppupuolella Yhtyneiden paperintuotanto rikkoi tuotantoennätyksiä ja yhtiön tehdasyhdyskuntien elämänmenoa kuvasi paperitehdaspaikkakunnille tyyppillinen vakaus ja turvallisuus³¹⁴. Waldenin johdolla Yhtyneet panosti työntekijäperheidensä toimeentulosta ja viihtyvyydestä huolehtimiseen siitä huolimatta, että paperinmyynti ei vastannut ennätyksellisiä tuotantomääriä ja suurinvestoinnit olivat asettaneet yhtiön ulkoisten rahoittajien armoille. Tehdaspaternalistisesta huolenpidosta ei joustettu edes patruunan viimeisinä johtamisvuosina, jolloin Walden alkoi saada huomautuksia yhtiön velkojen paisumisesta ja henkilöstömäärän kohtuuttomasta kasvusta.³¹⁵ Yhtyneiden sosiaalikokouksen alustuksessa vuonna 1968 sosiaalipäällikkö Paavo Leskelä totesikin: ”*Yhtiön sosiaalitoiminnassa tuntuu vieläkin kenraalin ote lujana. Periaatteet eivät ole muuttuneet, jos kohta käytännölliset toimenpiteet ovat kehittyneet ajan mukana. Työ elämänmyönteisen, isänmaallisen tehdasyh-*

³⁰⁹ ks. luvut 4.2.3–4.2.4.

³¹⁰ Nordberg 1998, 346–348.

³¹¹ ks. UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1954–57, 1960–1967; Toteamuksen jälkeen vuosikertomuksissa sitten kuvattiin yhtiön aloittamia uusia sosiaalitoiminnan työmuotoja.

³¹² Nordberg 1998, 349.

³¹³ ks. luku 4.2.4.

³¹⁴ ks. luku 3.4; Kalela 1986, 98–99; Koskinen 1989, 50.

³¹⁵ Walden 1971, 318; Nordberg 1998, 448–452; Jensen-Eriksen 2007, 228–230.

*dyskunnan rakentamiseksi ja säilyttämiseksi jatkuu.*³¹⁶ Näin vakuutteli myös Juuso Walden, joka viimeiseksi jääneessä vuoden 1969 vuosikatsauksessaan linjasi, että Yhtyneissä vapaaehtoisen sosiaalitoiminnan merkitys ei tule vähentymään tulevaisuudessakaan lakisääteisten sosiaalitoimintojen osuuden kasvusta huolimatta³¹⁷. ”Viimeisen patruunan” väistyttyä yhtiön johtamistapaa alettiin kuitenkin uudistaa varsin nopealla aikataululla.

Juuso Waldenin seuraajaksi Yhtyneiden toimitusjohtajaksi palkattu Niilo Hakkarainen käynnisti kannattavuusongelmiin ajautuneen yhtiön modernisoinnin heti johtamiskautensa alusta tammikuusta 1970 lähtien. Vuoden 1970 aikana Yhtyneiden tuloslaskentaa uudistettiin ja useilla yhtiön tehtailla aloitettiin tuotannon tehostamiseen tähdänneitä automatisointi- ja rationalisointitoimia. Yhtyneiden koulutustoimintaa lisättiin, aloitetoimintaa päivitettiin ja henkilöstön yhteistoimintaa vahvistettiin yhtiön ja sen henkilösuhteiden kehittämiseksi.³¹⁸ Juuso Walden oli pyrkinyt ylläpitämään Yhtyneissä ja sen tehdasyhdyskunnissa hyvää yhteishenkeä, mutta yhtiön sisäisessä viestinnässä nähtiin parantamisen varaa³¹⁹. Sosiaalitoiminnan alueella ensimmäiset muutokset koskivat yhtiön asuntotukijärjestelmää, työturvallisuustoimintaa ja liikuntatoimintaa, jonka painopistettä linjattiin siirrettäväksi ”*suuremmassa määrin kilpaurheilusta kuntoliikuntaan*”.³²⁰

Helmikuussa 1971 Yhtyneet vahvisti uudistetun organisaationsa toimintalinjat. Uudessa organisaatiomallissa yhtiön toiminta rakennettiin itsenäisten ja taloudellisesti tulosvastuullisten tulosyksiköiden varaan. Pääkonttori sai lisähenkilöstöä ja muuttui yhtiön keskushallinnoksi. Vanhan hallintoneuvoston ja johtokunnan korvasivat henkilövahvuudeltaan aiempaa pienempi hallintoneuvosto, hallitus ja johtajisto.³²¹ Juuso Waldenin aikana Yhtyneiden johtamisjärjestelmä ja virkailijoiden vastuualueet olivat olleet osittain epäselviä, koska toimitusjohtaja valvoi tarkasti alaistensa toimintaa ja päätti itsevaltaisesti useimmista yhtiön asioista: ”*Lapset, lapset, älkää te ajatelko. Vanha isä ajattelee teidän puolestanne. Tehkää vain niin kuin hän sanoo*”³²². Hakkaraisen johtamiskauden alussa Yhtyneiden johtosuhteita selvennettiin sekä päätösvaltaa ja -vastuuta jaettiin yhtiön muullekin johtajistolle.³²³ Johtosuhteiden selventäminen oli myös välttämätöntä, koska Juuso Waldenin vanavedessä Yhtyneiden johdosta astui

³¹⁶ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouksen pöytäkirja 22.1.1968; ks. myös Raiskio 2012, 130.

³¹⁷ TÄ 1/1970, 6.

³¹⁸ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1970.

³¹⁹ Hakkarainen 1993, 69–70; Raiskio 2012, 64–65, 259–263; Sisäisen viestinnän kehittämistarpeesta, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirje 1.1.–31.12.1969.

³²⁰ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1970.

³²¹ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1971.

³²² ”*Vanhaksi isäksi*” itseään kutsuneen Juuso Waldenin usein käyttämä repliikki, ks. Nordberg 1998, 455.

³²³ ks. Raiskio 2012, 60, 78–79; Organisaatorakennetta selvennettiin esimerkiksi lisäämällä eri tulosyksiköiden vastuuhenkilöt yhtiön vuosikertomusten loppuun, ks. UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1970–1975.

sivuun 1970-luvun alussa useita muitakin avaintoimijoita kuten pääkonttorin konttoripäällikkö Wäinö Haaja sekä yhtiön johtokunnassa toimineet diplomi-insinööri Emanuel Walden ja Jämsänkosken tehtaiden isännöitsijä Lauri Tiilikka³²⁴.

Organisaatiorakenteen tarkistukset koskivat luonnollisesti myös Yhtyneiden sosiaalitoimintaa. Vuoteen 1971 mennessä yhtiön sosiaalivirkailijoidenkin tehtäviä tarkennettiin ja heidät jaettiin keskushallinnon ja tulosyksiköiden sosiaaliosastoille. Yhtyneiden sosiaalitoiminnan tavoitteeksi määriteltiin tuolloin sosiaalipolitiikan toteuttaminen eli ”*kohtuulliseksi katsotun elintason, sosiaalisen turvallisuuden ja viihtyvyyden takaaminen eri yhteiskuntaryhmille, perheille ja yksilöille, ensisijaisesti yhtiön oman henkilökunnan ja heidän perheenjäsentensä piirissä, mutta toissijaisesti myös koko asianomaisen tehdaspaikkakunnan asujaimistoa koskevana*”. Toisaalta erikseen mainittiin ”*tavoitteena edelleen olevan `elämänmyönteinen, isänmaallinen` tehdasyhdyskunta*”.³²⁵

Lakisääteisen sosiaalitoiminnan lisääntyessä ja vapaaehtoisten sosiaalitoimintojen tarpeiden muuttuessa Yhtyneiden sosiaalitoiminnan painopiste alkoi kuitenkin siirtyä ”*henkilöasiain hoitamiseen*”. Kustannussäästöjen löytämiseksi Yhtyneet lisäsi sosiaalitoiminnan eri osa-alueiden kustannusten ja järjestämisvelvoitteiden tutkimusta erityisesti yhtiön ja kuntien tuottamien sosiaalipalvelujen rajapinnalla. Kehityssuunnaksi vahvistui yhtiön taloudellisesti kannattamattomien ja paperintuotannon kannalta merkityksettömien vapaaehtoisten sosiaalitoimintojen luovuttaminen kuntien tai muiden yhteiskunnallisten toimijoiden vastuulle.³²⁶ Yhtyneet alkoi luopua julkishallinnon kanssa päällekkäisistä sosiaalitoiminnoista, myydä tehdasyhdyskuntiensa puisto- ja rakennusmaa-alueita sekä laatia liikuntapaikkojensa ylläpidon varmistavia vuokra- ja käyttöluovutus sopimuksia³²⁷.

Yhtyneiden henkilöasiainosaston osastopäälliköksi nimitetyn Olli Parolan mukaan yhtiön sosiaalitoiminnan uudistuksissa ei ollut kysymys sosiaalitoimintojen supistamisesta vaan sosiaalibudjetin varojen suuntaamisesta ”*entistä tarkoituksenmukaisemmin kulloinkin tärkeimmiksi katsottaviin kohteisiin*”. Muille yhteiskunnallisille toimijoille kuuluvista tehtävistä irrottautumisen katsottiin vapauttavan yhtiön henkisiä ja aineellisia voimavaroja työnantajan sosiaali-

³²⁴ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1970–1971.

³²⁵ UPM, YP, C6, Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät 1950–1970, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön sosiaalitoiminta 12.2.1971.

³²⁶ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirjat 27.5.1970; 28.9.1971; ks. myös Raiskio 2012, 188–189.

³²⁷ ks. esim. UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1972; Sivén 1998, 21, 28–30.

toiminnan uusien muotojen kehittämiseen.³²⁸ Vuosina 1969–1971 Yhtyneiden vapaaehtoisia sosiaalikuluja kuitenkin leikattiin 22 prosenttia, 4,5 miljoonasta 3,5 miljoonaan markkaan (6,6 miljoonasta 4,7 miljoonaan euroon)³²⁹. Tarmo Koskisen kuvausta mukailleen yhtiö alkoi vetäytyä ympäröivistä tehdasyhdyskunnista tehtaisiinsa samalla, kun kunnat hitaasti ja harkiten lisäsivät vastuutaan yhdyskuntapalvelujen järjestämisestä³³⁰.

Niilo Hakkaraisen käynnistämien organisaatiouudistusten toteuttamiseksi Yhtyneet palkkasi vuonna 1970 koulutusjohtajan ja yksitoista sivutoimista koulutuspäällikköä, joiden vastuualueet olivat aluksi osin päällekkäisiä yhtiön sosiaalivirkailijoiden kanssa. Sosiaali-, koulutus- ja tiedotustoimintaa edistämään yhtiö perusti myös tehtaiden työntekijöiden, toimihenkilöiden ja työnantajan edustajista kootun yhteistyötoimikunnan. Yhteistyötoimikunnan tuotoksia olivat Yhtyneiden uudet koulutus- ja työohjesäännöt sekä vuonna 1973 valmistunut *Henkilöstöpolitiikan suuntaviivat* -asiakirja.³³¹ Suunta-asiakirja konkretisoi sen Yhtyneissäkin tapahtuneen muutoksen, jonka aikana teollisuusyhtiön supistuneet sosiaalitoiminnot sulautuivat osaksi sen uudistettuja henkilöstöpalveluja³³². Tultaessa 1970-luvun puoliväliin Yhtyneiden tehtaiden sosiaaliskertomusten laatiminen oli loppunut ja sosiaaliasioiden käsittely oli siirtynyt yhtiön henkilöasioita käsitteleviin kokouksiin.

6.2 Jämsänkosken tehdasyhdyskunta

Jämsänkoski oli tutkimallani ajanjaksolla tyypillinen suomalaiselle maaseudulle puunjalostukseen erikoistuneen teollisuuslaitoksen varaan rakentunut teollisuusyhdyskunta³³³. Yhdyskunta syntyi 1880-luvulla Jämsän maatalouspitäjään, Jämsänjoessa sijaitsevien Patalankosken ja Rekolankosken ympärille, kun alueelle perustettiin ensimmäinen sulfiittiselluloosatehdas. Alueen kosket olivat palvelleet saha- ja myllytoimintaa aiemminkin, mutta seudun asutus oli jäänyt vähäiseksi ympäröivien korpimaiden ja hankalien kulkuyhteyksien takia. Tehdastyöpaikkojen perässä alueelle alkoi kuitenkin muuttaa uutta väestöä, pääasiassa ympäröivän maaseudun tilattomia. Heidän elämäänsä tehdas toi uusia maaseudun elämänmenosta poikkeavia piirteitä kuten säännöllisen vuorotyön, tiiviin taajama-asutuksen ja tehdaspaternalistisen yhdyskuntarakenteen. Vuonna 1899 Patalankosken partaalle valmistui uusi, tulipalossa tuhoutuneen tehdaslaitoksen korvannut sulfiittiselluloosatehdas, ensimmäinen paperitehdas ja puu-

³²⁸ TÄ 5/1971, 3.

³²⁹ Raiskio 2012, 188–189.

³³⁰ vrt. Koskinen 1989, 137.

³³¹ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1970–1973.

³³² ks. luvut 3.3 ja 4.2.4.

³³³ ks. luku 2.4.

hiomo. Toinen puuhiomo rakennettiin alueelle vuonna 1900 ja toinen paperitehdas vuonna 1902. Edellä mainitut yksiköt muodostivat myös Jämsänkoski Oy:n tehtaat vuonna 1920, kun yhtiö sulautui osaksi Yhtyneitä Paperitehtaita. Vuosisadan vaihteessa Jämsänkoskella asui noin 1000 henkeä ja 1920-luvun alkupuolella runsaat 1500 henkeä.³³⁴

Yhtyneiden Paperitehtaiden perustamisen jälkeen Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan kehityksen yhtiöjohtoisuus vahvistui. Paperintuotannon ohella teollisuuden sosiaalitoimintakin oli aloitettu Jämsänkoskella jo ennen 1920-lukua³³⁵. Seuraavina vuosikymmeninä Yhtyneet nousi kuitenkin merkittävään asemaan tehdasyhdyskunnan itsenäistämisen prosessissa, laajentamisessa ja yhdyskuntapalvelujen kehittämisessä. ”*Kunnallisten taksoitusviranomaisten häikäilemättömyyden*” takia Yhtyneiden johtaja Rudolf Walden alkoi vuodesta 1921 lähtien tukea Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan irtautumista Jämsän maatalouspitäjistä. Tavoite toteutui vuonna 1926, kun yhtiö oli ensin mahdollistanut taloudellisia avustuksia ja toimitiloja tarjoamalla Jämsänkosken seurakunnan perustamisen. Nuorena ja kunnallishallinnollisesti kehittymättömässä teollisuuskunnassa asukaspalvelujen järjestäminen jäi pääosin suurimman työnantajan vastuulle, mitä kuvastaa se, että alkuvaiheessa Jämsänkosken kunnantoimistokin sijaitsi Yhtyneiden tehtaiden konttorissa. Vuosina 1926–1945 Jämsänkosken kunnallislautakunnan puheenjohtajana toimi tehtaiden isännöitsijä. Yhtiön rakennuttaman katuvalaistuksen turvin paikkakunnalla elettiin kirjaimellisesti ”*tehtaan valossa*”.³³⁶

Toisen maailmansodan jälkeisinä suomalaisen yhteiskunnan teollistumisvuosina Jämsänkosken asukasluvun kasvu kiihtyi ja kunnan ulkonäkö muuttui perusteellisesti. Itsenäistymisvuonna 1926 Jämsänkoskella oli noin 2500 asukasta, jatkosodan päättyessä lähes 3600 asukasta ja 1960-luvun loppupuolella yli 6500 asukasta. Vuosina 1926–70 Jämsänkoski oli selvästi muuttovoittoinen kunta, mitä selitti paikkakunnan teollisuustyöpaikkojen lisääntyminen. Pidemmälle laskukaudelle kunnan asukasluku kääntyi vasta 1970-luvulla, jolloin suomalaisen yhteiskunnan elinkeinorakenne muuttui palveluvoittoiseksi ja Yhtyneissä toteutettiin uuden toimitusjohtajan johdolla useita tuotanto- ja organisaatiouudistuksia.³³⁷

³³⁴ Juva 1957, 225; Räsänen 1986, 21–22; Jämsänkosken teollisuuden varhaisvaiheista, ks. TÄ 2/1931; TÄ 47(2)/1950, 15–20; Kulha 1974, 145–169.

³³⁵ Tehdastyövoiman rekrytoimiseksi Jämsänkoski Oy muun muassa rakennutti paikkakunnalle asuinrakennuksia ja tuki julkisten tilojen kuten tehdasyhdyskunnan ensimmäisen seuratalon rakentamista, ks. UPM, YP, D1, Jämsänkoski Oy:n vuosikertomukset 1917–1919; Kulha 1974, 161–162.

³³⁶ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1921–1922; JMSK, Kunnalliskertomus 1954, 4–5, 39; Nordberg 1980, 111–115; Räsänen 1986, 23–38; Yhtyneiden sosiaalitoiminnasta Jämsänkoskella, ks. myös liite 2.

³³⁷ Räsänen 1986, 41–43, 48–51, 518–519; Ilmanen 1996, 19; Tekstissä esitetyissä luvuissa ei ole huomioitu Jämsänkosken vuonna 1969 liitetyn Koskenpään kunnan asukaslukua, joka vuonna 1968 oli 1980 henkeä.

KUVA 1. Jämsänkosken keskustaa vuonna 1972.³³⁸

Jämsänkoskellakin palveluiloilta elantonsa saavien osuus kasvoi tasaisesti toisen maailmansodan jälkeen, mutta teollisuus- ja rakennustoiminta säilyi asukkaiden tärkeimpänä elinkeinona ainakin 1980-luvulle saakka³³⁹. Jämsänkosken ensimmäisessä kunnalliskertomuksessa vuodelta 1954 ja kunnan historiikissa vuodelta 1986 tehdasyhdyskunnan ripeää kasvua pidetään Yhtyneiden Paperitehtaiden ansiona³⁴⁰. Kunnan ulkonäön muuttumisessa ja viihtyisyyden lisääntymisessä merkittävässä roolissa oli Yhtyneiden sosiaalitoiminta³⁴¹.

³³⁸ UPM, VA, Jki 2, B658. Kuvassa etuvasemmalla näkyvä kolmikulmainen rakennus on vuonna 1970 valmistunut Jämsänkosken kunnan virastotalo. Virastotalon oikealla puolella sijaitsee kunnan pääkatu *Kenraalintie*, joka päättyy *Koski-Keskisen* rantaan, Yhtyneiden Paperitehtaiden Jämsänkosken tehdasalueen välittömään läheisyyteen. Koski-Keskisen rannassa oikealla näkyvät Yhtyneiden rakennuttama Jämsänkosken Pallokenttä (1932) ja yhtiön tukemana rakennettu kunnallinen uimahalli (1971). Rannan liikunta- ja virkistysalue jatkuu kuvasta oikealle, yhdyskunnan keskusta-alueen pohjoispuolella sijaitsevan Oinaalan asuinalueen liikuntapaikoille. Useat kuvassa näkyvistä asuinkerrostaloista ovat Yhtyneiden omistaman Roukko Oy:n rakentamia.

³³⁹ ks. taulukko 3; JMSK, Kunnalliskertomus 1985.

³⁴⁰ JMSK, Kunnalliskertomus 1954, 4; Räsänen 1986, 157–170.

³⁴¹ ks. kuva 1; liite 2; luvut 7.2 ja 8.4.

TAULUKKO 3. Jämsänkosken koko väestön elinkeinorakenne 1930–1970 prosentteina.³⁴²

Vuosi	Maa- ja metsätalous	Teollisuus- ja rakennustoiminta	Kauppa, liikenne ja muut palvelut	Muut	Yhteensä
1930	21	65	8	6	100
1940	19	65	10	6	100
1950	14	68	15	3	100
1960	8	62	19	11	100
1970	14	46	22	18	100

Tutkielmani myöhemmissä luvuissa kuvattujen tapahtumien ymmärtämiseksi on syytä huomioida Jämsänkosken kunnallispoliittisesta historiasta kaksi keskeistä murrosvaihetta. Jämsänkosken kunnallispolitiikkaa kunnan ensimmäisinä toimintavuosina leimanneet vasemmisto- ja poliittisten ryhmien yhteistyö purkautuivat 1930-luvun alussa paikkakunnan poliittisen kuohunnan aikana. Jämsänkoskella kuten muuallakin maassa ilmapiiriä kiristivät teollisuustyönantajien ja työntekijöiden väliset epäluulot, jotka aiheutuivat toisaalta työnantajaleirin yliotteesta työsuhteasioissa, toisaalta kansalaissodan muistoista ja kommunistien valtaannoususta ammattiyhdistysliikkeessä. Vuonna 1930 kommunistit ja kommunisteiksi epäilty poistettiin kunnallisista luottamustehtävistä Lapuanliikkeen painostuksesta säädettyjä *kommunistilakeja* soveltamalla. Yhtyneiden paikallisjohto osallistui isännöitsijä Veli Byströmin johdolla tapahtumiin lähettämällä Jämsänkosken työväenyhdistykselle listan niistä tehtaalaisista, jotka se hyväksyi kyseisen vuoden kunnallisvaaliehdokkaiksi. Poisto- ja painostustoimien seurauksena työpaikkojensa menettämistä pelänneet tehtaalaiset pysyttelivät pois niin kunnallispolitiikasta kuin vaaliurnilta. Jämsänkosken työväen poliittinen toiminta lamaantui useiksi vuosiksi.³⁴³

Yhtyneiden historiaa tutkineen Toivo Nordbergin mukaan ei ole tarkkoja tietoja, minkä verran yhtiön tehtailta irtisanottiin 1920–30-luvuilla sopimattomiksi luokiteltuja työntekijöitä. Aikalaiskertomusten mukaan näin kuitenkin toimittiin ainakin Jämsänkoskella, missä irtisanomisten kerrotaan kohdistuneen lapualaishenkistä isännöitsijä Byströmiä vastaan kunnallispolitiikassa asettuneisiin henkilöihin.³⁴⁴ Jämsänkoskella kommunismin vastaisen Lapuanliikkeen kannatus ja oikeistoradikalismi muodostuivat niin vahvoiksi, että vasemmistolaisten keskuu-

³⁴² Räsänen 1986, 61. Vuoden 1970 lukuihin heijastuu maa- ja metsätalospainotteisen Koskenpään kunnan liittäminen Jämsänkoskeen vuonna 1969.

³⁴³ Nordberg 1980, 318–319, 327–329; Räsänen 1986, 227–230; Häggman 2006, 226–227.

³⁴⁴ Nordberg 1980, 328; Peltonen 2002, 97. Toisaalta varsinkin 1930-luvun pulavuosina Yhtyneet irtisanoi työntekijöitään myös yleisempien syiden kuten juopottelun, poissaolojen ja ammattitaidottomuuden vuoksi. Näitä irtisanomisia on saatettu aikalaiskertomuksissa kaunistella poliittisen perusteiden tehdyiksi.

nessa paikkakuntaa kutsuttiin ”*Suomen toiseksi Lapuaksi*”. Vuonna 1931 paikkakunnalle perustettiin Jämsänkosken, Jämsän ja Koskenpään alueella toiminut Lapuanliikkeen paikallisosasto ja vuonna 1933 sen toimintaa jatkanut Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) paikallisosasto. Isännöitsijä Byströmin johdolla Jämsänkosken tehtaiden suojeluskuntalaisia oli osallistunut myös niin sanottuun *Jyväskylän valtaukseseen* Mäntsälän kapinaviikolla vuonna 1932. Yhtyneiden johtaja Rudolf Walden tuomitsi valtaustoimet ja myöhemmin tapahtumaan osallistuneita yhtyneläisiä rankaisivat myös yhtiön hallitus ja Turun hovioikeus.³⁴⁵ Kenraali Waldenin mukaan Jämsänkosken johto oli 1930-luvulla ”*paavillisempi kuin paavi itse*”.³⁴⁶

Jämsänkoskella 1930-luvun oikeistoradikalismi aiheutti myös vastareaktion, joka ilmeni teollisuuskunnan päätöksenteon vahvana vasemmistolaistumisena toisen maailmansodan jälkeen. Työväenliikkeen aseman vahvistuminen oli valtakunnallinen ilmiö, mutta Jämsänkosken kunnallispolitiikassa muutos oli niin huomattava, ettei suomalaisen yhteiskunnan poliittisen ilmapiirin muuttuminen riittänyt yksin sitä selittämään. Jämsänkoskella vuoden 1945 kunnallisvaaleissa Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) sai tehokkaan vaalitoimintansa ja Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen (SDP) kanssa solmitun vaaliliiton turvin haltuunsa kaksi kolmannesta kunnan 15 valtuustopaikasta, kun kunnan porvarillinen ryhmittymä joutui tyytymään neljään valtuustopaikkaan.³⁴⁷ Vasemmistopuolueet eivät luopuneet selkeästi valta-asemastaan Jämsänkoskella myöhemmissäkään vaaleissa. Suomalaisten kuntien hallinnon laajenemisen vuosikymmeninä Jämsänkosken kunnallispalveluja rakennettiin vasemmistijohtoisesti. Tullessa 1960-luvun loppupuolelle Jämsänkoskella alkoi kuitenkin vakiintua uudenlainen sovitteluva päätöksentekomalli kunnanvaltuuston suhteellisen tasavahvojen porvari-, sosiaalidemokraatti- ja kansandemokraattiryhmien kesken.³⁴⁸

En alkanut tutkimuksessani problematisoida Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan alueellista rajausta. Vuonna 1926 itsenäistynyt Jämsänkosken kunta muodosti tutkimustehtävääni soveltuvan, riittävän rajatun ja hallinnollisen kokonaisuuden aina lakkauttamiseensa vuoteen 2009 saakka³⁴⁹. Tutkimuskriittisenä havaintona täytyy kuitenkin mainita, että Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Jämsänkosken tehtaiden vaikutusalue ulottui myös tehdasyhdyskunnan kunnallisten

³⁴⁵ Nordberg 1980, 325–329; Räsänen 1986, 227–230; Jyväskylän valtauksesta vankeustuomion saaneet isännöitsijä Veli Byström, konttoripäällikkö Aarne Koskelo ja rakennusosaston päällikkö rakennusmestari Simo Valtonen saivat jatkaa yhtiön palveluksessa, ks. Walden 1971, 133.

³⁴⁶ Nordberg 1980, 328.

³⁴⁷ Nordberg 1980, 530–531; Räsänen 1986, 256–257; Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromuksen mukaan vaalipropagandassakin muistutettiin vielä ”*Byströmin aikakaudesta*”, joka ei saa uusiutua”, ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.7.–31.12.1945.

³⁴⁸ ks. Räsänen 1986, 255–280.

³⁴⁹ vrt. luku 3.4; Koivuniemi 2000, 17.

rajojen ulkopuolelle. Vuoden 1926 eron jälkeenkin Jämsän ja Jämsänkosken kunnat muodostivat maantieteellisesti tiiviin ja yhtenäisen talousalueen, jossa Jämsänkosken tehtaiden toiminta on vaikuttanut myös monien jämsäläisten arkielämään. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Kaipolan tehtaiden perustaminen Jämsän kuntaan vuonna 1952 vahvisti entisestään yhtiön asemaa Jämsänjokilaakson merkittävimpänä työnantajana³⁵⁰.

Yhtyneiden valta-asemasta ja yhtenäisestä talousalueesta huolimatta Jämsänkosken ja Kaipolan tehdasyhdyskunnille muotoutui 1950-luvun jälkeen omat erityispiirteensä. ”*Jämsänkoski ja Kaipola ovat molemmat Yhtyneiden Paperitehtaiden yksikköjä, joiden maantieteellinen etäisyys on vajaat 10 kilometriä. Silti ne ovat kaksi eri maailmaa, minkä ’Jokilaakson’ ulkopuolelta tullut voi kirjaimellisesti aistia, kun hän jonkin aikaa toisessa vietettyään siirtyy toiseen*”, totesi Paperiliiton historiaa 1980-luvulla tutkinut Jorma Kalela³⁵¹. Kalelan havaitsemia eroja voi selittää esimerkiksi tehdasyhdyskuntien perustamisajankohta. Kaipolan tehtaita rakennettaessa teollisuustyönantajien harjoittamalla sosiaalitoiminnalla tai tehdasyhdyskuntien yhteisöllisyyden vaalimisella ei enää ollut samanlaista merkitystä kuin 1920-luvulla Jämsänkosken kuntaa itsenäistettäessä.³⁵²

6.3 Tapaustutkimuksen aineisto ja rajaaminen

Tutkielmani tulevissa luvuissa keskityn purkamaan suomalaisen teollisuuden liikuntatoimintaa paikallisena ilmiönä tarkastelevan tapaustutkimukseni tuloksia. Tapaustutkimustani ohjasi löyhästi kaksi tutkimusongelmaa: (1) millaisia erityispiirteitä suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminta on saanut paikallisesti ja (2) miten teollisuuden liikuntatoiminta on vaikuttanut paikallisen liikuntakulttuurin muotoutumiseen? Tapaustutkimukseni kohteeksi valitsin Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n liikuntatoiminnan Jämsänkosken tehdasyhdyskunnassa 1920–1970-luvuilla.³⁵³ Vertailukohtien saamiseksi päädyin myös tarkastelemaan yhtiön vastaavia toimia muilla tehdaspaikkakunnilla.

Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoimintaa 1920–60-luvuilla tarkastellaan tai sivutaan useissa yhtiötä käsittelevissä tutkimuksissa, historiankirjoituksissa ja muistelmissa. Oman tutkimukseni pohjakirjallisuudeksi valitsin Toivo Nordbergin kirjoittamat Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n historiateokset *Vuosisata paperiteollisuutta II ja III* sekä Kaj Raiskion väitöskirjan yhti-

³⁵⁰ ks. esim. Sivén 1998, 8.

³⁵¹ Kalela 1986, 98.

³⁵² ks. luku 6.1.1; Nordberg 1998; Sivén 1998, 8.

³⁵³ Tutkimustehtävästä ja sen rajaamisesta, ks. luku 2.3.

ön henkilöstön johtamisesta Valkeakosken tehdasyhteisössä vuosina 1924–1969³⁵⁴. Nordbergin teoksia Yhtyneistä Paperitehtaista on käytetty esimerkkinä tieteelliset kriteerit täyttävästä yrityshistoriasta, jossa tulkinnat perustuvat laajaan alkuperäislähteiden aineistoon ja yhtiön toiminnassa tapahtuneet uudistukset suhteutetaan laajempaan suomalaisen yhteiskunnan muutoksen viitekehykseen³⁵⁵. Raiskion väitöskirja oli tutkimukseni toteuttamisvaiheessa tuorein Yhtyneiden 1920–60-lukujen henkilöstöpolitiikkaa tarkastellut tutkimus, jonka kuvaus Valkeakosken tehdasyhdyskunnasta tarjosi vertailukohtan omille havainnoilleni Jämsänkoskelta. Edellä mainituissa teoksissa liikuntaa tarkastellaan muiden Yhtyneiden sosiaalitoiminnan osaluokkien joukossa ja tarkastelussa painottuu kilpaurheilun näkökulma. Teosten tarkat lähdeviitteet mahdollistavat kuitenkin yhtiön liikuntatoimintaa koskevien keskeisten alkuperäislähteiden jäljittämisen ja niiden kertoman erottamisen tutkijoiden tulkinnoista³⁵⁶.

Yhtiöjohtajan näkökulmasta Yhtyneiden sosiaali- ja liikuntatoiminnan tavoitteita avataan myös yhtiön johtajien elämänerkityksissä. Näistä tutkimukselleni käyttökelpoisimmiksi osoittautuivat Einar W. Juvan kirjoittama teos kenraali Rudolf Waldenista ja vuorineuvos Juuso Waldenin omaelämäkerta *Minua sanotaan Juusoksi*³⁵⁷. Koska Juva kirjoitti vuonna 1957 julkaistun Rudolf Waldenin elämänerkityksen vasta kenraalin kuoleman jälkeen, sen näkemykset yhtiön perustajan ajatusmaailmasta perustuvat kirjailijan tulkintaan. Elämänerkityksessä kuvataan kuitenkin yksityiskohtaisesti Yhtyneiden Paperitehtaiden perustamis- ja laajentumisvaiheita 1920–30-luvuilla, minkä takia se on toiminut myös Nordbergin kirjoittamien Yhtyneiden historiategioiden perustana³⁵⁸. Juuso Waldenin omaelämäkerta ilmestyi vuonna 1971. Muistelmateos oli vastine vuonna 1970 julkaistulle poliittisesti värityneelle ja legendoilla höystetylle Juuso Waldenin elämänerkitykselle *Viimeinen patruuna*, joka ei miellyttänyt vuorineuvosta.³⁵⁹ Waldenin aikakauden jälkeen Yhtyneiden johtamistavassa ja henkilöstöpolitiikassa tapahtunutta murrosta kuvataan yhtiön ensimmäisen ammattijohtajan, diplomi-insinööri Niilo Hakkaraisen vuonna 1993 julkaisemassa omaelämänerkityksessä³⁶⁰.

Raiskio on todennut väitöskirjassaan, että yhtiön pääkonttorin ja eri teollisuuslaitosten arkistojen alkuperäislähteistä on runsaudenpula. Siksi hänen Valkeakoskelle keskittyneen väitöskirjatyönsä ulkopuolelle rajautuivat Yhtyneiden muiden tehdaspaikkakuntien sekä yhtiön ja

³⁵⁴ Nordberg 1980; 1998; Raiskio 2012; Nordberg toimi 1960–70 -luvulla Yhtyneiden tiedotustehtävissä.

³⁵⁵ Ahvenainen 1994, 36; ks. myös Raiskio 2012, 11.

³⁵⁶ Tältä osin Nordbergin ja Raiskion teokset erosivat myös olennaisesti kirjailija Antti Tuurin kirjoittamasta lähdeviitteettömästä historiategiasta *UPM-Kymmene - Metsän jättiläisen synty*, ks. Tuuri 1999.

³⁵⁷ Juva 1957; Walden 1971.

³⁵⁸ ks. esim. Nordberg 1980; Juvan teoksen arvioinnista, ks. Raiskio 2012, 17.

³⁵⁹ Klemola 1970; Walden 1971; Juuso Waldenin elämänerkityksistä, ks. myös Sirén 2007,5; Raiskio 2012, 17.

³⁶⁰ Hakkarainen 1993.

Valkeakosken kauppalan suhteen tutkimus³⁶¹. Oman tutkimukseni alkuvaiheessa päädyin painottamaan Yhtyneiden Paperitehtaiden arkistolähteiden tarkasteluni tiettyihin yhtiön keskushallinnon ja Jämsänkosken tehtaiden sosiaali- ja liikuntatoimintaa käsitteleviin asiakirjakokoelmiin. Kokoelmien valinnassa hyödynsin Yhtyneiden liikuntatoimintaa käsitelleiden aiempien tutkimusten aineistokuvauksia ja lähdeluetteloita.³⁶²

Yhtyneiden kilpaurheilutoiminnan tavoitteiden ja toimintamuotojen hahmottamisessa hyödynsivät arkistoaineistoksi osoittautuivat vuosina 1935–1971 toimineen yhtiön urheilulautakunnan kokouspöytäkirjat sekä sosiaali- ja tiedotuspäällikkönä toimineen Sulo Kolkan julkaisematon tutkielma yhtiön urheilutoiminnasta vuosilta 1935–1969³⁶³. Tutkimukseni edetessä merkittävimmit alkuperäislähteiksi Yhtyneiden liikuntatoiminnan kokonaiskuvan muodostamisessa nousivat kuitenkin yhtiön sosiaalasioita käsittelevät asiakirjat, etenkin yhtiön sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirjat ja Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset³⁶⁴. Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissaan tekemän liikuntakasvatus- ja -olosuhdetyön laaja-alaisuus ilmeni yhtiön sosiaaliasiakirjoista selvemmin kuin urheilulautakunnan pöytäkirjoista, jotka painottuivat kilpaurheilutoimintaan. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen Yhtyneet kehitti tehdasyhdyskuntiansa liikuntatoimintaa pääasiassa tehtaidensa laajentuneiden sosiaaliosastojen ohjaamana, vaikkakin pääkonttorin osoittamin resurssein³⁶⁵. UPM-Kymmenen keskusarkistosta Valkeakoskelta löytyy Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksia vuosilta 1929–70 kattavasti, muttei täydellisesti. Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajentumista kuvaa hyvin se, että sosiaalikertomusten sivumäärä kasvoi alkuperäisestä kahdesta sivusta yli kymmeneen sivuun 1950-luvun alkupuolelle tultaessa.³⁶⁶

Yhtiön liikuntatoiminnan työnantajalähtöisten tavoitteiden ja paikallisten toteutusmuotojen kuvailussa keskeisinä alkuperäislähteinä toimivat myös Yhtyneiden vuodesta 1931 lähtien ilmestyneet *Työn Äärestä* (TÄ) -henkilöstölehdet. Työn Äärestä oli ensimmäisiä suomalaisten

³⁶¹ Raiskio 2012, 14–17.

³⁶² ks. lähdeluettelon arkistolähteet; vrt. Okkonen 2008; Raiskio 2012.

³⁶³ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokouspöytäkirjat 1935–1971; UPM, YP, C10, Kolkka 1970. Kolkan tutkielmaa ”*Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö kilpaurheilun kehittäjänä ja tukijana.*” on käytetty lähteenä useissa yhtiön liikuntatoimintaa käsitelleissä tutkimuksissa, ks. esim. Nordberg 1980; 1998; Okkonen 2008; Laurila 2009.

³⁶⁴ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokousten pöytäkirjat 1937–1971; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1929–1970.

³⁶⁵ ks. esim. luvut 8.2 ja 8.4.

³⁶⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1929–1970. Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksia tai kertomuksia huoltotarkastajan työstä Jämsänkoskella kirjoitettiin 1-5 kertaa vuodessa, toisen maailmansodan jälkeen pääasiassa 1-2 kertaa vuodessa. Sosiaalikertomuksia ei ole säilynyt vuosilta 1930–1935 eikä sotavuosilta 1941–1944. Mahdollista on, ettei Jämsänkoskelta myöskään kirjoitettu sosiaalikertomuksia edellä mainittuina vuosina. Jämsänkosken tehtaat saivat vakituksen huoltotarkastajan vuonna 1936.

työnantajien julkaisemia henkilöstölehtiä. Sen alkuperäisenä tavoitteena oli vahvistaa Yhtyneiden eri tehtaiden työntekijöiden yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteistyötä. Lehden ensimmäisen numeron ohjelmakirjoituksen mukaisesti sen sivuilla julkaistiin kirjoituksia yhtiön tehtailla vallitsevista oloista samoin kuin selostuksia tehdaslaitosten tuotannosta, teknisistä ratkaisuista ja uudistuksista. Merkittävä osa kirjoituksista käsitteli Yhtyneiden sosiaali-toimintaa ja toisen maailmansodan jälkeen erityisesti yhtiön urheilusaavutuksia.³⁶⁷ Nordbergin mukaan lehden toimitus pitäytyikin melko tarkasti alkuperäisessä yhtiöjohdon määrittelemässä linjassaan. ”Yhtiötä johdettiin ja sen henkilökuntaa kasvatettiin myös *Työn Äärestä -lehden palstoilta*.” Yhtyneiden ongelmia käsiteltiin lehdessä varsin vähän, mutta yhtiöjohdon vaalimia arvoja ja tavoitteita esiteltiin sen sivuilla säännöllisesti.³⁶⁸

Yhtyneiden ja Jämsänkosken kunnan suhdetta tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan järjestämisessä tarkastelin kunnallisia alkuperäislähteitä hyödyntäen. Kirjallisuuskatsaukseni perusteella aihe vaikutti vähemmän tutkitulta ja nykypäivän kunnallisten liikuntapalvelujen yhtiöittämispyrkimykset huomioiden arvokkaalta³⁶⁹. Vuonna 1986 julkaistussa Jämsänkosken kunnan historiassa tehdaspaikkakunnan liikuntatoimintaa kuvataan pääasiassa seurahistorioihin ja haastatteluaineistoihin tukeutuen³⁷⁰. Jämsänkoskella kunnallinen liikuntatoiminta organisoitui suomalaisten kuntien tehtäväkentän laajentuessa toisen maailmansodan jälkeen. Kunnallisen liikuntatoiminnan varhaisvaiheiden tarkasteluni pohjautuu Jämsänkosken kunnanvaltuuston ja -hallituksen kokouspöytäkirjoihin, koska vuonna 1946 perustetun kunnan urheilulautakunnan asiakirjoja oli koottu vasta vuodesta 1959 lähtien³⁷¹. Jämsänkosken kunnan vuosikertomuksiakin julkaistiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1954 ja säännöllisesti vuodesta 1957 lähtien³⁷².

Liikuntaseuranäkökulmasta tutkimukseni Jämsänkoskella painottuu kunnan kahden valtaseuran, yhtiön johdon myötävaikutuksella syntyneen *Jämsänkosken Ilveksen* ja työväen perusta-

³⁶⁷ TÄ, vuosikerrat 1931–1969; Ennen Yhtyneiden ja Ab Walkiakosken yhteensulautumista (1935) *Työn Äärestä* -lehti toimi yhtiöiden yhteisenä henkilöstölehtenä, jonka toimittaminen vakiintui niiden huoltotarkastajien tehtäväksi. Sotavuosia lukuun ottamatta lehti ilmestyi säännöllisesti 3-4 kertaa vuodessa. Vuodesta 1946 lähtien lehdessä julkaistiin myös yhtiön toiminnan vuosikatsaukset.

³⁶⁸ Nordberg 1980, 365–367; ks. myös Juva 1957, 399; Raiskio 2012, 173–175.

³⁶⁹ Teollisuuslaitoksen ja kunnan suhdetta teollisuusyhdyskunnan liikuntatoiminnan järjestämiseksi on sivuttu muutamissa suomalaisissa tutkimuksissa, ks. esim. Ilmanen 1996; Itkonen 1996; Itkonen & Koski 2000.

³⁷⁰ Räsänen 1986, 404–418; 511–513.

³⁷¹ JMSK, Kunnanvaltuuston kokouspöytäkirjat 1946–1953; Kunnanhallituksen kokouspöytäkirjat 1946–1953; Urheilulautakunnan kokouspöytäkirjat 1959–1980; Esimerkiksi kunnan urheilulautakunnan pöytäkirjoja vuosilta 1946–58 ei löytynyt kunnan arkistokokoelmista. Urheilulautakunnalla ei tuolloin ollut vakituisia kokouksia, joten kunnan arkistonhoitajan mukaan on mahdollista, että pöytäkirjat on arkistoitu muualle. Osa urheilulautakunnan pöytäkirjoista ja päätöksistä kyseiseltä ajanjaksolta löytyy kunnanvaltuuston ja -hallituksen pöytäkirjojen liitteistä.

³⁷² JMSK, Kunnalliskertomukset 1954, 1957–1980.

man *Jämsänkosken Jyryn*, seurahistoriikkien tarkasteluun³⁷³. Rajasin tutkimustyöni ulkopuolelle seurojen arkistolähteet sekä paikallishistoriallisissa tutkimuksissa usein käytetyt paikallislehtien arkistot ja muistitietoaineiston kerääminen. Aineistorajauksiin päädyin tutkimustyöni laajenemisen hillitsemiseksi, runsaan alkuperäisaineiston hallitsemiseksi ja aiheesta julkaistun aiemman tutkimuksen takia. Tehdaspaikkakuntien liikuntaseurojen näkökulmasta Yhtyneiden liikuntapolitiikkaa tarkastellaan seurojen historiikeissa ja muutamissa yhtiöön kohdistuneissa tutkimuksissa³⁷⁴. Yhtyneiden sosiaali- ja liikuntatoimintaa käsittelevää paikallislehti- ja muistitietoaineistoa on kerätty monenlaisiin historiankirjoituksiin Jämsänkoskelta ja yhtiön muilta tehdaspaikkakunnilta³⁷⁵.

³⁷³ Sopanen 1957; Mäkinen ym. 1977; Höykinpuro 1980; Krapu 2000; Mäkinen 2007.

³⁷⁴ ks. esim. Raiskio 2005; 2012; Okkonen 2008.

³⁷⁵ ks. esim. Räsänen 1986; Peltonen 2002; Mäkinen 2007; Sirén 2007, 98–103.

7 YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN MUOTOUTUMINEN

Yhtyneet Paperitehtaat alkoi organisoida työntekijöidensä liikuntatoimintaa vuonna 1924. Muiden suomalaisten suurteollisuusyritysten tavoin yhtiö laajensi sosiaali- ja liikuntatoimintojaan teollisuuden sosiaalitoimintaa systematisoitaessa 1920-luvun loppupuolelta lähtien. Kenraali Rudolf Waldenin johtamiskaudella vuosina 1920–40 Yhtyneet järjesti ja tuki liikuntatoimintaa kansalaisten maanpuolustusvalmiuden, tehdasyhdyskuntien viihtyisyyden, henkilöstön terveyden, yhteishengen sekä yhteiskuntarauhan edistämiseksi³⁷⁶. Tehdasyhdyskuntien sa liikunta- ja harrastusmahdollisuuksia vahvistamalla yhtiö myös tuki isänmaallista kansalaiskasvatusta, tarjosi vaihtoehtoja vasemmistolaiselle harrastustoiminnalle sekä pyrki ohjaamaan työntekijöitään työnantajan näkökulmasta hyväksyttäviin vapaa-ajan viettomuotoihin³⁷⁷. Mainitut liikunnan tukimotiivit heijastuivat Yhtyneiden kaikkien tehdasyksiköiden toimintaan, vaikkakin painottuivat yhdyskuntakohtaisesti hieman eri tavoin.

Yhtyneiden 1920–30-luvuilla monipuolistuneen sosiaalitoiminnan suuntaviivat määritti yhtiön perustaja, kenraali Rudolf Walden. Varsinaisesta sosiaalitoimintojen kehitystyöstä Yhtyneissä kuitenkin huolehti muu yhtiöjohto ja tehtaille vuodesta 1929 lähtien palkatut sosiaali-virkailijat. Yhtyneiden urheilutoiminnan rakentamisesta päävastuun otti kenraalin poika Juuso Walden ja muutamat muut yhtiön tehtaiden johtavat virkailijat.³⁷⁸ Keväällä 1935 Yhtyneiden urheilutoiminnan rakenteet vahvistuivat, kun yhtiölle perustettiin urheiluohjelma, urheilulautakunta ja tehtaille urheilutoimikunnat. Urheilulautakunta ja urheilutoimikunnat alkoivat organisoida Yhtyneiden urheilutoimintaa.³⁷⁹ Yhtiöjohton tuella tehtaat palkkasivat myöhemmin myös ensimmäisiä liikunta-alan työntekijöitä kuten voimisteluoopettajia, uimaopettajia ja jalkapallovalmentajia³⁸⁰. Tehdasyhdyskuntiansa vanhempien poikien kesäohjaajia Yhtyneet rekrytoi ensisijaisesti Helsingin yliopiston voimistelulaitokselta³⁸¹.

7.1 Maanpuolustusvalmiuden kehittäminen yhtiön liikuntatoiminnan lähtökohta

Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoiminnan perustan loi yhtiöjohton pyrkimys työntekijöidensä maanpuolustusvalmiuden kehittämiseen. Kenraali Rudolf Waldenin johtamassa Yh-

³⁷⁶ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1928–1940; Juva 1957, 385–391; Nordberg 1980, 386–397.

³⁷⁷ Nordberg 1980, 367; Häggman 2006, 212–213; Raiskio 2012, 160–161.

³⁷⁸ ks. luvut 6.1.1; 7.1; 7.3.

³⁷⁹ TÄ 10(1)/1935, 19; Nordberg 1980, 389–390.

³⁸⁰ ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1937–1938; Laine 1992, 195.

³⁸¹ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 10.3.1937.

tyneissä maanpuolustustyö oli erityisasemassa, mikä heijastui monin tavoin niin yhtiön palkka- ja työehtopolitiikkaan kuin sosiaalitoimintaan³⁸². Juvan mukaan kenraali arvosteli aikansa aatesuuntia ja niitä edustavia henkilöitä sen mukaan, miten he suhtautuivat maanpuolustustehtäviin. Esimerkiksi suojeluskunta- ja lottajärjestöt sijoittuivat Waldenin arvomaailmassa korkealle, koska hän oli vakuuttunut niiden merkityksestä kansalaisten maanpuolustusvalmiuden ylläpitämisessä ja vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen turvaamisessa.³⁸³ Maanpuolustusjärjestöt nousivat myös keskeiseen asemaan Yhtyneiden virittäessä tehdasyhdyskuntien liikuntatoimintaa 1920–30-luvuilla³⁸⁴.

Yhtyneiden laaja-alaiseksi muodostuneen liikuntatoiminnan lähtölaukaus ammuttiin vuonna 1924, kun yhtiö järjesti ensimmäisen kerran tehtaidensa väliset ampumakilpailut. Ampumakilpailuissa yhtiön tehdasyksiköiden mestaruudesta ja kenraali Waldenin lahjoittamasta kiertopalkinnosta kilpailivat ensisijaisesti Jämsänkosken, Myllykosken ja Simpeleen tehtaiden suojeluskuntalaiset. Ensimmäisenä kilpailuvuonna kenraalin kiertopalkinto päättyi Jämsänkosken tehtaille ja kolmena seuraavana vuotena Myllykosken tehtaille, mistä se siirtyi henkilökohtaiseksi palkintopokaaliksi Myllykosken suojeluskunnan omiin ampumakilpailuihin.³⁸⁵ Ammunnan palkintopokaalien päättyessä yksityiseen omistukseen Walden lahjoitti ampumakilpailuihin aina uusia kiertopalkintoja³⁸⁶. Vuonna 1930 Yhtyneiden ampumakilpailuihin liittyivät myös Valkeakosken tehtaiden suojeluskuntalaiset, minkä jälkeen tapahtumat alkoivat saada jo massakilpailujen piirteitä. Parhaimmillaan Yhtyneiden ampumakilpailut keräsivät yli 700 osallistujaa, joista osa oli kansallista kärkitasoa.³⁸⁷

Vuodesta 1935 lähtien Yhtyneet sisällytti tehtaidensa välisiin ampumakilpailuihin yksilökilpailun. Samana vuonna alettiin järjestää Yhtyneiden ja Kymin Oy:n välisiä juhlavia ampumaotteluita, mitkä saivat myös valtakunnallista julkisuutta. Ampumaurheilun arvostusta Yhtyneissä kuvastaa sekin, että vuonna 1935 ensimmäisen kerran jaetut yhtiön ampumamestaruusmitalit olivat kultaa, kun muissa urheilulajeissa mestareiden oli tyydyttävä kullattuihin hopeamitaleihin.³⁸⁸ Jämsänkoskella kuten muillakin Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla ampumatoiminta oli 1920–30-luvuilla suojeluskuntajohtoista, mutta yhtiö tuki ammunnan harrastamista merkittävästi rakennuttamalla ampumaradan, kustantamalla aseita, patruunoita ja va-

³⁸² TÄ 22 (3)/1938, 51–54; Nordberg 1980, 380–386; ks. esim. Raiskio 2012, 189–193.

³⁸³ Juva 1957, 423–424.

³⁸⁴ ks. luku 7.3.

³⁸⁵ TÄ 2/1931, 7; Nordberg 1980, 386–387.

³⁸⁶ Juva 1957, 387.

³⁸⁷ Nordberg 1980, 387.

³⁸⁸ TÄ 11(1)/1935, 18–19; Nordberg 1980, 387–388; Yhtyneiden ja Kymin Oy:n ampumaotteluista, ks. kuva 2.

rusteita sekä tarjoamalla varasto- ja toimitilat paikallisen suojeluskuntaosaston käyttöön³⁸⁹.

KUVA 2. Rudolf Walden ja Mannerheim Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön ja Kymin Osakeyhtiön välisessä ampumaottelussa vuonna 1938.³⁹⁰

Tultaessa 1920-luvun loppupuolelle Yhtyneet alkoi laajentaa urheilutoimintaansa amunnasta muihin urheilulajeihin ja kilpailutoiminnan järjestämisestä liikunnan harrastamisen laajalaisempaan edistämiseen. Yhtiön urheilutoiminnan monipuolistamisen taustalla vaikuttivat vuoden 1927 tapahtumat, jotka saivat muitakin suomalaisia teollisuustyönantajia tarkastelemaan liikuntatoimintaa tehdasyhdyskuntiansa viihtyisyyden ja työrauhan ylläpitokeinona. Toisaalta aikakauden liikuntakeskustelu oli myös vahvistanut Yhtyneiden johdon käsitystä liikunnan merkityksestä työntekijöiden fyysiselle suorituskyvylle, henkiselle hyvinvoinnille ja maanpuolustuskunnolle.³⁹¹ Alkuvaiheessa tehdasyhdyskuntien liikuntatoiminnan laajentaminen edellytti Yhtyneiltä liikunnan harrastus- ja kilpailupaikkojen järjestämistoimenpiteitä. Tehdasyhdyskuntiansa liikuntaolosuhteita parannettuaan yhtiö alkoi puhalttaa henkeä paikallisiin liikuntakasvatustoimijoihin ja järjestää tarpeen mukaan itsekin liikuntatoimintaa.³⁹²

³⁸⁹ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1936–1937; Juva 1957, 385; Nordberg 1980, 384; Räsänen 1986, 385–386.

³⁹⁰ UPM, VA, Ur2, C619; Maanpuolustustyö ja urheilu, erityisesti ampumakilpailut, olivat kenraali Waldenin keskeisiä kiinnostuksen kohteita, ks. myös Juva 1957, 587; Raiskio 2012, 170.

³⁹¹ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1928; TÄ 1/1931, 9; Nordberg 1980, 388.

³⁹² ks. luvut 7.2–7.4.

Yhtyneiden järjestämä liikuntatoiminta laajeni aluksi ampumaurheilusta muihin suojeluskunnissa harrastettuihin ja työntekijöiden sotilastaitoja ylläpitäneisiin liikuntalajeihin kuten uintiin, hiihtoon ja yleisurheiluun. Tehdas-yhdyskuntiensa kesäisiä uimakouluja, uimanäytöksiä ja uimapromootioita Yhtyneet alkoi järjestää 1930-luvun alkupuolella yhteistyössä MLL:n paikallisosastojen kanssa³⁹³. Jämsänkoskella uimakoulutoimintaa ohjasivat Yhtyneiden rekrytoimat uimaopettajat sekä yhtiön ja MLL:n yhdessä palkkaamat nuorison kesäkaitsijat. Uimapromootioissa uimareiden uimamaisteri-, uimakandidaatti- ja uintimerkkisuorituksia arvioivat yhtiön uimaopettajat tai tehdasjohdon tapahtumille erikseen nimeämät promoottorit. Yhtyneiden järjestämä uintitoiminta ja Koski-Keskisen rantaan rakentama uimalaitos innostivat jämsänkoskelaisia uimareita siinä määrin, että vuonna 1936 paikkakunnalle perustettiin oma uimaseura.³⁹⁴ Vuonna 1937 uimaseuran toiminta siirtyi kuitenkin Jämsänkosken Ilveksen alaisuuteen, mitä selitti se, että valtaosa uimaseuran perustajajäsenistäkin oli ilvesläisiä³⁹⁵.

Maastohiihtoharrastuksen läpilyöntiä Suomessa 1920–30-luvuilla edistivät suomalaisten hiihtäjien menestys kansainvälisissä arvokisoissa ja lajin kehitys tasamaahiihdosta murtomaille. Maaseudulla sijaitsevissa Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissa hiihto oli luontainen liikuntamuoto. Suojeluskunta, urheiluseurat ja muut paikalliset yhdistykset olivat jo aiemmin organisoineet hiihtoharjoituksia ja hiihtokilpailuja yhtiön tehdaspaikkakunnilla, mutta 1930-luvulla merkittäviksi talviurheilutapahtumiksi yhdyskunnissa muodostuivat Yhtyneiden järjestämät *tehdashiihdot*. Tehdashiihdoista kasvoi paikallisia massaurheilutapahtumia, joiden eri sarjoihin voivat osallistua niin miehet, naiset, eläkeläiset kuin yhtiön palveluksessa olevien lapset. Tehdashiihdoissa kilpailtiin myös Yhtyneiden paikallisten osastojen väliset prosenttikilpailut, joissa voittaja ratkaistiin vertailemalla eri osastojen työntekijöiden osanottoprosentteja.³⁹⁶

Jämsänkoskellakin hiihtotoiminta keskittyi aluksi suojeluskunnan ja myöhemmin urheiluseurojen alaisuuteen³⁹⁷. Yhtiön järjestämät tehdashiihdot aloitettiin paikkakunnalla 1930-luvun alussa³⁹⁸. Vuonna 1936 Jämsänkosken tehdashiihtoihin osallistui yhteensä 633 henkeä, joista lapsia oli 52. Varsinaiseen ohjelmaan sisältyi osastojen välinen prosenttikilpailu, miesten henkilökohtainen kilpailu ja naisten viiden kilometrin prosenttihiihto. Vanhin osanottaja oli 66-

³⁹³ Nordberg 1980, 395.

³⁹⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1936–1939. Huom. Jämsänkoskella Yhtyneet oli MLL:n toiminnan päärahoittaja. Esimerkiksi vuonna 1936 MLL:n paikallisosaston noin 47 600 markan (17 490 euroa) kokonaismenoista 46 prosenttia katettiin Yhtyneiden lahjoituksella (22 000 mk) ja 21 prosenttia edellisen vuoden säästöillä (9 900 mk). UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.10.–31.12.1936.

³⁹⁵ Krapu 2000, 61.

³⁹⁶ Nordberg 1980, 393; ks. esim. TÄ 1/1933, 17–18.

³⁹⁷ ks. Krapu 2000, 21; Mäkinen 2007, 58.

³⁹⁸ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 23.

vuotias koneenhoitaja Antti Paasio.³⁹⁹ Vuonna 1937 Jämsänkosken tehdashiihdoissa kilpailtiin ensimmäistä kertaa myös naisten ”*kuuma sarja*”. Prosenttiiihtoonkin osastot olivat saaneet ladulle kaikki kynnelle kykenevät ja merkittävän joukon yli 50-vuotiaita, joiden ei ollut sääntöjen mukaan pakko osallistua kilpailuun.⁴⁰⁰

Nordbergin mukaan Yhtyneiden tehdashiihtojen osanottoprosentit nousivat uskomattoman korkeiksi, jopa 100 prosenttiin, useilla osastoilla ja kaikilla yhtiön tehtailla. Tehdashiihdoista muodostui yhtiön työntekijöiden yhteishenkeä nostavia tapahtumia, jotka saivat liikkeelle koko henkilökunnan ja osan heidän perheenjäsenistäänkin.⁴⁰¹ Vuonna 1937 Yhtyneet lähetti myös joukon eri tehtaidensa naistyöntekijöitä Pallastunturille tunturiiihtokurssille, mistä muodostui myöhemmin yhtiön vuosittainen perinne. Yhtyneiden tehtaiden välisiä hiihtomestaruuskilpailuja ei kuitenkaan järjestetty ennen 1940-lukua, koska niille ei löytynyt tilaa yhtiön tehdaspaikkakuntien suojeluskuntien ja urheiluseurojen tiiviistä kilpailukalentereista.⁴⁰²

Yleisurheilun ja jalkapallon harrastamisen lisääntymiseen Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla vaikuttivat keskeisesti yhtiön toimenpiteet yhdyskuntien urheilukenttäolosuhteiden parantamiseksi. Yhtyneiden ensimmäiset yleisurheilun mestaruuskilpailut järjestettiin Jämsänkoskella vuonna 1935, kun yhtiön tehdaspaikkakunnat Valkeakoskea lukuun ottamatta olivat saaneet omat urheilukenttensä.⁴⁰³ Urheilutapahtumaa seuranneen 700 katsojan joukkoon kuului myös kenraali Rudolf Walden, joka avajaispuheessaan purki yhtiön mestaruuskilpailujen järjestämisen syytä: ”*Tähän on ryhdytty ei ainoastaan maamme nuorison urheilukunnan kohottamiseksi, vaan myöskin tehtaiden välisen vilkkaamman kanssakäymisen aikaansaamiseksi sekä yhteishengen kasvattamiseksi kullakin tehtaalla eri aloilla ja eri tehtävissä toimivien kesken.*”⁴⁰⁴ Yhtiöjohdon tavoitteiden mukaisesti Yhtyneiden mestaruuskilpailut saivatkin 1930-luvun loppupuolella aikaan huomattavaa urheiluturismia tehdaspaikkakunnalta toiselle. Pienet tehdaspaikkakunnat saattoivat isännöidä asukaslukuunsa nähden varsin suuria, jopa muutamiiin tuhansiin yltäviä, yleisömääriä, joista koitui isäntätehtaalle ajoittain järjestelyongelmia.⁴⁰⁵

Jalkapallon tunkeutuminen Yhtyneiden urheilutoimintaan tapahtui vuonna 1933, kun Englannin opiskeluvuosinaan jalkapallosta innostunut Juuso Walden käynnisti Valkeakoskella kont-

³⁹⁹ TÄ 14(1)/1936, 39–40.

⁴⁰⁰ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerho 1.1.–31.3.1937; TÄ 17(1)/1937, 41–44.

⁴⁰¹ Nordberg 1980, 393–394; ks. esim. TÄ 10(1)/1935, 27–34.

⁴⁰² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerho 1.1.–31.3.1937; Nordberg 1980, 394–396.

⁴⁰³ Nordberg 1980, 388–390.

⁴⁰⁴ TÄ 12(2)/1935, 53; ks. myös UPM YP D1 VK 1935.

⁴⁰⁵ TÄ 1935–1939; UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 8–9; Nordberg 1980, 390–391; Järjestelyongelmista, ks. esim. UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 20.4.1938.

toripäällikkönä toimiessaan tehdasosastojen välisen puulaakisarjan. Puulaakisarja osoittautui paikkakunnalla jo ensimmäisenä kesänä menestykseksi, jonka mielenkiintoa lisäsi konttori-päällikön järjestämä veikkauskisa.⁴⁰⁶ Jalkapalloa oli pelattu Yhtyneiden tehdaspaikkakuntien puutteellisissa olosuhteissa aiemminkin, mutta yhtiöjohdon tuella lajin harrastuspaikat, harrastusvälineet ja harrastajamäärät alkoivat lisääntyä nopeasti kaikissa yhtiön tehdasyhdyskunnissa⁴⁰⁷. Jämsänkoskella tehdasosastojen välinen jalkapallosarja pelattiin ensimmäisen kerran kesällä 1934 kuuden joukkueen kaksinkertaisena sarjana⁴⁰⁸. Puulaakitoiminnan piirteitä sarja sai vuonna 1935, kun otteluihin ei enää hyväksytty Ilveksen edustusjoukkueen pelaajia. Jalkapalloharrastuksen laajenemista vauhditti paikkakunnalla erityisesti paperitehtaan teknillisellä johtajana vuosina 1924–40 toiminut diplomi-insinööri Antero Nyman, joka oman pelaajauransa ohessa osallistui myös aktiivisesti Jämsänkosken Ilveksen seuratoiminnan kehittämiseen. Esimerkiksi vuonna 1935 Nymanilla oli keskeinen rooli niin kentällä kuin kabineteissa, kun Jämsänkosken tehtaiden joukkue voitti Yhtyneiden ensimmäiset jalkapallon mestaruuskilpailut ja Ilveksen miesjalkapalloilijat Hämeen piirin mestaruuden.⁴⁰⁹

Ammunnan, yleisurheilun ja jalkapallon asema Yhtyneiden urheilutoiminnassa vahvistui entistään vuonna 1935, kun yhtiön hallitus hyväksyi ne tehtaidensa välisen suurottelun viralliseksi lajeiksi. Suurottelun järjestäminen oli osa yhtiön hallituksen samana vuonna vahvistamaa urheiluohjelmaa, jolla pyrittiin yhdenmukaistamaan Yhtyneiden eri tehtaiden urheilutoimintaa.⁴¹⁰ Urheiluohjelmassa määriteltiin esimerkiksi tehtaiden välisten jalkapallo-otteluiden pelitapa sekä yhtiön viralliset yleisurheilu- ja ampumakilpailumuodot, jotka vuodesta 1935 lähtien sisällytettiin Yhtyneiden kyseisten lajien mestaruuskilpailuihin. Vuosittain kilpailussa suurottelussa huomioitiin puolestaan eri tehtaiden parhaiden urheilijoiden tulokset yhtiön ampuma- ja yleisurheilumestaruuskilpailuissa sekä tehdasjoukkueiden keskinäisten jalkapallo-otteluiden lopputulokset.⁴¹¹

Yhtyneet ohjaili urheiluohjelmallaan työntekijöidensä ja tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden lajivalintoja. Esimerkiksi suojeluskunnissa laajasti harrastettu pesäpallo ei vakiinnuttanut asemaansa Valkeakoskella eikä Jämsänkoskella⁴¹², ainakaan miesten urheilumuotona. Nordbergin mukaan miesten pesäpalloharrastusta ei pidetty Yhtyneissä elinkelpoisena, koska sen

⁴⁰⁶ TÄ 7(2)/1933, 24; Nordberg 1980, 391–392; Raiskio 2012, 167.

⁴⁰⁷ Nordberg 1980, 391–392; ks. esim. TÄ 12(2)/1935, 71–73.

⁴⁰⁸ TÄ 9(2)/1934, 15.

⁴⁰⁹ TÄ 13(3)/1935, 106–109; Nordberg 1980, 391–392; Krapu 2000, 51.

⁴¹⁰ TÄ 10(1)/1935, 18–19; UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1935.

⁴¹¹ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1935; TÄ 10(1)/1935, 18–19; Nordberg 1980, 386–389.

⁴¹² ks. Höykinpuro 1980, 15–16; Räsänen 1986, 410; Raiskio 2012, 167.

nähtiin kilpailevan samoista harrastajista jalkapallon, yhtiön virallisen joukkuelajin, kanssa. Aikalaiskertomusten mukaan jalkapalloon mieltynyt Juuso Walden pyrki myös torjumaan miesten pesäpallon harrastamista Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissa.⁴¹³ Jämsänkoskella pesäpallo kaventui 1930-luvun loppupuolelle tultaessa ensisijaisesti naisten ja lasten harrastukseksi⁴¹⁴. Yhtiön tehdaspaikkakunnista lajikehitys oli poikkeavaa Myllykoskella, missä jalkapallo ei saanut aluksi jalansijaa vahvan pesäpallokulttuurin vuoksi. Vuonna 1934 Myllykoskella pelattiin poikkeuksellisesti tehdasosastojen välinen yhdistetty jalkapallo- ja pesäpallosarja, jossa jalkapallo-ottelun voitosta tosin sai pisteen enemmän kuin pesäpallo-ottelun voitosta.⁴¹⁵

Yhtyneiden virallinen urheiluohjelmakaan ei pysäyttänyt yhtiön tehdasyhdyskunnissa alkannutta urheiluvallikoiman monipuolistumista, mikä jatkui 1930-luvun loppupuolella. Ennen toista maailmansotaa yhtiön tehdaspaikkakunnilla lisääntyi vielä suunnistuksen, painin, mäkihypyn ja jääpelien harrastaminen. Suunnistusharrastus jalostui suojeluskuntien harjoitusohjelmaan 1920-luvulla kuuluneista tiedustelujuoksusta ja -hiihdosta. Yhtyneiden tehtaiden urheilutoimintaan suunnistus nousi 1930-luvun lopulla ja yhtiön mestaruuskilpailuihin vuonna 1945. Painin, mäkihypyn ja jääpallon harrastajamäärien kasvuun Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissa vaikuttivat olennaisesti yhtiön lajien harrastusolosuhteiden kehittämistoimet.⁴¹⁶

Jämsänkoskella suunnistusharjoituksia ja -kilpailuja järjestivät ennen toista maailmansotaa pääasiassa suojeluskunta ja lottajärjestö. Mäkihypyn ja painin harrastajamäärät lisääntyivät paikkakunnalla vuoden 1937 jälkeen, kun yhtiön rakentama hyppyrämäki ja uuden seuratalon voimailutila paransivat harrastusolosuhteita.⁴¹⁷ Luistelua ja jääpalloa Jämsänkoskella harrastettiin jo 1930-luvun alussa. Lajien harrastusmahdollisuudet kehittyivät merkittävästi, kun yhtiö alkoi ylläpitää talvesta 1937 lähtien luistinrataa omistamallaan urheilukentällä. Aiemmin luistinratana toimineen Koski-Keskisen jää oli osoittautunut sään ja veden korkeuden muutoksia heikosti kestäväksi.⁴¹⁸ Jääkiekkoakin Jämsänkoskella kokeiltiin vuosina 1935–1937, mutta olemassa olleen jääpallotoiminnan takia laji ei vakiinnuttanut asemaansa paikkakunnalla ennen 1950-lukua⁴¹⁹.

⁴¹³ ks. Virtanen 1980, 28–29; Räsänen 1986, 410; Nordberg 1998, 387; Teider 2003, 83–84.

⁴¹⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjotomukset 1936–1939.

⁴¹⁵ TÄ 9(2)/1934, 31; Nordberg 1980, 393.

⁴¹⁶ UPM, YP, C10, Kolkka 1970; Nordberg 1980, 394–395.

⁴¹⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjotomukset 1936–1939; ks. myös Nordberg 1980, 395.

⁴¹⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjotomukset 1936–1939; Jämsänkosken varhaisesta luistelutoiminnasta, ks. TÄ 1/1931, 12–13.

⁴¹⁹ TÄ 17(1)/1937, 36; Nordberg 1980, 395; Krapu 2000, 13–16.

KUVA 3. Aikuisia ja lapsia Koski-Keskisen jäällä Jämsänkosken tehdashiihdoissa vuonna 1941.⁴²⁰

Keskeinen havainto Yhtyneiden järjestämän liikuntatoiminnan paikallisesta tarkastelusta on, ettei yhtiön liikuntatoiminta 1930-luvulla tai myöhemminkään rajoittunut vain nuoremmille työntekijöille suunnattuun kilpaurheiluun. Yhtiö järjesti tehdasyhdyskunnissaan liikuntatoimintaa myös työntekijöidensä perheille ja ikääntyneille, vaikka Yhtyneitä käsittelevissä historiankirjoituksissa enemmän palstatilaa ovatkin saaneet yhtiön mestaruuskilpailut, mestarit ja kansainvälisiin kilpailuihin osallistuneet edustusurheilijat⁴²¹. Yhtyneiden urheilukilpailujärjestelmä oli moniportainen sisältäen sekä tehdasosastojen työntekijämassoille että yhtiön parhaimmille kilpaurheilijoille suunnattua kilpailutoimintaa. Yhtyneiden laajan urheiluohjelman tunnuslauseena 1930-luvulla oli ”*Terveyttä urheilemalla*”⁴²².

Liikunta oli keskeisessä osassa myös Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissaan harjoittamassa nuorisotyössä, jolla yhtiö pyrki vaikuttamaan tulevien työntekijöidensä vapaa-ajan harrastuksiin⁴²³ ja toisaalta kasvattamaan heitä yhtiön edustamaan arvomaailmaan⁴²⁴. Jämsänkoskella

⁴²⁰ UPM, VA, Ur4, C633.

⁴²¹ ks. esim. TÄ 1935–1939; Juva 1957, 385–391; Nordberg 1980, 386–396.

⁴²² TÄ 22(3)/1938, 68.

⁴²³ ks. TÄ 12(2)/1935, 61–62.

⁴²⁴ Raiskio 2012, 214.

Yhtyneiden nuorisotyö keskittyi 1930-luvulta lähtien pääasiassa lasten liikuntapainotteisten kesäkerhojen ja kesäleirien järjestämiseen sekä nuorten kerhotoiminnan olosuhteiden kuten leikkikenttien ja kerhotilojen parantamiseen. Kesäkerhoja ja kesäleirejä yhtiö järjesti yhteistyössä MLL:n paikallisosaston kanssa ja niiden ohjelmaan sisältyi muun muassa voimistelua, yleisurheilua, palloilua, laululeikkejä ja retkeilyä. Kesäkerhot kytkeytyivät kiinteästi yhtiön paikkakunnalla järjestämään uimakoulutoimintaan. Jämsänkospelaisille nuorille ympärivuotista kerhotoimintaa järjestivät ensisijaisesti suojeluskunta, paikkakunnalle 1930-luvulla perustetut partiojärjestöt, urheiluseurat sekä muut nuorisotyötä tehneet yhdistykset.⁴²⁵

7.2 Järjestötoiminnan tukikohdista urheilupaikkarakentamiseen

Yhtyneiden Paperitehtaiden sosiaalitoiminnan keskeiseksi osa-alueeksi 1920-luvun loppupuolella muodostui työntekijöiden ja heidän perheidensä vapaa-ajantoiminnan järjestäminen. Samalla yhtiön johto alkoi kiinnittää huomiota tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden harrastustoimintaa palvelevien tukikohtien rakentamiseen. Rudolf Waldenille tehdasyhdyskuntien seura- ja kerhotilojen merkitystä avasivat erityisesti vuoden 1927 tapahtumat, minkä jälkeen Yhtyneet pyrkivät ”*epäpoliittisia kokoushuoneistoja järjestämällä*” ylläpitämään työntekijöidensä tyytyväisyyttä, viihtyvyyttä ja työrauhaa.⁴²⁶ Waldenin toiveena oli, että yhtiön rakentamat, sisustamat ja ylläpitämät kerhotilat ”*muodostuisivat yhteiseksi kodiksi tehdasyhdyskunnan koko väestölle*”. Samalla hän uskoi, että kerhotalojen suojissa ”*eri portaissa toimivat voisivat perheineen tulla lähemmäksi toisiaan ja tuntea kaikki kuuluvansa yhteen suureen perheeseen*”.⁴²⁷

Jämsänkoscella asukkaiden seura- ja kerhotoimintaa palvelevan tukikohdan tarve konkretisoitui vuoden 1925 jälkeen, kun tehtaan virkailijoiden ja työntekijöiden yhteisvoimin rakentama seuratalo luovutettiin kirkoksi vasta perustetulle seurakunnalle. Seuratalon menetyksen takia seura- ja valistustoiminta heikkenivät paikkakunnalla, eikä tilannetta helpottanut tehtaan näkökulmasta sekään, että paikallisen työväenyhdistyksen talolla harrastustoiminta jatkui vilkkaana.⁴²⁸ Jämsänkoscen kerhotilaongelma ratkaistiinkin Yhtyneiden hallituksessa nopeasti jo vuonna 1927, kun paikkakunnalla toimintansa lopettaneen vanhan paperitehtaan yläkerta päätettiin muuttaa uudeksi seurataloksi. Uuden seuratalon valmistumista viivästytti yhtiön Jämsänkoscella toteuttamat muut rakennustyöt, mutta syksystä 1932 lähtien se jo palveli moni-

⁴²⁵ TÄ 9(2)/1934, 27–29; UPM, YP, C6, Jämsänkoscen tehtaiden sosiaalikerhomukset 1936–1955.

⁴²⁶ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1928–1930; Juva 1957, 392; Nordberg 1980, 368.

⁴²⁷ Juva 1957, 397.

⁴²⁸ Nordberg 1980, 368.

puolisesti tehdasyhdyskunnan asukkaiden tarpeita. Juhla-, ruokailu- ja lukutilojen lisäksi uusi seuratalo tarjosi puitteet monien yhdistysten ja seurojen perustoiminnalle. Yhtyneiden johdon arvomaailmaa heijastaen merkittävimmille paikoille talossa asettuivat Jämsänkosken kunnan-toimisto, suojeluskunnan kanslia ja VPK:n kokoushuone.⁴²⁹ Yhtiön vuosikertomuksessa Jäm-sänkosken uuden seuratalon todettiin tarjoavan ”valkoiselle ja marxilaisia oppeja vieroksu-valle väelle rauhallisen suojan lomahetkiensä vietolle, sekä mahdollisuuden henkiseen ja aat-teelliseen yhteistyöhön”⁴³⁰.

KUVA 4. Ilveslinna vuonna 1937.⁴³¹

Jämsänkosken uuden seuratalon tuhouduttua tulipalossa kesällä 1936 Yhtyneet alkoi rakentaa pikaisesti palaneen paikalle seuraavaa. Uuden rakennuksen piirustukset teki yhtiön pääarkki-tehtinä 1920–30-luvuilla toiminut Wäinö G. Palmqvist, joka joutui luonnollisesti huomioi-maan suunnittelutyössä patruuna Rudolf Waldenin näkemykset. Waldenin mieltymysten mu-kaisesti uusi rakennus sai vaikutteita maurilaistyyllisestä Espanjan Alcazarin linnoituksesta, johon patruuna oli törmännyt ”erästä kuvalehteä selatessaan”. Valmistuessaan vuonna 1937 Jämsänkosken uusi seuratalo, *Ilveslinna*, oli kuitenkin yksi ajanmukaisimpia ja monipuoli-simpia seurataloja Suomessa ja vaalean tyylitellyn julkisivunsa takia vanhan rapistuneen teh-daskylän selkeä vastakohta. Ilveslennastakin suurimmat tilat varattiin Jämsänkosken kunnan-

⁴²⁹ TÄ 1/1933, 3-5; Nordberg 1980, 368; ks. myös Juva 1957, 393.

⁴³⁰ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1932.

⁴³¹ UPM, VA, Jki 2, B416.

toimistolle ja puhelinkeskukselle sekä suojeluskunnan kanslialle, varastolle ja pienoisampumaradalle. Kokous- ja toimitilat saivat rakennuksesta myös MLL:n kerhot, Jämsänkosken Ilves ja muutamat muut liikuntakasvatustyötä tehneet toimijat.⁴³²

Tehdasyhdyskuntiansa viihtyisyyden lisäämiseksi ja tehtaidensa työrauhan turvaamiseksi Yhtyneet alkoi kehittää 1920-luvun loppupuolelta lähtien suunnitelmallisesti myös tehdaspaikkakuntiansa liikunnan harrastusolosuhteita. Urheilukenttiä, -laitoksia ja -paikkoja rakentamalla yhtiö loi edellytyksiä niin oman urheilutoimintansa kehittämiseksi kuin tehdasyhdyskuntiansa järjestöjen ja asukkaiden liikuntatoiminnalle.⁴³³ Jo 1920-luvulla Yhtyneet oli rakentanut tehtaidensa alueille ampumaratoja, jotka palvelivat tehdasyhdyskuntien suojeluskuntien toimintaa ja mahdollistivat yhtiön ampumamestaruuskilpailujen aloittamisen vuonna 1924. Seuraavan vuosikymmenen aikana näitä ampumaratoja paranneltiin ja täydennettiin, minkä lisäksi yhtiön liikuntapaikkarakentaminen alkoi suuntautua muidenkin liikuntalajien tarpeisiin.⁴³⁴

Jämsänkoskella Yhtyneet ei useinkaan ollut ainoa osakas urheilupaikkahankkeissa. Vuonna 1930 paikkakunnalle perustettiin urheilukentän rakentamista varten osakeyhtiö, *Jämsänkosken Urheilukenttä Oy*, jonka osakkaita olivat Jämsänkosken VPK, työväenyhdistyksen voimistelu- ja urheiluseura Jyry, suojeluskunta, kunta, Yhtyneet Paperitehtaat Oy ja yksityiset henkilöt. Urheilukentän rakennustyöt alkoivat heti, kun Yhtyneet ilmoitti luovuttavansa kentän tarvitseman maa-alueen Saukonmutkasta, Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan keskustan välittömästä läheisyydestä. Jämsänkosken urheilukenttähanke sai valtionavustusta 10 000 markkaa (3 532 euroa) ja valmistui vuonna 1932⁴³⁵. Yhtyneet rakensi myös vuonna 1936 urheilukentän yhteyteen oman hyppytorneilla varustetun uimalaitoksen, minne se siirsi kesäisen uimakoulutoimintansa⁴³⁶. Myöhemmin Yhtyneet hankki itselleen kaikki urheilukenttäyhtiön osakkeet⁴³⁷.

Jämsänkosken ensimmäisen kunnollisen hyppyrimäen Yhtyneet rakensi Ilveksen ja suojeluskunnan aloitteesta vuosina 1936–1937. Oinaslahden läheisyyteen valmistunutta, 40–45 metrin hypyt mahdollistanutta hyppyrimäkeä kävivät alkuvaiheessa kokeilemassa muun muassa norjalaiset mäkihyppääjät.⁴³⁸ Hyppyrimäen vihkiäistilaisuudesta helmikuussa 1937 muodostui

⁴³² TÄ 19(3)/1937, 4-9; Juva 1957, 393–394; Nordberg 1980, 368–370.

⁴³³ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1928–1930; Juva 1957, 387.

⁴³⁴ Juva 1957, 385–387; Nordberg 1980, 388–389.

⁴³⁵ TÄ 1/1931, 6; TÄ 1/1933, 2.

⁴³⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjotukset 1936.

⁴³⁷ Nordberg 1980, 388.

⁴³⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjotus 1.10.–31.12.1936; TÄ 17(1)/1937, 32–33; Räsänen

myös paikkakunnan talviurheilukauden kärkitapahtuma, joka keräsi lähes 1000 katsojaa. ”*Jo vihkiäistilaisuudessa uskalsivat jämsänkoskelaiset lähteä kilpasille vieraspaikkakuntalaisten ”tekijämiesten” kanssa, vaikka olivat treenanneet vasta parisen viikkoa*”, kerrottiin Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksessa keväältä 1937.⁴³⁹

Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan sisäliikuntapaikkojen puutteeseen Yhtyneet vastasi järjestämällä vuonna 1937 valmistuneen Ilveslinnan tiloja paikkakunnan liikuntakasvatustoimijoiden käyttöön. Pian avajaistilaisuuden jälkeen Ilveslinnan juhla- ja painisalit täyttyivätkin eriklaisista ja eri sukupuolta olevista liikunnan harrastajista, erityisesti Ilveksen voimistelijoista, painijoista ja nyrkkeilijöistä. Rakennuksen kerhohuoneita pääsivät käyttämään myös MLL:n kerhot, partiotyöt ja suojeluskunnan poikaosasto silloin, kun sopivia tiloja ei muualta löytynyt. Ennen Ilveslinnan valmistumista esimerkiksi Ilveksen voimailujaosto oli harjoitellut paikkakunnan elokuvateatterissa.⁴⁴⁰

Yhtyneiden Jämsänkoskelle rakentamien urheilukentän ja seuratalon merkitystä paikkakunnan liikuntatoiminnan kehitykselle korostettiin myös *Työn Äärestä* -lehden aikalaiskirjoituksissa: ”*Seuratalo ja urheilukenttä ovat kumpikin tekijöitä, joiden vaikutuksesta taantumus muuttuu edistykseksi, urheilun taivas kirkastuu, rintama laajenee ja rivit tihenevät. Uusien miesten mukaantulo antaa intoa niillekin, joiden innostus jo mainituista syistä oli laimennut tai kokonaan sammunut.*”⁴⁴¹ On kuitenkin huomattava, että yhtiön omistamat liikuntapaikat eivät olleet 1930-luvulla eivätkä välttämättä myöhemminkään tasapuolisesti kaikkien paikkakunnan liikuntakasvatustoimijoiden käytettävissä.

Työväenyhdistyksen voimistelu- ja urheiluseura Jyry oli 1930-luvun alussa mukana Jämsänkosken urheilukenttähankkeessa. Seura ei kuitenkaan pystynyt maksamaan kerralla merkitsemiensä Jämsänkosken Urheilukenttä Oy:n osakkeiden loppuhintaa, kun yhtiö sitä vaati vuonna 1933. Maksuvaikeuksien takia Jyryn täytyi luopua kaikista urheilukenttäyhtiön osakkeistaan ja urheilukentän käyttöoikeudesta, mikä iski raskaasti seuran yleisurheilutoimintaan.⁴⁴²

1986, 404.

⁴³⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–31.3.1937.

⁴⁴⁰ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1936–1937.

⁴⁴¹ TÄ 7(2)/1933, 18. Eskon urheilupakina Jämsänkoskelta, ”Hiilimurskalta, hyppylaudalta ja heittoympyrästä”; ks. myös TÄ 1/1933, 3-5.

⁴⁴² Mäkinen 2007, 18; ks. myös Nordberg 1980, 397.

KUVA 5. Jämsänkosken keskustan urheilukenttä ja uimalaitos vuonna 1956.⁴⁴³

Jyryn historiaa tutkineen Mikko Mäkisen mukaan seuran asiakirjoissa kummeksuttiin urheilukenttäyhtiön jyrkkää menettelytapaa ja seuran poissulkemista, koska urheilukenttähanketta oli rahoitettu julkisin varoin⁴⁴⁴. Asiaan lienee vaikuttanut 1930-luvun yleinen oikeistopoliittinen ilmapiiri, joka ilmeni Jämsänkoskella poikkeuksellisen vahvana oikeistoradikalismina⁴⁴⁵. Yhtyneiden paikallisjohtokin kontrolloi Jyryn toimintaympäristöä kovalla kädellä, sillä Jämsänkosken urheilukenttää ja Ilveslinnan liikuntatiloja jyryläiset pääsivät käyttämään vasta toisen maailmansodan jälkeen⁴⁴⁶. Jämsänkosken työväentalolta katkaistiin yhtiön myymä sähkövirta uudenvuoden yönä 1932, eikä sähköä kytketty takaisin ennen tehtaiden isännöitsijän vaihtumista vuonna 1939. Väliajan työväentalolla jouduttiin toimimaan sähkögeneraattorin antamalla valaistuksella⁴⁴⁷.

7.3 Suojeluskunta- ja lottajärjestöt tehdasyhdyskuntien johtavia liikuntatoimijoita

Suojeluskunta- ja lottajärjestöt olivat Yhtyneiden tehdaspaikkakuntien johtavia järjestöjä 1920-luvun alkuvuosista aina vuoteen 1944, jolloin ne välirauhansopimuksen velvoittamana

⁴⁴³ UPM, VA, Jki 8, B562.

⁴⁴⁴ Mäkinen 2007, 18.

⁴⁴⁵ ks. luku 6.2; Nordberg 1980, 328; Räsänen 1986, 227–230; Häggman 2006, 226–227.

⁴⁴⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–30.6.1945; Peltonen 2002, 16; Mäkinen 2007, 22.

⁴⁴⁷ Nordberg 1980, 328; Peltonen 2002, 24, 94.

lakkautettiin. Maanpuolustustyöhön aktiivisesti osallistunut Rudolf Walden ei toiminut itse tehdasyhdyskuntiansa suojeluskunnissa mutta tuki toimintaa henkilökohtaisesti ja johtamiensa teollisuuslaitosten kautta⁴⁴⁸. Yhtyneet käytti 1920–30-luvuilla merkittävästi resursseja yhtiön tehdaspaikkakunnille perustettujen suojeluskuntien aseiden ja varusteiden hankkimiseen sekä suojeluskuntatoimintaa palvelevien tilojen kuten ampumaratojen, urheilukenttien, kokous-, kerho- ja varastotilojen järjestämiseen. Yhtiö saattoi myös maksaa suojeluskuntien paikallis-päälliköiden palkkakuluja ja osoittaa työntekijöitään avustamaan suojeluskunta- ja lottajärjestöjen toimintaa. Valtaosa yhtiön yleishyödyllisiin tarkoituksiin kohdistamista vuosittaisista määrärahoistakin meni suojeluskunta- ja lottajärjestöille.⁴⁴⁹ Nordbergin mukaan Yhtyneiden avustukset kattoivat noin 60–80 %:a yhtiön tehdasyhdyskuntien suojeluskuntien vuosittaisista menoista. Kokonaisuudessaan suojeluskunta- ja lottajärjestöt saivat Yhtyneiltä toiminta-aikanaan noin 2,5 miljoonaa markkaa avustusmäärärahoja.⁴⁵⁰ Yhtiön tehdasyhdyskuntien suojeluskuntien ja lottajärjestöjen toimintaa kuvattiin myös usein *Työn Äärestä* -henkilöstölehdessä⁴⁵¹. Yhtyneiden ohella suojeluskuntatoiminnan tukeminen oli mittavaa muissakin suomalaisissa suurteollisuusyrityksissä, minkä takia tehdasyhdyskuntien suojeluskuntia saatettiin nimittää perustellusti *tehdassuojeluskunniksi*⁴⁵².

Aina 1930-luvun puoliväliin saakka suojeluskuntien toiminta Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla oli vahvasti urheilupainotteista sisältäen harjoitus- ja kilpailutoimintaa erilaisissa sotilastaitoja ylläpitävissä liikuntalajeissa kuten ammunnessa, hiihdossa, yleisurheilussa, uinnissa, voimistelussa, pesäpallossa ja suunnistuksessa. Varsinaisia sotilastaitojaan suojeluskuntalaiset paransivat erikseen järjestämässään harjoituksissa ja leireillä. Suojeluskuntiin kuuluvien vuosittaiset harjoitusmäärät eivät kuitenkaan nousseet merkittävälle tasolle ennen 1930-lukua, jolloin suojeluskuntalaiset vasta laajemmin aktivoituivat suojeluskuntaurheiluun ja muuhun järjestötoimintaan. Kuvaavaa on, että 1920-luvun puolivälissä Yhtyneiden tehdaspaikkakuntien suojeluskuntalaisten jäsenkohtaiset harjoitustuntimäärät olivat keskimäärin 15 tuntia vuodessa, kun 1930-luvun lopulla vastaava luku oli 75–100 tuntia vuodessa. Yhtiön tehdaspaikkakunnista suojeluskuntatoiminta oli vilkkainta Valkeakoskella ja Jämsänkoskella.⁴⁵³

⁴⁴⁸ Kenraali Rudolf Walden oli keskeisessä asemassa niin suojeluskuntien perustamisessa, toiminnan kehittämisessä 1920–30-luvuilla, kuin niiden hajottamisessa vuonna 1944, jolloin hän J. K. Paasikiven hallituksen puolustusministerinä joutui presidentti Mannerheimin kanssa allekirjoittamaan eduskunnan hyväksymän lain suojeluskuntajärjestön lakkauttamisesta. ks. Juva 1957, 191–192, 559, 631; Nordberg 1980, 474.

⁴⁴⁹ Juva 1957, 424–426; Nordberg 1980, 381–384; Raiskio 2012, 189–191.

⁴⁵⁰ Nordberg 1980, 384.

⁴⁵¹ ks. esim. TÄ 22(3)/1938, 51–57.

⁴⁵² ks. Vasara 1997, 83–84, 343–348.

⁴⁵³ Nordberg 1980, 381–382.

KUVA 6. Jämsänkosken suojeluskunnan lipunnaulaustilaisuudessa helmikuussa 1933 oli läsnä Jämsänkosken tehtaiden silloista ja tulevaa paikallisjohtoa sekä muita Yhtyneissä myöhemmin uraa luoneita virkailijoita.⁴⁵⁴

Jämsänkoskelle perustettiin suojeluskunnan ja lottajärjestön paikallisosastot kunnan itsenäistyttyä vuonna 1926, mutta aiemminkin paikkakunnalla oli toiminut Jämsän suojeluskunnan kyläosasto⁴⁵⁵. Yhtyneiden paikallisjohtoa lähti painokkaasti mukaan suojeluskunnan toimintaan heti paikallisosaston perustamisesta lähtien. Jämsänkosken suojeluskunnan ensimmäiseen esikuntaan kuuluivat esimerkiksi isännöitsijä Gustav Lindblad ja varajäsenenä paperitehtaan teknillinen johtaja Antero Nyman, joka toimi myös suojeluskunnan paikallispäällikkönä vuosina 1929–30. Myöhemmin 1920-luvulla suojeluskunnan esikuntaan liittyivät Jämsänkosken tehtaiden isännöitsijänä vuosina 1926–39 toiminut Veli Byström ja konttoripäällikkönä vuosina 1929–32 toiminut Aarne Koskelo. Koskelo toimi suojeluskunnan paikallispäällikkönä

⁴⁵⁴ UPM, VA, Sk3, C1729; Seisomassa vasemmalta: Väinö Mella (maanviljelijä, Jämsänkosken Ilveksen puheenjohtaja 1930), Unto Aarnio, Lauri Tiilikka (Yhtyneet Paperitehtaat Jämsänkosken isännöitsijä 1939–1969), Otto Sovijärvi, Antero Nyman (YPJ:n paperitehtaan teknillinen johtaja, Ilveksen perustajajäsen ja puheenjohtaja 1935–1939), Veli Byström (YPJ:n isännöitsijä 1926–1939), K.A. Volanen (YPJ:n metsänhoitaja 1920–1940, Yhtyneiden Paperitehtaiden metsäpäällikkö 1940–1951), Olof Palmgren (YPJ:n isännöitsijä 1969–1976, Ilveksen puheenjohtaja 1955–1956, 1962–1963), Iida Lehtonen, Alfred Laulainen, Hilma Lehtioksa, Lyyli Byström, Aura Sulkanen, Iina Seppänen, Sylvi Haarla, Ilmi Nyman. Edessä naulaamassa paikallispäällikkö Kaarlo Helin (Hii-liä); ks. myös Nordberg 1980, 382.

⁴⁵⁵ TÄ 14(1)/1936, 9-11; Räsänen 1986, 385–386.

vuosina 1931–32.⁴⁵⁶

Yhtyneiden tuella Jämsänkosken suojeluskunnan käyttöön rakennettiin 1920–30-luvuilla ampumarata, muita urheilupaikkoja sekä kokous- ja varastotilat, ensin uuteen seurataloon ja myöhemmin Ilveslinna⁴⁵⁷. Soveltuvien harrastustilojen ansiosta suojeluskunnan toiminnasta muodostui urheilupainotteista ja monipuolista, vaikka järjestön päätavoitteena oli luonnollisesti sotilastaitojen ylläpito ja kehittäminen. Ammunnan ohella Jämsänkosken suojeluskunnan ohjelmaan sisältyi toiminnan alkuvuosina hiihtoa, ampumahiihtoa, yleisurheilua ja palloilua. Myöhemmin 1930-luvulla ohjelmaan kuuluivat myös suunnistusharjoitukset ja suunnistuskilpailut sekä suojeluskunnan ryhmien väliset kuntoisuus- eli partiokilpailut, missä keskeisessä osassa olivat erilaiset hiihto-, yleisurheilu- ja ampumamuodot.⁴⁵⁸ Vuoteen 1932 mennessä suojeluskunnan jäsenmäärä oli kasvanut niin suureksi, että partiokilpailuihin saattoi osallistua Haaviston ja Jämsänkosken kyläosastojen lisäksi ryhmiä tehtaiden eri osastoilta.⁴⁵⁹

Suojeluskuntatoiminnan perustan vahvistumista Jämsänkoskella osoittaa paikkakunnan suojeluskunnan jäsenmäärän nelinkertaistuminen ensimmäisen kymmenen toimintavuoden aikana. Toimintainnostuksen kasvua puolestaan kuvaa jäsenkohtaisen vuosittaisen harjoitustuntimäärän kasvu noin 15 tunnista yli 97 tuntiin vuosina 1928–1935.⁴⁶⁰ Tultaessa 1930-luvun loppupuolelle Jämsänkosken suojeluskunnan jäsenmäärä oli noussut jo 150 mieheen ja noin 40 poikaosaston jäseneseen, vaikka seutu ei ollutkaan osaston perustamisen aikaan ”*suojeluskunta-aatteelle ystävällistä*”. Räsänen mukaan Jämsänkosken suojeluskunnan jäsenmäärän tasaista kasvua edistivät tehdasyhtiön voimakas tuki ja suojeluskuntatyön arvostus tehtaiden johdossa.⁴⁶¹ Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla suojeluskuntalaisten harjoitusaktiivisuuden kasvuun vaikuttivat myös koko suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut poliittisen ilmapiirin muutos, oikeistolaisuuden vahvistuminen ja suojeluskuntatoiminnan perustaa vuodesta 1927 vahvistanut laki suojeluskunnista. Tulevaisuutta toiminnalleen luonutta nuorisotyötäkin tehdasyhdyskuntien suojeluskunnat olivat tehneet perustamisissaan poikaosastoissa jo 1920-luvun loppupuolelta lähtien.⁴⁶²

Jämsänkosken suojeluskunta perusti vuonna 1931 poikaosaston urheilupainotteisen nuoriso-

⁴⁵⁶ TÄ 14(1)/1936, 9; ks. kuva 6.

⁴⁵⁷ ks. luku 7.2.

⁴⁵⁸ TÄ 1/1933, 19; UPM YP JÄ SK 1936–1939; Räsänen 1986, 385.

⁴⁵⁹ TÄ 1/1933, 19.

⁴⁶⁰ TÄ 14(1)/1936, 9–11.

⁴⁶¹ Räsänen 1986, 386.

⁴⁶² Nordberg 1980, 381–384; ks. esim. Raiskio 2012, 189–193.

toiminnan järjestämiseksi⁴⁶³. Yhtyneiden paikallisjohdon varautumisesta Jämsänkosken poliittisen kuohunnan seurauksiin kertoo puolestaan se, että yhtiön aseistamalle tehdassuojeluskunnalle järjestyi jo 1930-luvun alussa kokous- ja varastotilat aivan tehtaiden välittömästä läheisyydestä. Kesällä 1932 Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaa vieläpä kaunistettiin ympäröimällä tehdasalue ”*sirolla panssariverkkoaidalla*” ja rakentamalla pääportin sivulle porttivahdin ”*sievä punatiilikattoinen vahtihuone*”⁴⁶⁴. Vapaata liikuskelua alueella tuli rajoittamaan ”*kiiltävänappinen vahtiukko*”⁴⁶⁵.

Tultaessa 1930-luvun loppupuolelle suojeluskuntien liikuntatoiminnan painopiste siirtyi eri urheilulajien harjoitus- ja kilpailutoiminnasta sotilaskuntoisuutta parantavien liikuntamuotojen harjoitteluun. Varsinaisista urheilulajeista ammunta ja hiihto saivat entistä vahvemman aseman samalla, kun suojeluskuntatoiminnan sotilaskoulutukselliset piirteet vahvistuivat.⁴⁶⁶ Jämsänkoskella ammutaharrastuksen vahvistuminen johti *Jämsänkosken suojeluskunnan ampujat* -erikoisseuran perustamiseen lokakuussa 1936. Heti perustamiskokouksessa seura sai 25 jäsentä, joita tuli myöhemmin lisää.⁴⁶⁷ Vuosina 1924–38 Yhtyneiden tehtaiden välisiin ampumakilpailuihin osallistui yhteensä 7855 suojeluskuntalaista⁴⁶⁸.

Rudolf Waldenille ja muullekin Yhtyneiden johdolle suojeluskuntaan kuulumisesta muodostui ”*hyvän miehen merkki*”, mikä näkyi yhtiön palkkapolitiikassa koko kenraalin johtamiskauden ajan. Walden toivoi henkilökohtaisesti mahdollisimman monien tehtaidensa työntekijöiden liittyvän tehdassuojeluskuntiin tai Lotta Svärd -järjestöihin ja tehdasyhdyskuntien poikien suojeluskuntien poikaosastoihin. Toivomus sai aiempaa vahvemman painotuksen 1930-luvulla, jolloin Yhtyneet alkoi luotettavuussyistä suosia suojeluskuntiin kuuluneita ja yhtiön omasta ammattikoulusta valmistuneita työntekijöitä. Samanaikaisesti Yhtyneitä ja kenraali Waldenia myös syytettiin yhtiön tehtailla harjoitetusta ”*mielipidepainostuksesta*”⁴⁶⁹. Useissa aikalaiskertomuksissa on kuvattu, kuinka Yhtyneiden tehtailla työntekijöitä ja töihin pyrkineitä painostettiin liittymään suojeluskuntiin. Nordbergin mukaan suojeluskuntaan kuulumisen ei kuitenkaan voi tulkita olleen Yhtyneiden työntekijöille pakollista, sillä suurimmillaankin yhtiön tehdasyhdyskuntien suojeluskuntien jäsenmäärä vastasi noin kolmannesta yhtiön työntekijämäärästä. Toisaalta yhtiön työhönottoa ei ollut keskitetty ja työhönottoperusteet saattoivat

⁴⁶³ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliskertomukset 1936–1937; Räsänen 1986, 385.

⁴⁶⁴ TÄ 1/1933, 2.

⁴⁶⁵ TÄ 1/1933, 16.

⁴⁶⁶ Nordberg 1980, 381–382; Vasara 1997, 423–479.

⁴⁶⁷ TÄ 16(3)/1936, 137.

⁴⁶⁸ TÄ 22(3)/1938, 52.

⁴⁶⁹ Juva 1957, 426; Nordberg 1980, 82, 384–386; Häggman 2006, 210–211; Raiskio 2012, 191–192.

vaihdella osastoittain.⁴⁷⁰ Vallinneessa ilmapiirissä ja tilanteessa, jossa valtaosa esimiehistä oli suojeluskuntalaisia, monet työntekijät lienevät katsoneen parhaaksi liittyä suojeluskuntaan⁴⁷¹.

Yhtyneiden johdon suhtautuminen maanpuolustustyöhön ei muuttunut edes toisen maailmansodan jälkeen, vaikka suojeluskunta- ja lottajärjestöt lakkautettiin vuonna 1944. Kenraalin viitoittamaa tietä seuraten Yhtyneet pyrki sodan jälkeen huolehtimaan sotaorvoista sekä sankarivainajista, sotainvalideista ja heidän perheistään. Myöhemmin Juuso Waldenin johtamiskaudella yhtiö tuki maanpuolustusjärjestöjä vuosittaisilla avustuksilla ja lahjoituksilla sekä suosi työhönottossa varusmiespalveluksen suorittaneita. Etenkin yhtiön virkailijoilta edellytettiin sotilaskoulutusta, mieluiten reserviupseerikoulutusta.⁴⁷²

7.4 Yhtiö johtamaan tehdasyhdyskuntien liikuntaseuratoimintaa

Yhtyneiden Paperitehtaiden toiminnan alkuvuosina yhtiön tehdaspaikkakunnilla harrastettiin liikuntaa ja urheilua kansalliseen tapaan työväenyhdistysten, vapaaehtoisten palokuntien ja suojeluskuntien kerhoissa ja alaosastoissa. Yhtiön paikalliset tukitoimet kohdistuivat palo- ja suojeluskuntiin, koska työväenyhdistysten toiminnassa Yhtyneiden johto näki omien tavoitteiden ja arvojen vastaisia piirteitä. Varhain 1930-luvulla Yhtyneiden virkailijat alkoivat myös perustaa yhtiön tehdaspaikkakunnille varsinaisia urheiluseuroja. Urheiluseuroja perustamalla yhtiö pyrki monipuolistamaan tehdasyhdyskuntiansa urheilutoimintaa, ulottamaan sitä yhdyskuntien ulkopuolelle ja tarjoamaan kilpailevan vaihtoehdon tehdaspaikkakunnilla jo ennestään toimineille työväen urheiluseuroille.⁴⁷³

Jämsänkoskella Yhtyneiden virkailijat eivät varsinaisesti perustaneet uutta urheiluseuraa vaan lähtivät puhaltamaan henkeä *Jämsänkosken Vapaaehtoisen Palokunnan Urheilijoihin* (VPK:n Urheilijoihin). Seuran perustamisesta, säännöistä ja liittymisestä SVUL:on oli päätetty jo vuoden 1928 lopulla. Toukokuun 2. päivänä vuonna 1930 Jämsänkosken tehtaiden kerhotiloissa järjestettiin VPK:n Urheilijoiden ”henkiinherättämiskokous”, koska aiemman perustamispäätöksen toteuttaminen oli lykkääntynyt yli vuodella.⁴⁷⁴ Yhtiön kiinnostusta seuratoi-

⁴⁷⁰ Nordberg 1980, 385; ks. myös Raiskio 2012, 191; ”Mielipidepainostuksesta” Jämsänkoskella, ks. esim. Peltonen 2002, 17, 21, 31–32.

⁴⁷¹ Vasara 1997, 84.

⁴⁷² Raiskio 2012, 195–197. Juuso Walden osallistui itsekin maanpuolustustyöhön ja yleni reservin majuriksi. Hän kuului Suomen Reserviupseeriliiton valtuuskuntaan vuodesta 1941 lähtien ja toimi sen varapuheenjohtajana vuosina 1958–69.

⁴⁷³ Nordberg 1980, 373, 396–397.

⁴⁷⁴ Nordberg 1980, 397; Krapu 2000, 9. Mainittua päivämäärää on myöhemmin pidetty Jämsänkosken VPK:n Urheilijoiden, sittemmin Jämsänkosken Ilveksen perustamispäivänä.

minnan herättelyyn lienee lisännyt se, että *Jämsänkosken työväenyhdistyksen Voimistelu- ja Urheiluseura Jyry* oli aloittanut toimintansa paikkakunnalla jo keväällä 1927⁴⁷⁵. Henkiinherättämiskokouksessa seuralle valittiin ensimmäinen johtokunta, jonka puheenjohtajaksi nimettiin maanviljelijä Väinö Mella ja jäseniksi muun muassa Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaiden konttoripäällikkö Aarne Koskelo sekä paperitehtaan teknillinen johtaja Antero Nyman. Muutamassa viikossa johtokunta laati VPK:n Urheilijoille uudet säännöt ja käynnisti seuran kilpailutoiminnan jäsenten välisillä maastajuoksukilpailuilla. Vuoden 1930 aikana seura liittyi myös kaikkiin SVUL:n jaostoihin ja aloitti seuraottelut Jämsän Kisailijoita vastaan. Jämsänkosken VPK:sta seura itsenäistyi vuonna 1933 ja otti nimekseen *Voimistelu- ja Urheiluseura Ilveksen*. Nykyisen nimensä *Jämsänkosken Ilves* seura sai vuoden 1957 sääntömuutosten yhteydessä.⁴⁷⁶

Yhtyneet tuki tehdasyhdyskuntiansa porvarillisten urheiluseurojen toimintaa 1930-luvulla vastaavin tukimuodoin kuin tehdassuojeluskuntiaankin⁴⁷⁷. Jämsänkosken urheiluseuroista Yhtyneiden tuki kohdistui ensisijaisesti Ilvekseen, jonka toimintaa edisti merkittävästi vuonna 1932 valmistuneen ja yhtiön hallitseman urheilukentän käyttöoikeus. Myöhemmin 1930-luvulla yhtiö järjesti Ilveksen harrastajien tarpeisiin myös hyppyrimäen, luistinradan sekä toimisto- ja sisäliikuntatilat Ilveslinnan seuratalolta. Koski-Keskisen uimalan ja hyppytornit rakentamalla yhtiö puolestaan innosti jämsänkoskelaisia perustamaan uimaseuran, jonka jäsenet liittyivät Ilvekseen vuonna 1937.⁴⁷⁸ Ilveksestä kehittyikin 1930-luvun aikana useiden lajien yleisseura, jonka toiminta organisoitiin johtokunnan ohjeistamiin mutta taloudellisesti melko itsenäisiin alajaostoihin. Alkuvaiheessa vuonna 1934 Ilveksen alaisuuteen nimettiin pallojaosto, voimailujaosto sekä hiihto- ja yleisurheilutoimintaa johtanut urheilujaosto. Vuosikymmenen edetessä seuran jaostorakenne vielä monipuolistui. Vuonna 1936 Ilvekselle perustettiin erillinen naisjaosto, jonka alaisuuteen seuran naiset järjestäytyivät harrastamaan pesäpalloa, yleisurheilua ja voimistelua.⁴⁷⁹

Piirinmestaruuskisojen ja jämsäläisiä vastaan käytyjen seuraotteluiden ohella ilvesläisten urheiluinnostusta lisäsivät seuran toiminnan alkuvuosina Yhtyneiden tehdaskohtaiset ja tehtaiden väliset urheilumestaruuskilpailut. Yhtyneiden mestaruuskilpailujen ja yhtiön virkailijoiden kuten jalkapallotaustaisen Antero Nymanin toimenpiteiden tuloksena voi nähdä jalkapal-

⁴⁷⁵ ks. Mäkinen 2007, 16.

⁴⁷⁶ Krapu 2000, 9-12.

⁴⁷⁷ ks. luku 7.3.

⁴⁷⁸ ks. luku 7.2; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerromukset 1936–1937; Krapu 2000, 10–13, 61.

⁴⁷⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerromukset 1936–1937; Krapu 2000, 12–13.

lon nousun 1930-luvulla hiihdon ja yleisurheilun rinnalle yhdeksi Ilveksen päälajeista.⁴⁸⁰ Vuonna 1938 Yhtyneet järjesti ensimmäisen kerran Jämsänkosken Ilveksen, Myllykosken Kilpa-Veikkojen, Valkeakosken Hakan ja Simpeleen Urheilijoiden välisen painiottelun, joka *Työn Äärestä* -lehdessä otsikoitiin ”*Yhtyneitten urheiluseurojen*” keskinäiseksi kilpailutapah- tumaksi⁴⁸¹. Kilpailutoimintaa järjestämällä yhtiön johto tukikin erityisesti omikseen kokemi- ensa porvarillisten urheiluseurojen itsenäistä ja yhteistä toimintaa. Jämsänkoskella porvarilli- sen järjestökentän yhteistoiminta ilmeni myös siten, että Ilveksen urheilijat osallistuivat aktii- visesti suojeluskunnan urheilutoimintaan⁴⁸².

Yhtyneiden tuki ”omille” urheiluseuroilleen vahvistui 1930-luvun puoliväliin jälkeen, kun yhtiö valtuutti urheiluohjelmassaan tehtaansa jakamaan vuosittain harkinnanvaraisia avustuk- sia ”*paikalliselle SVUL:n alaiselle seuralle tai tehtaan urheilutoimikunnalle*” ja panokset ampumakilpailuihin. Urheilijoiden osallistumisesta yhtiön mestaruuskilpailuihin Yhtyneet auttoi sitoutumalla maksamaan heidän matkakulunsa ja menetetyn työajan palkkansa.⁴⁸³ Samaan aikaan yhtiö kuitenkin kannusti urheiluseuroja itsenäiseenkin varainhankintaan esimerkiksi luovuttamalla tai vuokraamalla omistamia tiloja kuten seurataloja ja elokuvateattereita seu- rojen varainhankintatarkoituksissa järjestämiin tilaisuuksiin⁴⁸⁴. Vuosikymmenen loppupuolel- la Yhtyneet alkoi myös palkata kesäkausiksi valmentajia kehittämään tehdaspaikkakuntiansa urheiluseurojen urheilutoimintaa, erityisesti jalkapalloharjoittelua. Esimerkiksi kesällä 1937 unkarilainen jalkapallovalmentaja Robert Kiss-Klein vieraili Jämsänkoskella valmentamassa Ilveksen ja paikkakunnan tehdasjoukkueen pelaajia. Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien lisäksi unkarilainen vieraili muillakin suomalaisilla tehdaspaikkakunnilla, sillä yhtiö oli palkannut unkarilaisen yhteistyössä A. Ahlström Oy:n ja Enzo-Gutzeit Oy:n kanssa.⁴⁸⁵ Kesäksi 1938 Jämsänkosken tehtaat puolestaan palkkasivat paikkakunnalle jalkapalloneuvojaksi ja uima- opettajaksi voimistelunopettaja Yrjö Tuhkusen, joka oli toiminut aiemmin Ilveksen jalkapallo- joukkueen valmentajana⁴⁸⁶.

Jämsänkosken Ilveksen johtokunnassa ja jaostoissa toimi 1930-luvulla useampia Yhtyneiden Paperitehtaiden virkailijoita. Seuran ja koko tehdaspaikkakunnan ”*urheilutoiminnan sieluna*” pidettiin yleisesti kuitenkin paperitehtaan teknillistä johtajaa Antero Nymania, joka oli alusta

⁴⁸⁰ Räsänen 1986, 409–410; Krapu 2000, 9-12; ks. myös luku 7.1.

⁴⁸¹ TÄ 20(1)/1938, 42–43.

⁴⁸² Höykinpuro 1980, 14, 46; Räsänen 1986, 409.

⁴⁸³ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 17.5.1935; Nordberg 190, 390.

⁴⁸⁴ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 20.4.1938; 11.6.1938.

⁴⁸⁵ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 9.5.1937; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliker- tomus 1.4.–30.6.1937.

⁴⁸⁶ UPM, YP, C6 Jämsänkosken sosiaaliker tomus 1.1.–31.12.1938; Krapu 2000, 50.

alkaen aktiivisesti mukana Ilveksen seuratoiminnan kehittämisessä⁴⁸⁷. Nymanin monitoimimiehen roolia Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan urheilutoiminnassa kuvaa hyvin, että vuosina 1935–39 hän toimi yhtä aikaa Yhtyneiden urheilutoimintaa organisoineessa urheilulautakunnassa, Jämsänkosken suojeluskunnan esikunnassa ja Ilveksen johtokunnan puheenjohtajana⁴⁸⁸. Jämsänkosken Ilveksen toiminnan voidaan myös todeta olleen ensimmäisen kymmenen toimintavuoden ajan vahvasti yhtiöjohtoista, kun otetaan vielä huomioon, että yhtiö hallinnoi tehdasyhdyskunnan keskeisimpiä urheilupaikkoja. Vuonna 1936 perustetun Ilveksen naisjaoston toimintaakin lähti ohjaamaan Jämsänkosken tehtaiden naispuolinen sosiaalitarkastaja⁴⁸⁹.

Porvarilliseen urheiluseuratoimintaan osallistumisesta muodostui Yhtyneissä 1930-luvulla myös ”hyvän miehen merkki” samalla tavalla kuin suojeluskunnan jäsenyydestä. Porvarillisen järjestökentän tarjoamia harrastustoimintoja suosittiin, usein työväenliikkeen harrastustoiminnan kustannuksella. Aikalaiskertomuksissa on kuvattu, kuinka jotkut tehtaiden esimiestehtävissä olleet halusivat tai vaativat Yhtyneiden palveluksessa olevia soittamaan, näyttelemään ja urheilemaan ainoastaan yhtiön hyväksymissä yhdistyksissä.⁴⁹⁰ Yhtyneiden urheilulautakuntaakin hyväksyi yhtiön yleisurheilu- ja jalkapallomestaruuskilpailuihin vuosina 1935–41 vain SVUL:n ja SPL:n alaisten seurojen urheilijoita⁴⁹¹. Valkeakoskella työntekijöiden urheiluseuravalintoihin liittyneitä työnantajan painostustoimia nimitettiin ”työmaaterroriksi”⁴⁹². Jämsänkoskella Yhtyneiden Ilvestä suosinut liikuntapolitiikka ja työväenliikkeen jäseniin kohdistuneet painostustoimet puolestaan vaikeuttivat merkittävästi työväenyhdistyksen yhteydessä toimineen Voimistelun ja Urheiluseuran toimintaa⁴⁹³.

Jämsänkosken Jyryn toiminta oli alkuvuosinaan 1920-luvun loppupuolella vireää ja innostunut, mitä osoitti seuran oman urheilukentän raivaaminen Myllymäkeen asessori Seppäselältä saadulle entisen ampumaradan maa-alueelle. Samanaikaisesti Jyryn lajikirjokin laajeni seuran alkuperäiseen ohjelmaan kuuluneista voimistelusta ja yleisurheilusta luisteluun ja nyrkkeilyyn. Vuoteen 1930 mennessä Jyryn toiminta oli organisoitu jo viiden eri jaoston alaisuuteen ja seurassa toimi omin varoin koulutettuja ohjaajia.⁴⁹⁴ Varhain 1930-luvulla pula-aika ja Jämsänkosken poliittinen kuohunta alkoivat heijastua niin paikkakunnan työväenyhdistyksen kuin sen yhteydessä toimineen Jyryn toimintaan. Poliittisen painostuksen takia osa yhdistys- ja

⁴⁸⁷ ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken sosiaaliskertomukset 1936; TÄ 13(3)/1935, 106; Krapu 2000, 12, 51.

⁴⁸⁸ TÄ 14(1)/1936, 9; UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 2; Nordberg 1980, 389; Krapu 2000, 9-12, 76–77.

⁴⁸⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliskertomukset 1936.

⁴⁹⁰ ks. Nordberg 1980, 373–376; Häggman 2006, 212–213; Raiskio 2012, 160–161.

⁴⁹¹ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 17.5.1935; Nordberg 1980, 390.

⁴⁹² ks. Raiskio 2012, 223–227.

⁴⁹³ ks. esim. Räsänen 1986, 406; Mäkinen 2007, 18–19.

⁴⁹⁴ Räsänen 1986, 406–407; Mäkinen 2007, 16–17.

seura-aktiiveista jättäytyi pois Jyryn toiminnasta ja osa muutti töiden perässä muualle.⁴⁹⁵ Samaan aikaan tehdas ja tehdasyhtiön tukema Ilves alkoivat myös tunkeutua Jyryn hallitsemalle jämsänkoslaisen liikunnan kentälle omaa kilpailevaa urheilutoimintaa järjestämällä⁴⁹⁶. Jämsänkosken työväenyhdistyksessä toimineen Pentti Nurmisen mukaan ”1930-luvulla meni moni Ilvekseen senkin takia, jotta saisi töitä”⁴⁹⁷.

Merkittävin isku Jyryn urheilutoiminnalle 1930-luvun alkupuolella oli Jämsänkoskelle valmistuneen uuden urheilukentän käyttöoikeuden menetys, minkä takia jyryläiset joutuivat jatkamaan yleisurheiluharjoituksiaan ”Myllymäen hiekkalaatikoilla”.⁴⁹⁸ Seuraa vaivasi vuosikymmenen aikana myös sisäliikuntatilojen puute, kun Jämsänkosken työväentalon puitteet olivat rajalliset eikä Jyryä päästetty käyttämään vuonna 1937 valmistuneen Ilveslinnan tiloja ennen toisen maailmansodan päättymistä. Vuonna 1932 poliittisen kuohunnan ollessa voimakkaimmillaan tehdas katkasi Jämsänkosken työväentalolta sähkötkin lähes koko 1930-luvun ajaksi.⁴⁹⁹ Jyryn lajivalikoimaan sisäliikuntatilojen puute heijastui esimerkiksi siten, että seuran painitoiminta aloitettiin vasta vuonna 1946. Työläisten urheiluharrastuksena tunnettu paini vakiinnuttikin asemansa ensin Ilveksessä, jossa oli paremmat edellytykset lajin harrastamiseen⁵⁰⁰.

Tultaessa 1930-luvun puoliväliin Jämsänkosken Jyryn toiminta oli hiipunut niin tuntuvasti, että seuralla oli enää kaksi toimivaa jaostoa: yleisurheilujaosto ja nyrkkeilyjaosto. Vuoden 1937 aikana Jyry järjesti vain neljä tapahtumaa: kolmet hiihtokilpailut naapurikunnassa Koskenpäällä ja yhdet iltamat seuran 10-vuotispäivän kunniaksi. Jyryn historiankirjoituksissa suurimmaksi syyksi seuratoiminnan hiipumiselle mainitaan ulkopuolinen painostus.⁵⁰¹ Työväenyhdistysaktiivi Taisto Lehväslaihokin muisteli, että 1930-luvulla Jämsänkosken työväenyhdistyksen jäsenillä ei ollut kovin paljon virikkeitä: ”...käytiin Myllymäessä, kun urheilukentälle eivät jyryläiset saaneet mennä. Urheiltiin heittolajeja ja pituushyppyä. Nykyään sillä paikalla on Laaksosen autokorjaamo. Siellä oli kokoontumispaikka ja sitten tietysti Työväentalolla. Uimalaitoksessa uitiin, Osuusliikkeen kahvilassa sai istua ja lueskella lehtiä, samoin Työväentalon lukutuvassa oli lehtiä ja kirjoja.”⁵⁰²

⁴⁹⁵ Mäkinen 2007, 18–19.

⁴⁹⁶ ks. esim. luku 7.1; Krapu 2000, 10–13.

⁴⁹⁷ Peltonen 2002, 27.

⁴⁹⁸ Peltonen 2002, 27; Mäkinen 2007, 18.

⁴⁹⁹ ks. luku 7.2.

⁵⁰⁰ ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken sosiaalikerhomukset 1936–1937; Krapu 2000, 12–13; Mäkinen 2007, 65.

⁵⁰¹ Peltonen 2002, 164; Mäkinen 2007, 18–19.

⁵⁰² Peltonen 2002, 16.

Kokonaisuudessaan Yhtyneiden urheiluseuratoiminnan tukipolitiikka 1920–30-luvuilla muistutti muiden suomalaisten suurteollisuusyritysten vastaavaa⁵⁰³. Työntekijöidensä kilpaurheilua ja etenkin massaurheilua järjestämällä Yhtyneet murtautui tietoisesti työväen urheiluliikkeen kentälle. Porvarillisia urheiluseuroja tukemalla ja johtamalla yhtiö pyrki tarjoamaan kilpailevan vaihtoehdon vasemmistolaiselle harrastustoiminnalle sekä ohjailemaan työntekijöitään yhtiön näkökulmasta hyväksyttäviin vapaa-ajan toimintoihin. Tärkeimpiä urheilupaikkoja rakentamalla Yhtyneet lisäsi tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden harrastusmahdollisuuksia ja niitä hallinnoimalla ”omien” urheiluseurojensa houkuttelevuutta.⁵⁰⁴ Jämsänkosken urheilutoiminnassa oli huomionarvoista vahvasti näkynyt työväenliikkeen poliittinen painostus. Kuvaavaa on, ettei työväenliikkeen yhteydessä toimineen Voimistelu- ja Urheiluseura Jyryn toimintaa käsitelty tutkimusaineistoon sisältyneissä Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksissakaan ennen vuotta 1945⁵⁰⁵. Aivan kuin yhtiön paikallisjohto ei olisi halunnut tunnustaa aiemmin seuran olemassaoloa. Työväenliikkeen poliittista painostusta esiintyi 1930-luvulla muissakin suomalaisissa teollisuusyhteisöissä⁵⁰⁶, mutta kesto ja voimakkuus vaihtelivat paikallisesti. Jämsänkosken työväenyhdistyksen pöytäkirjojen mukaan painostusaikakausi päättyi vasta vuonna 1939, kun Yhtyneet isännöitsijävaihdoksen jälkeen palautti ”omaloitteisesti” sähköt paikkakunnan työväentalolle⁵⁰⁷.

⁵⁰³ ks. luku 5.

⁵⁰⁴ ks. myös Raiskio 2012, 160–162, 165–171.

⁵⁰⁵ ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1929–1945.

⁵⁰⁶ ks. esim. Raiskio 2012, 226.

⁵⁰⁷ Peltonen 2002, 94.

8 YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN KORKEASUHDANNE

Kenraali Rudolf Waldenin johtamiskaudella sosiaalitoiminnasta muodostui merkittävä osa Yhtyneiden Paperitehtaiden henkilöstöpolitiikkaa ja liikuntatoiminnasta sen keskeinen osa-alue. Rudolf Waldenin seuraajaksi nimitetty Juuso Walden seurasi Yhtyneiden johdossa isänsä toimintaperiaatteita laajentaen yhtiön huolenpitoa työntekijöistä perheineen ja monipuolistaen tehdasyhdyskuntien liikuntatoimintaa sotavuosista aina 1960-luvun lopulle saakka. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisinä jälleenrakennusvuosina Yhtyneet elvytti tehdasyhdyskuntiansa hiipunutta liikunta- ja harrastustoimintaa erityisesti poikkeusolojen aiheuttaman väestön henkisen väsymyksen voittamiseksi, vaihtoehtoisen elämänsisällön antamiseksi ja asukkaiden yhteishengen vahvistamiseksi⁵⁰⁸. Yhteiskunnan palatessa tavanomaiseen rauhanajan elämänmenoon Yhtyneiden liikuntatoiminnan painopiste siirtyi kuitenkin tehdasyhdyskuntien henkisestä huollosta takaisin työntekijöiden fyysisen kunnon ja asukkaiden viihtyvyyden parantamiseen. Yhtyneet jatkoi urheilupaikkarakentamista, mutta tehdaspaikkakuntien omakotitaloalueita rakennettaessa yhtiön huomio alkoi kääntyä laajempien liikunta- ja virkistysalueiden suunnitteluun. Sotien jälkeisessä jälleenrakennushengessä yhtiö lisäsi yhteistyötään muidenkin liikuntatoimijoiden kuin porvarillisten urheiluseurojen kanssa tehdasyhdyskuntiansa liikuntatoiminnan edistämiseksi.⁵⁰⁹

Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajentaminen ja monipuolistaminen sitoivat toisesta maailmansodasta lähtien entistä enemmän henkilökuntaa, minkä takia yhtiön sosiaalityöntekijöiden lukumäärä kasvoi merkittävästi etenkin 1940-luvun loppupuoliskolla⁵¹⁰. Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliosastolla työskenteli vuonna 1947 vakituisesti jo kuusi työntekijää: sosiaalipäällikkö, kaksi sosiaalitarkastajaa, työnhakuasioiden hoitaja, kerhoneuvoja ja konttoriapulainen. Yhtiön liikuntatoimintaan liittyviä tehtäviä heistä hoitivat käytännössä kaikki. Jämsänkosken tehtaiden miespuolisen sosiaalitarkastajan vastuulla olivat muun muassa miesten urheilu- ja retkeilytoiminnan johtaminen, yhdistys- ja kerhotoiminnan edistäminen sekä yhtiön hallintoimien liikunta- ja virkistyspaikkojen hoito, vuokraus ja käyttövuorojen jako. Naispuolinen sosiaalitarkastaja huolehti puolestaan kerhoneuvojan avustamana naisten ja tyttöjen liikuntakasvatus- ja virkistystoiminnasta, paikallisen yhdistys- ja kerhotoiminnan edistämisestä sekä lasten kesänvieton järjestelyistä. Työnhakuasioiden hoitajan tehtäviin sisältyivät miesten ja

⁵⁰⁸ Nordberg 1980, 540–541, 558–559.

⁵⁰⁹ ks. TÄ 46(3)/1949, 63–64; Nordberg 1980, 559–567; 1998, 346–348, 384–394.

⁵¹⁰ Nordberg 1980, 541; 1998, 349.

poikien uimaopetus, voimistelun ohjaus, poikatyön kehittäminen sekä tehtaiden sosiaalitar- kastajan auttaminen yhtiön liikunta- ja virkistyspaikkojen kunnon valvonnassa.⁵¹¹

Vuoteen 1964 mennessä Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliosaston työntekijöiden lukumäärä oli kasvanut kahdeksaan ja osaston työtehtävät olivat entisestään monipuolistuneet. Esimerkiksi sosiaalipäällikkö Paavo Leskelän vastuulla oli tuolloin yhteensä kaksikymmentä- viisi tehtävää, joihin sisältyi yhtiön urheilupaikkojen ja -laitosten hoidon valvonta sekä tehtai- den välisten urheilu- ja seuramatkojen järjestely. Lisäksi liikunta-asioita sosiaaliosaston hen- kilökunnasta hoitivat ainakin tehtaiden sosiaalitar kastaja, sosiaalivirkailija, Ilveslinnan talon- mies sekä tehtäviin erikoistunut liikuntateknikko. Yhtiön liikuntapaikkojen hoitamisen ja ur- heilutapahtumien järjestämisen ohella liikuntateknikon toimenkuvaan kuului Yhtyneiden Jämsänkoskelle vuonna 1961 perustaman Mataran ammattikoulun liikunnanopetus.⁵¹² Tehtai- den sosiaaliosastot vastasivat Yhtyneiden paikallisesta liikuntatoiminnasta, mutta toimintalin- joista ja -määrärahoista päätti yhtiön pääkonttori. Liikuntatoimintaa linjasivat yhtiön urheilu- lautakunta, sosiaalihenkilöstön kokoukset sekä toimitusjohtaja, joka tarvittaessa muutti mai- nittujen toimielimien päätöksiä mieleisekseen.⁵¹³

Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajentumisen erityislaatuisuus korostuu huomioitaessa, että 1940–60-luvuilla suomalaisten kuntien tehtäväkentän kasvaessa yhtiönkin tehdaspaikkakunti- en kunnallishallinto ja -palvelut vahvistuivat⁵¹⁴. Ainakin Jämsänkosken tehdasyhdyskunnassa kunnallisen toiminnan laajeneminen muistutti myös enemmän kehittyvien kaupunkien kuin taantuvien maaseutukuntien kunnallispalvelujen muutosta⁵¹⁵. Jämsänkoskelaisessa liikunta- toiminnassa muutos ilmeni käytännössä kuntatoimijoiden tunkeutumisena kaikille yhtiön har- joittamille liikuntatoiminnan osa-alueille viimeistään 1960-luvulle tultaessa.

8.1 Massaurheilu jää kilpa-urheilun varjoon

Teollisuuden sosiaalitoiminnan laajentuminen ja keskittyminen työntekijöiden huolenpitoon johtivat 1940-luvun lopulla liikuntatoiminnan aseman vahvistumiseen suomalaisten teolli- suusyritysten henkilöstöpolitiikassa. Työntekijöiden fyysisen toimintakyvyn ylläpitämisen

⁵¹¹ UPM, YP, C6, Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät, Jämsänkosken sosiaaliosasto ja sen tehtävät ja työnjako 18.2.1947.

⁵¹² UPM, YP, C6, Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät, Jämsänkosken sosiaaliosaston henkilökunnan työnjako 16.7.1964; Mataran ammattikoulu aloitti toimintansa vuonna 1962.

⁵¹³ ks. Nordberg 1998, 384–387; Raiskio 2012, 172.

⁵¹⁴ ks. Ilmanen 1996, 106–121.

⁵¹⁵ ks. Ilmanen 1996, 122–135; vrt. Räsänen 1986, 255–280.

lisäksi teollisuustyönantajat alkoivat hyödyntää liikunta- ja urheilutoimintaa jopa maailmansotien välistä aikakautta monipuolisemmin eri henkilöstöryhmien lähentämiseen, poliittisten erimielisyyksien tasoittamiseen sekä työyhteisöjen yhteishengen parantamiseen. Samalla teollisuusyritykset pyrkivät elvyttämään sota-aikana hiipunutta tehdasyhdyskuntiansa harrastustoimintaa sotavuosien aiheuttaman henkisen tyhjiön täyttämiseksi ja sotaväsämyksen helpottamiseksi. Teollisuuden liikuntatoiminnan vahvistumiseen vaikutti myös teollisuustyönantajien alueella tekemä yhteistyö, joka ilmeni muun muassa Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton, STK:n ja urheilujärjestöjen yhdessä järjestäminä yritysten urheiluedustajien neuvottelupäivinä sekä teollisuuslaitosten urheiluneuvojen yhteisinä koulutustilaisuuksina.⁵¹⁶

Yhtyneet aloitti tehdasyhdyskuntiansa liikuntatoiminnan elvyttämisen jo sotavuosina, koska yhtiön johto näki liikunnan tärkeäksi osaksi poikkeusoloista kärsineiden asukkaiden henkistä huoltoa. Paikallisten urheiluseurojen ja tehdasyksiköidensä liikuntatoiminnan aktivoimisen lisäksi Yhtyneet päätyi myös uudistamaan kilpaurheilutoimintaansa, mikä ilmeni aluksi muutoksina tehtaiden välisten urheilukilpailujen lajivalikoimassa ja osastojoassa.⁵¹⁷ Ensimmäiset hiihtomestaruuskilpailunsa Yhtyneet järjesti Valkeakoskella talvella 1944 niin sanottuina sotamestaruuskilpailuina. Vuonna 1945 yhtiön hiihtomestaruuskilpailujen ohjelmaan sisällytettiin myös mäkihyppy aikuisten ja nuorten sarjoissa.⁵¹⁸ Samana vuonna Yhtyneiden laajenneista tytäryhtiöistä, 1930-luvun alussa toimintansa aloittaneesta Paperituote Oy:stä sekä vuonna 1940 perustetuista Jylhävaara Oy:stä ja Valke Oy:stä, muodostettiin yhtiön mestaruuskilpailuihin yksi Tytärtehtaiden nimellä esiintynyt kilpailuyksikkö⁵¹⁹.

Taulukosta 4 ilmenee Yhtyneiden järjestämän tehtaiden välisen kilpaurheilutoiminnan laajentuminen toisen maailmansodan jälkeen. Tehtaiden välisiä yleisurheilu- ja jalkapallomestaruuskilpailuja yhtiö järjesti vuosittain sotavuosia 1940–44 lukuun ottamatta 1960-luvun lopulle saakka. Työntekijöidensä kouluikäisille lapsille tarkoitettuja nuorten yleisurheilupäiviä Yhtyneet alkoi järjestää vuonna 1945. Vuodesta 1964 lähtien nuorten yleisurheilupäivät yhdistettiin yhtiön yleisurheilumestaruuskilpailuihin⁵²⁰. Mäkihyppyä myöhemmin sisältäneitä hiihtomestaruuskilpailuja yhtiö järjesti myös säännöllisesti jatkosodasta lähtien, vaikka vuoden 1956 tapahtuma peruuntuikin yleislakon vuoksi⁵²¹. Ennen 1950-lukua Yhtyneet kokeili vielä

⁵¹⁶ Nordberg 1980, 558–559; ks. myös luku 5.1.

⁵¹⁷ Nordberg 1980, 559–560; UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokouspöytäkirjat 22.11.1940; 12.2.1941; 29.12.1944; Esimerkiksi Jämsänkoskella järjestettiin tehdashiihdot vuonna 1941, ks. kuva 3; TÄ 1/1941.

⁵¹⁸ TÄ 31A(2)/1945, 49.

⁵¹⁹ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 29.12.1944; Nordberg 1980, 559–560.

⁵²⁰ TÄ 103(2)/1964, 44.

⁵²¹ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 8.3.1969; TÄ 71–72(3-4)/1956, 81.

tehtaidensa välisiä uinti- ja painikilpailuja. Näiden urheilulajien kilpailutoiminnan järjestämisen ja harrastajaverkostojen luomisen yhtiö päätti sittemmin jättää tehdasyhdyskuntiansa urheiluseurojen vastuulle.⁵²²

TAULUKKO 4. Yhtyneiden urheiluohjelmaan sisältyneet tehtaiden väliset urheilukilpailut vuosina 1924–1969.⁵²³

Laji	Järjestämisvuodet
Ammunta	1924–1939, 1964–1969
Yleisurheilu	1935–1939, 1945–1969
Jalkapallo	1935–1939, 1945–1969
Hiihto	1944–1955, 1957–1969
Suunnistus	1945–1963
Nuorten yleisurheilupäivät	1945–1963

Yhtyneiden vuoden 1939 ampumamestaruuskilpailut jäivät kesken talvisodan syttymisen takia eikä uusia järjestetty ennen 1960-lukua, koska ampumaurheilu oli Suomessa kiellettyä sotien jälkeen⁵²⁴. Ammunnan paikan Yhtyneiden urheiluohjelmassa otti suunnistus, missä yhtiö järjesti mestaruuskilpailuja lopulta 19 vuoden ajan. Suunnistuksen liittämistä yhtiön urheiluohjelmaan tervehdittiin aikanaan ilolla ainakin *Työn Äärestä* -lehdessä, jossa lajin kuvattiin soveltuvan kaiken ikäisille miehille ja naisille sekä palvelevan erinomaisesti muita kesä- ja talviurheilumuotoja. Toisaalta suomalaiselle retkeilijäluonteelle sopivalla suunnistuksella arveltiin myös olevan tulevaisuutta itsenäisenä urheilu- ja kilpailumuotona.⁵²⁵ Yhtyneiden mestaruuskilpailuohjelmasta suunnistus kuitenkin syrjäytettiin vuonna 1964, jolloin ammunta palasi tehdasyhdyskuntiin rakennettujen sisäämpumaratojen turvin yhtiön mestaruuskilpailulajiksi⁵²⁶. Vuonna 1935 aloitettuja Yhtyneiden tehtaiden välisiä suurottelujakin jatkettiin sotien jälkeen kilpailulajeja ajoittain vaihtaen. Suunnistus nousi vuonna 1952 yleisurheilun, jalkapallon ja hiihdon rinnalle Yhtyneiden suurottelulajiksi ja säilytti asemansa aina siihen saakka, kun yhtiö luopui suunnistuksen mestaruuskilpailuista. Ammunta palasi yhtiön suurotteluun vuonna 1968.⁵²⁷

⁵²² UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 29.12.1944; 2.1.1950; Nordberg 1980, 559–560; ks. esim. TÄ 32(3)/1945, 55; 41(3)/1948, 71–72.

⁵²³ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 12.10.1951; 3.1.1964; 8.3.1969; Nordberg 1980, 386–392, 560; 1998, 390–391; Laurila 2009, 35–80. Taulukosta puuttuvat Yhtyneiden kokeilumielessä järjestämät tehtaiden väliset uinti- ja painikilpailupäivät vuosilta 1945–1949.

⁵²⁴ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 3.1.1964; TÄ 103(2)/1964, 44; Nordberg 1980, 387.

⁵²⁵ TÄ 32(3)/1945, 71–72; 33(4)/1945, 75.

⁵²⁶ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 3.1.1964; TÄ 103(2)/1964, 44

⁵²⁷ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 29.1.1963; 22.1.1968; TÄ 55(3)/1952, 48.

Yhtyneiden kilpaurheiluoohjelmaa laajensi toisen maailmansodan jälkeen myös yhtiön työntekijöilleen ja tehdasyhdyskuntiansa urheiluseuroille tarjoama kansainvälinen urheilutoiminta. Kansainvälisiä tehdasurheiluotteluita ja urheilukontakteja järjestämällä Yhtyneet virkisti tehdaspaikkakuntiansa elämänmenoa ja urheilutoimintaa, tarjosi työntekijöilleen tilaisuuksia tutustua vieraisiin kulttuureihin ja toimintatapoihin sekä pyrki luomaan uskoa poikkeusoloista selviytymiseen⁵²⁸. Samalla yhtiö uudisti sotien aikana katkenneita kansainvälisiä kauppaja- ystävyysuhteitaan sekä edisti omalta osaltaan suomalaisten paperituotteiden vientiä ulkomaille⁵²⁹.

Yhtyneiden työntekijöille ja urheiluseuroille avautuneet kansainväliset urheiluyhteydet rakentuivat pääasiassa toimitusjohtaja Juuso Waldenin liikekontaktien mutta myös tehdaspaikkakuntien eri toimijoiden solmimien ja yhtiön tukemien kummikuntasuhteiden varaan. Ensimmäisen kerran Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien urheilutoimijat hyötyivät Juuso Waldenin ulkomaisista liikesuhteista kesällä 1945, kun Valkeakosken Hakan jalkapallojoukkue matkusti yhtiön tukemana Ruotsiin ottelemaan kaltaisiaan ruotsalaisen maaseudun tehdaspaikkakuntien joukkueita vastaan.⁵³⁰ Saman vuoden syksyllä joukko jämsänkospelaisia painijoita ja taustatoimijoita vieraili Ruotsin Hallstahammarissa kummipitäjänsä urheiluseuran, Hallstahammar Sportklubbin, kutsumana. Vierailuajatus oli syntynyt Jämsänkosen ja Hallstahammarin kunnallistoimijoiden tapaamisessa, jossa Jämsänkosen kuntaa edusti muun muassa kunnanhallituksen puheenjohtajana vuosina 1940–1945 toiminut isännöitsijä Lauri Tiilikka. Hallstahammarin kutsuttua seitsemän hengen painijoukkuetta vahvasti muutama entinenkin jämsänkospelainen painija ja urheilutoimija kuten Valkeakoskelle Jylhävaara Oy:n toimitusjohtajaksi vuonna 1940 nimitetty Antero Nyman.⁵³¹ Yhtyneiden edustusurheilijoiden ja tehdasyhdyskuntien urheiluseurojen ulkomaanmatkoja seurasivat tyypillisesti ulkomaisten joukkueiden vastavierailut, joiden järjestelyissä yhtiö oli aktiivisesti mukana⁵³².

Pitkäikäisimmät kansainväliset urheilukilpailusuhteet Yhtyneille muodostui englantilaiseen Albert E. Reed & Company Ltd:iin, jonka kanssa yhtiö järjesti kaikkiaan 10 yleisurheilua, jalkapalloa ja maastajuoksua sisältänyttä tehdasurheiluottelua vuosina 1947–1962. Yhtyneiden edustusurheilijoita valmisteltiin Reed-otteluihin huolella, sillä yhtiön urheilujoukkueeseen

⁵²⁸ Nordberg 1980, 564–565; ks. myös UPM, YP, C10, Kolkka 1970; Raiskio 2012, 172.

⁵²⁹ Walden 1971, 233–234; Yhtyneiden ja saksalaisten paperinvalmistajien urheilu- ja kauppasuhteiden uusimisesta, ks. esim. TÄ 60(4)/1953, 49–51.

⁵³⁰ Nordberg 1980, 564–567.

⁵³¹ TÄ 33(4)/1945, 81–82; ks. myös Nordberg 1980, 565.

⁵³² Nordberg 1980, 565–567; Raiskio 2012, 172; Esimerkiksi Hallstahammarin painijoukkueen vastavierailu Suomeen keväällä 1946 suuntautui Jämsänkosen lisäksi Valkeakoskelle ja Myllykoskelle, ks. TÄ 34(1)/1946, 88–93.

valituille järjestettiin valmennusleirejä, joiden ohjelmaan sisältyi harjoittelun ohella muun muassa englannin kielen ja käytöstapojen opetusta.⁵³³ Ensimmäistä Reed-ottelua Englannissa vuonna 1947 luonnehdittiin *Työn Äärestä* -lehdessä historialliseksi, koska tällöin suomalaisen liikeyrityksen urheilujoukkue ja suomalainen jalkapallojoukkue vierailivat tiettävästi ensimmäistä kertaa englantilaisella maaperällä⁵³⁴. Viimeistä vuoden 1962 Reed-ottelua lukuun ottamatta Yhtyneet piti myös kiinni periaatteesta, jonka mukaan kukin yhtiön urheilija saattoi päästä vain yhdelle ottelumatkalle Englantiin. Tämän periaatteen takia kaikkiaan 124 Yhtyneiden palveluksessa ollutta urheilijaa ja kymmenet taustatoimijat saivat kansainvälistä kilpailukokemusta Englannissa käydyistä urheiluotteluista.⁵³⁵

Reed-otteluihin kuten useimpiin muihin Yhtyneiden järjestämiin kansainvälisiin tehdasurheilukilpailuihin osallistui 1940–60 -lukujen aikana urheilijoita ja taustatoimijoita kaikilta yhtiön tehtailta. Kansainvälisiä tehdasurheilukilpailuja ilmeisesti myös arvostettiin yhtiön tehdaspaikkakunnilla, koska parhaimmillaan ne keräsivät usean tuhannen katsojan yleisömääriä.⁵³⁶ Tehdaspaikkakuntien urheiluseuroista ainakin Jämsänkosken Ilves näki tarpeelliseksi tukea urheilijoidensa valmistautumista kansainvälisiin tehdasurheilukilpailuihin kuten vuoden 1952 Reed-otteluun⁵³⁷.

Jämsänkoskelaisittain merkittäviä Yhtyneiden tehdasurheilutapahtumia olivat myös Juuso Waldenin järjestämät talviurheiluottelut norjalaisen Orkla Grube -kaivosyhtiön joukkuetta vastaan. Vuosina 1948–1951 käydyissä talviurheiluotteluissa monet Jämsänkosken tehtaiden palvelukseen tulleet SM-tason hiihtäjät ja mäkihyppääjät saivat kosketuksen kansainvälisiin kilpailuihin.⁵³⁸ Jämsänkoskelaisia jalkapalloilijoita puolestaan valittiin 1950–60-luvuilla edustamaan Yhtyneitä saksalaisia ja tanskalaisia tehdasjoukkueita vastaan käytyihin ystävyysotteluihin⁵³⁹. Heinäkuussa 1961 valkeakoskelaisten ja jämsänkoskelaisten soutajien joukkue pääsi Yhtyneiden ja toimitusjohtaja Juuso Waldenin avustuksella osallistumaan kansainvälisesti kuuluisaan Henley Royal Regatta -soutukilpailuun Englannissa⁵⁴⁰.

⁵³³ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 33–40; Nordberg 1980, 565–567; Raiskio 2012, 172.

⁵³⁴ TÄ 39(4)/1947, 84–95.

⁵³⁵ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 36–40; Nordberg 1980, 566.

⁵³⁶ ks. UPM, YP, C10, Kolkka 1970; Nordberg 1980, 565–567.

⁵³⁷ TÄ 58(4)/1952, 45; ks. myös Krapu 2000, 53–54.

⁵³⁸ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 42–43; Nordberg 1980, 567.

⁵³⁹ TÄ 60(4)/1953, 49–51; 84(3)/1959, 37–40; 92(3)/1961, 20–22; ks. myös Höykinpuro 1980, 33.

⁵⁴⁰ TÄ 92(3)/1961, 14–16.

KUVA 7. Isännöitsija Lauri Tiilikka (toinen oikealta) tervehtimässä Reedin jalkapallojoukkuetta Jämsänkoskella vuonna 1956.⁵⁴¹

Yhtyneiden kilpaurheiluohjelman voi tulkita vaikuttaneen yhtiön tehdasyhdyskuntien liikuntatoimintaan monin tavoin. Yhtyneiden johdon näkökulmasta tehtaiden välisten urheilukilpailuiden järjestäminen edellytti riittävien urheilupaikkojen ja tasapuolisten urheiluolosuhteiden luomista yhtiön tehdasyhdyskuntiin. Toisen maailmansodan jälkeen tämä näkyi esimerkiksi yhtiön rakentaessa uudet hyppyrimäet ja sisäämpumaradat kaikille tehdaspaikkakunnilleen.⁵⁴² Yhtyneissä työskennelleille urheilijoille ja tehdasyhdyskuntien urheiluseuroille yhtiön kansalliset ja kansainväliset urheilutapahtumat tarjosivat korkeatasoisia kilpailuja sekä tilaisuuksia luoda suhteita oman tehdaspaikkakunnan ulkopuolisiin urheilutoimijoihin. Esimerkiksi Yhtyneiden 1940-luvun loppupuolella järjestämien uintipäivien yhtenä tavoitteena oli tukea yhtiön tehdasyhdyskuntien uimareiden verkostoitumista⁵⁴³. Yhtyneiden urheilukilpailuista muodostui

⁵⁴¹ UPM, VA, Ur6, C1640.

⁵⁴² ks. esim. TÄ 103(2)/1964, 44; Nordberg 1980, 388–389; 560; 1998, 385–386.

⁵⁴³ Nordberg 1998, 390–393; Yhtyneiden uintipäivien tavoitteista, ks. TÄ 32(3)/1945, 55.

myös tehdaspaikkakunnille yleisöä kerääviä ja taloudellisesti merkittäviä tapahtumia, jotka lisäsivät yhtiön tehdasyhdyskuntien, niiden urheiluseurojen ja urheilijoiden tunnettuutta. Varsinkin toisen maailmansodan jälkeen yhtiön urheilutapahtumista pyrittiin luomaan viihtyisiä kansanjuhlia, joihin sisältyi runsaasti oheistoimintaa.⁵⁴⁴ Jämsänkoskella järjestettiin Yhtyneiden yleisurheilu-, jalkapallo-, hiihto- tai suunnistusmestaruuskilpailuja vuosina 1953–69 yhteensä 18 kertaa, useammin kuin muilla yhtiön tehdaspaikkakunnilla⁵⁴⁵.

Tehdaspaikkakuntiansa kilpaurheilutoiminnan kehitykseen Yhtyneet vaikutti myös 1930–60-lukujen rekrytointipolitiikallaan. Esimerkiksi tehdasyhdyskuntien urheiluseurojen toimintaa tukeneiden tehtaiden urheiluneuvojen ja lajivalmentajien palkkaaminen yleistyi Yhtyneissä 1930-luvun loppupuolella⁵⁴⁶. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Yhtyneiden pääkonttori palkkasi lukuisia ulkomaisia jalkapallovalmentajia ohjaamaan tehdasyhdyskuntien urheiluseurojen, erityisesti Valkeakosken Hakan edustusjoukkueen, harjoittelua⁵⁴⁷. Jämsänkoskella Ilveksen uintitoiminta aktivoitui ja kilpailullistui 1950-luvulla, kun yhtiö palkkasi paikkakunnalle uimakoulun opettajaksi Raimo ”Ratti” Mäkelän. Mäkelän määrätietoisessa valmennuksessa Ilveksen kilpauimarit menestyivät, vaikka paikkakunnalla ei ollut edes uimahallia.⁵⁴⁸

Toisaalta Yhtyneiden tehtaas hankkivat palkkalistoilleen urheilijoitakin. Jo yhtiön toisissa yleisurheilumestaruuskilpailuissa vuonna 1936 havaittiin, että tehtaas olivat uusia virkailijoita valitessaan kiinnittäneet huomiota myös ehdokkaiden urheilusaavutuksiin⁵⁴⁹. Valkeakoskelle rekrytoitiin 1930-luvun loppupuolella kolme SM-tason jalkapalloilijaa, joista pelaajavalmentajaksi hankittu Voitto Vuokko eteni vuonna 1944 ammattiurallaan Jämsänkosken jalostusosaston johtajaksi⁵⁵⁰. Jämsänkoskella paperitehtaan teknillisenä johtajana ja Ilveksen johtokunnassa 1930-luvulla toiminut Antero Nyman puolestaan värväsi paikkakunnalle jalkapalloilijoita Kuopiosta ja pääkaupunkiseudulta⁵⁵¹.

Yhtyneiden palvelukseen rekrytoitujen huippu-urheilijoiden määrä lisääntyi entisestään toisen maailmansodan jälkeen. Etenkin 1950–60-luvuilla Yhtyneiden tehtailla työskenteli kymmenittäin kansallisen ja kansainvälisen tason urheilijoita, joiden kilpailusaavutuksille ja urheilu-

⁵⁴⁴ Nordberg 1980; 560–561; 1998, 384; Raiskio 2012, 171; Yhtyneiden ja Orkla Grube -kaivosyhtiön välisen talviurheilutuottelun oheistapahtumista Jämsänkoskella, ks. esim. TÄ 1(50)/1951, 47–50

⁵⁴⁵ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 8.3.1969.

⁵⁴⁶ ks. luku 7.4.

⁵⁴⁷ ks. esim. TÄ 47(2)/1950, 61–63; UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 12.1.1965; 10.7.1965; Okkonen 2008, 57–58, 80.

⁵⁴⁸ TÄ 67(3)/1955, 27–29; Höykinpuro 1980, 38–41; Krapu 2000, 61–63.

⁵⁴⁹ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 9; Laurila 2009, 39.

⁵⁵⁰ TÄ 18(2)/1937, 53; 68(4)/1955, 51; Nordberg 1980, 442.

⁵⁵¹ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 15; Nordberg 1980, 392.

urien jatkumiselle yhtiö loi edellytykset. Yhtyneiden palveluksessa olleet urheilijat pystyivät hyödyntämään harjoittelussaan yhtiön järjestämiä urheilupaikkoja ja valmentajia sekä käyttämään työajastaan osan urheilemiseen. Urheilijapiireissä Yhtyneet oli arvostettu työnantaja myös siksi, että se huolehti urheilijoidensa elämänurista kokonaisuudessaan. Yhtiö tarjosi heille ammattikoulutuksen, turvallisen työpaikan ja mahdollisuudet ammattiuralla etenemiseen.⁵⁵² Esimerkiksi jalkapalloilijat saivat Yhtyneiden oppilaitoksista ammatillisen koulutuksen ja päätyivät ammatti-, esi- tai myyntimieheksi yhtiön tehtaille. Valkeakoskella jalkapalloilijat sijoitettiin vuoden 1945 jälkeen Tytärtehtaiden palvelukseen, koska niiden monipuoliset päivätyöpaikat mahdollistivat säännöllisen jalkapalloharjoittelun myös työajalla.⁵⁵³ Hiihtäjiä Yhtyneet koulutti metsäteknikoiksi ja sijoitti heidät yhtiön metsäosastoille esimiestehtäviin. Huippuhiihtäjät koottiin Jämsänkoscalle, mistä muodostui 1940-luvun loppupuolen jälkeen yhtiön hiihtourheilun keskuspaikka.⁵⁵⁴

Urheilijoiden ja urheiluvalmentajien laajamittaiseen rekrytointiin Yhtyneiden tehtailla vaikuttivat useat tekijät. Yhtyneiden kilpaurheilumyönteisyydelle perimmäisenä syynä on useissa lähteissä pidetty yhtiön toimitusjohtajana vuodesta 1940 toimineen Juuso Waldenin intoa kilpa- ja huippu-urheilun edistämiseen⁵⁵⁵. Toisaalta Yhtyneiden urheiluohjelman 30-vuotista historiaa vuonna 1965 tarkastellut Olavi Turma on huomauttanut, että yhtiön urheilutoiminnan alkuvaiheessa ”*kaikilla tehtailla oli huomattavimmilla vakansseilla nuoria miehiä, joille urheilu ei ollut vierasta*”⁵⁵⁶. Yhtyneiden hallituksen tammikuussa 1935 nimittämään yhtiön ensimmäiseen urheilulautakuntaankin valittiin varsin vaikutusvaltaisia yhtiötoimijoita kuten hallituksen varapuheenjohtaja Carl G. Björnberg, konttoripäälliköt Juuso Walden, Olof Palmgren ja Aarne Koskelo sekä Jämsänkosken paperitehtaan teknillinen johtaja Antero Nyman⁵⁵⁷. Näille urheilutoimijoille Yhtyneiden kilpaurheilutoiminta oli keino vahvistaa yhtiön työntekijöiden yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä tehdasyhdyskuntien omanarvontuntoa tehdaspaikkakuntien välisin kilpailuin⁵⁵⁸. Tehtaat rekrytoivat urheilijoita ja urheiluvalmentajia niin tehdasjoukkueidensa kuin tehdasyhdyskunnan urheiluseurojen menestymisen varmistamiseksi.

⁵⁵² Yhtyneiden Paperitehtaiden menestyneimpiä urheilijoita ja roolia suomalaisen kilpaurheilun kehittäjänä vuosina 1935–1969 kuvataan yksityiskohtaisesti Sulo Kolkkan tutkielmassa vuodelta 1970, ks. UPM, YP, C10, Kolkka 1970; ks. myös Klemola 1970, 181; Nordberg 1980, 560–561; 1998, 361–368, 384–385; Laurila 2009, 15–35.

⁵⁵³ ks. UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 18; Nordberg 1980, 563; 1998, 384; Okkonen 2008, 52–53, 58–59; Valkeakosken Hakan jalkapalloilijoiden talviharjoittelusta ruokatunneilla Valken hiomon varastotiloissa, ks. esim. TÄ 2/1947, 89.

⁵⁵⁴ TÄ 102(1)/1964, 35–36; UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 26; ks. myös Nordberg 1980, 561–563; 1998, 385; Yhtyneiden huippu-urheilijoiden keskittämistä eri tehdaspaikkakunnille, ks. myös luku 8.5.

⁵⁵⁵ ks. esim. UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 3; Nordberg 1980, 561; 1998, 384; Raiskio 2012, 163, 171.

⁵⁵⁶ TÄ 109(4)/1965, 34–35.

⁵⁵⁷ TÄ 10(1)/1935, 19.

⁵⁵⁸ Nordberg 1980, 561; Raiskio 2012, 163, 167–171; vrt. Itkonen 1998, 204–205.

Yhtyneiden sosiaalitoiminnan laajentuessa toisen maailmansodan jälkeen yhtiön urheilulautakuntaan alettiin nimetä myös alemman tason virkailijoita, mutta heilläkin oli useimmiten vahva kilpaurheilutausta. Näistä virkailijoista Yhtyneiden liikuntatoiminnan suuntaviivoihin keskeisesti vaikuttivat muun muassa yhtiön pitkäaikainen tiedotuspäällikkö Sulo ”Simeoni” Kolkka, Lotilan ammattikoulun rehtori Vilho Suihko sekä Jämsänjokilaakson tehtailta sosiaalitarkastajana ja -päällikkönä toiminut Olavi Turma.⁵⁵⁹ Yhtiön liikuntatoiminnan linjauksiin vaikutti edelleen toimitusjohtaja Juuso Walden, joka hyväksyi ja tarvittaessa korjasi urheilulautakunnan päätöksiä mieleisekseen⁵⁶⁰.

Yhtyneiden johdossa ymmärrettiin myös varsin varhaisessa vaiheessa hyödyntää huippu-urheilun ja -urheilijoiden tukemisesta saatavaa myönteistä julkisuutta. Menestyvien kilpaurheilijoiden avulla Yhtyneet pyrki innostamaan tehdaspaikkakuntiansa nuoria hyväksi koetun harrastuksen pariin sekä lisäämään yhtiön ja tehdasyhdyskuntiansa tunnettavuutta⁵⁶¹. Yhtiön olympiaedustajia ja muita huippu-urheilijoita esiteltiin usein Yhtyneiden henkilöstölehdessä⁵⁶². Vuonna 1964 yhtiön palveluksesta Saksaan jalkapalloammattilaiseksi siirtyneestä Juhani Peltosesta tuli ”Yhtyneiden ensimmäinen ’vientitikkeli’ urheilun alalla”⁵⁶³. Olympiavoittaja Veikko Hakulista puolestaan hyödynnettiin yhtiön markkinoinnissa vielä urheilu-uran jälkeenkään⁵⁶⁴. ”Kannustakoon huippu massoja. Innostakoon se jatkuvasti nuoria miesten tekoihin kilpakentillä ja vanhempia omakohtaiseen liikunnan harjoittamiseen jokapäiväisessä elämässä”, Työn Äärestä -lehti linjasi vuonna 1964⁵⁶⁵.

8.2 Tehtaiden sosiaaliosastojen vastuulle eri väestöryhmien liikunnan edistäminen

Useat tutkijat ovat tulkinneet Yhtyneiden liikuntapolitiikan muuttuneen 1940–60-luvuilla huippu- ja tulosurheilua suosivaksi. Samalla Yhtyneiden järjestämän massa- ja kuntourheilun on nähty menettäneen merkitystään, koska varsinkin yhtiöjohdon näkyvimmat toimenpiteet kohdistuivat yhtiön huippu-urheilijoiden harjoittelu- ja kilpailuolosuhteiden sekä urheiluta-

⁵⁵⁹ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1946–1965; Nordberg 1998, 385; Laurila 2009, 12–15.

⁵⁶⁰ Laurila 2009, 10; ks. esim. UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 29.3.1954; 4.4.1954; Raiskio 2012, 172.

⁵⁶¹ Nordberg 1980, 561; Raiskio 2012, 163.

⁵⁶² Olympiapainija Kyösti Lehtosesta, ks. esim. TÄ 71–72(3-4)/1956, 26–27; Jämsänkoskelaisista hiihtäjäistä, ks. esim. TÄ 102(1)/1964, 35–36.

⁵⁶³ TÄ 105(4)/1964, 45–46.

⁵⁶⁴ ks. esim. TÄ 68(4)/1955, 44–46; 69(1)/1956, 40–41; 102(1)/1964, 35–36; Hakkarainen 1993, 91–92.

⁵⁶⁵ TÄ 105(4)/1964, 45–46.

pahtumien viihdyttävyyden kehittämiseen.⁵⁶⁶ Esimerkiksi Toivo Nordberg on kuvannut Yhtyneiden urheilutoiminnan painopisteen siirtyneen toisen maailmansodan jälkeen urheilukentältä katsomon puolelle: ”*Suhteellisesti yhä useammat harrastivat urheilua kentän laidalta ja palkintotuomarien pallilta kuin kentältä. Kun urheilun tavoite yhtiössä oli alkuaan ollut ensi sijassa henkilökunnan fyysisen kunnon kohottaminen, niin sotien jälkeen painottui urheilun viihdytystehtävä.*” Nordbergin mukaan painopisteen siirtymistä selitti erityisesti toimitusjohtaja Juuso Waldenin henkilökohtainen mieltymys urheilukilpailujen seuraamiseen ja osallistuminen huippu-urheilun johtotehtäviin.⁵⁶⁷ Mielikuvaa Yhtyneiden liikuntatoiminnan huippu- ja tulosurheilupainotteisuudesta 1940–60-luvuilla vahvisti myös yhtiön henkilöstölehden uutisointi. *Työn Äärestä* -lehti oli valjastettu Yhtyneiden mestaruuskilpailujen tulosten ja tapahtumien raportointiin jo yhtiön alkuperäisessä urheiluohjelmassa vuonna 1935. Toisen maailmansodan jälkeen henkilöstölehden uutisoinnin kohteiksi nousivat myös Yhtyneiden edustusjoukkueiden ja -urheilijoiden edesottamukset kansainvälisillä kilpakentillä, mikä rajoitti entistään yhtiön järjestämän massa- ja kuntourheilun julkisuutta.⁵⁶⁸

Yhtyneiden liikuntatoimintaa käsittelevän alkuperäisaineiston tarkastelu osoittaa kuitenkin, että yhtiö vahvisti 1940–60-luvuilla toimenpiteitään myös tehdasyhdyskuntiansa asukkaiden harrasteurheilun ja kuntoliikunnan edistämiseksi. Esimerkiksi Yhtyneiden urheiluohjelman uudistamisen yhteydessä vuonna 1944 juuri toimitusjohtaja Juuso Walden esitti hiihdon, yleisurheilun ja suunnistuksen massakilpailujen liittämistä yhtiön kaikkien tehdasyksiköiden urheilupalikoimaan tehtaiden välisten kilpailutapahtumien rinnalle⁵⁶⁹. Yhtyneiden urheilulautakunnan kokouksessa tammikuussa 1950 yhtiön tehdasyhdyskuntien liikuntatoiminnan kehittämistä puolestaan suunniteltiin varsin kokonaisvaltaisesti. Paikkakuntaakohtaisten liikunta- paikkojen kunnostamis- ja uudisrakentamistarpeiden määrittämisen lisäksi kokouksessa suositeltiin, että tehdasyksiköt pyrkisivät kehittämään tehdasyhdyskuntiansa urheilutoimintaa paikallista harrasteurheilua tukemalla sekä yhtiön massa- ja karsintakilpailuja järjestämällä. Laji- ja toimintamuotokohtaisina suosituksina kokouksessa esitettiin muun muassa tennisharrastuksen levittämistä virkailijakunnan ulkopuolelle, kuntokävelyn ja soudun lisäämistä tehdasyhdyskuntien lajivalikoimaan sekä lasten ja nuorten liikunnallisen kesätoiminnan jatkamista.⁵⁷⁰ *Työn Äärestä* -lehdessä julkaistujen uutisten, Yhtyneiden vuosikatsausten ja Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomusten perusteella voi myös todeta, että yhtiö toteutti kokouksessa esi-

⁵⁶⁶ Nordberg 1980, 560–561; 1998, 384–385; Laurila 2009, 9-10; Raiskio 2012, 163.

⁵⁶⁷ Nordberg 1980, 560–561; Juuso Waldenin ja muiden yhtyneläisten osallistumisesta esimerkiksi Helsingin olympiakisojen järjestelyihin, ks. TÄ 55(3)/1952, 34–37; 74(2)/1957, 8.

⁵⁶⁸ ks. TÄ 10(1)/1935, 18–19; vuosikerrat 1945–1969.

⁵⁶⁹ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokouksen pöytäkirja 29.12.1944.

⁵⁷⁰ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 2.1.1950.

tettyjä suosituksia ja liikuntapaikkojen rakentamishankkeita tehdaspaikkakunnillaan 1950–60-luvuilla⁵⁷¹.

Toisen maailmansodan jälkeen Yhtyneet laajensi liikuntatoimintaansa sekä kilpaurheilun että laajemmille harrastajajoukoille suunnatun harrasteurheilun ja kuntoliikunnan alueilla. Paikallisessa liikuntakasvatustyössään yhtiö vahvisti toimenpiteitään erityisesti nuorison, naisten ja ikääntyneiden liikunnan harrastusmahdollisuuksien lisäämiseksi⁵⁷². Painopistevalinnat eivät olleet poikkeuksellisia, sillä eri väestöryhmille soveltuvan liikuntatoiminnan järjestämistä painotettiin suomalaisen teollisuuden yhteisissä linjanvedoissa 1940-luvun loppupuolella⁵⁷³. Suomalaisten teollisuuslaitosten liikuntatoimijoiden neuvottelupäivillä talvella 1945 esiin nostettuun kysymykseen naisten liikuntakasvatustoiminnan edistämisestä Yhtyneet reagoi lähettämällä viisi edustajaansa Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton järjestämälle naisvoimistelunohjaajakurssille⁵⁷⁴. Yhtyneissä liikuntatoiminnan monipuolistamista edisti myös yhtiön tehtaiden sosiaaliosastojen henkilöstömäärän vahvistuminen, mikä mahdollisti eri väestöryhmille kohdistetun liikuntatoiminnan järjestelyvastuun jakamisen useammille toimihenkilöille. Paikallisen liikuntakasvatustyön ja harrasteurheilun tukemisen siirtyessä Yhtyneiden sosiaalihenkilöstön vastuulle, yhtiön urheilulautakunta keskittyi entistä enemmän kilpa- ja huippu-urheilutoiminnan edistämiseen⁵⁷⁵.

Liikunnan merkitystä työntekijöiden terveydelle korostettiin aika ajoin myös *Työn Äärestä* -lehdessä, vaikka henkilöstölehdessä julkaistut urheilu-uutiset painottuivatkin yhtiön kilpaurheilutoimintaan⁵⁷⁶. Toisen maailmansodan jälkeen lehdessä asetettiin Yhtyneiden tehdasurheilun ja liikuntakasvatustyön päätavoitteiksi työntekijöiden virkistäminen, toimintakyvyn ylläpitäminen sekä nuorison kasvattaminen⁵⁷⁷. Vastuuta fyysisen kunnon ylläpitämisestä annettiin työntekijälle itselleenkin. ”*Koska henkinen ja ruumiillinen terveys ovat toisistaan riippuvaisia ja molemmat vaikuttavat tasavertaisina tekijöinä ihmisen kehitykseen, on hyvän ruumiillisen kunnon hankkiminen ja sen jatkuva ylläpitäminen vapaa-aikojen harrastuksena jokaisen vel-*

⁵⁷¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1950–1969; yhtiön työntekijöiden kuntoliikunnasta, ks. esim. TÄ 1/1950, 9; 1/1964, 6; 2/1969, 42–43; yhtiön liikuntapaikkarakentamisesta, ks. luku 8.4.

⁵⁷² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1945–1954; ks. myös Nordberg 1998, 349, 377–379; Yhtyneiden urheilukilpailuissakin yleistyivät naisten, nuorten ja ikäihmisten sarjat, ks. luku 8.1.

⁵⁷³ ks. luku 5.2.1; ks. esim. Eloranta 1948.

⁵⁷⁴ TÄ 32(3)/1945, 63.

⁵⁷⁵ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1944–1968; Sosiaalihenkilöstön kokousten pöytäkirjat 1944–1968; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1945–1968; Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät, Jämsänkosken sosiaaliosasto ja sen tehtävät ja työnjako 18.2.1947.

⁵⁷⁶ Esimerkiksi vuonna 1935 aloitettujen Yhtyneiden tehtaiden välisten suurotteluiden ensisijaiseksi tarkoitukseksi *Työn Äärestä* -lehdessä linjattiin ”*kehittää ja ylläpitää miesten ruumiillista kuntoa, sekä samalla aikaansaada urheilun merkeissä yhteistoimintaa eri tehtaiden välillä*”, ks. TÄ 10(1)/1935, 19.

⁵⁷⁷ ks. esim. TÄ 46(3)/1949, 63–64; TÄ 51(2)/1951, 1–2.

vollisuus itseään kohtaan”, painotettiin *Työn Äärestä* -lehdessä vuonna 1949⁵⁷⁸. Kilpaurheilutoimintaa pidettiin Yhtyneissä tärkeänä kannustimena liikunnan harrastamiseen, mutta samalla sen ymmärrettiin liikuttavan vain osaa henkilökunnasta. Sen vuoksi varsinkin yhtiön sosiaalihenkilöstö pyrki suuntaamaan huomiota kaikkia ikäluokkia aktivoivaan massaurheilutoimintaan. ”Vaikkakin mestaruuskilpailuihin tähtäävä urheilutoiminta on välttämätöntä, niin vielä tarpeellisempaa on, että jokainen meistä tavalla tai toisella ’liikkuisi liikunnan parissa’, ei tuloksia tavoitellen, vaan terveyttä hankkien. Tässä mielessä järjestetään varsinkin talvella harrastuskilpailuja tarkoituksena saada kaikki tuntemaan liikunnan riemua”, totesi Myllykosken tehtaiden sosiaalijohtaja Urho Saariaho tehdasurheilun merkitystä tarkastelleessa *Työn Äärestä* -lehden pääkirjoituksessaan vuonna 1951.⁵⁷⁹

Tehtaiden sosiaalihenkilöstön painottamat tasa-arvo- ja terveystieteelliset näkökulmat johtivatkin 1940-luvulta lähtien Yhtyneiden liikuntatoiminnan uudistuksiin. Yhtyneiden järjestämissä urheilukilpailuissa yleistyivät entisestään naisten, nuorten ja ikäihmisten sarjat. Uusia kilpailulajeja valittaessa tarkasteltiin niiden soveltuvuutta laajemmille harrastajajoukoille ja hyödyllisyyttä työntekijöiden toimintakyvyn ylläpitämisessä.⁵⁸⁰ Yhtyneiden kaikille työntekijöille ja heidän perheenjäsenilleen suunnattujen *tehdashiihtojen* rinnalle tehtaiden talviurheiluojelmaan nousivat *harrastushiihdot*, joissa osastojen osanotto prosenttien sijaan seurattiin ensisijaisesti osallistujien talven aikana hiihtämien kilometrien kokonaismäärää. Jämsänkoskella harrastushiihtoja kokeiltiin ensimmäisen kerran vuonna 1940, minkä jälkeen niiden järjestäminen sai tehtaiden sosiaalihenkilöstön vankan kannatuksen. Harrastushiihdot koettiin työntekijöiden fyysisen kunnon kohottamisen näkökulmasta hyödyllisemmiksi kuin perinteiset tehdashiihtopahtumat, minkä vuoksi ne yleistyivät pian muillakin Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla.⁵⁸¹ Virallisten urheilukilpailulajiensa lisäksi Yhtyneet alkoi 1940–1950-luvuilla voimallisemmin tukea monien muidenkin elinkelpoisiksi tulkitsemiensa liikuntamuotojen kuten soudun, keilailun ja voimistelun harrastamista tehdaspaikkakunnillaan⁵⁸².

Naisille ja tytöille suunnattu liikunta- ja harrastustoiminta lisääntyi Yhtyneissä voimakkaimmin 1950-luvulla. Tämän sosiaalitoiminnan osa-alueen laajentumista yhtiössä vauhdittivat

⁵⁷⁸ TÄ 46(3)/1949, 63–64.

⁵⁷⁹ TÄ 51(2)/1951, 1-2; ks. myös ”*Huiput massoja kannustamassa*” -lehtiartikkeli, TÄ 105(4)/1964, 45–46.

⁵⁸⁰ ks. luku 8.1; Esimerkiksi suunnistuksen sisällyttämistä yhtiön urheiluojelmaan perusteltiin lajin monipuolisuudella sekä soveltuvuudella kaiken ikäisille miehille ja naisille, ks. TÄ 32(3)/1945, 71–72; 53(1)/1952, 48–49.

⁵⁸¹ UPM, YP, A6, konttoripäälliköiden, huoltotarkastajien ja urheilulautakunnan yhteisen kokouksen pöytäkirja 22.11.1940; urheilulautakunnan pöytäkirjat 1949–1950; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1950–1951, 1956; harrastushiihdon suosiosta, ks. TÄ 69(1)/1956, 6; 73(1)/1957, 6; 78(1)/1958, 6.

⁵⁸² Nordberg 1980, 564; 1998, 385–387; soutu-harrastuksen tukemisesta Jämsänkoskella, ks. esim. UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön pöytäkirjat 28.–29.3.1951, 31.3.1952, 30.3.1953; keilailuharrastuksen tukemisesta Jämsänkoskella, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–30.6.1958; TÄ 2/1968, 32.

erityisesti tehtaille palkatut naissosiaalitarkastajat ja heidän työtään johtanut yhtiön toimitusjohtajan vaimo Tellervo Walden. Naisille tarkoitettuja sosiaalitoimintoja lisäämällä Yhtyneet pyrki vahvistamaan yhtiökokonaisuuteen kuuluneiden naisten yhteistoimintaa, kotien ja tehtaiden välistä yhteydenpitoa sekä naistyöntekijöidensä virkistysmahdollisuuksia. Yhtiön tehtaat alkoivat perustaa naisten voimistelu- ja liikuntakerhoja sekä tukea vahvemmin naisten omaehtoista liikuntaseuratoimintaa.⁵⁸³ Toista maailmansotaa edeltäneinä vuosina Tellervo Waldenin alustamia naistyöntekijöiden tunturihihtokurssejakin jatkettiin, ja vuonna 1952 toiminta sai pysyvän tukikohdan yhtiön rakennuttamasta tunturimajasta Muoniossa⁵⁸⁴.

Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksissa naisille ja tytöille suunnattu sosiaalitoiminta siirtyi oman pääotsikkonsa alle 1940-luvun lopulta lähtien. Liikunta oli tälläkin osa-alueella näkyvässä asemassa, sillä sosiaalikerhomuksissa seurannan kohteiksi vakiintuivat yhtiön ja tehdasyhdyskunnan liikuntaseurojen järjestämän naisten ja tyttöjen liikuntatoiminnan osallistujamäärät.⁵⁸⁵ Syksyllä 1948 Jämsänkosken tehtaille perustettiin oma naisvoimistelukerho, vaikka naisten ja tyttöjen voimistelutoimintaa paikkakunnalla olivat jo menestyksekkäästi järjestäneet ainakin Ilveksen naisvoimistelijat. Tehtaiden naisvoimistelukerho kärsikin alusta alkaen osallistujien puutteesta. *”Tuntuu siltä, kuin vallalla olisi käsitys, että liikunta sopisi vain nuorille, mikä suinkaan ei ole tarkoitus. On syytä jatkaa tehtaan naisvoimisteluharjoituksia ja saada hieman vanhempain työntekijäjoukkoa mukaan”*, arvioitiin tehtaiden sosiaalikerhomuksessa keväällä 1949.⁵⁸⁶ Naisvoimistelukerhon osallistujamäärät jäivät kuitenkin myöhemminkin tehtaiden naistyöntekijämäärään verrattuna vähäisiksi, ja syksyllä 1951 kerhotoiminta lopetettiin kannattamattomana. Ilveksen naisvoimistelijoiden lisäksi naisten ja tyttöjen voimistelutoimintaa paikkakunnalla jatkoi muun muassa Jämsänkosken Jyryn naisjaosto.⁵⁸⁷

Voimistelun lisäksi Yhtyneet pyrki 1940–50-luvuilla aktivoimaan jämsänkoskelaisia naistyöntekijöitään monen muunkin liikuntalajin kuten uinnin, jalkapallon, pesäpallon, lentopallon ja kaunoluistelun harrastamiseen. Naisia kannustettiin liikuntaan niin harrastustiloja ja -tapahtumia järjestämällä kuin heidän seuratoimintaansa tukemalla. Yhtiön viralliseen urheiluluohjelmaan kuuluneista kilpaurheilutapahtumista naisia toivottiin etenkin yleisurheilu-, hiih-

⁵⁸³ Nordberg 1998, 346–347, 377–379; Tellervo Walden toimi puheenjohtajana naissosiaalitarkastajien kokouksissa, ks. esim. UPM, YP, A6, Naissosiaalitarkastajien kokouspöytäkirjat 1947–1951.

⁵⁸⁴ Nordberg 1998, 379; Raiskio 2012, 202; Nordbergin mukaan naistyöntekijöiden tunturihihtokurssit jatkuivat vasta vuonna 1952, mutta alkuperäislähteiden perusteella kurssitoimintaa järjestettiin jo 1940-luvun lopulla, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.7.–31.12.1947; 1.1.–30.6.1948.

⁵⁸⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1948–1955.

⁵⁸⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.7.–31.12.1948; 1.1.–30.6.1949; Yhtiö kiinnitti huomiota Ilveksen naisvoimistelun suuriin osallistujamääriin jo vuonna 1945, ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–15.6.1945.

⁵⁸⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1948–1951; Krapu 2000, 14; Mäkinen 2007, 72.

to- ja suunnistuskilpailuihin, mutta pääsääntöisesti naisia ei kilpaurheilu houkuttanut. Parhaiten naisharrastajien suosion Jämsänkoskella saavuttivat voimistelu, harrasteyleisurheilu, pesäpallo ja myöhemmin myös lentopallo.⁵⁸⁸ Tehtaiden harrastushiihtoihinkin naiset osallistui-
vat, mutta ”kilpaladuille – edes yhtiön massakilpailuihin – he eivät uskaltaneet”⁵⁸⁹.

Merkittävässä roolissa tehtaiden naistyöntekijöiden liikunnan sekä naisten ja tyttöjen liikunta-
seuratoiminnan edistämisessä Jämsänkoskellakin olivat yhtiön naissosiaalitarkastajat. Erityi-
sesti 1950-luvulla Jämsänkosken tehtaille palkattiin pääasiassa voimistelunopettajakoulutuk-
sen saaneita naissosiaalitarkastajia, jotka päätyivät vapaa-ajallaankin organisoimaan paikka-
kunnan naisten ja tyttöjen liikuntatoimintaa.⁵⁹⁰ Syksyllä 1951 Jämsänkosken tehtaiden nais-
sosiaalitarkastajana aloittanut voimistelunopettaja Pirkko Yrjölä oli jopa pohtinut teollisuuden
liikuntatoiminnan tarpeita ja toimintamuotoja jo opettajakoulutuksen erikoistyössään. Yrjölän
erikoistyön johtopäätökset olivat varsin yhdensuuntaisia STK:n *Teollisuuden sosiaalinen toi-
minta* -käsikirjan esitysten kanssa⁵⁹¹.

Naisille suunnatun sosiaalitoiminnan tavoin myös Yhtyneiden tehdasyhdyskunnissaan tekemä
liikuntapainotteinen nuorisotyö tehostui toisen maailmansodan jälkeen. Kenraalin testamenttia
seuraten yhtiö rakensi tehdaspaikkakunnilleen kymmeniä uusia leikkikenttiä, joilla se järjesti
kesäisin poikien ja tyttöjen liikuntapainotteista kerhotoimintaa. Yhtyneet jatkoi myös kou-
luikäisille lapsille tarkoitettua retkeily- ja leiritoimintaansa, vaikka seuraavien ikäluokkien
harrastustoiminnan organisointi siirtyikin vuosien mittaan entistä laajemmalle yhtiön tukemi-
en liikuntaseurojen ja muiden nuorisotyötä tehneiden yhdistysten joukolle.⁵⁹² Nuorisotyötä
tekemällä ja tukemalla Yhtyneet pyrki täyttämään tehdasyhdyskuntiansa nuorten vapaa-aikaa
soveliaiksi katsomillaan, yhtiön arvomaailmaa edustaneilla ja levittäneillä harrasteilla.⁵⁹³

Jämsänkoskella tehtaiden sosiaaliosasto havahtui uudistamaan nuorisotyötään jo vuonna
1945, kun Yhtyneiden tukemien suojeluskunta- ja lottajärjestöjen lakkauttaminen lamaannutti
käytännössä kaiken nuorisotoiminnan yhtiön tiloista Ilveslinnasta. Yhtiön tukeman nuoriso-
työn hetkellinen alennustila mahdollisti paikallisen työväenliikkeen nuorisotoiminnan laaje-

⁵⁸⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1945–1959; ks. myös Krapu 2000, 14; Mäkinen 2007, 72.

⁵⁸⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–30.6.1952.

⁵⁹⁰ ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1.7.–31.12.1951; 1.1.–30.6.1958; Krapu 2000, 77.

⁵⁹¹ ks. Yrjölä s.a.; Eloranta 1948.

⁵⁹² Nordberg 1998, 347–349; Yhtyneiden liikunnallisesta nuorisotyöstä ennen toista maailmansotaa, ks. luku 7.1.

⁵⁹³ Raiskio 2012, 213–214.

nemisen, mitä edisti myös saman vuoden kunnallisvaaleissa koettu vasemmiston aseman vahvistuminen. Yhtyneiden arvomaailmaa paremmin edustavan nuorisotoiminnan lisäämiseksi tehtaiden sosiaaliosasto alkoikin pian herätellä henkiin paikkakunnan porvarillisten liikuntaseurojen nuorisotoimintaa, tukea uusien nuorisoyhdistysten perustamista ja tehdä keskushallinnolle esityksiä yhtiön paikallisen nuorisotyön kehittämiseksi.⁵⁹⁴ Osaan yhtiön nuorisotoiminnan uudistuksista suhtauduttiin tehdasyhdyskunnassa aluksi varautuneesti. ”*Poikatyö varsinaisena tehtaan sosiaalisena työmuotona on vielä paikkakunnallamme uutta ja siihen suhtaudutaan tietyin varauksin ja epäilyin vanhempien taholta, mutta uskomme, että epäilykset ennen pitkää haihtuvat ja toimintamme piiriin saadaan juuri ne nuoret, jotka kipeimmin ovat järjestelmällisen nuorisotyön tarpeessa.*”, todettiin tehtaiden sosiaalikerptomuksessa syksyllä 1948.⁵⁹⁵ Tultaessa 1950-luvulle Jämsänkoskella oli jo niin paljon nuorisotyötä tekeviä itsenäisiä yhdistyksiä, että tehtaiden sosiaaliosasto näki tarpeelliseksi karsia päällekkäisiä toimintoja. Karsinnan jälkeen yhtiön nuorisotoiminnan voimavaroja suunnattiin entistä vahvemmin lasten ja nuorten liikuntakasvatukseen ja liikunnan harrastusmahdollisuuksien luomiseen.⁵⁹⁶

Lasten ja nuorten liikuntakasvatustyössä Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaat palasivat toisen maailmansodan jälkeen pääosin samoihin työmuotoihin kuin 1930-luvulla. Varsinaiset uudistukset paikkakunnalla ilmenivätkin nuorisoliikunnan olosuhteiden parantumisena, lajivalikoiman monipuolistumisena ja tarjonnan lisääntymisenä. Nuorison liikuntatarjontaa Yhtyneet pyrki lisäämään ensisijaisesti paikkakunnan liikuntaseurojen toimintaedellytyksiä parantamalla, vaikka yhtiö huolehti edelleen myös perinteisistä nuorisotyön muodoistaan.⁵⁹⁷ Poikien taitoimistelutoiminta Jämsänkoskella käynnistyi vuonna 1945 Ilveksen nuorisosaoston ja paikkakunnalle yhtiön palvelukseen muuttaneen maaotteluvoimistelija Eelis Martiskaisen johdolla⁵⁹⁸. Tehtaiden urheilukilpailuissa tehdasyhdyskunnan pojat ja tytöt huomioitiin järjestämällä heille omat sarjansa⁵⁹⁹. Lasten liikunnallista kerho-, uimakoulu- ja leiritoimintaakin Yhtyneet jatkoi palkkaamiensa kesäkaitsijoiden ja uimaopettajien ohjaamana aina 1960-luvun lopulle saakka⁶⁰⁰. Lähestyttäessä 1970-lukua kunnan ja paikallisten yhdistysten liikunta- ja

⁵⁹⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomukset 1945–1948; Esimerkiksi Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomuksessa syksyltä 1945 yhtiön keskushallinnolle esitettiin liikuntakasvatus- ja nuoriso-ohjaajan palkkaamista paikkakunnalle, mikä myös toteutettiin myöhemmin.

⁵⁹⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomus 1.7.–31.12.1948

⁵⁹⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomukset 1.7.–31.12.1949; 1.1.–30.6.1952.

⁵⁹⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomukset 1945–1968; Jämsänkosken tehtaiden liikunnallisesta nuorisotyöstä ennen toista maailmansotaa, ks. luku 7.1.

⁵⁹⁸ TÄ 32(3)/1945, 69; 34(1)/1946, 86; Krapu 2000, 16.

⁵⁹⁹ Esimerkiksi vuonna 1947 yhtiö järjesti paikkakunnalla uintikilpailut, joissa kilpailtiin poikien, tyttöjen, miesten ja naisten sarjat sekä tehtaiden eri osastojen välinen viestiuinti, ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomus 1.1.–30.6.1947.

⁶⁰⁰ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomukset 1945–1969; Esimerkiksi vuonna 1963 Yhtyneiden järjestämiin uimakouluihin Jämsänkoskella osallistui 245 ja kunnallisiin 135 oppilasta. Yhtyneiden uima-

nuorisotyön laajentuminen sekä perheiden vapaa-ajan käyttötottumusten muuttuminen alkoivat kuitenkin vähitellen tehdä yhtiön ylläpitämästä nuorisotoiminnasta tarpeetonta⁶⁰¹.

KUVA 8. Nuoria Yhtyneiden omistaman Jämsänkosken Koski-Keskisen uimalaitoksen vesihiihtolaiturilla vuonna 1956.⁶⁰²

Kaiken kaikkiaan tulkinat Yhtyneiden kilpa- ja huippu-urheilua suosineesta liikuntapolitiikasta 1940–60-luvuilla vaikuttavatkin yhtiön tehtaiden liikuntatoimintaa kuvailevan alkupe-
räisaineiston perusteella osittain liioitelluilta. Vaikka kilpa- ja huippu-urheilu hallitsi Yhtyneiden liikuntatoiminnan julkisuuskuvaa, tehdasyhdyskunnissa etenkin tehtaiden sosiaalihenki-
löstö työskenteli arkisesti asukkaiden liikunta-aktiivisuuden ja liikunnan harrastusmahdolli-
suuksien lisäämiseksi. Tehtaiden sosiaaliosastojen työntekijät osallistuivat myös vapaa-
ajallaan paikalliseen liikuntaseuratoimintaan, ja esimerkiksi Jämsänkoskella he olivat merkit-
tävässä roolissa Ilveksen nais- ja nuorisotoiminnan organisoinnissa⁶⁰³. Kaikki yhtiön yritykset

kouluilla oli neljä ohjaajaa ja kunnallisilla yksi, ks. JMSK, Kunnalliskertomus 1963, 22; JMSK, uimaopetus- ja hengenpelastustoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1963.

⁶⁰¹ Esimerkiksi tehtaiden työntekijöiden viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen ja elintason parantuminen lisäsivät perheiden vapaa-ajan matkailua, ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliskertomukset 1966–1968; Nordberg 1998, 339–343.

⁶⁰² UPM, VA, Ur20, C912.

⁶⁰³ Esimerkiksi 1940–50 -luvulla Jämsänkosken tehtaiden sosiaaliosaston työntekijöistä Olavi Turma, Unto Koski ja Pirkko Yrjölä olivat mukana perustamassa Ilveksen nais- ja nuorisosaostojen toimintaa, ks. esim. Krapu 2000, 14–16, 76–77; Yhtiön sosiaalihenki-
löstön osallistumisesta tehdasyhdyskuntien harrastustoimintaan, ks.

paikallisen liikuntatoiminnan lisäämiseksi eivät myöskään tulleet suuren yleisön tietoisuuteen eivätkä saavuttaneet tavoiteltua tulosta. Jämsänkoskella tehtaiden järjestämä naisvoimistelu ja -urheilu eivät houkuttelleet osallistujia eikä työläisperheiden nuoria saatu toivotulla tavalla tenniksen pariin, vaikka yhtiö käytti merkittävästi voimavarojaan lajin harrastusolosuhteiden parantamiseen⁶⁰⁴. ”*Kuntourheilu, jolla massaurheilua nykykielessä kutsutaan, on kaikilla tehdaspaikkakunnillamme ollut kaiken pohjana*”, korosti Yhtyneiden urheiluohjelman 30-vuotista historiaa vuonna 1965 tarkastellut sosiaalipäällikkö Olavi Turmakin, vaikka hän kuvasi historiankirjoituksessaan myös yhtiön mittavia urheilusaavutuksia⁶⁰⁵.

8.3 Kunta tunkeutuu tehdasyhdyskunnan liikuntatoimintaan

Kalervo Ilmanen on kuvannut 1940–60-lukuja kunnallisen liikuntahallinnon laajenemisen vuosikymmeniksi. Tuolloin sotavuosista kärsineen Suomen kuntien hallintoa tehostettiin ja palvelutuotantoa kohennettiin valtion vahvassa ohjauksessa. Alkuvaiheessa kuntien velvollisuudeksi nähtiin tuottaa asukkailleen välttämättömät palvelut kuten kunnallistekniikka, terveydenhuolto ja peruskoulutus. Kun palvelutuotannon vastuukäsitykset laajentuivat myös kuntalaisten vapaa-ajan harrastuksiin, lähes kaikkiin kuntiin perustettiin liikunta-asioista huolehtivia hallintoelimiä, urheilulautakuntia. Samalla suomalaisten maalaiskuntien hallinto sai entistä enemmän kaupunkimaisia piirteitä, vaikka teollistuvan Suomen kaupungistuminen johtikin myöhemmin kunnallisen liikuntapalvelutarjonnan jakautumiseen taantuvan maaseudun ja kehittyvien kaupunkien palveluihin.⁶⁰⁶

Yhtyneiden Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksissa kunnallinen liikuntatoiminta mainittiin ensimmäisen kerran vuonna 1946, jolloin tehdaspaikkakunnalle perustettiin kunnan urheilulautakunta. Perustamisvaiheessa yhtiön huomio kiinnittyi erityisesti kunnallisen toimielimen jäsenvalintoihin, sillä ensimmäiseen urheilulautakuntaan nimitettiin kolmen Ilveksen ja kolmen Jyryn edustajan lisäksi ”*puolueettomaksi*” puheenjohtajaksi Jyryn sihteeri. Toisaalta yhtiötä askarrutti myös kunnan urheilulautakunnan tuleva toimenkuva: ”*Mitä tällä elimellä on tekemistä muussa kuin määrärahojen puoltamisessa, jää nähtäväksi.*”⁶⁰⁷ Vuodesta 1946 alkaen Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksissa alettiinkin enenevässä määrin raportoida Yhtyneiden pääkonttorille kunnan urheilulautakunnan edesottamuksista, vaikka teh-

myös Nordberg 1980, 558; Nordberg 1998, 392; Laurila 2009, 12–15.

⁶⁰⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1948–1955.

⁶⁰⁵ TÄ 109(4)/1965, 29–35.

⁶⁰⁶ ks. Ilmanen 1996, 106–153, 228–230.

⁶⁰⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.7.–31.12.1946; ks. myös Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus vuodelta 1955; Räsänen 1986, 275.

dasyhdyskunnan liikuntatoiminnan kuvauksissa päähuomio edelleen kohdistui yhtiön ja paikkakunnan urheiluseurojen tekemään liikunta- ja nuorisotyöhön. Raportointi oli myös luonnollista, koska aina perustamisesta lähtien kunnan urheilulautakuntaan tuli nimitetyksi Yhtyneidenkin edustajia, esimerkiksi 1940–50-luvuilla paikallista urheiluseuratoimintaa monipuolisesti kehittänyt sosiaalitarkastaja Olavi Turma ja yhtiön liikunnanohjaaja Unto Koski.⁶⁰⁸

Jämsänkosken kunnan urheilulautakunnan toiminta oli alkuvuosina pienimuotoista, eikä toimielimen päätösvaltaan budjetoitu määrärahojakaan kunnan talousarviossa ennen vuotta 1948⁶⁰⁹. Tarvettakaan kunnallisen liikuntatoiminnan nopealle kehittämiselle Jämsänkoskella ei ollut, koska Yhtyneet vastasi tehdasyhdyskunnan liikuntapaikoista ja tuki paikallista liikuntaseuratyötä. Tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminta oli yhtiöjohtoista mutta myös edistynyttä suhteessa moniin muihin vastaavankokoisiin suomalaisiin maaseutukuntiin⁶¹⁰. Esimerkiksi marraskuussa 1946 SPR:n Hämeen piirihallitus esitti kiertokirjeessään Jämsänkosken kunnalle toimenpiteiden aloittamista paikkakunnan liikuntapaikkojen kunnostamiseksi, urheiluseuratoiminnan avustamiseksi, nuorison liikuntakasvatuksen edistämiseksi sekä kunnallisen urheilulautakunnan perustamiseksi. Kunnanvaltuuston mukaan kiertokirje liitteineen ei kuitenkaan edellyttänyt kunnalta toimenpiteitä, koska ”*kaikki siinä ehdotetut tehtävät ovat täällä jo käytännössä toteutettu*”.⁶¹¹

Yhtiöjohtoisesta liikuntatoiminnasta huolimatta Jämsänkosken kunnan urheilulautakunnan määrärahat, toiminta ja vaikutusvalta alkoivat kuitenkin kasvaa 1940-luvun lopulta lähtien. Keväällä 1947 paikkakunnalle palkattiin ensimmäinen määräaikainen kunnallinen urheiluohjaaja, jonka palkkakulut kunta ja Yhtyneet vielä puolittivat. Yhtiön puolelta urheiluohjaajan työtehtäviin sisällytettiin poikien kesäisen kerhotoiminnan ohjaamista ja kunnanvaltuuston velvoitteesta kaikkien ohjattavien keskuudessa tehtävää raittiustyötä. Tehtaiden sosiaalikertomuksessa pääkonttorille nähtiin tarpeelliseksi raportoida, ettei urheiluohjaaja ”*hullumpi mies olekaan ollakseen sentään TUL:stä. Poliittisilta mielipiteiltään oikeistososialisti, mikäli keskustelussa on päästy huomaamaan.*”⁶¹² Vuotta myöhemmin kunnallinen urheiluohjaaja sai jo urheilulautakunnan valmisteleman ja kunnanvaltuuston hyväksymän ohjesäännön, jossa hänen työtehtävänsä määriteltiin entistä tarkemmin. Tuolloin urheilulautakunnan alaisuuteen

⁶⁰⁸ UPM, YP, C6 Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1946–1969; Jämsänkosken kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1946–1953; kunnalliskertomukset 1954, 1957–1969.

⁶⁰⁹ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1946–1948.

⁶¹⁰ vrt. Ilmanen 1996, 122–135.

⁶¹¹ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 8.1.1947.

⁶¹² JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 19.4.1947; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–30.6.1947; Kunnan ja Yhtyneiden yhteistyössä paikkakunnalle oli aiemmin palkattu myös koululaisten ja naisten kerhoneuvoja, ks. JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 3.10.1946.

nimetyt urheiluohjaajan tehtäviin sisällytettiin yleisten liikunnanohjaus- ja koulutustehtävien lisäksi muun muassa kunnallisen urheilutoiminnan johtaminen, kunnalta avustusta saavien urheiluseurojen toiminnan seuraaminen ja tukeminen sekä erityisesti nuorisoon kohdistettava liikunnan markkinointityö.⁶¹³ Vuonna 1949 puolestaan vahvistettiin kunnan urheilulautakunnan johtosääntö, jossa lautakunnan vastuulle asetettiin kunnallisten liikunta- ja retkeilypaikkojen hoitaminen, liikunnan seura-avustusten ja apurahojen jakoesitysten tekeminen, avustuspäätösten toteutumisen valvonta sekä paikallisen kansanurheilun edistäminen⁶¹⁴.

Tultaessa 1950-luvulle kunta oli jo näkyvästi tunkeutunut Yhtyneiden hallitsemalle jämsänkoskelaisen liikunnan kentälle, vaikka sen resurssit olivat vielä yhtiöön verrattuna huomattavasti pienemmät⁶¹⁵. Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksissa tunkeutumista kuvailtiin esimerkiksi syksyllä 1949: ”Jämsänkosken kunta on ryhtynyt vähin erin kiinnittämään huomiota paikkakunnan urheiluelämään jakamalla sille eneneviä avustuksia. Se on myöskin ryhtynyt järjestämään suorituspaikkoja. Jo aikaisemmin on kunta urheilulautakunnan (jossa mm. Turma on jäsenenä) ehdotuksesta myöntänyt määrärahoja latujen viitoittamiseen ja lasten kelkkamäen aikaansaamiseen.” Syksyllä 1949 kunta oli myös lunastanut Jämsänkosken Haavistosta maa-alueen kunnallisen urheilukentän rakentamista varten ja valmistellut veikkausvoittovarojen anomista yhtiön suunnitteleman Oinaalan urheilukentän rakentamiskustannuksiin osallistumiseksi.⁶¹⁶ Kunnan urheiluohjaaja oli järjestänyt liikunnanohjaustapahtumia sekä Ilveslinnassa että Työväentalolla ja ollut toimitsijatehtävissä niin Yhtyneiden kuin paikkakunnan urheiluseurojenkin järjestämissä kilpailutapahtumissa⁶¹⁷.

Erityisen tarkkaan Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksissa seurattiin toisen maailmansodan jälkeen kunnan avustusmäärärahojen jakopolitiikkaa. Liikuntaseura-avustuksiin liittyvään kunnalliseen päätöksentekoon tehtaiden sosiaaliosasto oli pääosin tyytyväinen, vaikka porvarillisten urheiluseurojen osuus kunnan avustusmäärärahoista olikin vuosittain pienempi kuin yhtiön vastaavista⁶¹⁸. Toistuvaa kritiikkiä sitä vastoin sai kunnan nuorisotyöavustusten

⁶¹³ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 30.4.1948.

⁶¹⁴ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 22.1.1949.

⁶¹⁵ Esimerkiksi vuonna 1950 Jämsänkosken kunnanhallitus myönsi liikunta-avustuksia 110 000 markkaa (4 076 euroa), kun Yhtyneet avusti jämsänkoskelaisia liikunta- ja retkeilyseuroja yhteensä noin 220 700 markalla (8 178 eurolla), ks. JMSK, Kunnanhallituksen pöytäkirja 28.3.1950; UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön pöytäkirja 11.4.1950; UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokuvateattereiden voittovarojen jako vuonna 1950; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1950; ks. myös luku 8.5, kuvio 1.

⁶¹⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.7.–31.12.1949; ks. myös JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 7.1.1949; yhtiön liikuntapaikkarakentamisesta Jämsänkoskella 1940–60 -luvulla, ks. luku 8.4.

⁶¹⁷ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirja 7.1.1949.

⁶¹⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1946–1955; Sosiaalihenkilöstön pöytäkirjat 1949–1951; UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokuvateattereiden voittovarojen jako vuosina 1952–1955; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1947–1955; ks. myös liite 3.

jakopolitiikka, jossa tehtaiden sosiaaliosaston tulkinnan mukaan suosittiin poliittisia, etenkin vasemmistolaisia, nuorisjärjestöjä⁶¹⁹.

Kunnan asema ei vahvistunut jämsänkoskelaisessa liikuntatoiminnassakaan ristiriidoitta Yhtyneiden kanssa. Kiistaa aiheutti varsinkin uuden urheilukentän rakentaminen, mihin yhtiöllä ja kunnalla oli eriävät intressit. Syksyllä 1947 Yhtyneet alkoi tasata omistamalleen maa-alueelle Jämsänkosken Oinaalaan pohjaa uudelle urheilukentälle, jonka rakentamiseen kunnan toivottiin anovan veikkausvoittovaroja. Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromuksen mukaan kunta kuitenkin vetäytyi valtionavustushakemuksesta aivan hakuvaiheen loppumetreillä.⁶²⁰ Kunnanhallituksen pöytäkirjojen perusteella kunnan vetäytymisen aiheuttivat yhtiön hake-musehtoihin tekemät muutokset. Veikkausvoittovaroista saatavaa osuutta vastaan Yhtyneet oli lupautunut rakennuttamaan Oinaalan urheilukentän ja vastaamaan sen ylläpidosta. Kunnan-hallituksen kokouksessa huhtikuussa 1950 isännöitsijä Lauri Tiilikka kuitenkin ilmoitti, ettei yhtiö suostu aiemmin sovitulla tavalla vuokraamaan Oinaalan urheilukentän maa-alueita ja antamaan kenttävurojen päätösvaltaa kunnalle. Valtionavustushakemus Oinaalan urheilukentän rakentamiseksi oli tuolloin jo tehty, ja kaksi kunnanhallituksen jäsentä tekikin avustushakemuspäätöksestä kirjallisen vastalauseen.⁶²¹

Jämsänkosken tehtaiden sosiaalihenkilöstö vieritti vastuuta Oinaalan urheilukentän yhteis-hankkeen epäonnistumisesta kunnanvaltuuston vasemmistovaltuutetuille. Kevään 1950 sosi-aalikertomuksessa tehtaiden sosiaalihenkilöstö raportoi kunnanvaltuuston puheenjohtajan suostuneen jo ehdollisesti hankkeeseen, mutta ”*Jyryn puheenjohtaja oli kuitenkin asian en-simmäisessä, myttyyn menneessä vaiheessa se mies, joka asian kaatoi*”⁶²². Sosiaalihenkilöstöä vaivasi myös se, että samaan aikaan Oinaalan yhteishankkeen kanssa kunnanvaltuusto päätti hankkia maa-alueen ja hakea veikkausvoittovaroja toisen kunnallisen urheilukentän rakenta-miseksi Jämsänkosken Haavistoon⁶²³. Keväällä 1951 tehtaiden sosiaalihenkilöstö tiesi kertoa: ”*Kunnan penseä suhtautuminen yhteistoimintaan tällä alueella on herättänyt urheiluväessä närkästystä. Sitäkin suuremmalla syyllä kun se samaan aikaan puuhaa kenttää Haavistoon, jossa sitä ei todennäköisesti paljontakaan varsinaiseen tarkoitukseen tulla käyttämään. Tuntuu siltä, että kunnan vasemmisto täten hankkii vain joukoilleen poliittisten kesäjuhlien pitopaik-*

⁶¹⁹ ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromukset 1.1–30.6.1949; 1.1–30.6.1951; 1955.

⁶²⁰ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.7–31.12.1947; 1.1.–30.6.1950.

⁶²¹ JMSK, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 14.2.1950; 11.4.1950.

⁶²² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.1.–30.6.1950; Jyryn puheenjohtajana tuolloin toi-minut Veikko Leppänen oli kunnanvaltuutettu ja toimi kunnan urheilulautakunnan puheenjohtajana, ks. JMSK, kunnanvaltuuston pöytäkirja 4.2.1950; Mäkinen 2007, 116–117.

⁶²³ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.1.–30.6.1950; JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkir-jat 12.9.1949; 5.1.1950; 3.7.1951.

kaa oman pitäjän alueella. Yhtiön kenttää ei tällaisiin tarkoituksiin vuokrata.”⁶²⁴ Yhteishankkeen hautautumisen jälkeen Jämsänkosken kunta alkoikin kesällä 1951 rakentaa omaa urheilukenttäänsä Haavistoon valtion myöntämän rakentamisavustuksen turvin⁶²⁵. Yhtyneiden urheilukenttähanke Oinaalassa viivästyi ja valmistui lopullisesti vasta kesällä 1954⁶²⁶.

Urheilukenttäkiistasta huolimatta Yhtyneiden ja Jämsänkosken kunnan yhteistyö liikunnan alueella alkoi kuitenkin 1950-luvun edetessä syventyä samalla, kun kunnallishallinnon asema tehdasyhdyskunnassa vahvistui. Yhteistyötä tehtiin päällekkäisten liikuntapalvelujen karsimiseksi ja erityisesti asukkaiden liikunnan harrastusolosuhteiden parantamiseksi. Yhtyneiden ylläpitämän uimakoulutoiminnan keskittyessä yhtiön uimalaitokselle Jämsänkosken keskustaan kunta alkoi kunnostaa uimapaikkoja ja järjestää uimakouluja tehdasyhdyskunnan muilla asuinalueilla⁶²⁷. Keväästä 1952 lähtien Yhtyneet luovutti rakentamansa Konilannotkon jääkiekkoradan paikkakunnan koulujen vapaaseen liikuntatuntikäyttöön korvauksena kunnan tarjoamasta jäädytysvedestä⁶²⁸. Talvikausina 1959–62 yhtiö puolestaan antoi kunnan ylläpitää Oinaalan urheilukentällä väliaikaista pikaluistelurataa ennen toiminnan siirtämistä lajia varten laajennetulle Keskuskoulun kentälle⁶²⁹.

Tultaessa 1960-luvulle Jämsänkoskella oli jo siirrytty yhtiöjohtoisesta pikemminkin yhtiöveitoseen liikuntatoimintaan⁶³⁰. Yhtyneet hallinnoi edelleen tehdasyhdyskunnan merkittävimpiä liikuntapaikkoja ja avustusmäärärahoja⁶³¹, mutta kunnasta oli kasvanut yhtiölle merkittävä yhteistyökumppani tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan koordinoinnissa. Paikallisten liikuntaseurojen lukumäärä ja toiminta olivat lisääntyneet, ja niillä alkoi olla myös muita yhtiöstä riippumattomia harrastuspaikkoja ja tulonlähteitä⁶³². Yhteistyön luonteen muuttumista kuvaa sekin, että 1950–60-lukujen vaihteessa Jämsänkoskella laitettiin kunnan, Yhtyneiden ja paikallisten urheiluseurojen yhdessä muodostamien säätiöiden nimissä vireille uimahalli- ja urheilutalohankkeet. Näiden hankkeiden tuloksia paikkakunnalla jouduttiin kuitenkin odotte-

⁶²⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.1.–30.6.1951.

⁶²⁵ JMSK, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 26.5.1951; 3.7.1951.

⁶²⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus vuodelta 1954.

⁶²⁷ JMSK, kunnalliskertomukset 1954–1959; Uimaopetus- ja hengenpelastustoimikunnan pöytäkirja 21.5.1962.

⁶²⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.7.–31.12.1951; 1.1.–30.6.1952.

⁶²⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus, 1.7.–31.12.1959; JMSK, Urheilulautakunnan pöytäkirja 14.10.1959; Urheilulautakunnan toimintakertomus vuodelta 1963.

⁶³⁰ Vastaavasta muutoksesta Tervakosken tehdasyhteisössä, ks. Koskinen 1989, 182–183.

⁶³¹ Esimerkiksi vuonna 1960 Jämsänkosken kunta myönsi liikunta-avustuksia noin 460 200 markkaa (10 590 euroa), kun Yhtyneet avusti jämsänkoskelaisia liikunta- ja retkeily-yhdistyksiä yhteensä noin 1 260 300 markalla (29 010 euroa), ks. JMSK, Kunnalliskertomus 1960; UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokuvateattereiden voittovarojen jako 1960; Avustusesitykset seuroille ja yhdistyksille 1960; ks. myös luku 8.5, kuvio 1.

⁶³² ks. luku 8.5.

lemaan aina 1970-luvun alkupuolelle saakka.⁶³³

8.4 Urheilupaikkarakentamisesta liikunta- ja virkistysalueiden suunnitteluun

Teollisuuspaikkakuntien rakennettua ympäristöä tutkineen Jarmo Kortelaisen mukaan suomalaisille paperitehdasyhdyskunnille on ollut tyypillistä suunnitelmallinen ja paperiyhtiöiden hallitsema yhdyskuntarakentaminen. ”Yhtiöiden tavoitteena on ollut luoda yhdyskunnistaan yhtenäisiä kokonaisuuksia teettämällä rakennus- ja asemakaavoja. Monista paperitehdasyhdyskunnista on pyritty luomaan eräänlaisia ulkomaisten esikuvien mukaisia malliyhdyskuntia, joiden taustalla oli tavoite estää suunnittelemattomien mökkikylien syntyminen.”⁶³⁴ Kortelaisen kuvaama tilanne vallitsi myös Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla, joista yhtiö pyrki laajan maanomistuksensa turvin rakentamaan kenraali Rudolf Waldenin ihanteiden mukaisia viihtyisiä ja elämänmyönteisiä tehdasyhdyskuntia⁶³⁵. Juuso Waldenin johtamiskaudella Yhtyneiden yhdyskuntasuunnittelu keskittyi erityisesti koulurakentamiseen, omakotitaloalueiden kehittämiseen ja toimitusjohtajan ihannoiman puutarhakaupunki-idean toteuttamiseen. Tehdasyhdyskuntien asemakaavoituksessa varattiin runsaasti tilaa viher- ja virkistysalueille, joille rakennetut leikkikentät ja liikuntapaikat lisäsivät yhtiön perustamien asuinalueiden houkuttelevuutta.⁶³⁶ Useimmista Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien asemakaavoista vastasi Heimo Kautonen, joka toimi vuosikymmenien ajan yhtiön ja sen tehdaspaikkakuntien kaavoitusarkkitehtinä⁶³⁷.

Jämsänkoskella Juuso Waldenin näkemys puutarhakaupungista toteutui erityisesti tehdasyhdyskunnan keskustassa ja Oinaalassa, jonka Yhtyneet varasi asutustarkoituksiin alueella sijainneen puukentän käytön päätyttyä vuonna 1931. Laajamittaisen asuinrakennustoiminnan ja työntekijöiden omakotitorakentamisen tukemisen yhtiö aloitti paikkakunnalla vasta toisen maailmansodan jälkeen.⁶³⁸ Vuonna 1953 Jämsänkoskea kuvailtiin *Työn Äärestä* -lehdessä seuraavasti:

⁶³³ Jämsänkosken urheilu- ja kerhotalohankkeesta, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.7.–31.12.1951; JMSK, Urheilulautakunnan toimintakertomukset vuodelta 1962–64; Jämsänkosken uimahallihankkeesta, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.7.–31.12.1957; 1969; UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 25.11.1959; JMSK, Kunnalliskertomukset 1969–1973.

⁶³⁴ Kortelainen 1992b, 66–67; ks. myös Kalela 1986, 99–100.

⁶³⁵ ks. luku 5.1; Juva 1957, 378–379; Nordberg 1980, 358–359; Raiskio 2012, 30.

⁶³⁶ Nordberg 1998, 346–360; ks. esim. TÄ 12(2)/1935, 58–59; Nordberg 1998, 406–407.

⁶³⁷ Nordberg 1980, 420–421; Esimerkiksi Kaipolan asutussuunnitelmasta, ks. TÄ 64(4)/1954, 6–9; Nordberg 1998, 38–39.

⁶³⁸ ks. esim. Nordberg 1980, 320, 545–546; Räsänen 1986, 78–88; Esimerkiksi 1940–50 -lukujen vaihteessa Oinaala-Korentola -alueelle rakennettiin yhtiön tukemana 202 omakotitaloa, joihin muutti yli 1200 asukasta. Noin 40 prosentilla yhtiön työntekijöistä oli tuolloin oma talo, Räsänen 1986, 85; ks. myös kuvat 1 ja 9.

*”Jämsänkoski ei suinkaan ole mikään ruma tehdasyhdyskunta, mieluummin päinvas-
toin – vaikkapa vanha valkeakoskelainen voikin jäädä kaipaamaan enempien vesien
välkettä sen ympäriltä. Keskusta torin tienoilla rakentuu täyttä päätä kaupunkimaiseen
tapaan. Uudet asuntoalueet, ennen kaikkea Oinaala tarjoavat moderneja puutarhaesi-
kaupungin näköaloja – samalla kun ne suovat asukkailleen nykyaikaisittain tarkoituk-
senmukaista viihtyvyyttä – ja vanhoista ”hyvistä ajoista” on niistäkin todistuskappa-
leita vielä paljolti muuallakin kuin äskettäin perustetussa kotiseutumuseossa. Voisiko
minkään tehtaan välittömässä läheisyydessä löytää esim. luonnonlyyrisempää näky-
mää kuin kauniina kesäiltana valtatieltä tai suurten Arava-talojen ikkunoista yli urhei-
lukentän, rannan rehevien hopeapajujen ja peilikirkkaan tyynen veden?”⁶³⁹*

Asuinrakentamisen tukemisen lisäksi Yhtyneet jatkoi toisen maailmansodan jälkeen myös tehdasyhdyskuntiansa julkisten tilojen rakentamista. Jämsänkosken asemakaavaan merkityille viher- ja virkistysalueille yhtiö oli kevääseen 1949 mennessä varustanut kolme leikkikenttää: yhden keskustan urheilukentän yhteyteen ja kaksi Oinaalaan. Näillä leikkikentillä yhtiö järjes- ti kesäisin lasten ohjattua kerhotoimintaa.⁶⁴⁰ Jämsänkosken keskustan ja Oinaalan asuinalueen välittömään läheisyyteen Yhtyneet rakennutti myös tehdasyhdyskunnan merkittävimmät lii- kuntapaikat kuten kesäksi 1954 valmistuneen Oinaalan yleisurheilukentän. Ennestään alueella sijaitsivat jo yhtiön omistamat Ilveslinna, keskustan urheilukenttä, Koski-Keskisen uimalaitos ja Oinaslahden hyppyrämäki. Kahta jälkimmäistä Yhtyneet ehosti useaan kertaan 1940–60- lukujen aikana. Keskustan vanhan urheilukentän yhtiö pyhitti jalkapalloilulle vuoden 1956 peruskorjauksen jälkeen.⁶⁴¹

Tultaessa 1960-luvulle Jämsänkosken keskustan ja Oinaalan asuinalueen länsiosiin Koski- Keskisen ja Kankarisveden rantaan olikin muodostunut yhtenäinen ja monipuolinen viher- ja virkistysalue tehdasyhdyskunnan asukkaille. Leikki- ja liikuntapaikkojen lisäksi kokonaisuut- ta täydensivät Yhtyneiden vuosina 1949–50 rakentamat Oinaalan tenniskentät ja syysyksi 1957 Kankarisveden rantaan valmistunut Soutulan venevaja⁶⁴². Yhtyneet keskitti liikunta- paikkojaan harkitusti ja suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnan yleisten järjestämisohjei- den mukaisesti⁶⁴³. Jämsänkosken Oinaslahden hyppyrimäen ympäristö rauhoitettiin talviur- heilukäyttöön, kun tehtaiden sosiaaliliikentöistä huomasi, että alueelle oli syksyllä 1947 avatun

⁶³⁹ TÄ 57(1)/1953, 26; vrt. kuva 1.

⁶⁴⁰ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.1.–30.6.1949; 1.7.–31.12.1949.

⁶⁴¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1945–1969; Keskustan pallokentästä ja Koski- Keskisen uimalaitoksesta, ks. myös kuva 5; TÄ 81(4)/1958, 18.

⁶⁴² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.1.–30.6.1950; 1.7.–31.12.1957; ks. kuva 9.

⁶⁴³ ks. luku 5.2.2; Eloranta 1948, 153–157.

pujottelurinteen ja hyvien hiihtomaastojen ansiosta mahdollista muodostaa ainutlaatuinen talviurheilukeskus⁶⁴⁴. Keväällä 1951 Oinaslahden mäkimonttu sai ravintola- ja huoltorakennuksen. Vuosina 1964–65 Yhtyneet rakennutti alueelle uuden hiihtokeskuksen asianmukaisine huolto- ja oleskelutiloineen. Kesäkäytön lisäämiseksi uuden hiihtokeskuksen maastoon tehtiin myös pururata, rakennettiin voimistelutelineitä ja hankittiin voimailuvälineitä. Myöhemmin alueesta muodostui etenkin lähiympäristön nuorison harrastustoiminnan keskus.⁶⁴⁵ Oinaalan urheilukentän ja keskustan pallokentän käytettävyyttäkin yhtiö paransi 1960-luvulla rakentamalla niille entistä laajemmat katsomo-, huolto- ja toimistotilat⁶⁴⁶.

KUVA 9. Yhtiön rakennuttamat Oinaalan asuntoalueen tenniskentät vuonna 1956. Taustalla näkyvät vuosina 1947–48 valmistuneet virkailijatalot.⁶⁴⁷

Yhtyneet kehitti tehdasyhdyskuntiansa liikuntaolosuhteita toisen maailmansodan jälkeen niin yhtiön johdon ja sosiaalihenkilöstön laatimien yleissuunnitelmien kuin paikkakuntaakohtaisten tarpeiden mukaan. Paikkakuntaakohtaisia tarpeita käsiteltiin yhtiön urheilulautakunnan kokouksissa ja tehtaiden sosiaalikertomuksissa, joista toimitusjohtaja Juuso Walden ajoittain alleviivasi niitä punakynällä. Esimerkiksi Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomuksesta syksyiltä

⁶⁴⁴ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1.7.–31.12.1947; 1.1.–30.6.1951; UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokous 2.1.1950.

⁶⁴⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1.1.–30.6.1951; 1964–1966.

⁶⁴⁶ Esimerkiksi Oinaalan urheilukentän vuonna 1963 valmistuneesta 600 katsojan katsomo- ja huoltorakennuksesta, ks. TÄ 102(1)/1964, 6; TÄ 1/1967, 30–31.

⁶⁴⁷ UPM, VA, Ur18, C901.

1948 oli alleviivattu maininta paikkakunnan tarpeesta uusille tenniskentille, joiden rakennustyöt tehdasyksikkö aloitti seuraavana kesänä. Kevään 1950 sosiaalikerhomuksessa tehtaiden sosiaaliosasto muisti kiittää tenniskenttien rakennusluvasta sekä toimitusjohtajaa että rouvaa, jotka olivat viettäneet kesäloman lastensa kanssa paikkakunnalla.⁶⁴⁸ Jämsänkoskella liikuntolosuhteiden kehittämistarpeita ilmeni erityisesti 1940–50-lukujen vaihteessa, kun useiden Yhtyneiden omistamien liikuntapaikkojen kunto oli päässyt sota- ja jälleenrakennusvuosina heikkenemään. Merkillepantavaa on, että yhtiön urheilulautakunnan kokouksessa tammikuussa 1950 esitetyistä Jämsänkosken liikuntapaikkojen kunnostamis- ja uudisrakentamishankkeista kaikki myös toteutettiin seuraavan vuosikymmenen aikana.⁶⁴⁹

Yhtyneiden urheilutoimintaa tutkielmassaan tarkastelleen Sulo Kolkan mukaan yhtiö rakensi Juuso Waldenin aikana tehdaspaikkakunnilleen ajanmukaisia liikuntapaikkoja ”niitä urheilumuotoja varten, jotka on katsottu elinkelpoisiksi maaseudun ja pikkukaupungin asukkaiden piirissä”⁶⁵⁰. Toisen maailmansodan jälkeen näiden urheilumuotojen joukkoon hyväksyttiin uusina esimerkiksi soutu ja keilailu⁶⁵¹. Jämsänkosken soutu-urheilua Yhtyneet edisti aluksi toimittamalla tehdaspaikkakunnalle soutuveneitä niin Simpeleeltä, Kaipolasta kuin Valkeakoskeltakin. Kunnolla jämsänkoskelainen suotu-urheilutoiminta käynnistyi vasta vuoden 1957 jälkeen, kun yhtiö oli rakentanut paikkakunnalle lajin tukikohdaksi kunnollisen venevajan laitureineen.⁶⁵² Yhtyneiden rakennuttama neliratainen keilahalli valmistui Jämsänkoskelle vuonna 1958. Keilahallia päädyttiin pitämään auki myös päiväaikaan paikkakunnalla nopeasti levinneen keilailuinnostuksen vuoksi. ”Jämsänkosken keski-ikäiset miehet ovat saaneet keilailusta uuden urheilumuodon, jolla tyydyttävät kilpaviettiään kiitettävällä innostuksella”, todettiin keilahallin avaamisesta uutisoineessa *Työn Äärestä* -lehdessä.⁶⁵³

Lokakuussa 1952 Yhtyneiden sosiaalihenkilöstö päätyi yhtiön sosiaalitoiminnan linjanvedossaan painottamaan tehdaspaikkakuntiansa liikunnan olosuhdetyössä lasten leikkikenttien, luisutinratojen ja ampumaratojen rakentamista⁶⁵⁴. Jämsänkoskella tämä näkyi yhtiön ylläpitämien

⁶⁴⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1948–1950.

⁶⁴⁹ Urheilulautakunnan kokouksessa esitettiin muun muassa Jämsänkosken keskustan urheilukentän ja uimalaitoksen korjaamista, hyppyrimäen katsomon ja huoltotilojen pystyttämistä, Oinaalan urheilukentän ja tenniskenttien rakennushankkeiden loppuunsaattamista, keilahallin rakentamista sekä pujottelurinteiden varaamista asemakaavaan, ks. UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 2.1.1950; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1950–1959.

⁶⁵⁰ UPM, YP, C10, Kolkka 1970, 2; ks. myös Nordberg 1998, 385–387; Laurila 2009, 5.

⁶⁵¹ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokous 2.1.1950; UPM, YP, A6, Isännöitsijäin, johtajien ja sosiaalihenkilöstön kokous 3.10.1952.

⁶⁵² UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön pöytäkirjat 28.–29.3.1951; 31.3.1952; 30.3.1953; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1956–1959.

⁶⁵³ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–31.12.1958; TÄ 78(1)/1958, 27–29.

⁶⁵⁴ UPM, YP, A6, Isännöitsijäin, johtajien ja sosiaalihenkilöstön kokous 3.10.1952.

leikkikenttien ja luistinratojen lukumäärän kasvuna etenkin 1950-luvulla⁶⁵⁵. Tehdas-yhdyskunnan keskustan luistinrata oli siirretty toisen maailmansodan jälkeen Ilveksen ylläpidettäväksi ja alkuperäiselle paikalleen Koski-Keskisen jäälle urheilukentän pumppuongelmiensa takia. Pumppuongelmat kuitenkin korjattiin syksyksi 1949, minkä jälkeen keskustan luistinrata palautettiin yhtiön urheilukentälle, valaistiin ja varustettiin jääkiekkokaukalolla.⁶⁵⁶ Kevääksi 1952 yhtiö siirsi urheilukentän jääkiekkokaukalon uuteen tuulilta suojaiseen paikkaan Konilannotkoon, missä sen katsomo- ja huoltotiloja perusparannettiin useaan otteeseen 1950–60-lukujen vaihteessa.⁶⁵⁷ Koska jääkiekkoradat olivat harvinaisia keskisuomalaisissa kunnissa vielä 1950-luvulla, jääkiekon ohjelmaansa ottaneesta Jämsänkosken Ilveksestä tuli yksi lajin uranuurtajista maakunnassa⁶⁵⁸.

Jämsänkosken uutta ampumarataa Yhtyneet rakensi ja varusti vuosina 1957–59. Uuden ampumaradan valmistuminen ja Ilveslinnan sisäampumaradan taululaitteiden korjaaminen keväällä 1958 virittivät uudelleen tehdasyhdyskunnan ampumaurheilutoimintaa, vaikka sotien jälkeinen ampumaurheilun vastainen ilmapiiri vaikuttikin vielä tuolloin paikkakunnalla. Esimerkiksi Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhoissa raportoitiin kommunistien viivyttäneen ampumaradan rakennusluvan myöntämistä ja painostaneen työtovereitaan pysymään poissa ampumaseuratoiminnasta.⁶⁵⁹

Kokonaisuudessaan Yhtyneiden tekemä liikunnan olosuhdetyö muuttuikin 1940–60-luvuilla suunnitelmallisemmaksi ja monipuolisemmaksi kuin aiemmin. Liikuntapaikkarakentamisen suunnittelun tarve kasvoi samalla, kun yhtiön hallinnoimien liikuntapaikkojen määrä lisääntyi, ylläpitokustannukset kasvoivat ja tehdasyhdyskuntien liikuntaolosuhteita alkoivat kehittää muutkin paikalliset toimijat. Jämsänkoskella Yhtyneiden liikuntapaikkarakentamisen suunnitelmallisuutta osoittavat yhtiön muokkaamat tehdasyhdyskunnan asemakaavat, tehtaiden sosiaalihenkilöstön laatimat liikuntapaikkojen rakennussuunnitelmat sekä 1950-luvun loppupuolelta lähtien yleistyneet yhteiset rakennushankkeet kunnan ja urheiluseurojen kanssa⁶⁶⁰. Esimerkiksi tehdasyhdyskunnan valaistuja latu- ja pururatoja Yhtyneet ja Jämsänkosken

⁶⁵⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhot 1950–1959; Esimerkiksi talvena 1962–63 Jämsänkosken kunta maksoi Yhtyneille 900 000 markkaa (19 500 euroa) korvauksena paikkakunnan luistinratojen ylläpitämisestä, ks. JMSK, Kunnanhallituksen pöytäkirja 22.11.1962.

⁶⁵⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhot 1.1.–15.6.1945; 1.1.–30.6.1947; 1.1.–30.6.1950.

⁶⁵⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhot 1.1.–30.6.1952; 1.1.–30.6.1959; 1.7.–31.12.1959; 1.1.–30.6.1964.

⁶⁵⁸ Höykinpuro 1980, 35; ks. myös Krapu 2000, 16–17.

⁶⁵⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhot 1956–1959; TÄ 77(5)/1957, 45–46.

⁶⁶⁰ Yhtyneiden liikuntapaikkojen rakennussuunnitelmista Jämsänkoskella, ks. esim. UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokouspöytäkirjat 2.1.1950; 25.11.1959.

kunta suunnittelivat yhteistyössä⁶⁶¹. Liikunnan olosuhdetyön monipuolistumista Yhtyneissä kuvaavat yhtiön rakennushankkeillaan tukemien liikuntamuotojen lukumäärän lisääntyminen sekä yhdyskuntasuunnittelussa painottunut viher- ja virkistysalueiden kehittäminen.

Suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminnan yleisten järjestämisohjelmien mukaisesti Yhtyneet vaikutti toisen maailmansodan jälkeen kiinnittävän huomiota myös hallitsemiensa liikuntapaikkojen tasa-arvoisuuteen, saavutettavuuteen ja ympärivuotisen käytettävyyteen⁶⁶². Jämsänkoscilla useiden yhtiön liikuntapaikkojen katsomo- ja huoltotiloja paranneltiin ja uudisrakentamista keskitettiin jo käytössä olleille liikunta- ja virkistysalueille. Yhtyneet alkoi kerätä tapauskohtaisesti vuokraa omistamiensa liikuntapaikkojen käytöstä kuten maksullisten tilaisuuksien järjestämisestä yhtiön urheilukentillä. Käytännössä tehdasyhdyskunnan tärkeimmät liikuntatilat säilyivät kuitenkin käyttäjilleen ilmaisina⁶⁶³. Yhtiön liikuntapaikkojen käyttövuoropoliittika muuttui merkittävästi, kun Yhtyneiden sosiaaliosioita käsittelevässä kokouksessa joulukuussa 1944 päätettiin ajan hengen mukaisesti myöntää tehtaiden liikuntapaikkojen käyttöoikeus myös TUL:n seuroihin kuuluville urheilijoille⁶⁶⁴. Kesällä 1945 Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomuksessa raportoitiin jo, että yhtiön urheilukentän käyttövuorot oli jaettu ”*tasan Ilveksen ja Jyryn kanssa*”⁶⁶⁵.

8.5 Yhtiöjohtoisesta yhtiövetoiseen liikuntaseuratoimintaan

Rudolf Waldenin johtamiskaudella 1920–30-luvuilla Yhtyneet alkoi tukea tehdasyhdyskuntiansa liikunnallista kansalaistoimintaa asukkaiden viihtyvyyden, terveyden, yhteishengen ja maanpuolustusvalmiuden edistämiseksi. Tukitoimet kohdistuivat erityisesti porvarillisiin liikuntaseuroihin ja maanpuolustusjärjestöihin, joiden järjestämä vapaa-ajantoiminta, toisin kuin työväenliikkeen järjestämä, tulkittiin työnantajan näkökulmasta yleisesti hyväksyttäväksi.⁶⁶⁶ Toisen maailmansodan jälkeen Yhtyneiden huolenpito tehdasyhdyskuntiansa harrastustoiminnasta sai entistä suuremmat mittasuhteet, kun yhtiö pyrki täyttämään sota-ajan aiheuttamaa henkistä tyhjiötä asukkaiden elämässä. Sotavuosien aikainen lamaannus muuttui pian vilkkaan harrastustoiminnan kaudeksi, jonka aikana Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien harrastus-

⁶⁶¹ ks. esim. JMSK, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 12.9.1961; 20.12.1966.

⁶⁶² ks. luku 4.2.2; Eloranta 1948, 153–157.

⁶⁶³ Yhtyneiden liikuntapaikkojen käyttömaksupoliitikasta, ks. esim. UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 25.7.1948; 31.7.1949.

⁶⁶⁴ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 29.12.1944; ks. myös Raiskio 2012, 162.

⁶⁶⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerptomus 1.1.–15.6.1945. Huom. Tutkimusaineisto ei mahdollistanut sosiaalikerptomuksen väitteen todenperäisyyden tarkistamista, mutta esimerkiksi Jyryn historiikin mukaan vuonna 1946 Jämsänkosken urheilukenttä oli jyryläisten ”*melko vapaasti käytettävissä*”, ks. Sopenan 1957, 37.

⁶⁶⁶ ks. luku 7.

mahdollisuudet kasvoivat aluksi liiankin monipuolisiksi paikkakuntien asukasmääriin nähden. Merkittävä muutos tapahtui myös Yhtyneiden johdon suhtautumisessa TUL:n urheiluseuroihin ja urheilijoihin, jotka saivat jatkossa osansa yhtiön liikuntatoiminnan tuesta.⁶⁶⁷

Jämsänkoscikella poliittisen ilmapiiirin muuttuminen, työväenliikkeen vastaisen painostuksen purkautuminen ja kunnallispoliittisen vallan siirtyminen vasemmistopuolueille toisen maailmansodan jälkeen antoivat työväenurheilulle uuden kasvumahdollisuuden, johon TUL:n paikallinen jäsenseura Jyry tarttui. Jyry aktivoitui uusien jäsenten hankintaan ja seuran lajitarjonnan monipuolistamiseen, kun suojeluskunta- ja lottajärjestöjen jämsänkoscikelaiset paikallisosastot oli lakkautettu ja SVUL:n jäsenseura Ilveksen toimintaa vielä heräteltiin sotavuosien alennustilasta⁶⁶⁸. Vuonna 1945 Jyryyn perustettiin uudet nais-, nuorisoi-, hiihto-, voimailu-, yleisurheilu- ja palloilujaostot. Saman vuoden keväästä lähtien seura pääsi myös käyttämään Yhtyneiden omistamia liikuntapaikkoja Jämsänkoscikella. Keskustan urheilukentän käyttöoikeuden lisäksi Jyryn toimintaedellytyksiä paransivat erityisesti Ilveslinnan sisäliikuntatilat, missä seura aloitti nopeasti vilkastuneen painitoimintansa.⁶⁶⁹ Jyryn lajitarjontaa monipuolistettiin, jotta kenenkään ei tarvitsisi valita sen takia porvarillista urheiluseuraa.⁶⁷⁰

Jämsänkosciken tehtaiden sosiaalikeromuksissa Jyryn toiminta huomioitiin ensimmäisen keran keväällä 1945. Ensialkuun tehtaiden sosiaalihenkilöstön huolta herättivät erityisesti edustusurheilijoiden loikkaukset Yhtyneiden ”omasta” urheiluseura Ilveksestä Jyryyn. Loikkauksia tekivät ainakin painijat ja jalkapalloilijat, jotka lähtivät mukaan Jyryn kesällä 1945 pikavauhtia käynnistämään jalkapallotoimintaan. Tehtaiden sosiaalihenkilöstö näki urheilijaloikkausten taustalla vasemmiston propagandatyön. ”Paikallinen TUL:n seura Jyry on on vienyt riveihinsä Ilveksen väkeä huomattavasti ajan hengen mukaisesti syynä muka se, että Ilves on liian ’faskistinen’”, todettiin tehtaiden sosiaalikeromuksessa syksyltä 1945.⁶⁷¹ Toisaalta Jämsänkosciken tehdasyhdyskunnassa oli sotavuosien jälkeen myös kysyntää järjestetylle liikuntatoiminnalle, mihin Jyry vastasi porvarillisia urheiluseuroja tehokkaammin. Tämän tehtaiden sosiaalihenkilöstökin tiedosti alkaessaan syksystä 1945 lähtien aktiivisesti kehittää Jämsänkosciken Ilveksen urheilu- ja nuorisotoimintaa. Tavoitteeksi asetettiin tarjota naapurial parempia ”etuja” ja olla muutaman vuoden kuluttua ”omavaraisia kaikessa liikuntakasvatukseen liittyy-

⁶⁶⁷ Nordberg 1980, 558–559

⁶⁶⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosciken tehtaiden sosiaalikeromukset 1.1.–15.6.1945; 1.7.–31.12.1945.

⁶⁶⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosciken tehtaiden sosiaalikeromukset 1945–1946; Sopanen 1957, 37, 60–61; Mäkinen 2007, 21, 65.

⁶⁷⁰ Mäkinen 2007, 21.

⁶⁷¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosciken tehtaiden sosiaalikeromukset 1945–1946; ks. myös Peltonen 2002, 27.

vässä”.⁶⁷² Tultaessa 1940-luvun loppupuolelle paikkakunnan työläis- ja porvariseurojen välinen jäsenkilpailu olikin jo laantunut, kun useimmat loikkarit olivat palanneet takaisin taloudellisilta voimavaroiltaan vahvempaan Ilvekseen⁶⁷³.

Yhtyneiden tavoin muutkin suomalaiset teollisuustyönantajat lisäsivät toisen maailmansodan jälkeen toimenpiteitään työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi, mihin vahvistunut työväenliike suhtautui aluksi epäluuloisesti. Esimerkiksi vuonna 1945 TUL ja SAK muotoilivat yhteisen julkilausuman, jossa kielsivät jäseniään osallistumasta työnantajien järjestämään urheilutoimintaan.⁶⁷⁴ Yhtyneiden tehdaspaikkakunnilla tämän kiellon vaikutukset jäivät vähäisiksi ja lyhytaikaisiksi, mitä yhtiön sosiaalihenkilöstön mukaan auttoi yhtiön myöntämä taloudellinen tuki TUL:n urheiluseuroille⁶⁷⁵. Jämsänkoskella Ilves lahjoitti keväällä 1945 yhtiön ehdotuksesta osan saamastaan taloudellisesta avustuksesta Jyrylle. Muutamat aktiiviurheilijat epäröivät julkilausuman takia osallistumistaan yhtiön kilpailutapahtumiin, mutta jo seuraavana keväänä tehtaiden hiihtokilpailuihin ”osallistuttiin kaikista leireistä sekä toimitsijoina että kilpailijoina”. Asian ratkaisemista lienee nopeuttanut se, että Jämsänkosken tehtaiden urheilutoimikuntaankin oli keväällä 1945 hyväksytty kolme jyryläistä.⁶⁷⁶

Liikunnan harrastusolosuhteiden kehittämisen ohella Yhtyneet vahvistikin toisen maailmansodan jälkeen taloudellista ja henkistä tukeaan tehdaspaikkakuntiansa liikuntaseuroille. Liikuntaseurojen taloudellisia avustuksia Yhtyneet myönsi sosiaalitoimintaan budjetoimistaan määrärahoista sekä omistamiensa elokuvateattereiden voittovaroista. Yhtyneiden liikunta- paikkainvestointeihin verrattuna yhtiön seura-avustukset olivat suhteellisen pieniä, mutta niiden merkitys vaihteli seurakohtaisesti.⁶⁷⁷ Ainakin Jämsänkoskella yhtiön liikuntaseuroille myöntämät vuosittaiset avustuspäärahat olivat 1,5-3 kertaa suuremmat kuin kunnan vastaavat aina 1960-luvun loppupuolelle saakka, mikä ilmenee kuviosta 1. Yhtyneiden liikuntaseura-avustuspäätökset teki yhtiön pääkonttori tehtaiden avustusesitysten ja seurojen toimittamisen asiakirjojen perusteella. Elokuvateatterien voittovaroista valtaosa ohjattiin teatteritiloja hoitaneille SVUL:n seuroille, mutta 1940-luvun loppupuolelta lähtien niitä alettiin jakaa muille-

⁶⁷² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromus 1.7.–31.12.1945.

⁶⁷³ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromukset 1946–1949; Mäkinen 2007, 21–22; *Työn Äärestä* -lehdessäkin kuvattiin Jyryn toimintaa vuonna 1947 lyhyesti mutta myönteisesti. Kuvauksen oli kirjoittanut Ilvesen puheenjohtaja, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalitarastaja Olavi Turma, ks. TÄ 39(4)/1947, 104.

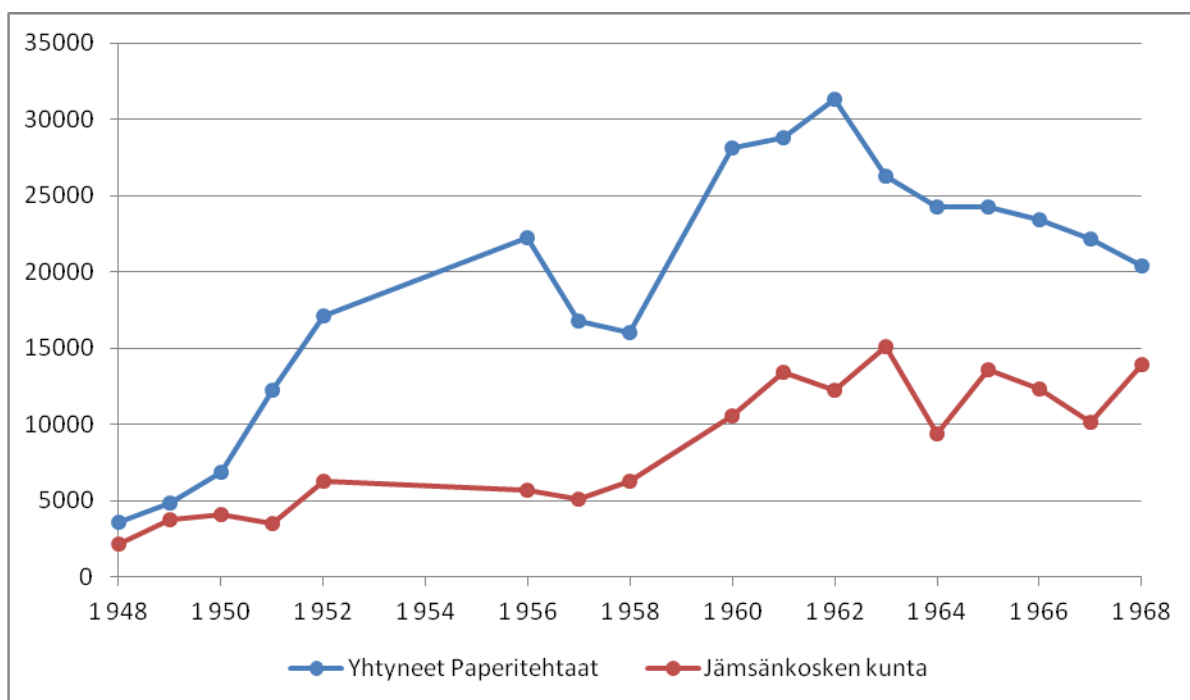
⁶⁷⁴ Nordberg 1980, 559; Epäluuloista työnantajien järjestämää liikuntatoimintaa kohtaan, ks. myös Enne 1946.

⁶⁷⁵ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 2.–3.7.1945; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromukset 1.7.–31.12.1945; 1.1.–30.6.1946; ks. myös Nordberg 1980, 559.

⁶⁷⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromukset 1.1.–15.6.1945; 1.7.–31.12.1945.

⁶⁷⁷ Esimerkiksi vielä vuonna 1967 Jämsänkosken Ilves ry:n avustushakemus ja tulostase 31.12.1967.

kin yhtiön tehdaspaikkakuntien liikuntatoimijoille kuten TUL:n jäsenseuroille.⁶⁷⁸

KUVIO 1. Yhtyneiden Paperitehtaiden ja Jämsänkosken kunnan avustukset jämsänkoskelaisille liikuntaseuroille vuosina 1948–1968 (euroina, vuoden 2014 rahan arvoon muutettuna).⁶⁷⁹

Yhtyneiden virallisista linjauksista ja seura-avustuspolitiikan laajenemisesta huolimatta aina-kaan yhtiön avustustoiminnassa porvarillisia liikuntaseuroja suosineet toimintatavat eivät muuttuneet. Yhtyneiden seura-avustuksilla tuettiin 1940–60-luvuillakin ensisijaisesti yhtiön ”omia” yleisseuroja ja toissijaisesti porvarillisia tai poliittisesti riippumattomia yhtiöjohdon hyväksymien liikuntalajien erikoisseuroja.⁶⁸⁰ Työväen urheiluseurat olivat yhtiön avustuspolitiikassa viimeisiä edunsaajia, mikä ilmenee esimerkiksi Yhtyneiden ja Jämsänkosken kunnan liikuntaseura-avustuksia vuosina 1952 ja 1968 vertailevista kuvioista liitteessä 3.

Liitteen 3 vuosikohtaiset esimerkit kuvaavat Yhtyneiden ja Jämsänkosken kunnan liikuntaseu-

⁶⁷⁸ UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokvateattereiden voittovarojen jako vuosina 1948–1962; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1948–1968; Nordberg 1998, 392

⁶⁷⁹ UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokvateattereiden voittovarojen jako vuosina 1948–1962; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1948–1968; JMSK, kunnanhallituksen ja -valtuuston pöytäkirjat 1948–1968; kunnalliskertomukset 1954, 1957–1968; urheilulautakunnan pöytäkirjat 1959–1968; Huom. Kuvio on suuntaa antava, koska lähdeaineistosta ei löytynyt Yhtyneiden avustuspäätöksiä kaikilta tilastovuosilta ja kunnan avustusluvutkin on kerätty useista toistensa kanssa osittain ristiriitaisista lähteistä. Kuvioon eivät sisälly yhtiön avustukset jämsänkoskelaisille retkeily-yhdistyksille eivätkä kunnan nuorisotyöavustukset liikuntaseuroille. Kuviossa käytettyjen luotettavien avustuslukujen tilastovuodet on ympyröity. Yhtyneiden avustusmäärärahojen notkahdusta 1950-luvun lopulla selittää yhtiö elokvateatterin voittovarojen vähentyminen.

⁶⁸⁰ UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokvateattereiden voittovarojen jako vuosina 1948–1962; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1947–1968; ks. myös Nordberg 1998, 391–393; Raiskio 2012, 162–164.

ra-avustusten jakautumista yleiselläkin tasolla 1940–60-luvuilla. Jämsänkoskella Ilves säilyi Yhtyneiden ensisijaisena avustuskohteena, vaikka paikkakunnalle perustettiin vuosien mittaan useita muitakin yhtiön suosimaa lajitoimintaa järjestäneitä liikuntaseuroja. Vuodesta 1960 lähtien huomattava osa yhtiön Ilvekselle myöntämistä avustuksista kohdistettiin seuran toiminnanjohtajan palkkaukseen. TUL:n jäsenseura Jyryn osuus Yhtyneiden paikkakunnalle vuosittain osoittamista avustusmäärärahoista pysyi pienenä ja merkitykseltään lähinnä symbolisena koko tarkastelujakson ajan. Vielä vuonna 1968 Yhtyneet myönsi avustusmäärärahoistaan Jämsänkosken Ilvekselle 10 500 markkaa (15 760 euroa), kuudelle erikoisseuralle yhteensä 3 000 markkaa (4 502 euroa) ja Jyrylle 100 markkaa (150 euroa)⁶⁸¹, vaikka Jyryn jäsenmäärä oli kasvanut merkittävästi toisen maailmansodan jälkeen⁶⁸². Kunnan vuosittaisista liikunta-avustuksista Jyry alkoi saada suurimman potin 1950-luvun puolivälistä lähtien⁶⁸³.

Yhtyneiden liikuntapolitiikkaa Valkeakosken tehdasyhteisössä tutkineen Kaj Raiskion mukaan tehtaiden johto suhtautuikin työväen urheiluseuroihin pitkään epäilevästi, vaikka yhtiö asettui virallisesti tukemaan TUL:n seurojen urheilutoimintaa. Esimerkiksi heinäkuussa 1948 yhtiön urheilulautakunta esitti, että yhtiöjohdon hyväksymät TUL:n seurojen avustukset jätettäisiin tehtaiden harkintavaltaan, koska kyseisten yhdistysten epäiltiin käyttävän varojaan myös poliittisiin tarkoituksiin.⁶⁸⁴ Kuukautta myöhemmin Yhtyneiden sosiaalihenkilöstön kokouksessa nähtiin tarpeelliseksi linjata, etteivät urheiluseurat tai SAK saa itse nimetä edustajiaan yhtiön tehtaiden urheilutoimikuntiin⁶⁸⁵. Yhtiön liikuntapaikkoja TUL:n seurojen urheilijat pääsivät käyttämään ”*vain yleisinä harjoitusaikoina*”⁶⁸⁶.

Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksissa varauksellisuus työväenurheilua kohtaan näkyi ainakin 1950-luvun alkupuolelle saakka. Keväällä 1945 urheilukentän vahtimestarin yhdessä palkanneet tehtaajat ja Ilves eivät perineet Jyryltä osuutta, ”*jotta vapaat kädet toimia jäisivät tälle puolelle*”⁶⁸⁷. Jyryn massoille suuntaamaa urheilutoimintaakin väheksyttiin, koska seuran urheilijoiden suoritustaso tai varustus kilpailutapahtumissa eivät aina vastanneet odotuksia. Syksyllä 1946 järjestetyissä nyrkkeilykilpailuissa Jyryä oli ollut tehtaiden sosiaalihenkilöstön näkemyksen mukaan edustamassa ”*sellaisia aloittelijoita, joita ei saisi kehiin oman itsensä ja*

⁶⁸¹ ks. liite 3; UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokuvatattereiden voittovarojen jako vuosina 1948–1962; Tehdaspaikkakunnalla toimivien järjestöjen vuosivastukset 1947–1968.

⁶⁸² Esimerkiksi vuonna 1967 Jyryllä oli 535 jäsentä, kun vuonna 1937 jäseniä oli vain 18. Parhaimmillaan 1950-luvun lopulla Jyryn jäsenmäärä oli käynyt jo yli 800 jäsenessä, ks. luku 9.3.

⁶⁸³ JMSK, Kunnanvaltuuston, -hallituksen ja urheilulautakunnan pöytäkirjat 1947–1969; Kunnalliskertomukset 1954–1969.

⁶⁸⁴ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan pöytäkirja 11.7.1948; Raiskio 2012, 162.

⁶⁸⁵ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 11.–12.9.1947.

⁶⁸⁶ UPM, YP, A6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 29.12.1944; ks. myös Raiskio 2012, 162.

⁶⁸⁷ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–15.6.1945.

*lähimmäisen takia laskea”.*⁶⁸⁸

Tehdasyhdyskuntiansa porvarillisille liikuntaseuroille Yhtyneet kuitenkin tarjosi merkittävää henkistä ja henkilöstöllistä tukea. Tukea tarjosivat erityisesti tehtaiden sosiaaliosastojen työntekijät ja muut virkailijat, jotka lähtivät ohjaamaan ja usein myös johtamaan liikuntaseurojen toimintaa. Toimitusjohtaja Juuso Walden valvoi Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien liikuntaseurojen edesottamuksia ja tarvittaessa osoitti työntekijöitä seurojen valmennus- ja johtotehtäviin. Muutamille tehtaiden sosiaaliosastojen työntekijöille seuratoiminnan kehittämistä muodostui päätyö. Monelle yhtyneläiselle liikuntaseuratoimintaan osallistuminen tarjosi mahdollisuuden ammattiuralla etenemiseen ja seurojen johtotehtävät yhtiöjohtoon arvostaman yhteiskunnallisen ja johtamistaidollisen jatkokoulutuksen hankkimisen.⁶⁸⁹

Jämsänkoskella Yhtyneiden henkilöstötuesta nautti ensisijaisesti Ilves, vaikka muidenkin paikkakunnalle myöhemmin perustettujen liikuntaseurojen taustoihin asetui yhtiön työntekijöitä⁶⁹⁰. Esimerkiksi Ilveksen toiminnan uudistumisvaiheessa syksyllä 1946 tehtaiden sosiaalikerhomuksessa raportoitiin tyytyväisenä, miten aiemmin taustalla pysytelleet yhtiön virkailijat olivat nousseet seuran hiihto- ja yleisurheilujaostojen johtoon: ”*Tällä seikalla tulee varmasti olemaan oma merkityksensä, eikä urheilumies voi kuin iloita. Nyt ovat Ilveksen jaostot kaikki asiantuntevissa ja vaikutusvaltaisissa käsissä.*”⁶⁹¹ Ilveksen toiminta pysyi 1940–60-luvuilla yhtiöjohtoisena, sillä seuran johtokunnan puheenjohtajuuskin säilyi nimekkäiden yhtyneläisten urheiluvaikuttajien hallinnassa⁶⁹². Tultaessa 1950-luvun loppupuolelle Ilveksen toimintakenttä koettiin niin laajaksi, että seuralle palkattiin Yhtyneiden avustuksen turvin myös päätoiminen toiminnanjohtaja⁶⁹³. Ilveksen saama tuki ei ollut poikkeuksellista, sillä vastaavalla tavalla yhtiö johti muidenkin tehdasyhdyskuntiansa pääseurojen toimintaa⁶⁹⁴. Liitteen 4 pääkonttorin sosiaaliosaston tekemästä pääseurojen vertailusta näkyy, etteivät Ilveksen vuosina 1960–62 saamat taloudelliset avustukset jääneet paljoakaan jälkeen Yhtyneiden tunne-

⁶⁸⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.7.–31.12.1946; 1.1.–30.6.1947.

⁶⁸⁹ Nordberg 1980, 558–561; Nordberg 1998, 392; Yhtyneiden urheilutoimijoiden urakehityksestä, ks. esim. luku 8.1; Laurila 2009, 12–15.

⁶⁹⁰ ks. esim. Räsänen 1986, 416–417; Krapu 2000, 14–16, 76–77. Esimerkiksi vuonna 1959 perustetun Jämsänjoen Soutuveikkojen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin diplomi-insinööri Lauri Toikka, ks. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–30.6.1959.

⁶⁹¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.7.–31.12.1946

⁶⁹² Ilveksen johtokunnan puheenjohtajina toimivat mm. sosiaalitarkastaja Olavi Turma (1946–1954), apulaisinsinööri Olof Palmgren (1955–1956, 1962–1963), jalostusosaston johtaja Voitto Vuokko (1957–1961) ja sähköinsinööri Pauli Tavisalo (1964–1967, 1971–1973). Seuran puheenjohtajuus oli yhtiön johtavien virkailijoiden käsissä myöhemmin, ks. luku 9.3; Krapu 2000, 76.

⁶⁹³ UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosiavustukset 1960–1968; Höykinpuro 1980, 45–46; Krapu 2000, 17–18.

⁶⁹⁴ ks. esim. Teider 2003, 234–236; Okkonen 2008, 46, 67–68.

tuimman urheiluseuran, Valkeakosken Hakan, vastaavista⁶⁹⁵.

Yhtyneiden tuen turvin jämsänkospelaisessa liikuntaseuratoiminnassa siirryttiin toisen maailmansodan jälkeen kukoistuskaudelle, joka jatkui 1960-luvun loppupuolelle saakka. Kukoistuskaudella jämsänkospelaisien liikuntaseurojen lukumäärä kasvoi, lajivalikoima laajeni ja tehdasyhdyskunnan eri asukasryhmien liikuntamahdollisuudet monipuolistuivat. Yhtiön tukitoimilla oli keskeinen merkitys useimpien paikkakunnalle 1940–50-luvuilla perustettujen liikuntaseurojen kuten Jämsänjoen Soutuveikkojen, Jämsänkospelaisien Keilaajien ja Jämsänkospelaisien Urheiluampujien toiminnan käynnistymisessä sekä vanhempien liikuntaseurojen kuten Jämsänkospelaisien Verkkopallokerhon toiminnan tehostumisessa. Ilveksestä irtaantuneista jaostoista muodostuneiden Jämsänkospelaisien Retki-Veikkojen ja Jämsänkospelaisien Naisvoimistelijoiden taustoissa toimi tehtaiden virkailijoita.⁶⁹⁶ Erkki Vasaran mukaan Suomeen syntyi toisen maailmansodan jälkeen erikoisseuroja seurojen välisen resurssikilpailun kovenemisen takia⁶⁹⁷. Jämsänkospelaisilla perustettuja erikoisseuroja yhdisti Yhtyneiden resursointi. Myös TUL:n seura Jyry hyötyi ainakin Yhtyneiden tekemästä liikunnan olosuhdetyöstä, vaikka seura ei saanutkaan merkittävästi yhtiön taloudellista eikä henkilöstöllistä tukea.

Jämsänkospelaisen liikuntaseuratoiminnan kukoistuskauti ilmeni 1950–60-luvuilla myös kilpaurheilumenestyksenä, jota ruokkivat Yhtyneiden urheilija- ja urheiluvalmentajarekrytoinnit. Yhtyneiden johdon sitoutumista urheilumenestyksen tavoitteluun kuvaa, että yhtiö alkoi jo 1930-luvulla värvätä tehtailleen urheilijoita ja valmentajia paikallisten, valtakunnallisten sekä luokkakohtaisten rajojen yli.⁶⁹⁸ Toisen maailmansodan jälkeen Yhtyneet rakensi tehdaspaikkakunnilleen suoranaisia huippu-urheilun tukikohtia, kun yhtiön palkkaamia hiihtäjiä ja pikajuoksijoita keskitettiin Jämsänkospelaisien Ilvekseen, jalkapalloilijoita Valkeakosken Hakaan, soutajia Valkeakosken Vesiveikkoihin ja Jämsänjoen Soutuveikkoihin sekä kestävyysjuoksijoita Kaipolan Vireen kuulusaksi tulleeseen *Kaipolan talliin*. Lajitukikohdillaan Yhtyneet loi tehdaspaikkakunnilleen aikakauteen nähden poikkeuksellisen edistyneet puitteet huippu-urheilulle, vaikka eri lajien urheilijoita löytyi jatkossakin kaikilta yhtiön tehtailta.⁶⁹⁹ Paikalliskirjailija Jukka Virtasen mukaan Jämsänkospelaisi säilyi jalkapallopaikkakuntana, koska yhtiön

⁶⁹⁵ ks. liite 4; UPM, YP, E7, Paikkakuntien pääseurojen vertailu 1.3.1962

⁶⁹⁶ ks. UPM, YP, C6, Jämsänkospelaisien tehtaiden sosiaalikerhomukset 1949–1959; Räsänen 1986, 410–417; ks. myös luvut 8.1–8.2; 8.4; liite 3.

⁶⁹⁷ Vasara 1992a, 406; ks. myös Itkonen 1995, 221.

⁶⁹⁸ ks. luvut 7.4; 8.1; Vastaavasta ilmiöstä A. Ahlström Oy:n tehdasyhdyskunnassa Varkaudessa, ks. Itkonen 2007. Työläisurheilijoiden rekrytoinnista Valkeakoskella, ks. esim. Okkonen 2008, 38, 42, 48.

⁶⁹⁹ UPM, YP, C10, Kolkka 1970; Nordberg 1998, 392–394; Suomen Olympiakomitean puheenjohtaja Tapani Ilkan mukaan Yhtyneiden 1950-luvulla luomat huippu-urheilutallit olivat vuosikymmeniä aikaansa edellä, ks. Teider 2003, 7; Kaipolan tallista, ks. myös TÄ 77(5)/1957, 47–52; Laurila 2009, 10.

pääjohtaja oli jalkapallomies: ”...jo kolmekymmenluvulla tuotettiin Kuopiosta ärrää särkevä sivutuki, tennistä pelaava keskushyökkääjä ja alamittainen maalivahti sekä vähän myöhemmin ostettiin Helsingistä vanha TUL:n liittojoukkueen laita, joka valmensi junioreita ja värväsi lupaavan tullilaisen pikkupojan joukkueeseensa parilla markalla ja kumitossuilla. Kumitossuja ei nimittäin kaupoista saanut, mutta urheiluseuralla oli omat kanavansa.”⁷⁰⁰

Jämsänkosken Ilvestä edustaneista Yhtyneiden työntekijöistä kansainvälisten arvokisojen palkintosijoille ylsivät ainakin hiihtäjät Veikko Hakulinen, Väinö Huhtala, Tapio Mäkelä ja Urpo Korhonen. Veikko Hakulinen hakeutui itse Yhtyneiden palvelukseen vuonna 1948 halutessaan työpaikan, jossa voisi valmentautua huippuhiihtäjäksi. Jämsänkosken tehtaiden ja Ilveksen vahvuuteen ”Haku-Veikko” siirtyi vuosiksi 1954–67 valmistuttuaan metsäteknikoksi Evon metsäkoulusta. Hakulisen tavoin Yhtyneiden metsäosaston kautta Jämsänkoskelle siirtyi monia muitakin hiihtäjiä, joista ensimmäiset muuttivat paikkakunnalle jo 1930-luvulla.⁷⁰¹ Painija Kyösti Lehtonen edusti vuonna 1956 olympiakultaa voittaessaan Jämsän Kisailijoita, mutta paini myöhemmin myös Jämsänkosken Voimailijoiden ja Ilveksen riveissä. Urheilu-uransa aikana Lehtonen työskenteli Jämsänkosken tehtaiden keskusvarastolla.⁷⁰² Kansainvälisen tason hiihtäjänä ja soutajana tunnetuksi tullut Jorma Kortelainen palkattiin Yhtyneiden rakensosastolle Jämsänkoskelle vuonna 1960, kun hän oli voittanut neljä vuotta aiemmin Cortinassa hiihdon olympiahopeaa. Liikuntateknikon tutkintonsa ansiosta Kortelainen siirrettiin pian tehtaiden sosiaaliosastolle, jossa hänen vastuulleen annettiin yhtiön liikuntapaikkojen hoitaminen, urheilutilaisuuksien järjestäminen ja Yhtyneiden vuonna 1961 perustaman Mataran ammattikoulun liikunnanopetus.⁷⁰³

Yhtyneiden urheilijavärväyksiä ei vastaanotettu Jämsänkosken seurakentällä kritiikittä. Jämsänkosken Ilveksen kilpailutoiminnan kultakaudella 1950–60-luvuilla yleisössä huomioitiin, että seuran kärkiurheilijoista vain harva oli syntyperäinen jämsänkoskelainen. Paikkakunnalla järjestettyjen hiihtokilpailujen yleisökadosta syyllistettiin ”ostomiehiä”.⁷⁰⁴ Ilveksen näkökulmasta olikin merkittävää, että urheilu-uriansa loppupuolella yhtiön paikkakunnalle tuomat huippu-urheilijat siirtyivät seuran valmennustehtäviin. Arvokisamenestyjistä ainakin Hakulinen, Huhtala, Kortelainen ja Lehtonen osallistuivat aikanaan edustamiensa jämsänkoskelais-

⁷⁰⁰ Virtanen 1980, 28–29.

⁷⁰¹ TÄ 102(1)/1964, 35–36; Höykinpuro 1980, 24; Nordberg 1980, 562–563; 1998, 393–394; Krapu 2000, 21–31, 78. Hakulisen urheiluosaavutuksista ja perhe-elämästä kirjoitettiin toistuvasti myös *Työn Äärestä* -lehdessä, ks. esim. TÄ 68(4)/1955, 44–46; 69(1)/1956, 40–41.

⁷⁰² ks. TÄ 71–72(3–4)/1956, 26–27.

⁷⁰³ UPM, YP, C6, Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät, Jämsänkosken sosiaaliosaston henkilökunnan työnjako 16.7.1964; TÄ 102(1)/1964, 35–36; Krapu 2000, 29.

⁷⁰⁴ Höykinpuro 1980, 7, 28–30.

seurojen valmennus- ja taustatoimintaan.⁷⁰⁵ Ilveksen valmennustoimintaa Yhtyneet kehitti muillakin tavoin. Tehtaiden palkkaamien lajivalmentajien lisäksi seuran valmennusosaamista vahvistivat paikkakunnalla 1950–60-luvuilla koulutusvierailuja tehneet yhtiön pääkonttorin rekrytoimat ulkomaiset jalkapallovalmentajat, esimerkiksi englantilainen William Moore.⁷⁰⁶

Hannu Itkosen mukaan suomalaisessa liikuntaseuratoiminnassa siirryttiin 1960-luvulla harrastuksellis-kilpailulliselta kilpailullis-valmennukselliselle kaudelle. Kilpailullis-valmennuksellisella kaudella suomalaisten urheiluseurojen toimintaa leimasivat muun muassa kilpaurheiluperusteiset urheilijarekrytoinnit, seuravalmennuksen, -koulutuksen ja -organisaatioiden kehittäminen sekä valmennustyön tieteellistyminen ja ammattimaistuminen.⁷⁰⁷ Jämsänkoskella nämä piirteet ilmaantuivat ensimmäisenä ja osin aikaansa edellä Yhtyneiden tukeman Ilveksen seuratoimintaan. TUL:n seura Jyryn toiminnassa kilpailullis-valmennukselliselle kaudelle siirtyminen ei ilmennyt yhtä selväpiirteisenä. Vuoden 1954 vuosikertomuksessa Jyryn puheenjohtaja Alvar Virtanen linjasi seuran työskentelevän ensisijaisesti työläisurheilun edistämiseksi: ”*Meillä ei ole varaa ostaa huippu-urheilijoita seurallemme, emmekä siihen pyrikään, vaan koetamme ohjata oman paikkakuntamme nuorison urheilun pariin, ja jos heistä joku pääsee huipulle, niin tästä saamme silloin olla ylpeitä.*”⁷⁰⁸ Tultaessa 1960-luvulle Jyryn toiminta oli ajautunut hienoiseen lamaan juuri valmentaja-, ohjaaja- ja resurssipulan takia⁷⁰⁹.

Tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan myöhempien muutosvaiheiden näkökulmasta oli merkittävää, että toisen maailmansodan jälkeen Yhtyneiden dominoimalle jämsänkoskelaisen liikunnan kentälle alkoi ilmaantua myös uusia valtapelureita. Kunnallishallinnon kehityksen ja poliittisen ilmapiirin muutoksen takia vanhojen liikuntatoimijoiden, kunnan ja työväenliikkeen urheiluseura Jyryn, asema Jämsänkosken liikuntatoiminnassa vahvistui. Tehdasyhdyskunnan liikuntaseurakenttäkin laajeni, mikä ilmeni yhtiön ja kunnan seura-avustuksissa uusien lajien kuten suunnistuksen, soudun ja keilailun erikoisseuroille⁷¹⁰. Liikuntaseurojen lajivalikoimassa heijastuivat Yhtyneiden mestaruuskilpailuiden lajivalinnat ja yhtiön tukitoimet muille elinkelpoisiksi katsotuille liikuntamuodoille.

Jämsänkoskella liikunnan toimijakentän muutos mukailikin 1950–60-luvuilla Tervakosken

⁷⁰⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikeromukset 1.7–31.12.1959; 1.1.–30.6.1966; Höykinpuro 1980, 51; Krapu 2000, 18, 76–77.

⁷⁰⁶ ks. luku 8.1; Höykinpuro 1980, 33; Krapu 2000, 53–54; Raiskio 2012, 172.

⁷⁰⁷ Itkonen 1996, 222–226.

⁷⁰⁸ ks. Sopenen 1957, 60.

⁷⁰⁹ Mäkinen 2007, 26–28.

⁷¹⁰ ks. liite 3.

tehdasyhteisöä, jossa erilaiset yhteistyökuviot alkoivat muuttaa paperitehdasyhdyskunnan yhtiöjohtoista hallintomallia ennemmin yhtiövetoiseksi. Tarmo Koskisen mukaan Tervakoskella tehdasyhtiö toimi ”yhteisön resurssilähteenä, mutta toki tarvittaessa myös hankkeiden ´portinvartijana´ säännellen, missä hankkeissa se kulloinkin on resursseineen mukana. Yhteisöllä on tuolloin jo yhtiöstä riippumattomiakin kokoontumis- ja harrastamistiloja kansakoululla. Kun varhemmin yhtiöjohtoisessa yhtiössä sen harrasteita pyörittivät tehtaan nimeämät yhteisöaktiivit, jotka yleisimmin olivat työnjohtajia (tai aktiiveja nostettiin työnjohtajiksi), ovat yhteisön säilymisvaiheen pyörittäjät silloin tällöin myös työväenliikkeen toimijoita, jotka tehdasyhteisön kannalta ovat yhteistyöaktiiveja.”⁷¹¹

Lähestyttäessä 1970-lukua Yhtyneiden, Jämsänkosken kunnan ja paikallisten liikuntaseurojen yhteistyö liikunnan alueella oli lisääntynyt siinä määrin, ettei yhtiön voinut enää luonnehtia johtaneen yhdyskunnan liikuntatoimintaa. Paikkakunnan liikuntaseuratoiminta keskittyi edelleen Yhtyneiden omistamille liikuntapaikoille, mutta yhtiö oli alkanut solmia niiden ylläpitosopimuksia kunnan ja seurojen kanssa. Liikuntaseurat olivat hankkineet omia yhtiöstä riippumattomia tulonlähteitään kuten Jyry Arvelan tanssilavan ja Ilves Oinaalan tanssilavan, Myllykahvilan ja keskustan Ilves-kioskin⁷¹². Ilves oli myös yhtiön Kaipolaan 1960-luvun alkupuolella rakentaman mäkihyppy- ja laskettelukeskus Pitkävuori Oy:n osakas. Pitkävuoresta tuli 1960-luvulla yksi Yhtyneiden liikuntapaikkarakentamisen merkittävimmistä voimannäytteistä, mutta sen käyttö jäi lopulta ilvesläisiltä vähäiseksi.⁷¹³ Jämsänkosken kuntakin järjesti itsenäisesti ohjattua liikuntatoimintaa, myönsi liikuntaseura-avustuksia ja hallinnoi omia liikuntapaikkojaan kuten Haaviston urheilukenttää, keskustan ulkopuolisten asuinalueiden uimapaiikkoja, latu- ja retkeilyreittejä sekä koulujen liikuntatiloja⁷¹⁴.

⁷¹¹ Koskinen 1989, 182–183.

⁷¹² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1960–1969; Höykinpuro 1980, 19; Sopanen 1957, 59–60; Mäkinen 2007, 24–27. Arvelan ja Oinaalan tanssilavat kävivät 1960-luvulla kannattamattomiksi.

⁷¹³ Höykinpuro 1980, 31; Krapu 2000, 32; Pitkävuoren rakennushankkeesta ja myöhemmistä kannattavuusongelmista, ks. TÄ 94(1)/1962, 36–38; Nordberg 1998, 387–389, Teider 2003, 197–223.

⁷¹⁴ ks. luvut 8.3–8.4.

9 YHTYNEIDEN PAPERITEHTAIDEN LIIKUNTATOIMINNAN SUPISTUMINEN

Juuso Waldenin johtamiskauden loppupuolella 1960-luvulla Yhtyneiden Paperitehtaiden tehdasyhdyskunnissa elettiin kukoistuskautta yhtiön tarjoaman toimeentulon ja laaja-alaisen sosiaalitoiminnan tukemana. Tehdasyhdyskuntien liikuntatoimintakin oli monipuolisimmillaan, minkä osoitti kasvanut liikuntapaikka- ja lajivalikoima, eri väestöryhmien lisääntynyt liikuntatarjonta sekä yhtiön ylläpitämät huippu-urheilun tukikohdat. Toisaalta kunnallisten liikuntapalvelujen vahvistumisen ja liikuntaseurakentän laajentumisen seurauksena tehdasyhdyskuntien liikuntatoimijoiden voimasuhteet olivat muuttuneet, mikä ainakin Jämsänkoskella oli johtanut yhtiöjohtoisesta yhtiövetoiseen liikuntatoimintaan siirtymiseen. Yhtyneet toimi edelleen tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan merkittävimpana resurssilähteenä, mutta asukkaiden liikuntaharrastusten edistämiseksi yhtiö teki enenevässä määrin yhteistyötä muiden paikallisten liikuntatoimijoiden kanssa.⁷¹⁵ Lisäksi yhtiö oli ajautunut 1960-luvun loppupuolelle tultaessa tuotantomääriä heikomman paperinmyynnin ja suurinvestointiensä vuoksi kannattavuusongelmiin. ”Yhtyneet Urheilutehtaat” oli muuttunut ”Köyhtyneiksi Urheilutehtaiksi”, missä kustannussäästötarpeet pakottivat tarkastelemaan kriittisesti myös yhtiön laaja-alaista sosiaalitoimintaa.⁷¹⁶

Niilo Hakkaraisen siirryttyä toimitusjohtajaksi Yhtyneissä käynnistettiin nopeasti uudistus- toimet yhtiön kannattavuuden parantamiseksi ja muuttamiseksi moderniksi puunjalostusteollisuuden yritykseksi. Yhtiön johtamistapaa uudistettiin, organisaatorakennetta muutettiin ja tehtailla aloitettiin kustannussäästöihin tähdänneitä automatisointi- ja rationalisointitoimenpiteitä. Sosiaalitoiminnan alueella toteutettujen kustannusten ja järjestämisvelvoitteiden tutkimusten perusteella Yhtyneet alkoi luovuttaa ylläpitämiään vapaaehtoisia sosiaalitoimintoja muiden niitä järjestävien yhteiskunnallisten toimijoiden vastuulle. Päällekkäisistä toiminnoista luovuttiin, koska teollisuusyhtiöt osallistuivat jo lisääntyneillä lakisääteisillä sosiaalimaksuillaan vastaavien julkisten palvelujen järjestämiskustannuksiin.⁷¹⁷ Ensimmäisten sosiaalitoiminnan uudistusten osana Yhtyneet linjasi liikuntatoimintansa painopistettä siirrettäväksi kilpaurheilusta kuntoliikuntaan.⁷¹⁸ Linjaus sai tukea uudelta toimitusjohtajalta, joka asetti julkisissa kannanotoissaan kuntoliikunnan ja ihmisten kiinnostuksen herättämisen kuntonsa ylläpitämiseen yhtiölle kilpaurheilua tärkeämmiksi kehityskohteiksi⁷¹⁹.

⁷¹⁵ ks. luku 8.

⁷¹⁶ ks. luku 6.1.3; yhtiön kutsumanimistä, ks. esim. Perksalo 1950; Nordberg 1998, 446.

⁷¹⁷ ks. luku 6.1.3.

⁷¹⁸ ks. luku 6.1.3; UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1970.

⁷¹⁹ TÄ 1/1970, 20–21; Hakkarainen 1993, 91.

Yhtyneiden liikuntapolitiikan painopistettä siirrettäessä yhtiön liikuntatoiminnan organisatorakennekin muuttui. Keväällä 1970 Yhtyneiden kilpaurheilusta vastanneen urheilulautakunnan rinnalle perustettiin kuntoliikuntatoimikunta, jonka päätehtäväksi tuli yhtiön liikuntatoiminnan uudistaminen. Yhtyneiden sosiaalihenkilöstön valtuuttamana kuntoliikuntatoimikunta alkoi selvittää yhtiön urheilutoiminnan kustannuksia, urheilun tukipolitiikan uudistamista ja mahdollisuuksia korvata joidenkin urheilupaikkojen ylläpitämistä kyseisille urheilumuodoille myönnettävillä vuosittaisilla avustuksilla.⁷²⁰ Kesällä 1971 Yhtyneiden urheilulautakunnan ja kuntoliikuntatoimikunnan tilalla toimintansa aloitti yhtiön liikuntatoimikunta, jota tukemaan kuhunkin yhtiön tulosityksikköön nimettiin oma liikuntatoimikunta.⁷²¹ Tehdas-yhdyskuntien liikuntatarjonnan ja -olosuhteiden kehittämistä aiemmin koordinoineisiin tehtaiden sosiaaliosastoihin iskivät uudet henkilöstöjärjestelyt. Yhtyneiden sosiaalihenkilöstön tehtäviä tarkistettiin, minkä yhteydessä esimerkiksi Jämsänkoskella tehtaiden sosiaalipäällikkönä toiminut Paavo Leskelä siirtyi yhtiön uudistettuun keskushallintoon henkilöasiainosaston yhteistoiminta-asioista vastaavaksi henkilökuntapäälliköksi.⁷²² Vuonna 1975 Jämsänkosken tehtailla toteutettiin koko tulosityksikön kattava organisaatiotutkimus ja -uudistus⁷²³.

9.1 Kilpaurheilusta kuntoliikuntaan – yhtiön liikuntatoiminnan uudet suuntaviivat

Suomalaisissa teollisuusyrityksissä sosiaalitoiminnan supistamiseen johtaneet yhteiskunnalliset, sosiaalipoliittiset ja taloudelliset muutokset nousivat Yhtyneissäkin esille jo Juuso Waldenin johtamiskaudella⁷²⁴, mutta varsinainen sosiaali- ja liikuntatoimintojen supistamiskeskustelu vapautui yhtiössä vasta toimitusjohtajan vaihdoksen jälkeen. Heti tammikuussa 1970 Niilo Hakkaraisen ensimmäisen johtamiskuukauden aikana yhtiön sosiaalihenkilöstö järjesti Valkeakoskella keskustelutilaisuuden Yhtyneiden liikuntapolitiikan tulevista suuntaviivoista. Uusia suuntaviivoja pohtiessaan tilaisuuteen osallistuneet Yhtyneiden urheilulautakunnan jäsenet, pääkonttorin sosiaalivirkailijat ja tehtaiden urheiluohjaajat kokosivat yhtiön menneiden vuosikymmenten liikuntatoimintaa. Yhteenvedossa Yhtyneiden liikuntatoiminnan todettiin jo 1930-luvulta lähtien rakentuneen yhtiön urheiluohjelman ja sen mukaisten mestaruuskilpailujen perustalle. Urheiluohjelmansa toteuttamiseksi yhtiö oli:

⁷²⁰ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirjat 26.10.1970; 2.12.1970.

⁷²¹ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 28.9.1971; UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1972.

⁷²² TÄ 1/1971, 6-7.

⁷²³ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1975.

⁷²⁴ ks. UPM, YP, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikirjelmät 1.7.–31.12.1963; 1.1.–30.6.1966; 1.1.–31.12.1969

- rakentanut jokaiselle tehdaspaikkakunnalle tarpeellisia urheilulaitoksia, varsinkin mitta-
viakin,
- huolehtinut mainittujen laitosten kunnosta ja ylläpidosta,
- järjestänyt yksiköittäin valmennus- ja kilpailutilaisuuksia lähtien massatasolta ja päät-
tyen osastojen kilpailujen kautta yhtiön mestaruuskilpailuihin,
- tukenut paikkakunnan seuroja välittömästi, so. lähinnä vuosittain jaettavien pienehköjen
avustusten muodossa tai välillisesti mm.
- antamalla joko ilmaiseksi tai pientä korvausta vastaan urheilulaitokset käyttöön,
- kannustamalla henkilökuntaa toimimaan seurojen järjestötehtävissä,
- järjestämällä lupaaville urheilijoille rajoitetussa määrin työpaikkoja ja järjestelemällä
työvuoroja soveliaiksi jne.,
- järjestämällä ulkomaisia urheilukosketuksia lajin tason ja innostuksen lisäämiseksi
(mm. Reed, Orkla, De Förenade Papperfabriken, Domsjö jne.),
- hankkimalla ulkomaisia valmentajia (jalkapallo).⁷²⁵

Edellä mainituilla toimenpiteillä Yhtyneiden ymmärrettiin pyrkineen:

- ihmisten kaikenpuoliseen kunnon kohentamiseen,
- me-hengen vaalimiseen yksiköittäin ja yhtiön puitteissa,
- yhtiön eri osastojen tutustuttamiseen toisiinsa kilpailukosketusten aikana sekä niiden
yhteydessä järjestetyissä illanvietoissa samalla tutustuttaen vierailijoita paikkakunnan
nähtävyyksiin, teollisuuslaitoksiin ja muihin oloihin,
- tapakulttuurin nostamiseen, käyttäytymiseen kilpailumatkojen aikana, pukeutumiseen,
ruoka- ja juomatapoihin jne.,
- järjestelypuhtauteen, so. yhtiön kilpailut ovat olleet malliesimerkkeinä rikkeettömästi
pienetkin osaset huomioivasta järjestelystä, millä on ollut paljon vaikutusta paikkakun-
tien muuhunkin toimintaan,
- huippujen mukaanvetämisen kautta esimerkin voiman hyväksikäyttöön ja tason nosta-
miseen (vrt. Valkeakosken jalkapallo, Kaipolan talli, Jämsänkosken hiihto),
- yhtiön yleiseen PR-toimintaan.⁷²⁶

Keskustelutilaisuuden muistiossa Yhtyneiden liikuntatoiminnan tuleviksi suuntaviivoiksi kui-
tenkin esitettiin yhtiön mestaruuskilpailuohjelman keventämistä ja kuntoliikuntatoimintojen

⁷²⁵ UPM, YP, C10, Urheilulautakunnan kokousmuistio 15.1.1970.

⁷²⁶ UPM, YP, C10, Urheilulautakunnan kokousmuistio 15.1.1970.

laajentamista. Yhtiön mestaruuskilpailut tulkittiin edelleen merkityksellisiksi Yhtyneiden henkilöstöpolitiikan, PR-toiminnan ja tulosityksiköiden yhteishengen ylläpitämisen näkökulmista, mutta niiden vuosittaisessa lukumäärässä nähtiin supistamisvaraa. Jatkossa yhtiön perinteisiä hiihto-, jalkapallo-, yleisurheilu- ja suunnistusmestaruuskilpailuja ehdotettiin järjestettäväksi vuorovuosina ja ampumakilpailuja mestaruuskilpailuista erillisinä kotirataotteluina joka toinen vuosi. Samalla yhtiön yleismestaruus ehdotettiin jaettavan joka neljäs vuosi edellä mainittujen mestaruuskilpailujen yhteistulosten perusteella. Mestaruuskilpailuohjelman supistuksista huolimatta Yhtyneiden tulosityksiköitä kannustettiin jatkamaan tehdaspaikkakuntakohtaisten osastojen välisten ja henkilökohtaisten urheilukilpailujen järjestämistä itse määrittelemissään lajeissa huomioiden nuoret ja naiset.⁷²⁷

Kuntoliikuntatoiminnan ja -paikkojen järjestämisvastuuta keskustelutilaisuuden muistiossa esitettiin edellisvuosien tapaan tehdaspaikkakuntien tarpeita tunteville tehtaiden sosiaaliosastoille. Avainasemaan kuntoliikunnan edistämiseksi asetettiin riittävä tiedotus-, kannustus-, testaus- ja kilpailutoiminta. Kuntoliikuntapainotteista linjaa mukaillen Yhtyneiden liikuntapolitiikan uudeksi tavoitteeksi muotoiltiin ”*nostaa ja ylläpitää tehdaspaikkakuntien väestön sekä henkistä että ruumiillista kuntoa ja virkeyttä*”. Tavoitteeseen yhtiön esitettiin pyrkivän sekä omalla liikuntatoiminnallaan että jatkamalla tehdasyhdyskuntiansa aktiivisten ja elinvoimaisten liikuntaseurojen välitöntä ja välillistä tukemista.⁷²⁸

Tammikuun 1970 keskustelutilaisuudessa tehtyjen esitysten merkittävyyttä kuvaa se, että useimmat niistä myös hyväksyttiin Yhtyneiden liikuntatoimintaa Niilo Hakkaraisen johtamiskaudella ohjanneiksi toimintaperiaatteiksi. Yhtyneiden liikuntatoiminnan uusista suuntaviivoista päätettiin yhtiön johtokunnan kokouksessa syyskuussa 1970 ja tiedotettiin sen jälkeen *Työn Äärestä* -lehdessä. Yhtyneiden liikuntapolitiikalle muotoillun tavoitteen ja sen toteuttamistavat johtokunta hyväksyi esitysmuodossaan⁷²⁹. Olennaisin muutos yhtiön sosiaali- ja liikuntahenkilöstön esityksiin oli johtokunnan päätös luopua Yhtyneiden urheilulajikohtaisista mestaruuskilpailuista, koska yhtiöjohto ei enää pitänyt niiden järjestämistä tavoitteenmukaisena. Kilpaurheilu päätettiin jättää tehdaspaikkakuntien liikuntaseurojen vastuulle sillä poikkeuksella, että paikallisten tehdasosastojen väliset urheilukilpailut sisällytettiin osaksi tehtai-

⁷²⁷ UPM, YP, C10, Urheilulautakunnan kokousmuistio 15.1.1970.

⁷²⁸ UPM, YP, C10, Urheilulautakunnan kokousmuistio 15.1.1970

⁷²⁹ UPM, YP, C10, Urheilulautakunnan kokousmuistio 15.1.1970; *Urheilutoiminnan suuntaviivat* -ehdotus 10.9.1970; TÄ 4/1970, 40; ks. myös UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirja 26.10.1970; UPM, YP, C10, *Kuntoliikunnan suuntaviivat* -muistio 30.4.1974

den sosiaaliosastojen järjestämää kuntoliikuntatoimintaa.⁷³⁰

Yhtyneiden liikuntatoiminnan uusien suuntaviivojen linjattiin astuvan voimaan vuoden 1971 alusta, mutta todellisuudessa niiden mukaisia toimenpiteitä aloitettiin yhtiössä jo aiemmin. Esimerkiksi vuoden 1970 aikana Yhtyneet alkoi tehostaa kuntoliikuntatoiminnastaan tiedottamista, missä se hyödynsi *Työn Äärestä* -henkilöstölehteä ja myöhemmin kaikkiin tehdasyksiköihinsä perustamia sisäisiä tiedotuslehtiä. *Työn Äärestä* -lehden toimituslinjaa uudistettiin ja julkaisutiheyttä lisättiin, mikä auttoi huomion kohdistamista muun muassa yhtiön eri tehdasyksiköiden järjestämiin kuntoliikuntatapahtumiin ja työntekijöiden kuntotestaustoimintaan.⁷³¹ Toukokuussa 1970 Yhtyneisiin perustettu kuntoliikuntatoimikunta järjesti yhtiön kaikilla tehtailla *Toukokuu – kuntoliikuntakuukausi* -kampanjan, jonka aikana työntekijöitä perheineen kannustettiin lisäämään liikuntamääriään⁷³². Vastaavia kampanjoita Yhtyneiden tehdasyksiköt olivat järjestäneet aiemminkin, mutta 1970-luvun alkupuolella ne ja eri liikuntamuotojen harrastamiseen kannustavat *liikuntatempaukset* lisääntyivät tai ainakin saivat entistä näkyvämmän aseman yhtiön toiminnassa. Vuosi 1972 julistettiin Yhtyneissä *kuntovuodeksi*⁷³³.

Yhtyneiden kuntoliikuntatoiminnan esiinmarssia tarkasteltaessa on myös huomioitava suomalaisessa liikuntapolitiikassa ja -käsitteistössä 1960-luvulla tapahtunut muutos. Niilo Hakkaraisen aikana yhtiön liikuntapolitiikassa saatettiin painottaa *kuntoliikuntaa*, mutta työntekijäperheidensä fyysisen ja psyykkisen kunnon ylläpitämiseen soveltuvia liikuntamahdollisuuksia yhtiö oli järjestänyt 1930-luvulta lähtien⁷³⁴. Seuratoiminnan ulkopuolella tapahtuvan väestön omatoimisen kuntoilun edistämiseenkin Yhtyneet havahtui muiden liikuntatoimijoiden tavoin jo Juuso Waldenin johtamiskauden loppupuolella, jolloin niihin liittynyt kansallinen liikuntakäsitteistö haki vielä muotoaan⁷³⁵. Esimerkiksi Yhtyneiden vuosikatsauksessa vuodelta 1963 todetaan, että yhtiön ”sisäisessä toiminnassa on kuntosuorituksiin kiinnitetty entistä enemmän huomiota”⁷³⁶. Seuraavan vuoden vastaavassa yhtiön tukemista ”jokamiehen urheilusta” suosituimmiksi mainittiin harrastushiihto, pururatajuoksu, pienoiskivääriammunta ja keilailu⁷³⁷. Kansallisten liikuntatoimijoiden keskusteluissa muotoutunut kuntoliikuntasananastokin juurtui yhtiön toimintaan viimeistään vuosikymmenen loppupuolelle tultaessa. ”Kuntoliikunta eri

⁷³⁰ TÄ 4/1970, 40.

⁷³¹ *Työn Äärestä* -lehden toimituslinjan muutoksesta, ks. TÄ 1/1970, 24–25, 42–43; Yhtiön kuntoliikuntatoiminnasta, ks. esim. TÄ 2/1970, 36; 3/1970, 32; 4/1970, 38–39; 4/1971, 18–19.

⁷³² TÄ 2/1970, 36.

⁷³³ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1972.

⁷³⁴ ks. luvut 7.1 ja 8.2.

⁷³⁵ *Kuntoliikunta*-käsitteen kontekstisidonnaisuudesta ja suomalaisen liikunnan hallinto- ja tutkimuskäsitteistön muotoutumisesta 1960-luvulla, ks. esim. Itkonen 1996, 225–226.

⁷³⁶ TÄ 102(1)/1964, 6.

⁷³⁷ TÄ 1/1965, 7.

muodoissaan on yhä voimistuvassa määrin noussut tulosurheilun rinnalle. Jatkuvasti suoritetut kuntotestit ja erilaiset liikuntatempaukset antavat toiminnalle lisää vireyttä”, todettiin yhtiön vuosikatsauksessa vuodelta 1969.⁷³⁸

Suomalaisen liikuntapolitiikan muutokseen kytkeytynyt kuntoliikuntatoiminnan vahvistuminen käynnistyikin Yhtyneissä oikeasti jo ennen toimitusjohtajan vaihdosta. Jämsänkosken tehtailla vahvistuminen ilmeni siten, että 1960-luvun loppupuolelle tultaessa erilaiset kuntoilutapahtumat ja -tempaukset kuten Puistohiihdot, Korpihiihdot ja kävelykampanjat alkoivat kasvattaa suosiotaan yhtiön perinteisten massakilpailujen rinnalla⁷³⁹. Toisaalta yhtiö myös purki muutamia asukkaille aiemmin tarjoamiaan liikuntatoimintoja, kun kunnallisten palvelujen laajentuminen ja perheiden vapaa-ajan käyttötottumusten muuttuminen tekivät niistä vähitellen tarpeettomia. Kunnallisten liikuntapalvelujen laajentumista Jämsänkosken tehtaiden perinteisille vastuualueille kuvaa esimerkiksi se, että 1960-luvulla tehdaspaikkakunnan puulaakitoiminnan virittäminen muuttui kuntavetoiseksi. Yhtyneet pysyi Jämsänkosken puulaakien keskeisenä resursoijana koko vuosikymmenen ajan, mutta kunnan liikuntatoimen lisätessä järjestämisvastuutaan paikallisten työpaikkajoukkueiden lukumäärä kasvoi ja kilpailutoiminta laajeni perinteisestä jalkapallosta lentopallo-, viestihiihto- ja viestiuintikilpailuihin.⁷⁴⁰

Kesästä 1968 lähtien Jämsänkosken uimakoulutoiminta muuttui kokonaan kunnalliseksi, kun Yhtyneet luovutti Koski-Keskisen uimalaitoksellaan järjestämänsä uimakoulut kunnan uimaopettajien huolehdittavaksi. Edellisinä kesinä kunnallinen uimakoulutoiminta oli jo laajentunut vuonna 1962 perustetun uima- ja hengenpelastustoimikunnan organisoimana tehdasyhdyskunnan keskustan ulkopuolisille asuinalueille.⁷⁴¹ Lasten liikunnallisen kesäkerho- ja leiritoiminnan järjestämisestä yhtiö alkoi vetäytyä 1970-luvun alkupuolella samalla, kun se vauhditti omistamiensa leikkipaikkojen ja puistoalueiden siirtämistä tehdasyhdyskuntiansa muiden toimijoiden ylläpidettäväksi. Yhtyneiden järjestämä kesäkerho- ja leiritoiminta oli menettänyt muutenkin merkitystään, koska viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen oli lisännyt perheiden yhteistä vapaa-aikaa, viikonloppumatkustelua ja kesämökeillä oleskelua.⁷⁴²

⁷³⁸ TÄ 1/1970, 6; ks. myös TÄ 1/1969, 6.

⁷³⁹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1964–1967, 1970.

⁷⁴⁰ JMSK, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1962–1966; kunnalliskertomukset 1963–1968; UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–30.6.1968; Jämsänkoskelle perustettiin 1960-luvun puolivälissä myös erillinen puulaakitoimikunta organisoimaan kunnan puulaakitoimintaa. Vuonna 1966 toimikunnan puheenjohtajana toimi Yhtyneiden Jukka Saranne ja sihteerinä kunnan nuoriso-ohjaaja, JMSK, Puulaakitoimikunnan pöytäkirja 2.6.1966.

⁷⁴¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.1.–31.12.1968; JMSK, Kunnalliskertomus 1968, 30–32; ks. myös luku 8.3.

⁷⁴² UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1.1.–30.6.1966; 1.1.–30.6.1968; Sivén 1998, 28.

Yhtyneiden liikuntapolitiikan uusien suuntaviivojen mukaiset uudistustoimet vauhdittuivat Jämsänkoskella vuonna 1971 tehtaiden liikuntatoimikunnan perustamisen jälkeen. Yhtiön mestaruuskilpailujen alasajon jälkeen uudet liikuntamuodot alkoivat korvata perinteisiä kilpalajeja tehtaidenkin järjestämässä liikuntatoiminnassa. Esimerkiksi keväällä 1974 Jämsänkosken tehtaot järjestivät tehtaiden hiihtopäivän massa-, viesti- ja lastenhiihtoineen, pilkkiretken ja -kilpailut, osastojen välisen lentopallocupin sekä useita hiihto-, keilaus- ja kävelytempauksia⁷⁴³. Työntekijöidensä omatoimisen liikunnan lisäämiseksi Jämsänkosken tehtaot alkoivat 1970-luvun alkupuolella myös toteuttaa monenlaisia pyöräily- ja uintikampanjoita sekä osallistua muiden paikallistoimijoiden kanssa erilaisten kuntoilupapahtumien järjestämiseen⁷⁴⁴.

Jämsänkosken tehtaiden liikuntaohjelmaan 1970-luvulla sisällytetyille uusille liikuntalajeille oli tyypillistä työntekijöiden omatoimiseen kuntoiluun soveltuvuus. Waldenien aikakauteen verrattuna Yhtyneiden tehtaiden järjestämien liikuntatoimintojen voikin havaita muuttuneen erityisesti henkilöstölle suunnatuiksi, yksilöille kohdennetuiksi ja työntekijöiden terveyden edistämisenäkökulma edellä rakennetuiksi liikuntapalveluiksi. Perinteikkäästä tehdasurheilusta tuli Yhtyneissäkin työpaikkaliikuntaa. Tarmo Koskisen tulkintaa mukaillen Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien liikuntatoiminnasta voi nähdä kuoriutuneen aiempien vuosien kaltaisen yhteisöllisyyden⁷⁴⁵, kun yhtiön asukkaille tarjoamat liikuntatoiminnot vähenivät ja vanhat kilpailu- ja lajiperinteet purkautuivat. Toisaalta ainakin Jämsänkoskella Yhtyneet oli 1970-luvulla mukana perustamassa myös uusia paikallisia liikuntaperinteitä kuten myöhemmin suosituiksi tulleita *Koski-Keskisen ympärijuoksua* ja *Jämsänkoski-hölkää*⁷⁴⁶. Lajivalinnoista ja yhtiön liikuntatoiminnan paikallisesta organisoinnista vastasivat viime kädessä tulosityksiköt, joiden itsenäinen päätösvalta lisääntyi Niilo Hakkaraisen organisaatiouudistusten jälkeen⁷⁴⁷.

Niilo Hakkaraisen johtamiskaudella Yhtyneiden patruunakeskeinen päätöksentekokulttuuri purettiin ja päätöksiä alettiin enenevässä määrin perustaa tutkimuksiin, selvityksiin ja asiantuntijalausuntoihin⁷⁴⁸. Yhtyneiden liikuntatoiminnassa muutos näkyi siten, että yhtiö alkoi tutkia työntekijöidensä liikunta-aktiivisuuden tehokkaimpia edistämistapoja ja seurata muiden teollisuusyritysten vastaavia tutkimuksia⁷⁴⁹. Asiantuntijalausuntoja Yhtyneet sai ainakin yhti-

⁷⁴³ UPM, YP, C10, Liikuntatoimikunnat, Jämsänkosken tehtaiden liikuntaohjelma keväällä 1974.

⁷⁴⁴ JMSK, Urheilulautakunnan toimintakertomukset 1972, 1974–1975; UPM, YP, C10, Liikuntatoimikunnat, Jämsänkosken tehtaiden liikuntasuunnitelma vuonna 1976.

⁷⁴⁵ ks. luku 5.2; Koskinen 1989, 141.

⁷⁴⁶ UPM, YP, C10, Liikuntatoimikunnat, Jämsänkosken tehtaiden liikuntasuunnitelma vuonna 1976; Räsänen 1986, 406; Krapu 2000, 39.

⁷⁴⁷ Jämsänjokilaakson tehtaiden sosiaalitoiminnan organisoinnista 1970–80 -luvulla, ks. esim. Sivén 1998, 27.

⁷⁴⁸ Raiskio 2012, 56, 78–80.

⁷⁴⁹ Yhtiön urheiluohjaaja Martti Halmeen haastattelu, TÄ 4/1971, 18–19.

ön ja tehtaiden liikuntatoimikunnilta, joihin valittiin tasapuolisesti yhtiöjohdon, toimihenkilöiden ja työntekijöiden edustajia⁷⁵⁰. Keväällä 1974 yhtiön liikuntatoimikunta teki keskushallinnolle esityksen *terveysliikunta* -käsitteen käyttöönotosta ja Yhtyneiden liikuntatoiminnan liittämisestä työntekijöiden terveydenhuoltoon. Yhtyneissä Waldenien aikakauden jälkeen tapahtunutta liikunnan lajikulttuurin muutosta havainnollistaa, että liikuntalautakunnan esityksen mukaan ”*eri liikuntamuodoista voitaisiin muita ’paremmaksi’ valita esimerkiksi hiihto, luistelu, soutu, pyöräily ja pilkkionginta.*”⁷⁵¹

9.2 Liikuntaolosuhteiden luomisesta liikuntapaikkojen ja -alueiden kunnallistamiseen

Yhtyneiden Paperitehtaiden liikuntatoiminnalle vuonna 1970 asetetut uudet suuntaviivat tarkensivat myös yhtiön tehdaspaikkakunnillaan tekemää liikunnan olosuhdetyötä. Yhtiö alkoi painottaa tehdaspaikkakuntiansa liikuntapaikkojen ja -alueiden ylläpitämisessä entistä vahvempaa yhteistyötä muiden paikallistoimijoiden kanssa: ”... *urheilulaitoksia pyritään kehittämään ja pitämään kunnossa kullakin tehdaspaikkakunnilla yhdessä kunnallisten elinten ja muun elinkeinoelämän kanssa. Edelleen tutkitaan mahdollisuuksia siirtää ainakin yleisessä käytössä olevia urheilulaitoksia seurojen tai kunnallisten elinten hoitoon.*”⁷⁵² Yhtiöjohdon virallistama yhteistyövelvoite ei sinällään muuttanut Yhtyneiden paikallisia toimintatapoja, sillä kunnallisen liikuntahallinnon vahvistuminen ja liikuntaseurakentän laajentuminen olivat jo 1950-luvulta lähtien ajaneet yhtiön tehdasyhdyskuntien liikuntatoimijoita tiivistämään yhteistyötään asukkaiden liikuntapalvelujen järjestämisessä⁷⁵³. Merkittävä muutos aiempaan toimintalinjaan verrattuna oli sen sijaan Yhtyneiden periaatepäätös aloittaa tehdaspaikkakunnilleen perustamiensa liikuntapaikkojen siirtäminen muiden paikallistoimijoiden vastuulle.

Yhtyneiden pyrkimykseen luopua tehdasyhdyskunnissaan omistamistaan liikuntapaikoista vaikuttivat ennen muuta taloudelliset syyt. Kannattavuusongelmiin ajautuneessa yhtiössä kustannusleikkaukset olivat välttämättömiä ja tehdasyhdyskuntien liikuntaolosuhteiden ylläpitämiseen sitoutui Yhtyneiden uuden johdon painottamasta liiketaloudellisesta näkökulmasta tarpeettoman paljon talous- ja henkilöstöresursseja. Lisäksi 1960-luvulla vauhdittuneet suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipoliittiset muutokset, erityisesti työnantajien lakisääteisten sosiaalimenojen kasvaminen ja kuntien tehtävien laajentuminen, olivat kannustaneet muitakin liikeyrityksiä karsimaan vapaaehtoisesti järjestämiään sosiaalitoimintoja. Liikuntaolosuhteiden

⁷⁵⁰ UPM, YP, C10, Yhtiön liikuntatoimikunnan pöytäkirja 22.6.1971.

⁷⁵¹ UPM, YP, C10, *Kuntoliikunnan suuntaviivat* -muistio 30.4.1974.

⁷⁵² TÄ 4/1970, 40; ks. myös UPM, YP, C10, *Urheilutoiminnan suuntaviivat* -ehdotus 10.9.1970.

⁷⁵³ ks. luvut 8.3–8.4.

den ylläpitotehtävistä luopumista tukivat vielä vuosikymmenen lopulla tehdyt kansallisen liikuntapolitiikan linjanvedot, joissa korostettiin kuntien velvollisuutta ylläpitää laajoille käyttäjäryhmille soveltuvia perusliikuntapaikkoja.⁷⁵⁴

Niilo Hakkaraisen johtamiskaudella Yhtyneissä vahvistuneet yhtiön ja yhteiskunnan tehtävien erottelu sekä liiketoiminnan kannattavuuden tavoittelu eivät kuitenkaan johtaneet siihen, että tehtaas olisivat yksipuolisesti irrottautuneet tehdasyhdyskuntiansa sosiaali- ja liikuntapalvelujen ylläpitotehtävistä. Tarmo Koskinen on kuvannut, kuinka Tervakosken tehdasyhdyskunnassa 1970-luvun puolivälin jälkeen ”*monet yhdyskuntapalvelut jäävät aivan kuin tuuliajolle, kun yhtiö vetäytyy tehtaasiinsa ja rapautuva yhteisö menettää resurssilähteensä, sillä kunta ryhtyy yhdyskuntavastuunsa hoitajaksi vain hitaasti ja harkiten*”⁷⁵⁵. Yhtyneissä tehdaspaikkakunnilla ylläpidetyistä sosiaalitoiminnoista linjattiin luovuttavan asteittain ja siten, ettei muutoksista koituisi vaikeuksia yhtiön työntekijöille perheineen⁷⁵⁶. Käytännössä valitun linjan noudattaminen ilmeni esimerkiksi siten, että Yhtyneet päätyi 1970–80-luvuilla tekemään monenlaisia määräaikaista vuokra-, ylläpito- ja käyttöluovutus sopimuksia kuntien ja paikallisten liikunta-seurojen kanssa yhtiön omistamien liikuntapaikkojen säilyttämiseksi asukkaiden käytössä⁷⁵⁷.

Jämsänkoscilla Yhtyneiden liikuntapaikkojen suunnitelmallinen ja laajamittainen kunnallistaminen käynnistyi yhtiön muiden tehdaspaikkakuntien tavoin 1970-luvulla, mutta sitä viritäneitä keskusteluja käytiin jo edellisen vuosikymmenen aikana. Kunnallisen liikuntahallinnon vahvistuminen 1950–60-luvuilla oli yhteistyön lisäämisen ohella ohjannut yhtiötä ja kuntaa sopimaan työnjaostaan tehdaspaikkakunnan liikuntaolosuhteiden ylläpitämisessä⁷⁵⁸. Työnjakoon perustuen Yhtyneet ja Jämsänkoscen kunta kävivät sitten 1960-luvun loppua lähestyttäessä enenevissä määrin keskusteluja kunnan ylläpitotehtävien laajentamisesta ja yhtiölle liikuntapaikkojen ylläpitämisestä maksettavista korvauksista⁷⁵⁹. Keskusteluyhteys syntyi vaivattomasti, sillä ennen yhtiön organisaatiouudistusta Jämsänkoscen tehtaiden johto oli isännöitsijä Lauri Tiilikan johdolla vahvasti edustettuna tehdaspaikkakunnan kunnallispolitiikassa.

Jämsänkoscen kunta oli 1960–70-luvuilla valmis lisäämään erityisesti laajoja käyttäjäryhmiä palvelevien liikuntapaikkojen kuten uimarantojen ja latureittien ylläpitotehtäviään, mutta monien Yhtyneiden omistamien kiinteistö- tai ylläpitokustannuksiltaan kalliimpien urheilupaik-

⁷⁵⁴ ks. luvut 4.2.4 ja 6.1.3; Ilmanen 1996, 155–158.

⁷⁵⁵ Koskinen 1989, 137.

⁷⁵⁶ UPM, YP, C6, Sosiaalihenkilöstön kokouspöytäkirjat 27.5.1970; 28.9.1971; ks. myös Sivén 1998, 28.

⁷⁵⁷ UPM, YP, D1, Vuosikertomus 1972; Raiskio 2012, 188–189; Esimerkkejä sopimuksista, ks. taulukko 5.

⁷⁵⁸ ks. luvut 8.3–8.4.

⁷⁵⁹ JMSK, kunnalliskertomukset 1960–1969; urheilulautakunnan pöytäkirjat ja toimintakertomukset 1960–1969.

kojen hoitovastuuseen se tarttui varovaisesti⁷⁶⁰. Esimerkiksi keväällä 1968 Jämsänkosken tehtaiden sosiaalihenkilöstö esitti sosiaalikertomuksessaan yhtiön paikkakunnalla omistaman jääkiekkoradan hoitamisen kuuluvan kunnalle, koska kyseistä liikuntapaikkaa käyttivät pääasiassa seudun koulut ja koululaiset. Seuraavan vuoden tuloksettomien neuvotteluiden jälkeen sosiaalihenkilöstö arvioi pessimistisesti, että jääkiekkorata ”pitäisi ilmeisesti lahjoittaa kokonaan, ennen kuin kunta riittävästi kiinnostuu asiasta.”⁷⁶¹ Kompromissiratkaisu asiaan löydettiin joulukuussa 1970, kun Jämsänkosken kunnanhallitus suostui ottamaan kunnan vastuulle puolet jääkiekkoradan hoitokustannuksista⁷⁶². Kuntanäkökulmasta päätökseen lienee vaikuttanut se, että jo aiemmin 1960-luvulla kunta oli alkanut maksaa yhtiölle korvausta tehdasyhdyskunnan muiden asukkaille avointen luistinratojen ylläpitämisestä⁷⁶³.

Yhtyneiden omistamien liikuntapaikkojen kunnallistamisesta muodostuikin Jämsänkoskella pitkä ja monivaiheinen prosessi, joka ei ollut saavuttanut lopullista päätöstään vielä 2000-luvulle tultaessakaan. Kunnallistoimijoiden hitaan ja harkitsevan vastuunottolinjan takia Yhtyneet joutui 1970–80-luvuilla turvautumaan monenlaisiin kunnan ja paikallisten liikuntaseurojen kanssa tehtyihin vuokra- ja ylläpitosopimuksiin ennen kuin sai siirrettyä perustamiaan liikuntapaikkoja tehdasyhdyskunnan muiden liikuntatoimijoiden vastuulle. Useimpia liikuntapaikkojaan yhtiö ei edes onnistunut myymään vaan joutui luovuttamaan ne ikääntyneinä ja kunnoltaan heikentyneinä uusien omistajien hallintaan.⁷⁶⁴ Oinaalan hiihtokeskuksen maa-alueen ja vanhat huoltorakennukset yhtiö myi Jämsänkosken kunnalle vasta vuonna 2004, kun kunta tarvitsi alueen omistusoikeuden uuden hiihtomajan rahoituksen varmistamiseksi.

Jämsänkosken tehdasyhdyskunnan sosiaali- ja liikuntapalvelujen hidas kunnallistuminen turhautti ajoittain Yhtyneiden henkilöstöä, mikä näkyy tehtaiden vuoden 1969 sosiaalikertomuksesta: ”*Sosiaalisten tehtävien jakaminen kunnan kanssa on vanhastaan ollut pienenä ongelmana. Koko kuntaa koskevat tehtävät ovat hiljalleen siirtyneet kunnan hoitoon. Urheilulaitokset ovat viimeisimpiä aloja, joilla nyt suoritetaan rajankäyntiä.*”⁷⁶⁵ Yhtiö kuitenkin piti suhteellisen tiukasti kiinni linjastaan olla aiheuttamatta tehdaspaikkakunnan asukkaille ongelmia, kun se ei esimerkiksi päätenyt lakkauttamaan huonosti kaupaksi käyneitä liikuntapaikkojaan.

⁷⁶⁰ JMSK, kunnalliskertomukset 1960–1979; urheilulautakunnan pöytäkirjat ja toimintakertomukset 1960–1979.

⁷⁶¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1.1.–30.6.1968; ks. myös Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–31.12.1969.

⁷⁶² JMSK, kunnanhallituksen pöytäkirja 17.12.1970.

⁷⁶³ ks. esim. JMSK, kunnanhallituksen pöytäkirja 22.11.1962.

⁷⁶⁴ ks. taulukko 5.

⁷⁶⁵ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomus 1.1.–31.12.1969.

TAULUKKO 5. Poimintoja Yhtyneiden omistamien liikuntapaikkojen ylläpitojärjestelyistä Jämsänkoskella 1960–1980-luvuilla.⁷⁶⁶

1961	Jämsänkosken keilahallin vuokraaminen Jämsänkosken Keilaajat ry:lle vuosittain uusittavalla sopimuksella
1969	Koski-Keskisen uimalan maa-alueen vuokraaminen Jämsänkosken kunnalle uimahallin rakentamista varten. Vuokrasopimus laadittiin 30 vuodeksi 50 markan (73 euron) vuosivuokralla. Sopimuksessa kunta otti vastuun uimalan ja rakennettavan uimahallin ylläpitokustannuksista. Yhtyneille tai kunnalle jätettiin mahdollisuus rakentaa maa-alueelle yleissuunnitelmassa mainittu uusi maauimala hyppytorneineen.
1970	Jämsänkosken jääkiekkoradan ylläpitosopimuksen tekeminen Jämsänkosken kunnan kanssa. Sopimuksessa kunta otti vastuulleen puolet jääkiekkoradan hoitokustannuksista ja käyttövuorojen tasapuolisen jakamisen.
1973	Oinaalan hyppyrimäen maa-alueen vuokraaminen Jämsänkosken kunnalle ja uusien hyppyrimäkien rakentamiseen tarvittavan puutavaran lahjoittaminen. Vuokrasopimuksessa vuokra-ajaksi asetettiin 25 vuotta. Yhtiö sitoutui pidättymään vuokran perinnästä, jos kunta rakentaisi alueelle neljän vuoden kuluessa kaksi hyppyrimäkeä, noin 42,4 metrin ja 25 metrin hyppyjä varten.
1976	Ilveslinnan painitilan varustaminen Jämsänkosken kunnan kanssa. Yhtiö ilmoitti vuonna 1976 suunnitelmastaan muuttaa painitila tehtaiden huoltolaksi. Suunnitelmasta luovuttiin, kun Jämsänkosken kunta päätti vuonna 1977 lahjoittaa tilaan uuden kansainväliset kilpailumääräykset täyttävän painimaton.
1977	Jämsänkosken pallokenttää ja Oinaalan urheilukenttää koskevan ylläpito- ja käyttöluovutus sopimuksen tekeminen Jämsänkosken kunnan kanssa. Sopimuksella Yhtyneet luovutti Jämsänkosken pallokentän katsomo- ja huoltorakennuksineen korvauksetta kunnan ylläpidettäväksi ja hallinnoitavaksi, alustavasti kahden vuoden ajaksi. Samalla yhtiö ja kunta sitoutuivat selvittämään Oinaalan urheilukentän, varusteiden ja ympäristöalueiden siirtämistä kunnan omistukseen. Kaikkiin kenttien olennaisiin rakennustöihin edellytettiin kuitenkin Yhtyneiden suostumusta.
1978	Oinaalan urheilukentän, varusteiden ja ympäristöalueiden myyminen Jämsänkosken kunnalle
1979	Jämsänkosken keilahallin vuokrasopimuksen laajentaminen 10-vuotiseksi Jämsänkosken Keilaajat ry:n kanssa. Vuokrasopimuksessa kiinteistön vuosivuokraksi asetettiin 2000 markkaa (1 090 euroa), johon sisältyi korvaus vedestä, sähköstä ja lämmityksestä. Kiinteistön peruskorjaukset jäivät yhtiön vastuulle.
1984	Soutulan maa-alueen vuokraaminen Jämsänjoen Soutuveikot ry:lle 20 vuoden ajaksi. Vuokrasopimuksessa alueen vuosivuokraksi asetettiin 200 markkaa (69 euroa) ja venevaja veneineen siirrettiin yhdistyksen omistukseen.

Jämsänkosken kunnan kanssa vuonna 1977 allekirjoitettuun keskustan pallokentän käyttöluovutus sopimukseen tavoitteeksi kirjattiin ”mahdollistaa tulevaisuudessa jalkapallo pelin harjoittajille asianmukaiset harjoitus- ja kilpailuolosuhteet”⁷⁶⁷. Muutaman kunnanvaltuutetun vaatimuksesta Yhtyneet suostui myös luopumaan alustavaan käyttöluovutus sopimukseen kirjattua kenttävuorojen päätösoikeudestaan ja alentamaan Oinaalan urheilukenttäalueen myyn-

⁷⁶⁶ JMSK, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969–1978; Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1969–1978; UPM, YP, JÄ Henkilöstö, Kiinteistöasiakirjat.

⁷⁶⁷ JMSK, Kunnanhallituksen pöytäkirja 2.9.1977; ks. myös taulukko 5.

tihintaa⁷⁶⁸. Toisaalta kenttien peruskorjaamisen ja varustamisen yhtiö jätti kunnan vastuulle.

Yhtyneiden 1970-luvun liikuntapaikkapolitiikkaa tarkasteltaessa on myös huomioitava, etteivät liikuntatoiminnalle asetetut uudet suuntaviivat ja urheilulaitosten luovutukset purkaneet kokonaan yhtiön tehdasyhdyskunnissaan tekemää liikunnan olosuhdetyötä. Ainakin Jämsänkoskella Yhtyneiden organisaatiouudistuksessa lisää päätösvaltaa saaneet tehtaat jatkoivat toimenpiteitään tehdaspaikkakunnan kuntoliikuntaolosuhteiden edistämiseksi⁷⁶⁹, mitä yhtiöjohton vahvistamat työntekijöiden kuntoilun edistämistavoitteet käytännössä edellyttivät. Kunnan urheilulautakunnan toimintakertomusten perusteella Yhtyneiden osuus tehdaspaikkakunnan osittain valaistujen pururatojen ja latureittien hoitamisessa säilyi merkittävänä senkin jälkeen, kun yhtiö alkoi irtautua urheilulaitostensa ylläpitotehtävistä⁷⁷⁰. Jämsänkoskelle vuonna 1971 valmistuneen kunnallisen uimahallin rakennushanketta tukemalla yhtiö loi edellytyksiä työntekijöidensä ympärivuotiselle uintiharrastukselle ja tehtaiden uintikampanjoiden säännöllisemmälle toteuttamiselle⁷⁷¹. Kokonaiskuvassa tapahtunutta muutosta yhtiön kuntoliikuntapaikkoihin kohdistamat tukitoimet eivät silti pysäyttäneet: 1970-luvulla jämsänkoskelainen liikuntatoiminta siirtyi olosuhdetyönkin osalta yhtiövetoisesta kuntavetoiselle aikakaudelle.

9.3 Huippu-urheilun tukikohdista kuntavetoiseen kasvattajaseuratoimintaan

Yhtyneiden liikuntatoiminnan linjanmuutokset 1970-luvun alussa eivät vaikuttaneet oleellisesti muuttavan yhtiön tehdaspaikkakunnillaan harjoittamaa liikuntaseurojen avustuspolitiikkaa. Paikallisten liikuntaseurojen suora ja välillinen tukeminen tulkittiin edelleen keskeiseksi keinoiksi yhtiön liikuntatoiminnan tavoitteen toteuttamisessa eli tehdaspaikkakuntien asukkaiden fyysisen ja psyykkisen kunnon edistämässä. *Työn Äärestä* -lehdessä syksyllä 1970 esitettyjen Yhtyneiden liikuntatoiminnan uusien suuntaviivojen mukaan suoraa tukea tehdaspaikkakuntien liikuntaseuroille tulivat jatkossakin edustamaan johtokunnan harkinnanvaraisesti myöntämät vuosiavustukset ja välillistä yhtiön toimenpiteet paikallisten urheilulaitosten ylläpitämiseksi. Kilpaurheilutoiminnan järjestämisen Yhtyneet linjasi luovuttavansa tehdaspaikkakuntiansa liikuntaseurojen vastuulle, mutta samalla yhtiö jätti tulosityksiköille takaoven sen välilliseen tukemiseen: ”*Mitä kilpa- ja huippu-urheiluun tulee, voi yhtiö edelleen kannustaa ja tukea sitä kunto-urheilun rinnalla luomalla harjoitus- ja kilpailumahdollisuuksia enti-*

⁷⁶⁸ Virtanen 1996, 143–145; Peltonen 2002, 36.

⁷⁶⁹ Kuntoliikunnan olosuhdetyöstä Yhtyneissä Juuso Waldenin johtamiskaudella, ks. luvut 8.3–8.4.

⁷⁷⁰ JMSK, Urheilulautakunnan toimintakertomukset 1970–1975.

⁷⁷¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerromukset 1969–1970; uintikampanjoista, ks. esim. UPM, YP, C10, Liikuntatoimikunnat, Jämsänkosken tehtaiden liikuntasuunnitelma vuonna 1976.

seen tapaan.” Samassa yhteydessä yhtiö tosin julkisti aloittavansa tutkimukset urheilulaitostensa siirtämiseksi tehdaspaikkakuntiansa muiden liikuntatoimijoiden ylläpidettäväksi.⁷⁷²

Avustuspolitiikan menetelmällisistä yhtäläisyyksistä huolimatta Niilo Hakkaraisen johtokunnan ajamat Yhtyneiden muut organisaatiouudistukset kuitenkin ohensivat yhtiön suhdetta liikuntaseurakenttään, erityisesti tehdasyhdyskuntien pääurheiluseuroihin. Merkittävimmät näistä uudistuksista koskivat yhtiön henkilöstöpolitiikkaa ja vapaaehtoiseen sosiaalitoimintaan kohdistettuja resursseja. Kun Yhtyneet 1970-luvun alussa alkoi muiden suomalaisten teollisuusyhtiöiden tavoin korostaa luonnettaan liiketaloudellista voittoa tavoittelevana liikeyrityksenä ja keskittyä ydintoimintaansa, ei tehtaiden urheilijoita suosineiden rekrytointipolitiikan ja työaikajärjestelyjen jatkamiselle enää löytynyt entisenkaltaisia perusteluja. Yhtiön kilpaurheilutoiminnan alasajo, työajalla harjoittelun rajoittaminen ja rekrytointipolitiikan painopisteen siirtyminen ammattiosaamiseen vaikuttivat tehtaiden urheiluperusteisten rekrytointien vähenemiseen. Tehtaiden palkkalistoille nostettujen urheilijoiden ja valmentajien väheneminen taas osaltaan johti yhtiön toisen maailmansodan jälkeen perustamien huippu-urheilun tukikohdientien purkautumiseen sekä tehdaspaikkakuntien urheiluseurojen kilpailutoiminnan ja -menestyksen heikkenemiseen.⁷⁷³ Toisaalta Yhtyneiden sosiaalitoiminnan resurssien uudelleenkohdentaminenkin supisti yhtiön taloudellisia avustuksia, olosuhdetukea ja henkilöstöapua tehdaspaikkakuntien liikuntaseurakentälle. Tuntuvimmin supistukset kouraisivat Yhtyneiden omina pidettyjä tehdasyhdyskuntien pääurheiluseuroja, jotka 1950–60-luvuilla hankkimistaan vaihtoehtoisista rahoituslähteistä huolimatta olivat vielä varsin riippuvaisia yhtiön tuesta⁷⁷⁴.

Jämsänkoskella Yhtyneiden tukitoimien väheneminen 1970-luvun alkupuolella ajoi tehtaiden pääyhteistyöseurana toimineen Ilveksen taloudelliseen ja toiminnalliseen ahdinkoon. Tilanteeseen johtanut kehitys käynnistyi seurassa jo edellisen vuosikymmenen aikana, kun Ilveksen lajitarjontaa laajennettiin ja kilpailutoimintaa ammattimaistettiin osin yhtiön ulkopuolisten rahoituslähteiden avulla⁷⁷⁵. Tultaessa 1960-luvun loppupuolelle Ilveksen toiminta oli saavuttanut huippunsa ja alkoi kääntyä alamäkeen, koska suurseuran useimmat lajijaostot eivät enää kyenneet rahoittamaan laajentuneita toimintojaan. Ilveksen varainhankintatarkoituksessa ylläpitämät tanssi-, kioski- ja kahvilatoiminnot eivät tuottaneet toivottua tulosta, ja kannatta-

⁷⁷² TÄ 4/1970, 40; ks. myös UPM, YP, C10, *Urheilutoiminnan suuntaviivat* -ehdotus 10.9.1970.

⁷⁷³ ks. esim. Nordberg 1998, 393; Krapu 2000, 17; Teider 2003, 77, 154–155; Okkonen 2008, 52–53, 66–67.

⁷⁷⁴ ks. luku 8.5.

⁷⁷⁵ ks. luku 8.5.

vuusongelmiin ajautuneelta Yhtyneiltä saatujen vuosivastustusten kasvu oli pysähtynyt⁷⁷⁶. Kun yhtiö toimitusjohtajan vaihdoksen jälkeen vielä leikkasi välitöntä ja välillistä tukeaan tehdasyhdyskuntiansa liikuntaseuroille, Ilves joutui tilanteeseen, jossa toimintojen supistaminen oli ainoa varteenotettava etenemistapa. Vuonna 1971 Ilves lakkautti kokonaan toiminnanjohtajan toimensa, jota seurassa oli menneen vuosikymmenen ajan ylläpidetty Yhtyneiden myöntämän palkkausavustuksen turvin. Taloudellisesti heikoimmassa tilanteessa olleen jääkiekkojoukoston toiminta siirrettiin 1970-luvun loppuun mennessä naapurikuntalaisen Jämsän Pallon alaisuuteen.⁷⁷⁷

Ilveksen seuratoiminnan alamäkeen kytkeytyi myös Yhtyneiden ylläpitämien huippu-urheilun tukikohtien purkautuminen, minkä ensiaskeleita yhtiön tehdasyhdyskunnissa otettiin niin ikään 1960-luvun lopulla. Esimerkiksi syksyllä 1966 Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksessa nostettiin esille Ilveksen huippuhiittäjien väheneminen, kun Veikko Hakulinen ja Esko Hakola olivat jättäneet seuran ja jäsenkirjoissa toistaiseksi ollut Eino Huhtalakin oli irtisanoutunut Yhtyneiden palveluksesta⁷⁷⁸. Samoihin aikoihin alkoivat vähentyä maajoukkueetason jalkapalloilijat Valkeakosken Hakan edustusjoukkueesta ja juoksijat Kaipolan tallin pilttuista⁷⁷⁹. Huippu-urheilijakadosta muodostui yhtiön tukemien urheiluseurojen yhteinen haaste. Yhtyneiden kiinnostusta tilanteen korjaamiseen kuvaa se, että vielä maaliskuussa 1968 yhtiön urheilulautakunnassa keskusteltiin keinoista, joilla henkilökuntaan kuuluvat urheilijat voisivat päästä lajinsa huipulle⁷⁸⁰. Jämsänkoskella tehtaiden sosiaaliosasto pyrki ratkaisemaan ongelman kääntämällä huomiota Ilveksen nuorisotoimintaan. ”*Hiihtäjiä on tulossa nuorista pojista, mutta monta mutkaa on vielä matkassa ennen kuin joku heistä onnistuu pääsemään siihen, mihin vanhat ilvekset joskus ovat kyenneet*”, ennakoitiin tehtaiden sosiaalikerhomuksessa syksyllä 1968⁷⁸¹.

Yhtyneissä 1970-luvun alkupuolella käynnistetty kilpaurheilun tukitoimien purkaminen ei siis aloittanut mutta vahvisti Jämsänkoskellakin muutosta, jossa tehdaspaikkakuntien ulkopuolisten vahvistusten virta yhtiön paikallisiin yhteistyöseuroihin vähitellen tyrehtyi. Ilveksessä ”*ostomiesten*” katoaminen pakotti seuratoimijat tarkastelemaan uudelleen seuran toiminta-arvoja ja kilpaurheiluun keskittyneiden lajitoimintojen jatkamisen edellytyksiä. Tarkastelun tulokse-

⁷⁷⁶ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1966–1968; Krapu 2000, 17–18; Yhtyneiden Ilvekselle myöntämien vuosivastustusten vakiintumisesta 1960-luvun lopulla, ks. esim. luku 8.5, kuvio 1.

⁷⁷⁷ Krapu 2000, 17.

⁷⁷⁸ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.7–31.12.1966.

⁷⁷⁹ Nordberg 1998, 393; Teider 2003, 72–73, 143, 190; Okkonen 2008, 66.

⁷⁸⁰ UPM, YP, A6, Urheilulautakunnan kokouspöytäkirja 9.3.1968.

⁷⁸¹ UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomus 1.7.–31.12.1968.

na seuran toiminnan painopistettä päätettiin siirtää nuorisotyöhön ja erityisesti määrätietoiseen juniorivalmennukseen, minkä näin jälkikäteen ymmärrettiin jääneen sivurooliin Ilveksen urheilun kultakaudella 1950–60-luvuilla.⁷⁸² Toisaalta Ilveksessä tartuttiin 1970-luvulla myös aikakauden muihin haasteisiin, kun seuran lajijaostot alkoivat järjestää kuntoliikuntatoimintaa. Vuonna 1981 seuran perustettiin kuntoliikunta- ja virkistystoiminnan edistämiseksi erillinen kuntourheilujaosto.⁷⁸³ Vastaaviin seuratoiminnan painopiste- ja lajiuudistuksiin päädyttiin 1970-luvulla muissakin Yhtyneiden yhteistyöseuroissa, esimerkiksi Kaipolan Vireessä⁷⁸⁴.

Ilveksen seuratoiminnan uudistuksia tarkasteltaessa on myös merkillepantavaa, että Yhtyneiden 1970-luvulla supistuneista tukitoimista huolimatta seuran uudistustoimenpiteitä toteutettiin edelleen yhtyneläisten johdolla. Vuosina 1971–73 Ilveksen johtokunnan puheenjohtajana toimi Jämsänkosken tehtaiden voimapäällikkö Pauli Tavisalo ja 1974–80 tehtaiden henkilöstöasiainhoitajaksi urallaan edennyt Reijo Höykinpuro. Ilveksen historiikissa yleisurheilutaustaiset Tavisalo ja Höykinpuro on mainittu puheenjohtajatehtäviensä ohella jämsänkoskelaiden liikuntatoimijoiden yhteistyöllä useina vuosina järjestetyn *Jämsänkoski-hölkän* perustajajäseniksi. Johtokunnan puheenjohtajatehtävien jälkeen Höykinpuro siirtyi vielä puheenjohtajaksi vuonna 1981 perustettuun Ilveksen kuntourheilujaostoon, jonka sihteeriksi valittiin tuolloin Yhtyneiden hiihtolegenda Väinö Huhtala.⁷⁸⁵

Koska Yhtyneiden tulosityksiköiden itsenäistä päätösvaltaa vahvistettiin ja liikuntapolitiikan painopistettä siirrettiin väestön omatoimisen kuntoilun edistämiseen, on Ilveksen 1970-luvun luottamushenkilönimityksissä kuitenkin ollut kyse muusta kuin yhtiön pyrkimyksistä palata Waldenien aikakauden kaltaiseen yhtiöjohtoiseen seuratoimintaan. Luottamushenkilövalinnoillaan ilvesläiset ovat saattaneet esimerkiksi pyrkiä pelastamaan ohentumassa ollutta suhdettaan yhtiöön ja sen takaamiin elintärkeisiin resursseihin. Toisaalta luottamustehtäviin suostumisessakin on Hakkaraisen aikakaudella todennäköisesti enemmän vaikuttanut yhtiön työntekijöiden henkilökohtainen kiinnostus asuinpaikkansa seuratoiminnan edistämiseen kuin patruunalähtöinen velvoite johtamisosaamisen vahvistamiseen.

Liikunnanharrastajan näkökulmasta keskeinen muutos Jämsänkosken liikuntaseurakentällä

⁷⁸² Höykinpuro 1980, 7, 28–30; Krapu 2000, 17–18, 53; Ilveksen nuorisotoiminnan ohjaajapulan aiheuttamasta alennustilasta oli 1950–60-luvuilla mainintoja myös tehtaiden sosiaalikertomuksissa, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikertomukset 1.1.–31.12.1955; 1.7.–31.12.1965.

⁷⁸³ Höykinpuro 1980, 7; Krapu 2000, 18, 39.

⁷⁸⁴ ks. Teider 2003, 153–158.

⁷⁸⁵ Krapu 2000, 18, 39, 76–80; Ensimmäisenä järjestämisvuonna 1973 *Jämsänkoski-hölkää* kutsuttiin vielä *Ilves-hölkäksi*, koska Jämsänkosken Jyry ja muut paikalliset liikuntatoimijat eivät osallistuneet järjestelyihin.

1970-luvulla oli tehdaspaikkakunnan liikuntaseurojen voimasuhteiden tasoittuminen. Yhtyneiden seura-avustusten supistuessa ja yhtiön liikuntapaikkojen siirtyessä muiden paikallisten liikuntatoimijoiden vastuulle kunnasta muodostui vähitellen Jämsänkosken liikuntatoiminnan merkittävin resursoija, mikä tuki etenkin TUL:n jäsenseura Jyryn toiminnan uutta nousukautta paikkakunnalla. Kun paikalliskilpailija Ilves vielä kärjisteli taloudellisessa ja toiminnallisessa ahdingossa, Jyryn toiminta laajeni monella rintamalla pääasiassa seuran painotusalueeksi aiempien vuosikymmenten aikana valikoituneen nuorisotoiminnan ansioista⁷⁸⁶.

Junioritoiminnan laajuuden ja menestyksen perusteella Jyryn merkittävimiksi urheilulajeiksi 1970-luvulla nousivat yleisurheilu, uinti ja Ilveksessä laskusuhdanteessa ollut hiihto. Uinnin harrastaminen virisi paikkakunnalla uudelleen kunnallisen uimahallin valmistumisen jälkeen. Kunnallisen tuen turvin Jyry onnistui herättämään henkiin myös paini- ja painonnostotoimintaansa, kun vuosina 1977–78 kunta varusti painonnostopaikan oman uimahallinsa alakertaan ja lahjoitti uuden painimaton Yhtyneiden Ilveslinnan painisaliin.⁷⁸⁷ Ennen 1970-luvun loppua seuran jäsenmäärä nousi parhaimmillaan yli yhdeksäänsataan, vaikka Koskenpään Yrityksen irtautuminen omaksi yhdistyksekseen vuonna 1979 supistikin Jyryn jäsenistöä. Lisäksi Jyry oli tehnyt seurahistoriansa siihen asti suurimmat investoinnit, kun se oli hankkinut oman pienoislinja-auton ja rakentanut urheiluhallin tarpeellisine toimisto- ja varastotiloineen Myllymäen teollisuusalueelle kunnalta vuokratulle maalle.⁷⁸⁸

Kokonaisuudessaan Jämsänkosken Jyryn jäsenmäärän ja toiminta-aktiivisuuden muutoksissa 1920–1970-luvuilla heijastuvatkin Yhtyneiden Paperitehtaiden ja samalla paikalliskilpailija Ilveksen urheilutoiminnan nousu- ja laskukaudet⁷⁸⁹. Jyryn seuratoiminnot laajenivat voimakaimmin talvisodan jälkeen vuosina 1942–52 ja 1970-luvulla Yhtyneiden ja Ilveksen liikuntatoiminnan jälleenrakennuskausilla. Vastaavasti seuran toiminta hytyi 1930-luvulla ja 1950–60-lukujen vaihteessa, jolloin yhtiön tukema liikuntatoiminta eli kukoistuskausiaan ja työväen urheiluliikekin oli hajaannustilassa.

SVUL:n Ilveksen ja TUL:n Jyryn keskinäinen kilpailu jäsenistä, urheilumenestyksestä ja Jämsänkosken liikuntaseurakentän valta-asemasta ruokki molempia seuroja toimintansa kehittämiseen erityisesti toisen maailmansodan jälkeisellä kasvukaudella mutta aina 1970-luvulle

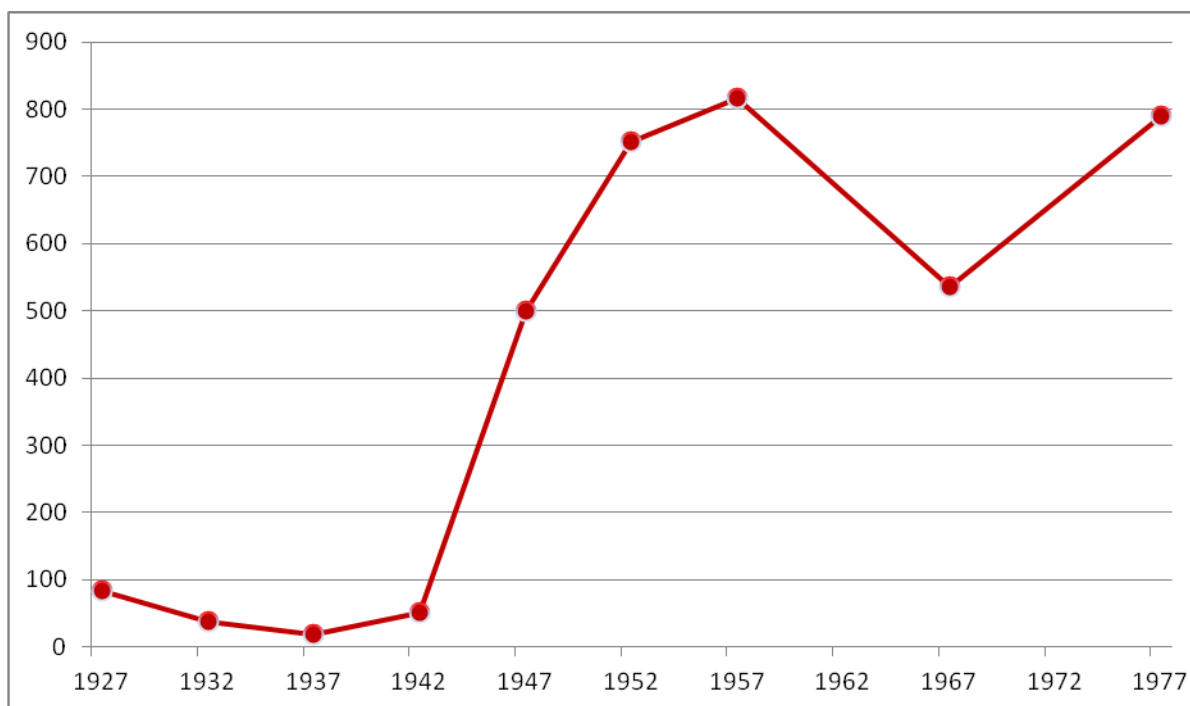
⁷⁸⁶ ks. luku 8.5; Mäkinen 2007, 30–35.

⁷⁸⁷ JMSK, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1977–1978; Mäkinen 2007, 30–32; 3; ks. myös taulukko 5.

⁷⁸⁸ Mäkinen 2007, 32–33; ks. myös kuvio 2.

⁷⁸⁹ ks. seuraavan sivun kuvio 2.

saakka.⁷⁹⁰ Tuolloin Yhtyneiden kilpaurheilun tukitoimintojen purkautuminen, tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnan resurssien väheneminen ja ympäröivän yhteiskunnan muuttuminen ajoivat seurat viimein tarkemmin pohtimaan myös paikallisen liikuntakentän tarjoamia yhteistyömahdollisuuksia.

KUVIO 2. Jämsänkosken Jyryn jäsenmäärä vuosina 1927–1977⁷⁹¹.

Tarmo Koskisen mukaan Tervakoskella tehdasyhtiön vetäytyminen yhteisöstä 1970-luvulla aiheutti ongelmia niiden harrastustoimintojen jatkuvuudelle, joiden tila- ja talousresurssien kunnallistaminen ei onnistunut eikä toiminta virinnyt muillakaan tavoin. Tehdasyhdyskunnan liikuntatoimintaa pyrittiin virittämään myös paikallisten liikuntatoimijoiden yhteistyöllä, jolle Koskisen näkemyksen mukaan muodostui valtakunnallista vastakkainasettelua, SVUL:n ja TUL:n välisiä ja toisaalta TUL:n sisäisiä jakaumia, parsiva merkitys.⁷⁹² Jämsänkoskellakin Yhtyneiden vetäytyminen paikallisen liikuntatoiminnan vetovastuusta 1970-luvulla aiheutti paikkakunnan liikuntaseurakentällä uudenlaiselle yhteistyön aikakaudelle siirtymisen. Yhteistyötä alettiin tehdä kunnan ja Yhtyneiden alustamien liikuntakampanjoiden ja -tempausten kuten Jämsänkosken liikuntaviikkojen ja tehtaiden liikuntapäivien koordinoimiseksi mutta

⁷⁹⁰ ks. luvut 7.4 ja 8.5; Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomuksissa Jyryn ja Ilveksen välistä seuratoiminnan kilpavarustelua kuvataan erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, ks. esim. UPM, YP, C6, Jämsänkosken tehtaiden sosiaalikerhomukset 1945–1955.

⁷⁹¹ Sopenan 1957; Mäkinen, Tarvainen & Virtanen 1977; Mäkinen 2007; Kuvaaja on suuntaa antava ja perustuu Jämsänkosken Jyryn historiikeissa ja asiakirjoissa esitettyjen satunnaisten tilastointivuosien jäsenmääriin (ks. ympyrämerkinnät). Jämsänkosken Ilveksen historiikeissa ei esitetty vertailukelpoisia jäsenmäärätietoja.

⁷⁹² Koskinen 1989, 141.

myös seurojen yhteisten urheilutoimintojen järjestämiseksi. Esimerkiksi Jämsänkosken kunnan uimahallin valmistumisvuonna 1971 Ilves ja Jyry sopivat aiemmista toimintatavoistaan poiketen yhteisistä harjoitteluvuoroista ja valmennuksesta seurojen uintitoiminnan edistämiseksi. Jämsänkoski-hölkää Ilves ja Jyry alkoivat organisoida yhteistyössä vuodesta 1974 lähtien, koska molemmat seurat ymmärsivät omat resurssinsa liian rajallisiksi sen kaltaisten suurtahtumien järjestämiseen. Yhteistyötä kittasivat yhteiset liikunnalliset tai urheilulliset päämäärät, vaikka seuroilla oli edelleen aatteellisia eroja.⁷⁹³

Lisääntyneestä seurayhteistyöstä huolimatta Jämsänkosken tehdasyhdyskunnassa ei kuitenkaan enää palattu menneiden vuosien kaltaiseen urheilumenestykseen. Yhtyneiden ylläpitämien harjoitteluolosuhteiden rapistuminen, tehtaiden urheilijoille myöntämien harjoitusvapaiden väheneminen ja tehdasyhdyskuntien liikuntaseuratoiminnan resurssien kaventuminen johtivat 1970-luvulla yhtiön paikallisten yhteistyöseurojen kilpailukyvyn heikkenemiseen. Yhtiön aiemmilla vuosikymmenillä luomien kilpailuetujen supistuessa ja huippu-urheilun vaatimustason koventuessa Yhtyneiden tehdasyhdyskuntien urheiluseurat eivät enää kyenneet kilpailemaan edustusurheilijoista eikä urheilumenestyksestä rikkaampien kaupunkiseurojen kanssa, ainakaan kovin laajalla rintamalla. Tehdasyhdyskuntien entiset huippu-urheiluseurat pyrkivät profiloitumaan kasvattajaseuroiksi, mutta teollisuusyhteiskunnan muuttuessa hiljalleen palveluyhteiskunnaksi sopivien opiskelu- ja työpaikkojen puute ohjasi monia lupaavia nuoria urheilijoita muuttamaan taantuvilta tehdaspaikkakunnilta toisaalle.⁷⁹⁴ Urheilumenestykseen tottuneet vanhemmat jämsänkoskelaisetkin joutuivat tyytymään menneiden suuruudenpäivien kaihoisaan muisteluun⁷⁹⁵.

⁷⁹³ ks. Krapu 2000, 39, 65–66; Mäkinen 2007, 33–35, 110–111.

⁷⁹⁴ ks. esim. Höykinpuro 1980, 29–30; Teider 2003, 153–158; Vastaavanlaisesta kehityksestä Varkaudessa ja Raissa, ks. Itkonen & Koski 2000, 71.

⁷⁹⁵ ks. esim. Jukka Virtasen sanoittama kappale ”Juuson aikaan” vuodelta 1972, Virtanen 2011, 62–63.

10 POHDINTA

Tutkielmani tarkoituksena oli kuvailla teollisuustyönantajien järjestämää liikuntatoimintaa, yhtä teollisuuden sosiaalitoiminnan osa-aluetta, suomalaisessa yhteiskunnassa 1920–1970-luvuilla. Aihepiiriä käsittelevään kirjallisuuteen perehtymällä pyrin aluksi selvittämään, millaisia yleispiirteitä ja merkityksiä teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminta ovat saaneet valtakunnallisesti tutkimusajanjaksolla. Kirjallisuuteen tukeutuen tarkastelin myös teollisuustyönantajien harjoittaman sosiaali- ja liikuntatoiminnan keskeisiä muutosvaiheita 1900-luvulla. Yhtyneiden Paperitehtaiden Jämsänkosken tehdasyhdyskuntaan syventyneen tapaus-tutkimukseni tavoitteena oli havainnollistaa teollisuuden liikuntatoiminnan paikallisia erityispiirteitä sekä analysoida teollisuustyönantajien liikuntapolitiikassa tapahtuneiden muutosten yritys- ja yhdyskuntatasoisia seurauksia.⁷⁹⁶ Tässä luvussa kokoan kirjallisuuskatsaukseni tulokset ja yhdyskuntatutkimukseni merkittävimmät havainnot, tarkastelen niihin liittyneitä rajoituksia ja pohdin tutkielmani avaamia jatkotutkimusmahdollisuuksia.

10.1 Teollisuuden sosiaalitoiminnan merkitys muuttuvassa yhteiskunnassa

Teollisuustyönantajien harjoittama sosiaalitoiminta oli keskeinen osa suomalaisissa teollisuusyrityksissä ja -yhdyskunnissa aina 1970-luvulle saakka vaikuttanutta tehdaspatalnistista johtamistapaa. Tehdaspatalnistista johtamistapaa määritteli teollisuusyrityksen ja työläisten välinen auktoriteettisuhde, jossa työnantaja vastasi työntekijöidensä huolenpidosta, mutta edellytti työntekijöiltä vastineeksi uskollisuutta, ahkeruutta ja alistumista työnantajavaltaiseen tehdasjärjestykseen⁷⁹⁷. Huolenpidon ytimen muodosti teollisuustyönantajien harjoittama sosiaali- ja huoltotoiminta, jolla pyrittiin toisaalta työntekijöiden hyvinvoinnin, lojaaliuden ja työilmapiirin parantamiseen mutta perimmiltään aina myös teollisuusyritysten taloudellisen menestyksen varmistamiseen⁷⁹⁸.

Teollisuuden sosiaalitoiminta oli Suomessa monipuolisimmillaan 1940–50-luvuilla, mutta sen osa-alueet ovat saattaneet esiintyä ja painottua paikallisesti eri tavoin. Varsinkin teollisuustyönantajien harjoittaman vapaaehtoisen sosiaalitoiminnan sisältöön ovat keskeisesti vaikuttaneet teollisuustyöntekijöiden ja -yhdyskuntien tarpeet sekä teollisuusjohtajien henkilökohtaiset arvovalinnat.⁷⁹⁹ Maaseudun tehdasyhdyskunnissa teollisuusyritysten järjestämällä sosi-

⁷⁹⁶ ks. luku 2.3

⁷⁹⁷ ks. Karonen 2004, 139–140; Laakkonen 2011, 9.

⁷⁹⁸ ks. luku 4.1.

⁷⁹⁹ Sosiaalitoiminnan osa-alueista, ks. liite 1; Esimerkkejä yritysکوhtaisista painotuksista, ks. esim. luku 6.1.

aalitoiminnoilla oli vuosikymmenten ajan suurempi merkitys kuin kaupungeissa, joissa työläisten elämä ja toimeentulo eivät olleet yhtä vahvasti sidoksissa yhteen työnantajaan. Vaka-varaisempien ja ammattitaitoisten työntekijöiden sitouttamiseen pyrkineiden paperiteollisuus-yritysten tehdaspaikkakunnilla kuten Jämsänkoskella teollisuuden sosiaalitoiminnasta muodostui vielä monipuolisempaa kuin suhdanne- ja työvoimamuutoksille alttiimpien teollisuusalojen hallitsemisessa yhdyskunnissa.⁸⁰⁰

Ennen 1930-lukua suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminta painottui teollisuustyöntekijöiden epätyytyttävien asuin- ja elinolojen parantamiseen sekä muiden teollistumisesta työväestölle aiheutuneiden ongelmien korjaamiseen. Sisällissodan ja vuoden 1927 valtakunnallisten lakkohankkeiden kiristettyä yhteiskunnallista ilmapiiriä teollisuustyönantajat alkoivat kuitenkin systemaattisesti laajentaa yritystensä sosiaalitoimintoja. Sosiaalitoimintoja laajennettiin niin työntekijöiden hyvinvoinnin laaja-alaiseksi edistämiseksi, tehdasyhdyskuntien työrauhan ylläpitämiseksi kuin työnantajalle lojaalin työntekijäkunnan kasvattamiseksi. Tämän kasvattamistavoitteen seurauksena tehdaspaternalistinen johtamistapa ja sosiaalitoiminta saivat 1920–30-luvuilla työläisten holhoamisen piirteitä⁸⁰¹. Suomalaisen teollisuuden sosiaalitoiminnan systematisoinnin keskeisiä suunnannäyttäjiä olivat Yhtyneet Paperitehtaat ja yhtiön patruunajohtaja kenraali Rudolf Walden, joka vahvan isännän ottein edisti myös suomalaisten teollisuustyönantajien yhteistyötä. Yhtyneiden kuten muidenkin teollisuusyritysten näkökulmasta laajan huoltojärjestelmän rakentamisesta muodostui rationaalinen tuotannollinen investointi, jolla parannettiin työntekijöiden työtehoa ja sitoutumista työnantajaan⁸⁰².

Toisen maailmansodan jälkeisellä suomalaisen teollisuuden kasvukaudella teollisuustyönantajien harjoittama sosiaalitoiminta nousi kukoistukseensa, vaikka tehdaspaternalistista johtamistapaa itsessään jouduttiinkin uudistamaan ja sopeuttamaan muuttuneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Aiemmista yritysjohtoisista sosiaalitoiminnoista siirryttiin enemmän yritysveloitukseen ja työsuhteosapuolten neuvottelutyön tuloksena rakennettuun sosiaalitoimintaan. Samalla sosiaalitoiminnasta muodostui entistä selkeämmin teollisuusyritysten hallinnon oma osa-alue, jota pyrittiin kehittämään rationaalisesti muiden yhteiskunnallisten toimijoiden tuottamien sosiaalitoimintojen kanssa.⁸⁰³ Yhtyneissä tehdasyhdyskuntien sosiaalitoimintaa koordinoivat henkilöstömäärältään huomattavasti vahvistuneet tehtaiden sosiaaliosastot, mutta toimintalinjoista ja useimmista yksityiskohdistakin päätti itsevaltaisesti yhtiön johtoon isänsä jäl-

⁸⁰⁰ ks. luku 3.4; Kortelainen & Rannikko 1992, 111–113; Häggman 2006, 188.

⁸⁰¹ ks. esim. Kalela 1986, 53; Tainio 1990, 29; Raiskio 2005; 2012, 185–189, 223–227, 254–255.

⁸⁰² ks. luku 6.1; Häggman 2006, 46, 190.

⁸⁰³ Koskinen 1989, 182–183; Kettunen 2002, 310–314; Ahvenisto 2008, 452–472

keen noussut Juuso Walden. Juuso Waldenille Yhtyneiden sosiaalitoiminnan perustan muodosti kenraalin testamentti, yhtiön yrityspoliittiseksi toimintaohjeeksi muodostunut Rudolf Waldenin 60-vuotisjuhlapuhe, jonka tavoitteita muukin yhtiöjohto sitoutettiin edistämään.⁸⁰⁴

Teollisuusyritykset kehittivät tehdasyhdyskuntiansa sosiaalitoimintoja aina 1960–70-luvuille saakka, vaikka suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalilainsäädännön, julkisten palvelujen ja kulutustavaramarkkinoiden laajentuessa työnantajien tarve, mahdollisuudet ja mielenkiinto sosiaalitoiminnan harjoittamiseen alkoivat hiljalleen hiipua. Viimeistään 1970-luvulla suomalaisen teollisuuden lama, lakisääteisten sosiaalimenojen kasvu ja useissa teollisuusyrityksissä toteutetut henkilöstöhallinnolliset uudistukset aiheuttivat teollisuustyönantajien ylläpitämien sosiaalitoimintojen lohkeamisen useampien yhteiskunnallisten toimijoiden vastuulle. Teollisuusyritykset alkoivat vetäytyä ympäröivistä tehdasyhdyskunnista tehtaisiinsa ja korostaa toimintansa liiketaloudellisia päämääriä.⁸⁰⁵

Yhtyneissä laaja-alaista sosiaalitoimintaa ylläpidettiin muihin teollisuusyrityksiin verrattuna poikkeuksellisen pitkään, aina 1970-luvun alkupuolelle saakka. Sosiaalitoiminta säilyi monipuolisena, koska Yhtyneiden kannattavuusongelmatkaan eivät saaneet toimitusjohtaja Juuso Waldenia joustamaan yhtiön tehdasyhdyskuntien elämänlaadun vaalimisesta. ”*Viimeisen patruunan*” siirryttyä eläkkeelle vuoden 1969 lopussa Yhtyneiden toimitusjohtajaksi valittiin Niilo Hakkarainen, yhtiön ensimmäinen ammattijohtaja. Hakkaraisen johtamiskaudella perinteikkään perheyrittäjän johtamistapaa uudistettiin, omistuspohjaa laajennettiin ja tuotantoa tehostettiin muun muassa tarkistamalla yhtiön ja yhteiskunnan muiden toimijoiden järjestämien yhdyskuntapalvelujen vastuunjako. Yhtiö luopui patruuna-aikaisista huolenpitoperiaatteistaan ja linjasi sosiaalitoimintojaan muiden suomalaisten työnantajien henkilöstöpalvelujen kanssa.⁸⁰⁶

Erilaisista tulkintatavoista johtuen teollisuustyönantajien harjoittaman tehdaspaternalistisen johtamistavan on nähty menettäneen merkitystään yhteiskunnassa jo vuosikymmeniä sitten tai säilyttäneen asemansa aina nykypäiviin saakka. Esimerkiksi Inkeri Ahvenisto on korvannut modernia suomalaista tehdasteollisuutta kuvaillessaan tehdaspaternalismin hyvinvointikapitalismin käsitteellä. Käsittemuutostaan Ahvenisto perustelee sillä, että modernin tehdasteollisuuden kehittyessä paternalistista johtamistapaa ja sen seuraajaa erottaneita tekijöitä oli lopulta

⁸⁰⁴ ks. luku 6.1.

⁸⁰⁵ Nordberg 1979, 97–98; Kalela 1986, 101–102; Kettunen 2002, 334–335.

⁸⁰⁶ ks. luku 6.1.

monia. Ahveniston esittämiin eroihin kuten teollisuusyritysten päätöksenteon rationalisoitumiseen sekä työnantajan ja työntekijän välisen henkilökohtaisen auktoriteettisuhteen purkautumiseen tiivistyvät tutkielmassa kuvailemani tehdaspatalistisen johtamistavan muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla.⁸⁰⁷ Toisaalta viitteitä on myös siitä, että suomalaisten teollisuusyritysten yhteiskuntavastuu ja huolenpito tehdasyhdyskuntiensa asukkaista ilmenevät nykypäivänä niissä kehittyvissä maissa, joihin kansainvälistyneet yhtiöt ovat siirtäneet tuotantoaan⁸⁰⁸.

10.2 Teollisuustyönantajat liikunnan yleisten edellytysten luojina

Teollisuustyönantajien harjoittama liikuntatoiminta oli osa teollisuuden terveydellistä sosiaalitoimintaa, joka muiden sosiaalitoiminnan osa-alueiden tavoin systematisoitui ja monipuolistui suomalaisessa yhteiskunnassa aina 1960–70-luvuille saakka. Suomalaiset teollisuusyritykset alkoivat organisoida työntekijöidensä liikuntatoimintoja jo 1800-luvun loppupuolella⁸⁰⁹. Valtakunnallisesti yhtenäisempiä muotoja teollisuusyritysten liikuntatoiminta sai vuoden 1927 tapahtumien jälkeen, kun teollisuustyönantajat päättivät yhteistuumin lisätä vastuutaan tehdasyhdyskuntiensa elinolosuhteista. Teollisuuden sosiaalitoimintaa systematisoitaessa teollisuusyritykset rakensivat tehdasyhdyskuntiinsa liikuntapaikkoja, virittivät niiden liikuntaseuratoimintaa ja järjestivät itsekin työntekijäperheilleen suunnattua liikuntakurssi- ja kilpailutoimintaa. Samanaikaisesti teollisuusyritykset palkkasivat myös ensimmäisiä liikunta-alan tehtäviin erikoistuneita työntekijöitä yksin tai yhdessä paikallisten yhdistysten kanssa.⁸¹⁰ Lähestytessä 1950-lukua suomalaisten teollisuustyönantajien harjoittama liikuntatoiminta yleistyi ja sai uutta sisältöä esimerkiksi liikuntakasvatus- ja nuorisotyön alueilla⁸¹¹.

Yhtyneet Paperitehtaatkin vahvisti otettaan tehdasyhdyskuntiensa liikuntatoiminnasta kannattavuutensa parannuttua 1920-luvun lopulla. Perustan Yhtyneiden liikuntapolitiikalle loi yhtiöjohton pyrkimys kansalaisten maanpuolustusvalmiuden kehittämiseen, mikä näkyi liikuntatoiminnan ensimmäisten lajivalintojen ja avustuskohteiden ohella yhtiön rekrytointipolitiikassa. Sittemmin 1930-luvulla yhtiö johti tehdaspaikkakuntiensa liikuntatoiminnan ja -olosuhteiden rakentamista myös työntekijöidensä terveyden, yhdyskuntien viihtyisyyden ja yhteiskun-

⁸⁰⁷ ks. Ahvenisto 2008, 26–27, 547–548.

⁸⁰⁸ ks. esim. Donner-Amnell 2004.

⁸⁰⁹ Montonen 1975, 363.

⁸¹⁰ Markelin-Svensson 1923, 529–537; Kuusi 1931, 942–943; Eloranta 1948, 135; Laine 1992, 195.

⁸¹¹ Eloranta 1948, 135–169; Paukkunen 1955; 149–152.

tarauhan edistämiseksi.⁸¹² Useissa historiantutkimuksissa Yhtyneiden liikunta- ja urheilutoiminnan viriäminen on tulkittu erityisesti yhtiön urheilumyönteisten patruunajohtajien Rudolf ja Juuso Waldenin ansioksi⁸¹³. Kuitenkin sotien välisellä aikakaudella yhtiön kaikissa tehdasyksiköissä toimi merkittävässä tehtävissä henkilöitä, joille ”*urheilu ei ollut vierasta*”⁸¹⁴. Jämsänkosken tehdasjohdosta merkittäviä liikuntatoimijoita olivat niin yhtiön liikuntapolitiikkaa kuin paikallista liikuntaseura- ja suojeluskuntatoimintaa kehittäneet Antero Nyman, Aarne Koskelo ja Olof Palmgren.⁸¹⁵

Yhtyneiden urheilutoiminnan rakenteet vahvistuivat vuonna 1935, kun yhtiölle perustettiin urheiluohjelma, urheilulautakunta ja tehtaille urheilutoimikunnat. Urheilulautakunta alkoi organisoida Yhtyneiden kuuluisiksi tulleita urheilumestaruuskilpailuja, mutta niiden varjossa yhtiön tehtaat järjestivät tehdasyhdyskunnissaan muutakin kuin kilpaurheilutoimintaa. Jämsänkoskella Yhtyneet järjesti 1930-luvulla muun muassa tehdasyhdyskunnan uimakoulut, lasten liikunnallista kerho- ja leiritoimintaa, työntekijöiden liikuntalajikursseja sekä perheiden massaurheilutapahtumia kuten perinteeksi muodostuneita tehdashihtoja. Ensimmäisiä Jämsänkosken tehtaiden palkkaamia liikunta-alan ammattilaisia olivat voimistelu- ja uimaopettajat, jotka vastasivat tehdasyhdyskunnan lasten kesäisestä liikuntatoiminnasta yhdessä MLL:n paikallisosaston kanssa. Myöhemmin 1930-luvulla tehdasyksikön palkkalistoille otettiin myös jalkapallovalmentajia vastaamaan Jämsänkosken tehtaiden ja yhteistyöseura Ilveksen edustusjoukkueiden harjoittelusta.⁸¹⁶

Toisen maailmansodan jälkeisellä kukoistuskaudellaan teollisuuden liikuntatoiminta muuttui entistä suunnitelmallisemmaksi, monipuolisemmaksi ja organisoidummaksi. Muutokseen ajoivat teollisuusyrityksissä jatkunut liikuntatoimintojen kehittäminen sekä muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kuten kuntien ja liikuntaseurojen järjestämän liikuntatoiminnan lisääntyminen. Teollisuustyönantajat pyrkivät yhteisillä linjauksilla ja järjestämisohjeilla suuntaamaan yritystensä liikuntatoimintaa niihin teollisuustyöväestöä laajasti palveleviin liikuntatoimintoihin, joista tehdasyhdyskuntien muut liikuntatoimijat eivät vielä pystyneet huolehtimaan. Samalla teollisuusyritysten järjestämän liikuntatoiminnan fokus kääntyi varsin nykypäiväisiin liikuntapoliittisiin aiheisiin kuten tehdasyhdyskunnissa ylläpidettyjen liikuntapaikkojen saavutettavuuteen, työntekijöille järjestettyjen liikuntapalvelujen tasa-arvoisuuteen ja

⁸¹² ks. luku 7.

⁸¹³ ks. esim. Juva 1957; Nordberg 1980; 1998; Laurila 2009; Raiskio 2005; 2012.

⁸¹⁴ ks. esim. Olavi Turman kirjoitus yhtiön urheiluohjelman 30-vuotisesta historiasta, TÄ 109(4)/1965, 34–35.

⁸¹⁵ ks. luvut 7.1; 7.3 ja 7.4.

⁸¹⁶ ks. luku 7.4.

toimintojen soveltavuuteen työväestön terveyden edistämiseksi.⁸¹⁷

Yhtyneiden liikuntatoiminnan tapaustutkimus vahvisti käsitystä siitä, että teollisuustyönantajien toimenpiteet työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi eivät saaneet 1940–50-lukujen suomalaisissa tehdasyhdyskunnissa täysin yhteneviä muotoja. Tiivistyneestä työnantajayhteistyöstä ja yhteisistä linjauksista huolimatta teollisuusyritysten liikuntatoiminnan laji- ja painopistevalinnoissa ilmeni yritys- ja paikkakuntakohtaisia eroavaisuuksia samalla tavalla kuin muussakin vapaaehtoisessa sosiaalitoiminnassa⁸¹⁸. Jämsänkoskella tehtaiden sosiaaliosasto vastasi siitä, että Yhtyneiden liikuntarakentamisessa alettiin tarkastella liikuntapaikkojen saatavuutta, keskittämismahdollisuuksia ja soveltuvuutta laajoille käyttäjäryhmille. Toimitusjohtaja Juuso Waldenin preferenssit vaikuttivat siihen, minkä lajien olosuhteita kehitettiin ja miten yhtiön tehdasyhdyskunnissa siirryttiin kokonaisvaltaiseen liikunta-, virkistys- ja viheralueiden suunnitteluun. Tehdasyhdyskuntien liikuntaseurojen lajivalikoimassa heijastuivat Yhtyneiden mestaruuskilpailujen lajivalinnat ja yhtiön tukitoimet muille elinkelpoisiksi tulkituille liikuntamuodoille.⁸¹⁹

Yhtyneiden liikuntatoiminnan 1940–60-lukujen korkeasuhdanteen erityispiirteenä kuvataan useissa lähteissä yhtiön toimia suomalaisen kilpa- ja huippu-urheilun edistämiseksi. Yhtyneet laajensi mestaruuskilpailujensa lajivalikoimaa, avasi urheilijoilleen ja yhteistyöseuroilleen kansainvälisiä kilpailuyhteyksiä sekä rekrytoi eri lajien huippuosaajia tehdasyksiköidensä yhteyteen varustamiinsa huippu-urheilun tukikohtiin. Valkeakosken Haka tuli tunnetuksi kansainvälisen tason jalkapalloilijoistaan, Kaipolan Vire kestävyysjuoksijoistaan ja Jämsänkosken Ilves hiihtäjistään. Nykypäivän huippu-urheilun edistämistavoitteiden näkökulmasta merkittävää on, että Yhtyneet loi jo tuolloin urheilijoilleen polkuja urheilu- ja ammattiuralla etenemiseen.⁸²⁰ Kilpa- ja huippu-urheilun lisääntyneistä tukitoimista huolimatta yhtiö ei kuitenkaan purkanut tehdasyhdyskunnissaan tekemäänsä laaja-alaisempaa liikunnan edistämistyötä.

Yhtyneiden urheilulautakunnan ja julkisuuden valokeilan keskittyessä kilpa- ja huippu-urheiluun yhtiön muuta liikuntatoimintaa kehittivät toisen maailmansodan jälkeen henkilöstömäärältään vahvistuneet pääkonttorin ja tehtaiden sosiaaliosastot. Jämsänkoskella tehtaiden sosiaaliosasto huolehti, että yksikön järjestämä liikuntatoiminta palveli eri asukasryhmiä, soveltuvi työntekijöiden työkyvyn ylläpitämiseen eikä oleellisesti kilpaillut kunnan tai liikunta-

⁸¹⁷ ks. luku 5; Kaskela 1944; Eloranta 1948; ks. esim. luvut 8.2–8.4.

⁸¹⁸ Eloranta 1948, 137; ks. esim. Ahola & Siukonen 1977.

⁸¹⁹ ks. luvut 8.4–8.5.

⁸²⁰ ks. luvut 8.1 ja 8.5; vrt. Sanoista teoiksi” 2010, 18; Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 2011, 37.

seurojen liikuntatarjonnan kanssa. Tehtaiden sosiaaliosaston työntekijät toimivat Jämsänkoskella myös keskeisissä luottamustehtävissä, kun kunnallisen liikuntatoimen vahvistuessa ja liikuntaseurakentän laajentuessa tehdasyhdyskunnassa siirryttiin hiljalleen yhtiöjohtoisesta yhtiövetoiseen liikuntatoimintaan. Tultaessa 1960-luvulle Yhtyneet hallinnoi edelleen Jämsänkosken merkittävimpiä liikuntapaikkoja ja avustusmäärärahoja, mutta kunnasta oli kasvanut yhtiölle tärkeä yhteistyökumppani yhdyskunnan liikuntatoiminnan koordinoinnissa. Paikallisten liikuntaseurojen toimintakin oli laajentunut ja saanut yhtiöstä riippumattomia harrastuspaikkoja ja tulonlähteitä.⁸²¹

Muun vapaaehtoisen sosiaalitoiminnan tavoin suomalaisen teollisuuden laaja-alaiset liikunta-toiminnotkin alkoivat supistua 1960–70-luvuilla. Vapaaehtoista sosiaalitoimintaa purkaneiden yhteiskunnallisten ja yrityshallinnollisten muutosten ohella supistumiseen vaikuttivat aikakaudella tehdyt suomalaisen liikuntapolitiikan uudet linjanvedot sekä kansallista liikuntakulttuuria ravistellut kuntoliikunnan nousu. Valtion ja kuntien sitouduttua kansalaisten liikunnan yleisten edellytysten luomiseen työpaikoilla järjestetyn liikuntatoiminnan tavoitteet ja toimintamuodot piti määritellä uudelleen. Julkishallinnon laajentuneiden tehtävien ja työväestön liikunnan kansanterveydellisen merkityksen kasvun takia työpaikoilla järjestetty liikuntatoiminta sai vahvan kuntoliikuntapainotuksen samalla, kun työnantajien tuki kilpa-urheilulle ja liikunnan olosuhdetyöhön väheni.⁸²² Vakavaraisten vanhojen teollisuusyritystenkin järjestämä perinteikäs tehdasurheilu muutti muotoaan lähemmäs nykypäiväistä työpaikkaliikuntaa.

Yhtyneissä 1970-luvun alkupuolella vauhdittuneiden liikuntatoiminnan supistustoimien tärkein katalyytti oli yhtiön toimitusjohtajan vaihdos. Heti Niilo Hakkaraisen ensimmäisen johtamisvuoden aikana yhtiö linjasi liikuntatoimintansa painopistettä siirrettävän ”*kilpaurheilusta kuntoliikuntaan*” ja aloitti selvitykset tehdaspaikkakunnilleen luomansa liikuntainfrastruktuurin luovuttamiseksi muiden paikallisten liikuntatoimijoiden vastuulle. Painopisteen siirron yhteydessä Yhtyneet lopetti perinteikkäät urheilumestaruuskilpailunsa, leikkasi tehdasyhdyskuntiansa liikuntaseurojen taloudellisia avustuksia ja kohdensi liikuntatoimintojaan entistä selvemmin henkilöstönsä omatoimisen kuntoilun edistämiseen. Kuntoliikunta nousi yhtiössä parrasvaloihin, vaikka sen elementtejä ilmaantui tehtaiden liikuntatoimintaan jo Juuso Waldenin aikana. Yhtyneiden luopumista rakentamiensa julkisten tilojen ylläpitotehtävistä hillitsi yhtiön periaatepäätös olla aiheuttamatta ongelmia tehdaspaikkakunnilla asuneille työntekijä-

⁸²¹ ks. luku 8; Vastaavanlaisesti muutosprosessista Tervakosken tehdasyhdyskunnassa, ks. Koskinen 1989.

⁸²² Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin työnjaosta liikunnan alueella 1960–70 -luvulla, ks. esim. Montonen 1975, 357–361; Ilmanen 1996, 155–158; Itkonen 1996, 225–226.

perheille. Jämsänkoskella Yhtyneet joutui 1970–80-luvuilla turvautumaan monenlaisiin kunnan ja paikallisten liikuntaseurojen kanssa tehtyihin vuokra- ja ylläpitosopimuksiin ennen kuin onnistui siirtämään asukkaiden käyttämiä liikuntapaikkojaan muiden toimijoiden omistukseen.⁸²³

Hakkaraisen johtamiskauden alkupuolella 1970-luvulla perinteikäs tehdasurheilu muuttui Yhtyneissäkin työpaikkaliikunnaksi, yhtiön henkilöstöasiainosaston yhdeksi tehtäväalueeksi. Yhtyneiden tukemissa liikuntaseuroissa yhtiön tukitoimien supistuminen johti taloudellisiin kriiseihin, huippu-urheilijoiden vähenemiseen, kilpaurheilutoimintojen purkautumiseen sekä seuratoiminnan arvojen ja tavoitteiden uudelleenmäärittelyyn. Jämsänkosken liikuntakentällä muutosta seurasi myös kuntavetoiselle yhteistoiminnan aikakaudelle siirtyminen. Tehdasyhdyskunnan kaikki liikuntatoimijat ymmärsivät yhteistyön tarpeelliseksi murrosvaiheesta selviämiseksi. Kun yhtiö alkoi kustannussäästöyistä kunnallistaa liikuntapaikkojaan ja supistaa seura-avustuksiaan, Jämsänkosken kunta lisäsi hiljalleen ja harkiten vastuutaan tehdasyhdyskunnan liikuntatoiminnasta. Jyryn ja Ilveksen keskinäistä yhteistyötä kittasivat omien rajallisten resurssien ohella yhteiset urheilulliset päämäärät, vaikka seuroilla oli edelleen myös aatteellisia eroja.⁸²⁴

Tultaessa 1980-luvulle suomalaisen liikunnan tehtävänjakoa julkishallinnon ja kansalaistoimijoiden kesken vahvisti jo edellisen vuosikymmenen aikana valmisteltu liikuntalaki. Lakisäänteisen tehtävänjaon merkitystä suomalaisille työnantajille kuvastaa, että samalla aikakaudella liikunta paikoin hävisi työnantajien sosiaalitoiminnan tehtäväkartalta. Esimerkiksi Heikki Wariksen *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka* -oppikirjan seitsemännestä päivitetystä versiosta vuodelta 1980 liikuntatoiminta on rajattu pois työnantajien sosiaalitoiminnan tarkastelusta, vaikka osa-aluetta kuvataankin vielä teoksen ensimmäisessä painoksessa⁸²⁵. Yhtyneissä vastaava ilmiö nähtiin 1970-luvun alkupuolella, jolloin työntekijöiden liikunta- ja urheilutoiminnan kuvaukset vähitellen katosivat yhtiön vuosikertomuksista⁸²⁶. Samalla aikakaudella Yhtyneiden ylin johto irtautui yhtiön urheilulautakunnasta, sen korvanneesta liikuntatoimikunnasta ja tehtaiden liikuntasuunnitelmien toimeenpanosta⁸²⁷. Nykytutkimuksen mukaan yrittäjien sitoutumisen puute on myös tämän päivän työyhteisöliikunnan keskeinen haaste⁸²⁸.

⁸²³ ks. luku 8.

⁸²⁴ ks. luvut 8.2–8.3.

⁸²⁵ Waris 1961, 75; vrt. Waris 1980, 92–99.

⁸²⁶ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1920–1975.

⁸²⁷ UPM, YP, C6, Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1968–1971; UPM, YP, C10, Liikuntatoimikunnan pöytäkirjat 1971–1975; Okkonen 2008, 45, 63; Sivén 1998, 70.

⁸²⁸ ks. esim. Aura & Sahi 2006; Pronk 2009; Rovio 2009.

Suomalaisella liikuntakentällä 1900-luvulla tapahtuneista valtasuhteiden muutoksista huolimatta yleiset perustelut työnantajien toimenpiteille työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi eivät ole kuitenkaan vuosikymmenten aikana merkittävästi muuttuneet. Jo 1920-luvulta lähtien liikuntatoiminta on nähty keinona työväestön fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin edistämiseen sekä työyhteisön sosiaalisten suhteiden ja yhteishengen parantamiseen. Aikakauden, paikan tai asian esittäjän mukaan nämä perustelut ovat sitten saaneet erilaisia painotuksia.⁸²⁹ Toisaalta suomalaiset työnantajat ovat 1920–70-luvuilla käyttäneet liikunta- ja sosiaalitoimintojaan muidenkin tärkeiksi näkemiensä, vaiettujen tai kriittistä keskustelua aiheuttaneiden tavoitteiden edistämiseen. Esimerkiksi maailmansotien välisenä aikana teollisuustyönantajat organisoivat tehdasyhdyskuntiansa liikuntatoimintaa työntekijöidensä hyvinvoinnin ja viihtyvyyden lisäämiseksi, oikeistolaisen elämäkatsomuksen vahvistamiseksi sekä haitallisiksi tulkitsemiensa vapaa-ajan aktiviteettien kuten vasemmistolaisen urheilu- ja järjestötoiminnan heikentämiseksi⁸³⁰. Sosiologi Klaus Heinemannin määrittelyä mukaillen teollisuuden liikuntatoiminta sai tuolloin biologisen, sosio-emotionaalisen, sosiaalis-integroivan ja poliittisen funktion⁸³¹, jotka kaikki edistivät myös teollisuusyritysten tärkeintä päämäärää, liiketaloudellisten tavoitteiden saavuttamista⁸³².

Yhtyneissä liikuntatoiminnan järjestämismotiivit myötäilivät 1900-luvulla suomalaisen teollisuuden yleistä linjaa. Yhtiön patruuna-ajan erityispiirteenä voidaan pitää, että Yhtyneet pyrki hyödyntämään tehdasurheilua monipuolisesti myös ulkoisessa suhdetoiminnassaan. Esimerkiksi tehdasyhtiöiden välisillä urheiluotteluilla Waldenit kiillottivat Yhtyneiden yrityskuvaa, edistivät suomalaisten teollisuusyritysten yhteistyötä ja uudistivat toisen maailmansodan aikana katkenneita kansainvälisiä kauppa- ja ystävyys-suhteitaan⁸³³. Lisäksi liikunta- ja urheilutoiminnalla oli Yhtyneissä Waldenien aikakaudella sosiaalisen liikkuvuuden funktio⁸³⁴. Urheilusta edisti Yhtyneiden palvelukseen pääsemistä, yhtiön järjestämän ammattikoulutuksen saamista ja turvallisen työpaikan löytämistä sen tehdasyksiköistä. Tehdasyhdyskuntien yhteistyöseurojen johtotehtäviin osallistumalla työntekijöille tarjottiin myös mahdollisuus hankkia yhtiöjohdon arvostamaa johtamistaidollista jatkokoulutusta, mikä loi edellytyksiä ammatitauralla ja yhtiön johdossa etenemiseen. Useat Yhtyneisiin 1930–50-luvuilla rekrytoidut kansallisen tai kansainvälisen tason urheilijat kohosivat urheilu-uriansa jälkeen yhtiön pääkontto-

⁸²⁹ ks. luku 5.1, taulukko 2.

⁸³⁰ ks. Laine 1992, 195; Häggman 2006, 212; ks. esim. Raiskio 2005; Raiskio 2012, 160–161, 223–227.

⁸³¹ ks. Heinemann 1990, 245–258; Itkonen 1996, 209–215.

⁸³² ks. luku 5.1.

⁸³³ ks. luvut 7.1; 8.1.

⁸³⁴ ks. Heinemann 1990, 245–258; Itkonen 1996, 213–214.

rin ja tehdasosastojen esimiestehtäviin.⁸³⁵

10.3 Tutkielman rajoitukset ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Tutkielmassani kuvailin, millaisia tavoitteita ja toteutusmuotoja teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminnalle muodostui suomalaisessa yhteiskunnassa 1920–70-luvuilla. Esitin myös esimerkkejä, millaisia merkityksiä mainitut tehdaspaternalistisen johtamistavan osa-alueet saivat paikallisesti, erityisesti yhden teollisuuslaitoksen tai -yhtiön hallitsemassa suomalaisen maaseudun syrjäisissä teollisuusyhdyskunnissa, 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tutkimustulosten yleistettävyyden näkökulmasta on korostettava, että maaseudun teollisuusyhdyskunnatkin ovat muodostaneet varsin heterogeenisen joukon. Tapaustutkimukseni Jämsänkoski kuvaa teollisuuden liikuntatoimintaa monipuolisimmillaan, mutta paperiteollisuusyhtiöiden runsaiden voimavarojen ja vakavaraisuuden takia se ei sovellu suomalaisen teollisuusyhdyskunnan yleistapaukseksi.⁸³⁶

Tutkimustulosten yleistettävyyden näkökulmasta on myös huomioitava, etten tarkastellut tutkielmassani teollisuuden sosiaalitoiminnan merkitystä suomalaisissa suurkaupungeissa. Kaupungeissa työntekijöiden elämä ja toimeentulo eivät olleet maaseutuyhdyskuntien tavoin yksittäisen työnantajan kontrolloitavissa. Hyödynsin tutkielmassani useita suomalaisen maaseudun paternalistisiin tehdasyhdyskuntiin keskittyneitä tutkimuksia⁸³⁷. Teollisuuden liikuntatoiminnan yhteiskunnallisen merkityksen pätevämpi arviointi olisi kuitenkin edellyttänyt perehtymistä teollisuusyritysten liikuntatoimintoihin kaupungeissa ja teollisuuskeskuksissa.

Oman haasteensa teollisuuden liikuntatoiminnan merkityksen arviointiin tuotti teollisuusyrittäjien järjestämistä sosiaalitoiminnoista tehtyjen kustannuslaskelmien epäluotettavuus. Esimerkiksi Leo Paukkusen tutkimuksessaan tarkastelemien 462 suomalaisen teollisuusyrityksen liikuntakasvatustoiminnan kustannukset olivat vuonna 1952 yhteensä 208,3 miljoonaa markkaa (6,5 miljoonaa euroa), mistä yli puolet muodostui puunjalostusteollisuuden liikuntamenoista⁸³⁸. Teollisuushistorioitsija Toivo Nordbergin mukaan on kuitenkin mahdotonta sanoa, minkä verran määrärahoja Yhtyneet Paperitehtaatkin sijoitti todellisuudessa tehdasyhdyskuntiansa liikuntatoimintaan ja -olosuhteisiin, koska menoja kirjattiin nimettömille kirjan-

⁸³⁵ ks. luvut 8.1 ja 8.5.

⁸³⁶ ks. luvut 3.4 ja 6.2; Kortelainen 1992, 57–64; Kortelainen & Rannikko 1992, 111–112.

⁸³⁷ ks. esim. Koskinen 1989; Itkonen 1996; Koivuniemi 2000; Ahvenisto 2008; Raiskio 2012.

⁸³⁸ Paukkunen 1955, 151–152; ks. myös Kaitila 1947; Waris 1961, 76; Paukkunen 1964.

pitotileille⁸³⁹. Paperi- ja metalliteollisuusyhtiö A. Ahlström Oy:ssa taloudellinen tuki Warkauden Pallo -35 -urheiluseuralle merkittiin aikalaiskertomusten mukaan kirjanpidon momentille ”*tuulen ja myrskyn tuottamat vahingot*”⁸⁴⁰. Näiden esimerkkien ja julkaistujen tilastotutkimusten heikon vertailukelpoisuuden takia en sisällyttänyt suomalaisen teollisuuden liikuntamenoja kokoavia tilastoja tutkielmaani. Teollisuusyritysten liikuntamäärärahojen paikallista merkittävyyttä pyrin kuitenkin havainnollistamaan Yhtyneiden ja Jämsänkosken kunnan vuosittaisia seura-avustuksia tarkastelemalla⁸⁴¹.

Tutkimustehtävän alkuperäisestä aikarajauksesta huolimatta lopullisesta tutkielmastani muodostui pro gradu -tutkielman suositusmittoihin nähden liian laaja. Teollisuuden sosiaali- ja liikuntatoiminnan yleispiirteitä kuvailleen vajaan 60 sivun kirjallisuuskatsauksen jälkeen tutkielmani tuntui vielä rajautuvan määrämittoihin. Nyt yli 170 tutkielmasivun jälkeen ei voi kuin tunnustaa, että Yhtyneiden Paperitehtaiden värikäs historia vei mukanaan eikä pisteen laittaminen tapaustutkimukselleni vaikuttanut korrektilta yhtään aikaisemmin. Olisin voinut asettaa tapaustutkimuksen aikarajauksen kirjallisuuskatsausta tiukemmaksi, mutta Yhtyneiden liikuntatoiminnan tarkastelun rajaaminen sen synty-, kukoistus- tai purkautumisvaiheisiin ei tuntunut tukevan riittävästi tutkimuskohteeni kokonaiskuvan muodostamista. Kuvaamalla Yhtyneiden tehdaspatalnistista johtamistapaa ilmentäneen liikuntatoiminnan elinkaaren kokonaisuudessaan koin myös antavani oikeudenmukaisemman kuvan yhtiön toimista suomalaisen liikunnan edistämiseksi.

Tutkimuksen sivumäärää selittää myös se, että tutkielmani sisältää jonkin verran asioiden toistoja. Osan toistoista sisällytin tutkielmaan tarkoituksella, koska halusin asioita kertaamalla yhdistää tutkimuksen eri osia toisiinsa⁸⁴² sekä painottaa tutkimuksen päähavaintoja⁸⁴³. Yhtyneiden liikuntatoiminnan paikallisista erityispiirteistäkin olisin varmasti voinut kokonaiskuvan särkymättä jättää osan kuvailematta. Toisaalta yksityiskohdat saattavat antaa aihioita myöhemmille tutkimuksille.

Suomalaisen teollisuuden liikuntatoiminta ja Yhtyneiden Paperitehtaiden rikas liikuntahistoria tarjoavat lukuisia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkielmani aikarajauksen perusteella ilmeiseltä vaihtoehdolta vaikuttaisi teollisuuden liikuntatoiminnan muutoksen tarkastelun ulotta-

⁸³⁹ Nordberg 1998, 386.

⁸⁴⁰ Itkonen & Koski 2000, 65.

⁸⁴¹ ks. luku 8.5 ja liite 3.

⁸⁴² ks. esim. lukujen 7–9 johdannot.

⁸⁴³ ks. esim. luvut 10.1–10.2.

minen nykypäivään saakka. Tuolloin keskeiseksi tutkimuskysymykseksi nousee, miten 1970-luvulta vahvistuneet työpaikkaliikunnan kansanterveydelliset ja -taloudelliset perustelut sekä työkäisten fyysisen aktiivisuuden väheneminen ovat muuttaneet työnantajien toimenpiteitä työntekijöidensä liikunnan edistämiseksi. Tai miten viime vuosikymmeninä perustetut liikunta- ja hyvinvointipalveluja myyvät liikeyritykset ovat asemoituneet työnantajien tarjoamien liikuntapalvelujen kentälle? Lähivuosien kehityssuunta on ollut, että työnantajat vahvistavat rooliaan henkilöstönsä liikunnan taloudellisena tukijana mutta eivät määrittele eivätkä tarkkaan edes tiedä, millaiseen liikuntatoimintaan työntekijät käyttävät saamaansa tuen. Kansallisten tutkimusten mukaan vain puolet suomalaistyöntekijöistä hyödyntää työnantajansa tukea liikunnan harrastamiseen.⁸⁴⁴

Oman liikuntapolitiittisesti ajankohtaisen tutkimuksen saisi teollisuustyönantajan ja urheilevan työntekijän välisen suhteen historiaa tarkastelemalla. Teollisuustyönantajat ovat vuosikymmenten aikana edistäneet palkkaamiensa urheilijoiden urheilu- ja ammattiuria keinoin, joiden purkaminen saattaisi tarjota uusvanhoja avauksia suomalaisurheilun uudistamista pohtineen huippu-urheilutyöryhmän alustamaan *urheilijan urapolun* kehitystyöhön⁸⁴⁵. Pelkästään Yhtyneiden 1950–60-lukujen huippu-urheilijoita haastatteleamalla voi paljastua tässä tutkielmassa mainitsemattomia ratkaisumalleja, joilla yhtiö helpotti työntekijöidensä tavoitteellista kilpaurheilua ja urheilu-uran jälkeiseen työelämään siirtymistä. Historiantutkimuksen näkökulmasta voisi samalla tarkistaa, muodostuiko tehdaspaternalismia määrittänyt henkilökohtainen auktoriteettisuhde työnantajan ja urheilijoiden välillä erilaiseksi kuin tavallisten työntekijöiden kohdalla. Tähän viittaavat ainakin muutamat Yhtyneiden patruunoita kuvanneet historiantutkimukset⁸⁴⁶.

Tutkielmani rajoituksia ratkovan jatkotutkimuksen ongelma voi olla myös, millainen merkitys teollisuuden liikuntatoiminnalla on ollut suomalaisen liikuntakulttuurin muutoksessa 1900-luvulla. Vaikka teollisuuden liikuntatoimintaa on sivuttu lukuisissa seura-, yritys- ja paikallishistorioissa sekä julkishallinnon liikuntapolitiikkaa tarkastelevissa historiantutkimuksissa, yksityisen sektorin roolia kansallisen liikuntakulttuurimme muotoutumisessa ei ole tutkittu kokonaisvaltaisesti. Läheskään kaikki suomalaiset teollisuustyönantajat eivät järjestäneet työntekijäperheilleen tarkoitettuja liikuntatoimintoja. Teollisuusyritysten ja -laitosten järjestämän liikuntatoiminnan laajuudessakin on ollut merkittäviä teollisuusalakohdaisia eroja.⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ Henkilöstöliikuntabarometri 2012, 16–17; Koivu 2009, 26–27; Aura, Ahonen & Ilmarinen 2012, 29.

⁸⁴⁵ ks. luku 2.1; ”Sanoista teoiksi” 2010, 18; Suomalaisen huippu-urheilun muutos 2012.

⁸⁴⁶ ks. esim. Walden 1971; Virtanen 1980, 28–29; Teider 2003, 25–27, 33.

⁸⁴⁷ ks. Paukkunen 1955, 149–152; 1964, 123–126; Kortelainen 1992, 57–64; Kortelainen & Rannikko 1992,

Kuitenkin useissa tutkimuksissa todetaan, että Suomen syrjäiselle maaseudulle syntyneet teollisuusyhdykunnat olivat 1900-luvulla keskeisessä roolissa teollisen elämäntavan ja kulttuurin levittämisessä myös kuntarajojensa ulkopuolelle⁸⁴⁸. Esimerkiksi Yhtyneiden ”*ikuisiksi ansioksi*” on luonnehdittu jalkapallon leviämistä maaseudun harrastukseksi.⁸⁴⁹ Maaseutuväestölle teollisuusyhdykunnat tarjosivat vaihtoehtoja, haaveiden kohteita ja uudenlaisia elämänmalleja⁸⁵⁰, joissa liikunnan harrastaminen sai erilaisia merkityksiä. Mainituin perustein teollisuusyönantajien harjoittamalla liikuntatoiminnallakin vaikuttaisi olleen suurempi merkitys suomalaiselle liikuntakulttuurille kuin mitä nykyinen historiantutkimus antaa ymmärtää.

Pauli Kettunen on kritisoinut, että suomalaisen hyvinvointivaltion historiantutkimuksessa on usein kuvattu liian yksioikoisesti sitä, miten yhteiskunnassamme on tuotettu sosiaalista turvallisuutta. Kettusen mukaan julkisyhteisöt, markkinat, yritykset ja perheet ovat tuottaneet yhdessä sosiaalista turvallisuutta vaihtelevin ja muuttuvin muodoin eivätkä vain toisilleen vaihtoehtoisina toimijoina.⁸⁵¹ Tutkimuksessani huomioin Kettusen kritiikin kuvailemalla, miten Yhtyneiden, kunnan ja paikallisten liikuntaseurojen yhteistyö Jämsänkosken liikuntakentällä muuttui 1920–70-luvuilla. Näkökulmaa voi soveltaa liikunnan paikallistutkimuksessa laajemminkin ja tarkastella, millaisilla yhteistyöjärjestelyillä julkishallinto, kansalaistoimijat ja teollisuusyritykset ovat tuottaneet liikuntatoimintaa suomalaisissa teollisuusyhdykunnissa vuosikymmenten aikana. Suomalaisessa liikuntapolitiikassa on viime vuosina painotettu poikkihallinnollista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä kansalaisten liikunnan edistämiseksi. Kuntatasolla tällä on tarkoitettu yhteistyön lisäämistä esimerkiksi yrityssektorin kanssa⁸⁵², minkä takia tehdasyhdykunnissa käytettyjen yhteistyömallien tutkimus vaikuttaa myös ajan-kohtaiselta ja yhteiskuntapoliittisesti perustellulta.

111–112.

⁸⁴⁸ ks. esim. Koivuniemi 2000, 9-10; Kuisma 2006, 325–333, 518–532; Häggman 2006, 7.

⁸⁴⁹ Sosiaalipäällikkö Olavi Turman näkemyksen mukaan Yhtyneiden ”*ikuisiksi ansioksi jää se, että jalkapalloilu on levinnyt maaseudunkin harrastukseksi. Jämsänkoski on Keski-Suomen ehdoton keskus, Simpele tuli aikanaan antamaan tunnustetun lisän maakuntansa jalkapalloilulle. Näilläkin kahdella paikkakunnalla voidaan jo puhua jalkapallokulttuurista.*”, ks. TÄ 109(4)/1965, 29–35.

⁸⁵⁰ Parikka 1987, 131–132.

⁸⁵¹ Kettunen 2002, 304.

⁸⁵² Suositukset liikunnan edistämiseksi kunnissa 2010, 12.

LÄHTEET

1 Arkistolähteet

Jämsän kaupungin keskusarkisto

Jämsänkosken kaupungin arkistot (JMSK)

Kunnalliskertomukset 1954, 1957–1979

Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1946–1979

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1946–1979

Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1959–1979

Urheilulautakunnan toimintakertomukset 1960–1976

Urheilulautakunnan toimintasuunnitelmat 1967–1978

UPM-Kymmenen keskusarkisto, Valkeakoski (UPM)

Valokuva-arkisto (VA)

Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö (YP)

A6 Pöytäkirjat,

Sosiaalihenkilöstön pöytäkirjat 1937–1971

Urheilulautakunnan pöytäkirjat 1935–1970

C6 Sosiaaliasiat,

Sosiaaliosaston työnjako ja tehtävät 1950–1971

Sosiaalikokousten pöytäkirjat 1958–1971

Jämsänkosken sosiaalikertomukset 1929–1971

C10 Urheilu ja liikunta,

Jämsänkosken liikuntatoimikunnan asiakirjat

Yhtiön liikuntatoimikunnan pöytäkirjat

Sulo Kolkan tutkielma yhtiön urheilutoiminnasta 1935–1969

Yhtiön urheilulautakunnan pöytäkirjat

D1 Yhtiön vuosikertomusaineisto,

Vuosikertomukset 1920–1975

E7 Sekalaiset asiat,

Avustukset ja lahjoitukset 1947–1972

Jämsänkoski (JÄ), Henkilöstö,

Kiinteistöasiakirjat

2 Sanoma- ja aikakauslehdet

Työn Äärestä (TÄ), N:o 1 1931 – N:o 6 1975

3 Sähköiset lähteet

Henkilöstöliikuntabarometri. 2012. Suomen Kuntoliikuntaliitto ry. Luettu 9.7.2014.

<http://www.sport.fi/tyoyhteisot/hyvät-kaytannot/tutkittua-tietoa/henkilostoliikuntabarometri>

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. 2011. Valtioneuvoston kanslia. Luettu 13.2.2013. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>

Suomalaisen huippu-urheilun muutos. 2012. Huippu-urheilun muutosryhmän loppuraportti. Luettu 9.7.2014.

http://www.sport.fi/system/resources/W1siZiIsIjIwMTMvMTEvMjUvMTJfNDVfMjJfNzcwX0h1TXVfbG9wcHVyYXBvcnR0aV93d3cucGRmI1d/HuMu_loppuraportti_www.pdf

Suomen Pankin rahamuseo. 2014. Rahanarvolaskuri. Luettu 9.7.2014.

<http://www.rahamuseo.fi/fi/pelit-ja-multimediat/rahanarvolaskuri/>

4 Kirjallisuus

Abrams, P. 1982. *Historical Sociology*. Bath: Open Books Publishing Ltd.

Ahola, M. & Siukonen, M. 1977. Työpaikkaliikunnan toteutusmuotoja. Teoksessa M. Siukonen (toim.) *Urheilumme kasvot 9. Urheilu 1976–77*. Jyväskylä: Oy Scandia Kirjat Ab, 719–748.

Ahvenainen, J. 1994. *Yrityshistorian kirjoittaminen*. Loimaa: Oy Finn Lectura Ab.

Ahvenisto, I. 2008. *Tehdas yhdistää ja erottaa. Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*. *Bibliotheca historica* 118. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Alapuro, R. 1995. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1935*. 3. painos. Vantaa: Tammi.

Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Aunesluoma, J. 2007. *Paperipatruunat. Metsäteollisuus sodassa ja jälleenrakentamisessa 1939–1950*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aura, O. & Sahi, T. (toim.) 2006. *Työpaikkaliikunnan hyvät käytännöt*. Helsinki: Edita

Aura, O., Ahonen, G. & Ilmarinen, J. 2012. *Strategisen hyvinvoinnin tila Suomessa 2012*. Työterveyslaitos. Helsinki: Pohjola Terveys Oy.

- Autio & Nordberg 1972. Vuosisata paperiteollisuutta I. Valkeakosken, Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken paperiteollisuuden vaiheet Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön perustamiseen saakka. Valkeakoski: Yhtyneet Paperitehtaat Oy.
- Autio, S., Katajala-Peltomaa, S. & Vuolanto, V. (toim.). 2001. Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino.
- Donner-Amnell, J. 2004. Vastuullisuus kansainvälistyvän metsäteollisuuden haasteena. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa. Helsinki: Metsälehti Kustannus, 223–243.
- Einonen, P. & Karonen, P. (toim.) 2002. Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eloranta, A. 1948. Liikuntatoiminta. Teoksessa K. Keravuori (toim.) Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki: Kustannus Oy Mantele, 135–169.
- Enne, Y. 1946. Työpaikkaurheilu. Työläisurheilun luentosarja valistus-, kasvat- ja periaatekysymyksistä. Työväen Urheiluliitto r.y. Kasvatusjaosto.
- Eriksson, P. & Koistinen, K. 2005. Monenlainen tapaustutkimus. Kuluttajatutkimuskeskus. Julkaisuja 4/2005.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. Painos. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, P. 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hakkarainen, N. 1993. Oravanpyörässä. Juva: WSOY.
- Heinemann, K. 1990. Einführung in die Soziologie des Sports. Sport und Sportunterricht. Band 1. 3. laajennettu ja korjattu painos. Schorndorf: Hofmann-Verlag
- Hentilä, S. 1992a. Poliittista urheilua ja urheilupolitiikkaa. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 235–282.
- Hentilä, S. 1992b. Urheilu järjestäytyy ja politisoituu. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 133–154.
- Hentilä, S. 1992c. Urheilupolitiikasta liikuntapolitiikkaan. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 351–368.
- Hietala, M. 2001. Mitä tutkia ja miten? Teoksessa S. Autio, S. Katajala-Peltomaa & V. Vuo-

- lanto (toim.). 2001. Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 15–28.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. Tutki ja kirjoita. 6. –8. painos. Helsinki: Tammi.
- Häggman, K. 2006. Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Höykinpuro, T. 1980. Jämsänkosken Ilveksen 50-vuotistaipaleelta. Jämsän Lehti Oy.
- Ilmanen, K. 1996. Kunnat liikkeellä. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919–1994. Jyväskylän yliopisto. Studies in Sport, Physical Education and Health 43. Väitöskirja.
- Itkonen, H. 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere: Gaudeamus.
- Itkonen, H. 1998. Tuskin etanaa elävämpi – urheilu sosiaalisena kontrollina. Teoksessa V. Vares (toim.) Urheilu ja historia. Kansakunnan identiteetiksi, yhteiskunnan vaikuttajaksi joukkojen harrastukseksi. Turun historiallinen arkisto 51, 203–222.
- Itkonen, H. 2007. Jalkapalloilu paikallisena luokka- ja lajikamppailuna. Teoksessa H. Itkonen & A. Nevala (toim.). Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä. Helsinki: Gaudeamus, 100–114.
- Itkonen, H. & Koski, P. 2000. Liikuntakulttuurin muutos Raisiossa ja Varkaudessa – vertaileva näkökulma. Teoksessa J. Heikkala, K. Ilmanen, H. Itkonen & P. Koski. Liikunnan kansalaistoiminta – muutokset, merkitykset ja reunaehdot. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 12. Helsinki, 57–72.
- Itkonen, H. & Nevala, A. 2006. Suomalaisen jalkapalloilun kaudet ja urheilukulttuurin muutos. Liikunta ja Tiede 43 (6), 69–75.
- Jensen-Eriksen, N. 2007. Läpimurto. Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jokinen, K. & Saaristo, K. 2004. Sosiologia. Juva: WSOY.
- Joyce, P. 1982. Work, society and politics. The culture of the factory in later Victorian England. Lontoo: Methuen & Co. Ltd.
- Juva, E. W. 1957. Rudolf Walden. 1878–1946. Porvoo: WSOY.
- Kaitila, E. 1947. Teollisuuden sosiaalitoiminta yhteiskunnallisena ilmiönä. Taloudellinen tutkimuskeskus. Sarja A – n:o 5. Helsinki.
- Kaitila, E. 1948. Teollisuuden sosiaalitoiminnasta ja sen kehityksestä. Teoksessa K. Keravuori (toim.) Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki: Kustannus Oy Mantere, 9–21.
- Kalela, J. 1986. Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986. Helsinki: Paperi-

riliitto ry.

- Kalela, J. 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karisto, A., Takala, P. & Haapola, I. 1999. *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Karonen, P. 2002a. Johdanto: moninainen patriarkalaisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa: P. Einonen & P. Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalaisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 10–23.
- Karonen, P. 2002b. Patriarkalaisen järjestyksen monet todellisuudet. Teoksessa: P. Einonen & P. Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalaisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 255–259.
- Karonen, P. 2004. *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. Historiallisia tutkimuksia 217*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaskela, A. 1944. *Urheilun asema ja tehtävät teollisuuslaitosten sosiaalisessa työssä sekä teollisuuslaitosten ja urheiluseurojen välinen yhteistoiminta*. Kokouksesitelmä. Teoksessa *Suomen Työnantajain Keskusliitto. Jäsentoiminnien urheiluedustajien neuvottelupäivät*. Helsingissä 28.–29.12.1944. Kokousmuistio.
- Kaskela, A. & Launikari, Å. 1948. *Sosiaalisen toiminnan organisointi*. Teoksessa K. Keravuori (toim.) *Teollisuuden sosiaalinen toiminta*. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki: Kustannus Oy Mantere, 316–349.
- Keravuori, K. (toim.) 1948. *Teollisuuden sosiaalinen toiminta*. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki: Kustannus Oy Mantere.
- Kettunen, P. 1994. *Suojelus, suoritus, subjekti: työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*. Historiallisia tutkimuksia 189. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kettunen, P. 2002. *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan*. Teoksessa A. Kuusterä (toim.) *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*. Helsinki: Partek Oyj, 265–380.
- Klemola, P. 1970. *Juuso Walden – Viimeinen patruuna*. Helsinki: Tammi.
- Knuuttila, P. (toim.) 2009. *Työyhteisö liikkumaan – opas työyhteisöliikuntaan*. Suomen Työväen Urheiluliitto ry.
- Koivu, M. 2009. *Katsaus työyhteisöliikunnan tilaan 2009*. Teoksessa P. Knuuttila (toim.) *Työyhteisö liikkumaan – opas työyhteisöliikuntaan*. Suomen Työväen Urheiluliitto ry, 26–

27.

- Koivuniemi, J. 2000. Tehtaan pillin tahdissa: Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939. *Bibliotheca historica* 64. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koli, P. 1955. Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa. Sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajiston ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista edellytyksistä. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia* 2. Helsinki: WSOY.
- Kortelainen, J. 1992a. Elinkaarimalli tehdasyhdyskunnan kehityksen kuvaajana. Teoksessa P. Rannikko & J. Kortelainen 1992. *Yhdyskunnat ja restructuraatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta*. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 104, 41–55.
- Kortelainen, J. 1992b. Metsäsektorin tehdasyhdyskunnat – ”silmiinpistävää samankaltaisuuttako?”. Teoksessa P. Rannikko & J. Kortelainen 1992. *Yhdyskunnat ja restructuraatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta*. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 104, 57–70.
- Kortelainen, J. & Rannikko, P. 1992. Kuntakeskukset ja tehdasyhdyskunnat käännekohtassa. Teoksessa P. Rannikko & J. Kortelainen 1992. *Yhdyskunnat ja restructuraatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta*. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 104, 109–124.
- Koskinen, T. 1989. Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia 123. *Sosiologia* 8. 2. painos. Vaasa.
- Krapu, M. 2000. Seitsemän vuosikymmentä urheilun asialla. Jämsänkosken Ilves 70 vuotta 1930–2000. Jämsänkosken Ilves ry.
- Kuisma, M. 2006. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuisma, M. 2008. Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulha, K. K. 1974. Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925. Jämsä: Vanhan Jämsän historiatoimikunta.
- Kuusi, E. 1931. Sosiaalipolitiikka II. Jälkimmäinen nide. Kansantaloudellinen Käsikirjasto. Porvoo: Kansantaloudellinen Yhdistys.
- Laakkonen, J. 2011. Rajoitettu vai rajaton valta? Sorsakosken hienotaetehtaan isännöitsijöiden suhtautuminen ja vuorovaikutus työväestöönsä vuosina 1891–1938. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Pro gradu -tutkielma.

- Laine, L. 1992. Ruumiinharjoitusten monet muodot. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 183–214.
- Launikari, Å. 1948. Yhteistyö eri yhteisöjen kanssa. Teoksessa K. Keravuori (toim.) Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki: Kustannus Oy Mantere, 289–293.
- Laurila, M. 2009. Yhtyneet Paperitehtaat Oy ja yleisurheilu 1935–1969. Suomen Yleisurheiluarkeistojen erillisjulkaisuja 6. Littoinen.
- Lehtonen, H. 1990. Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Leminen, P. 1999. Näkymättömät kädet. Naiset ja sukupuolijärjestelmä paperitehdasyhdyskunnassa. Tampereen yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.
- Markelin-Svensson, J. 1923. Työväenhuolto Suomen suurteollisuudessa I–IV. Teoksessa Sosialinen aikakauskirja. Sosialiministeriön julkaisema. 17. vuosikerta. Helsinki.
- Montonen, S. 1975. Työpaikkaliikunta, Puulaakiurheilu, Ammattiryhmien urheilu- ja liikunta-toiminta. Teoksessa R. Rantala & M. Siukonen (toim.) Urheilumme kasvot 6. Jyväskylä: Oy Scandia Kirjat Ab, 357–431.
- Mäkinen, A., Tarvainen, M. & Virtanen, A. (toim.) 1977. Voimistelu- ja urheiluseura Jämsänkosken Jyry 1927–1977. Jämsänkosken Jyryn 50-vuotisjulkaisu.
- Mäkinen, M. 2007. Jyryn syke. Jämsänkosken Jyry 1927–2007. Jämsänkosken Jyry ry.
- Nordberg, T. 1979. Patruunasta teknokraattiin. Teoksessa E. Markkanen (toim.) Teollistuminen ja teollisuusyhteisöt. Teollistumisajan vaiheita Suomessa. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Suomen historian julkaisuja n:o 5. Jyväskylä.
- Nordberg, T. 1980. Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920–1951. Valkeakoski: Yhtyneet Paperitehtaat Oy.
- Nordberg, T. 1998. Vuosisata paperiteollisuutta III. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1952–1969. Sarankulma: UPM-Kymmene Oyj.
- Okkonen, J. 2008. Urheilu metsäteollisuusyhtiössä 1935–2007. Valkeakosken Hakan jalkapallojoukkue muutoksen ilmentäjänä. Jyväskylän yliopiston liikuntatieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Parikka, R. 1987. Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa M. Hyrkkänen, O. Vehviläinen & J. Hannikainen (toim.) Väki voimakas 3. Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 119–152.
- Paukkunen, L. 1955. Teollisuuden sosiaalitoiminta toisen maailmansodan jälkeen. Helsinki: Taloudellinen tutkimuskeskus.

- Paukkunen, L. 1964. Sosiaalitoiminta ja sen kustannukset Suomen teollisuudessa. Helsinki: Taloudellinen tutkimuskeskus.
- Peltonen, T. 2002. Jämsänkosken Työväenyhdistys 1902–2002. Sata työn vuotta. Jämsänkosken Työväenyhdistys ry.
- Perksalo, P. 1950. Yleispiirteitä Yhtyneet Paperitehtaat O.Y:n liikuntakasvatustoiminnasta. Helsingin yliopiston voimistelulaitos. Erikoistyö.
- Pronk, N. P. 2009. Physical Activity Promotion in Business and Industry: Evidence, Context, and Recommendations for a National Plan. *Journal Of Physical Activity & Health*, 6S220-S235.
- Pyykkönen, T. (toim.) 1992. Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Raiskio, K. 2003. "Tulolähteen tulee pulputa kirkkaana": tehdasyhteisö Walkiakosken tehtaan johdon patriarkaalin suhde työläisiin Rudolf Waldenin aikakaudella 1924–1940. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Raiskio, K. 2005. Joka ei ole kanssamme on meitä vastaan. Tehdasurheilu ja kontrolli Valkeakoskella. Teoksessa H. Roiko-Jokela, E. Sironen & O. Viita (toim.) Taidetta ja tehdasurheilua. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2005. Jyväskylä: Atena, 13–26.
- Raiskio, K. 2012. Henkilöstön johtaminen Valkeakosken tehdasyhteisössä Rudolf ja Juuso Waldenin aikakaudella 1924–1969. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities 193. Väitöskirja.
- Rannikko, P. 1992. Yhteisötutkimuksesta yhdyskuntatutkimukseen: sosiologisen paikallistutkimuksen tutkimusotteen tarkastelua. Teoksessa P. Rannikko & J. Kortelainen 1992. Yhdyskunnat ja restrukturaatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 104, 11–22.
- Rovio, E. 2009. Onnistunut työyhteisöliikunta edellyttää tavoitteellista, määrätietoista ja hyvin organisoitua toimintaa. Teoksessa P. Knuutila (toim.) Työyhteisö liikkumaan – opas työyhteisöliikuntaan. Suomen Työväen Urheiluliitto ry, 8-13.
- Ryteri, T. 2004. Metsäyhtiön yhteiskunnallinen vastuu. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa. Helsinki: Metsälehti Kustannus, 199–222.
- Räsänen, T. 1986. Jämsänkosken ja Koskenpään historia vuodesta 1926 vuoteen 1976. Suur-Jämsän historiasarja V. Jämsänkoski: Jämsänkosken kaupunki.
- ”Sanoista teoiksi”. Huippu-urheilutyöryhmän ajatuksia suomalaisen huippu-urheilun kehittä-

- miseksi. 2010. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:13. Helsinki.
- Savola, J. 1977. Työpaikkaliikunta Suomessa. Teoksessa M. Siukonen (toim.) *Urheilumme kasvot 9. Urheilu 1976–77*. Jyväskylä: Oy Scandia Kirjat Ab, 707–716.
- Sinkkonen, R. 1989. Joh. Parviainen Tehtaat Oy:n palkka- ja sosiaalipolitiikkaa Säynätsalossa 1924–1938. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Sirén, A. 2007. *Juuso Walden 1907–1972*. Helsinki: UPM-Kymmene Oyj.
- Sivén, J. 1998. Sosiaalitoiminta Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön Kaipolan tehtailla 1953–1980. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Sopanen, V. (toim) 1957. Voimistelu- ja urheiluseura Jämsänkosken Jyry 1927–1957. Jämsänkosken Jyryn 30-vuotisjulkaisu.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto. 1944. Jäsentoiminimien urheiluedustajien neuvottelupäivät. Helsingissä 28.–29.12.1944. Kokousmuistio.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto. 1945. Jäsentoiminimien urheiluedustajien neuvottelupäivät. Helsingissä 7.–8.5.1945. Kokousmuistio.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto. 1948. Teollisuuslaitosten urheiluedustajien neuvottelupäivät. Helsingissä 8.–9.6.1948. Kokousmuistio.
- Suosituksset liikunnan edistämiseksi kunnissa. 2010. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2010:3. Helsinki.
- Tainio, M. 1990. Työväenhuolto Enzo-Gutzeit osakeyhtiössä 1919–1939. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Talve, I. 1983. Johdannoksi: pieni tehdasyhdyskunta. Teoksessa Talve, I. (toim.). 1983. *Pieniä teollisuusyhdyskuntia I*. Turun yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. *Kansatiede. Monisteita* 20. Turku.
- Talvi, V. 1979. Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. *Kymin Osakeyhtiön historia 1872–1917*. Kouvola: Kymi Kymmene Oy.
- Teider, H. 2003. *Kaipolan Vire 1953–2003. 50-vuotisjuhlahistoriikki*. Kaipolan Vire.
- Tuuri, A. 1999. UPM-Kymmene. *Metsän jättiläisen synty*. Helsinki: Otava.
- Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinoista. 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2008:10. Helsinki.
- Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista. 2009. Opetusministeriön julkaisuja 2009:17. Helsinki.
- Vasare, E. 1992a. Miljoonan suomalaisen liike. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 393–419.
- Vasara, E. 1992b. Sinisen verryttelypuvun voittokulku. Teoksessa T. Pyykkönen (toim.) *Suo-*

- mi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki: VAPK-kustannus, 329–347.
- Vasara, E. 1997. Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vasara, E. 2004. Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura ry.
- Vilkuna, K. H. J. 1996. Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 196. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Virtanen, A. 1996. Verstaan miehet. Metallin ammattiyhdistystoiminnan vuosikymmenet Jämsänkosken tehtaiden korjauspajalla. Snellman-instituutin arkistosarja 2/1996. Kuopio.
- Virtanen, J. 1980. Joulupukkikapina. Juva: WSOY.
- Virtanen, J. 2011. Omat ja käännetyt. Espoo: Paasilinna.
- Voionmaa, V. 1929. Tampereen kaupungin historia. 2. Osa. Tampereen historia. Venäjän valtan ensipuoliskon aikana. 2. tarkastettu painos. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Voionmaa, V. 1932. Tampereen kaupungin historia. 3. Osa. Tampereen historia. Itämaisestä sodasta Suurlakon aikoihin. 2. tarkastettu painos. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Voionmaa, V. 1935. Tampereen kaupungin historia. 4. Osa. Tampereen uusin historia. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Walden, J. 1971. Minua sanotaan Juusoksi. Helsinki: Weilin + Göös.
- Waris, H. 1961. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5. 1. painos. Helsinki: WSOY.
- Waris, H. 1973. Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. 2. tarkastettu painos. Helsinki: Weilin + Göös.
- Waris, H. 1980. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5. 7. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Yrjölä, P. s.a. Teollisuuslaitosten liikuntatoiminnan suuntaviivoja. Helsingin yliopiston voimistelulaitos. Erikoistyö.

LIITTEET

LIITE 1. Teollisuuden sosiaalitoiminnan osa-alueita 1940–50-luvuilla.⁸⁵³

I. Teollisuuden lakisääteinen sosiaalitoiminta

- a. Vuosilomapalkat ja -korvaukset
- b. Itsenäisyyspäivän palkka
- c. Lapsilisämaksut
- d. Kansaneläkemaksut
- e. Tapaturmavakuutusmaksut ja -korvaukset
- f. Sairausajan palkat työsopimuslain 20 §:n mukaan
- g. Elatusavut köyhäinhoitolain 5 §:n mukaan
- h. Kustannukset tuotantokomiteoista

II. Teollisuuden vapaaehtoinen sosiaalitoiminta

- a. Taloudellinen sosiaalitoiminta
 1. Yritysten omistamat tai vuokraamat ja henkilökunnan käyttöön luovuttamat asunnot
 2. Henkilökunnan omakotitoiminnan tukeminen
 3. Saunat, pesutuvat, mankelit ja leipomot
 4. Palstaviljelytoiminta
 5. Kotitalouskurssit ja -neuvontatyö yms.
 6. Polttopuiden, elintarvikkeiden yms. hankinta
 7. Tehdasruokalat, ruokailuhuoneet yms.
 8. Kuljetukset työpaikoille
 9. Huoltokonttoritoiminta
 10. Lahjat henkilökunnalle
 11. Invalidien, leskien ja orpojen avustukset sekä hautausavustukset
 12. Vapaaehtoiset sairausajan korvaukset
 13. Eläkesäätiöt, eläkekassat ja eläkevakuutukset
 14. Vapaaehtoiset eläkkeet
 15. Avustukset taloudellisen sosiaalitoiminnan alalla, yritysten henkilökunnan hyväksi toimiville järjestöille
- b. Terveydellinen sosiaalitoiminta
 1. Äitiys- ja lastenhuolto
 2. Varsinainen terveyden- ja sairaanhoito
 3. Ehkäisevä työturvallisuus
 4. Liikuntakasvatus
 5. Avustukset terveydellisen sosiaalitoiminnan alalla, yritysten henkilökunnan hyväksi toimiville järjestöille
- c. Henkinen sosiaalitoiminta
 1. Kirjastot ja lukusalit yms.
 2. Työpaikkalehti
 3. Kerhotoiminta ja juhlatilaisuudet
 4. Lomatoiminta
 5. Kasvatus- ja opetustoiminta
 6. Avustukset henkisen sosiaalitoiminnan alalla, yritysten henkilökunnan hyväksi toimiville järjestöille

⁸⁵³ Paukkusta 1955, 49–50 mukailten.

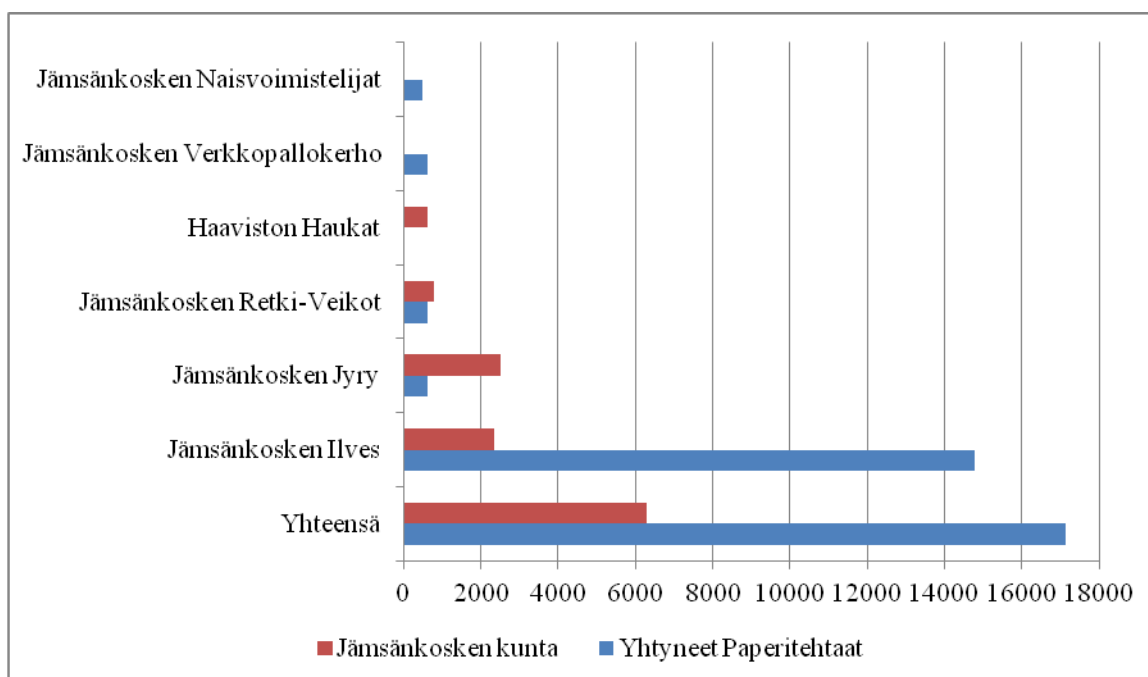
LIITE 2. Poimintoja Yhtyneiden Paperitehtaiden sosiaalitoiminnasta Jämsänkoskella 1920–60-luvuilla.⁸⁵⁴

1920-luku	- Väliaikaisen papin asunnon järjestäminen ja palkkaaminen 10 vuodeksi (1923) - Seuratalon luovuttaminen väliaikaiseksi kirkoksi (1925)
1930-luku	- Huoltokonttorin perustaminen (1932) - Uuden seuratalon rakentaminen (1933) - Pappilan tontin lahjoittaminen ja suunnittelijan (W.G. Palmqvist) palkkaaminen (1935) - Kirkon tontin lahjoittaminen, suunnittelijan (W.G. Palmqvist) palkkaaminen, rakennustöiden valvonta, taloudellinen avustaminen ja irtaimiston hankinta (1935) - Ilveslinnan rakentaminen palaneen seuratalon tilalle (1937) - Sairaalan tontin lahjoittaminen (1937)
1940-luku	- Yhteiskoulun tontin lahjoittaminen (1943), taloudellinen avustaminen ja irtaimiston hankinta - Kotitalousneuvonta-aseman perustaminen ensin Ilveslinnaan (1946), myöhemmin Rinnemajaan (1955)
1950-luku	- Jämsänkosken tehtaiden yleisen ammattikoulun perustaminen ja ylläpitäminen (1947–1952) - Orivesi-Jämsä-Jämsänkoski -rautatieyhteyden rakentamiskustannuksiin osallistuminen ja Jämsänkosken tehdasradan rakentaminen (1951) - Eläkeläisten työtuvan perustaminen (1958)
1960-luku	- Yhtiön Mataran ammattikoulun perustaminen ja ylläpitäminen (1962–1983)

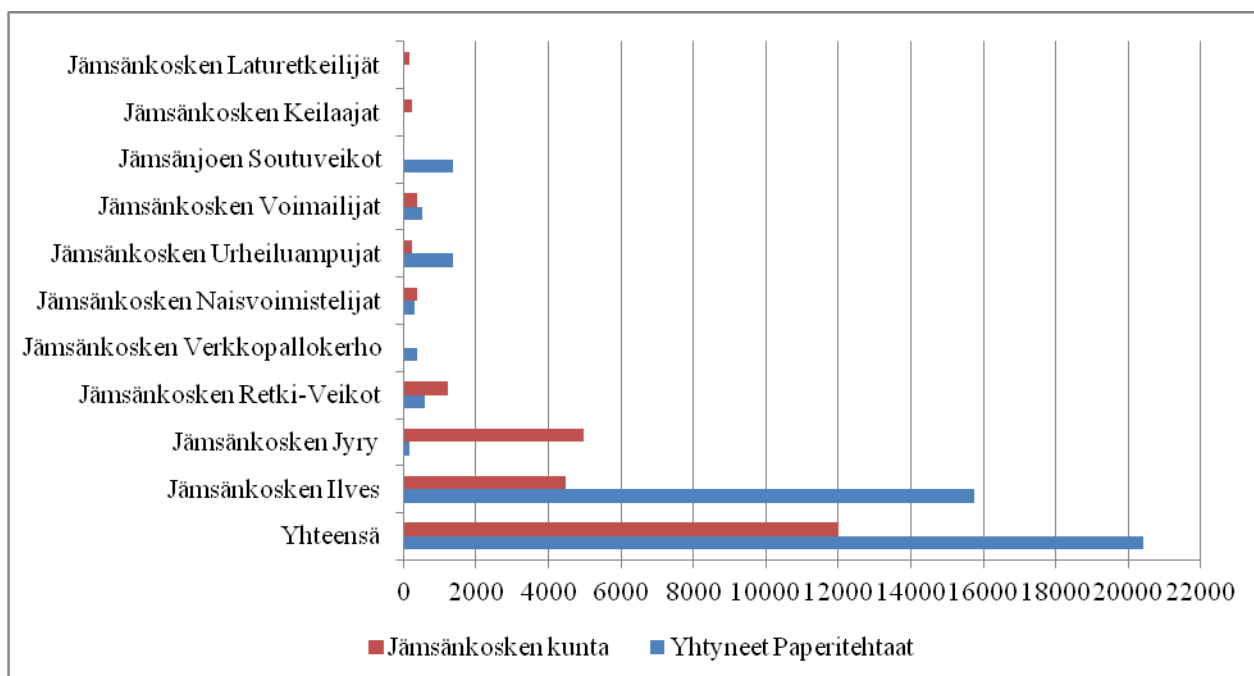
⁸⁵⁴ UPM, YP, D1, Vuosikertomukset 1920–1969; Juva 1957; Nordberg 1980; 1998; Räsänen 1986.

LIITE 3. Jämsänkosken kunnan ja Yhtyneiden Paperitehtaiden avustukset jämsänkoskelaisille liikuntaseuroille vuosina 1952 ja 1968 (euroina, vuoden 2014 rahan arvoon muutettuna).⁸⁵⁵

Vuonna 1952:

Vuonna 1968:

⁸⁵⁵ UPM, YP, E7, Avustukset ja lahjoitukset, Elokvateattereiden voittovarojen jako vuonna 1952; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosiavustukset 1952; 1968; JMSK, kunnanvaltuuston pöytäkirja 6.10.1952; kunnalliskertomus 1968; kunnanhallituksen pöytäkirja 7.3.1968; urheilulautakunnan pöytäkirja 11.12.1968; Kunnan avustussmäärärahoista on huomioitu vain avustukset liikuntatoimintaan, ei esimerkiksi liikuntaseuroille myönnettyjä avustuksia nuoriso- ja raittiustyöhön.

LIITE 4. Yhtyneiden Paperitehtaiden taloudelliset avustukset tehdasyhdyskuntiensa pääurheiluseuroille vuosina 1960–1963 (markkoina, indeksikorjaamattomassa rahan arvossa).⁸⁵⁶

		Simpeleen Urheilijat	Kaipolan Vire	Jämsänkosken Ilves	Valkeakosken Haka
Elokuvien voittovarot	1960	38312	0	265270	15621
	1961	40198	0	235526	0
	1962	128392	0	367021	0
	1963	0	0	0	0
Vuosiavustukset	1960	250000	250000	350000	500000
	1961	250000	250000	350000	500000
	1962	200000	250000	300000	500000
	1963	3000	4000	5000	5000
Vuosiavustukset toiminnanjohtajan palkkaamiseen	1960	0	0	350000	500000
	1961	0	0	450000	650000
	1962	0	0	500000	800000
	1963	0	0	5000	7500
Yhteensä	1960	288312	250000	965270	1015621
	1961	290198	250000	1035526	1150000
	1962	328392	250000	1167021	1300000
	1963	3000	4000	10000	12500

⁸⁵⁶ UPM, YP, E7, Paikkakuntien pääseurojen vertailu 1.3.1962; Tehdaspaikkakunnilla toimivien järjestöjen vuosiavustukset 1963; Vuonna 1962 Yhtyneiden elokuvateatterit tekivät tehdaspaikkakunnilla tappiota, minkä vuoksi kaikki vuoden 1963 avustukset jaettiin yhtiön muista voittovaroista. Avustussummissa näkyy vuoden 1963 rahauudistus.